

Dilorom Xomidova

MAKTABGACHA TA'LIMDA PEDAGOGIK JARAYONLARNI LOYIHALASHTIRISH

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

Dilorom Xomidova

**MAKTABGACHA TA'LIMDA PEDAGOGIK
JARAYONLARNI LOYIHALASHTIRISH**

*O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan
100000 – "Bilim sohasi", 110000 – "Ta'lim" ta'lim sohasi
5111800 – "Maktabgacha ta'lim" yo'nalishi talabalari uchun
o'quv qo'llanma sifatida tavsiya etilgan*

"USMON NOSIR MEDIA"

Namangan – 2023

UO‘K: 373.2

KBK: 74.10

X – 75

Xomidova, Dilorom

Maktabgacha ta'limda pedagogik jarayonlarni loyihalashtirish: o'quv qo'llanma / Dilorom Xomidova. – Namangan: “Usmon Nosir media” nashriyoti, 2023. – 280 b.

ANNOTATSIYA

Mazkur o'quv qo'llanma oliy ta'limning “Maktabgacha ta'lim yo'nalishi” bakalavriat o'quv rejasiga kiritilgan “Maktabgacha ta'limda pedagogik jarayonlarni loyihalashtirish” o'quv fan dasturi asosida tayyorlangan bo'lib, maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi pedagogik faoliyatlarni loyihalashtirishning o'ziga xosligi, har bir yosh guruhida tashkil etiladigan turli pedagogik jarayonlarni loyihalashtirish hamda ta'limniy faoliyatlarini olib borishda foydalaniladigan pedagogik texnologiyalar yoritilgan. Maktabgacha ta'limda pedagogik jarayonlarni, faoliyatlarni loyihalashtirishda tarbiyachi-pedagogga qo'yiladigan talablar haqida ham ma'lumotlar berilgan. Qo'llanma 5111800 – Maktabgacha ta'lim bakalavriat ta'lim yo'nalishi talabalari, magistrlar, mustaqil-izlanuvchi tadqiqotchilar hamda “Maktabgacha ta'limda pedagogik jarayonlarni loyihalashtirish” fani bilan qiziquvchilar uchun mo'ljallangan.

АННОТАЦИЯ

Данное учебное пособие подготовлено на основе учебной программы проектирования педагогического процесса в дошкольном образовании, которая входит в учебную программу бакалавриата высшего образования. Выделены используемые педагогические технологии проектирования различных педагогических процессов и образовательной деятельности для каждой возрастной группы, а также их особенности. Также дана информация о требованиях к воспитателям-педагогам при проектировании педагогических процессов и мероприятий в дошкольном образовании. Пособие предназначено для студентов бакалавриата направления 5111800 – Дошкольное образование, магистратуры, самостоятельных научных сотрудников и интересующихся наукой о проектировании педагогических процессов в дошкольном образовании.

ABSTRACT

This educational aid has been prepared on the basis of the curriculum for projection the pedagogical process in preschool education, which is included in the curriculum of the bachelor's degree in higher education, the used pedagogical technologies for projection various pedagogical processes and educational activities for each age group, as well as their features are highlighted. Information is also given on the requirements for educators-teachers in the design of pedagogical processes and activities in preschool education. The manual is intended for undergraduate students of the direction 5111800 – Preschool education, magistracy, independent researchers and those interested in the science of projecting pedagogical processes in preschool education.

- Tuzuvchi:** D.A.Xomidova – Namangan davlat universiteti, maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrasi o'qituvchisi
- Taqrizchilar:** J.N.Abdusamatova – Namangan davlat universiteti, maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrasi dotsenti
M.B.Artikova – Andijon davlat pedagogika instituti, Magistratura bo'limi boshig'i, p.f.d.

Mazkur darslik O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 25.08.2023-yildagi 591-sonli nashr ruxsatnomasi asosida chop etildi.

ISBN: 978-9910-7431-4-6

© D.Xomidova, 2023

© “Usmon Nosir media”, 2023

KIRISH

“Biz maktabgacha ta’lim va maktab ta’limi, Oliy va o’rta maxsus ta’lim tizimi hamda ilmiy-madaniy muassasalarni bo’lg’usi Renessansning to’rt uzviy halqasi, deb bilamiz. Bog’cha tarbiyachisi, maktab muallimi, professor-o’qituvchilar va ilmiy-ijodiy ziyolilarimizni esa yangi Uyg’onish davrining to’rt tayanch ustuni, deb hisoblaymiz”.

Sh.M.Mirziyoyev

Bugungi kunda maktabgacha ta’lim tizimiga katta e’tibor bilan qaralmoqda. Maktabgacha ta’lim tashkilotlari ta’lim va tarbiya jarayonlarida bolalarni maktab ta’limiga sifatli tayyorlash va ta’limni tashkil etishning muhim shartlaridan biri zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ta’limiy jarayonlarni qiziqarli pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etishdir. Bu jarayonlarni loyihalashtirishda maktabgacha ta’lim tashkiloti rahbari va tarbiyachi-pedagoglariga katta mas’uliyat yuklaydi. Shuning uchun ham pedagogik kadrlarni tayyorlash masalasiga mamlakatimiz rahbari tomonidan katta e’tibor qaratilmoqda.

Respublikamizda 2019-yil 8-maydagi PQ-4312-son “O’zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”ni ishlab chiqildi. Konsepsiya O’zbekiston Respublikasida maktabgacha ta’limni rivojlantirishning maqsadlari, vazifalari, ustuvor yo’nalishlari, o’rta va uzoq muddatli istiqboldagi bosqichlarini belgilaydi hamda maktabgacha ta’lim sohasini rivojlantirishga yo’naltirilgan dasturlar va kompleks chora-tadbirlarni ishlab chiqish uchun asos bo’ladi¹.

Yuqoridagi vazifalarni amalga oshirishda maktabgacha ta’lim tashkilotlarida yosh avlodning aqliy-intellektual, estetik, jismoniy, ma’naviy salohiyatini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlarni takomillash-tirish alohida dolzarblik masaladir. Bu borada pedagog rahbar-jamiyatning

¹ O’zbekiston Respublikasi Prezidentining qaron, 08.05.2019 yildagi PQ-4312-son.

yosh avlod ta'lim-tarbiyasiga qo'ygan ijtimoiy buyurtmasining asosiy ijrochisiga aylanishi muqarrar.

Davlatimiz rahbari joylarga tashrifi chog'ida yosh avlod tarbiyasining birlamchi va muhim bo'g'ini sifatida maktabgacha ta'lim tizimini yuksaltirish, bog'chalarning moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, ularni mohir pedagoglar bilan ta'minlash, bolalarni maktabga sifatli tayyorlash masalasiga alohida e'tibor qaratmoqda². Shuningdek, kelajak avlodimizning ma'naviyati, bilimli, iqtidorli va qobiliyatli bo'lishi, ularning sog'ligi biz uchun eng muhim masala ekanligini ham ta'kidlab o'tganini bilamiz.

Hozirgi globallashuv jarayonida jahonda texnologiyalar va axborotlashtirish jarayonlarining rivojlanishi davrida maktabgacha ta'limni isloh qilish, komil insonni tarbiyalash, ularga zamonaviy ta'lim berish masalalari birinchi navbatda hal qilinishi kerak bo'lgan muammo hisoblanadi. Shu sababli, maktabgacha ta'limni isloh qilishda bolaning maktabga tayyorgarligi bilan belgilanuvchi ta'lim sifatini oshirish muhim va zarurdir.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim sifatini ta'minlashda zamonaviy yondashuvlar, boshqaruv, innovatsiya va axborot texnologiyalarini ta'lim-tarbiya jarayoniga joriy etishda pedagogik jarayonlarga rahbarlik layoqatini oshirish muhimdir. Ushbu vazifani amalga oshirishda maktabgacha ta'lim tashkilotlari rahbar xodimlarining har biridan yuksak kasbiy salohiyat va insoniy sifatlarga ega bo'lish talab etilmoqda. O'zbekiston Respublikasi prezidenti Sh.M.Mirziyoyev ham bu haqida shunday ta'kidlab o'tgan: «Avvalambor, uning vatanparvar va yurtparvarlik fazilatlariga ega bo'lishi, ona yurtini chin qalbidan sevishi va ardoqlashi, el-yurti uchun o'zini ayamasi, kerak bo'lsa, bu yo'lda jonini ham fido qilishiga tayyor bo'lishini, o'z kasb-korining ustasi, shu ishning chinakam bilimdoni, bu borada boshqalarga o'mak bo'lishini kutadi. Jamoatchilik, halq rahbar shaxsning mustaqil dunyoqarashi, keng fikrlashi, uzoqni ko'ra bilish qobiliyati bilan boshqalardan ajralib turishini, iymon-e'tiqodi mustahkam, irodasi baquvvat, or-nomusli, harom-xarish ishlardan

² "Maktabgacha ta'lim tizimini boshqarishni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ 30.09.2018.

hazar qiladigan, izlanuvchan, tashabbuskor, tadbirkorlik fazilatiga ega bo'lishini, tashkilotchi, talabchan va qat'iyatli bo'lishini istaydi»³.

Mustaqil O'zbekistonda pedagog-tarbiyachi kasbiga hurmat e'tibor va uni sharaf flash, shu bilan birga ustozlar oldiga mas'uliyat juda beqiyosdir.

O'zining fidokorona mehnati bilan yosh avlodni o'qitish va tarbiyalash sifatini oshirishga katta hissa qo'shayotgan ijodkor pedagoglar, olimlar, tadqiqotchilar soni yil sayin ortib bormoqda. Bunday holatlarning barchasi mustaqil O'zbekistonda pedagog-tarbiyachi shaxsiga bo'lgan e'zoz, e'tibordan dalolatdir.

Shunday qilib, ta'lim-tarbiya sifatini oshirish hamda maktabgacha ta'limning pedagogik jarayonida yangi mazmun va mohiyatga ega bo'lgan insonparvarlik tamoyillariga asoslangan, yaratuvchanlik, ijodkorlikka intilish hissi bilan to'ldirilgan ta'lim jarayoni komil inson shaxsini yetuklikka yo'naltiradi. O'zbekistonda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida olib borilayotgan islohotlar, yangi loyihalar, pedagogik texnologiyalar ta'lim-tarbiyaning maqsadini yangi yo'nalishga olib chiqdi. Ta'lim-tarbiyaning maqsadi butunlay yangilandi, natijada pedagogik jarayonga mos holda mazmunning ham, pedagogik jarayonning ham yangilanishi tabiiydir. Bu mamlakatimizning ijtimoiy siyosatini belgilab berganligi tufayli shaxs manfaatlarini, kelajagini qurishni ta'minlashga juda katta xizmat qiladi.

³ Sh Mirziyoyev. "Buyuk kelajakni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz" Toshkent: O'zbekiston, 2017.

**I-MODUL: "MAKTABGACHA TA'LIMDA
PEDAGOGIK JARAYONLARNI
LOYIHALASHTIRISH" FANINING
NAZARIY ASOSLARI VA PEDAGOGIK
FAOLIYATLARNI LOYIHALASHTIRISH.**

Mavzu: Maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi pedagogik faoliyatlarni loyihalashtirish.

Reja:

1. Pedagogik faoliyat haqida tushuncha.
2. Pedagogik faoliyat turlari.
3. Maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi pedagogik faoliyatlarni loyihalashtirishning o'ziga xos xususiyatlari.

Tayanch tushunchalar: faoliyat, pedagogik faoliyat, kvalimetriya, boshqaruv faoliyati, ustozlik mahorati, tarbiyachilik san'ati, ta'lim sifati, o'quv ishlar, tarbiyaviy ishlar.

Pedagogik faoliyat haqida tushuncha. "Faoliyat" so'zining oddiy ma'nosida sinonimlar mavjud: ish, harakat, mashg'ulot. Fanda faoliyat insonning mavjudligi bilan bog'liq holda ko'rib chiqiladi va ko'plab bilim sohalari: falsafa, psixologiya, tarix, madaniyatshunoslik, pedagogika va boshqalar tomonidan o'rganiladi. Faoliyatda shaxsning muhim xususiyatlaridan biri – faol bo'lish namoyon bo'ladi. Bu kategoriyaning turli ta'riflarida ta'kidlangan narsa.

Faoliyat – bu odamlarning ijtimoiy va tarixiy mavjudligining o'ziga xos shakli, ularning tabiiy va ijtimoiy voqelikni maqsadli ravishda o'zgartirishi. Faoliyat maqsad, vosita, natija va jarayonni o'z ichiga oladi. (Rus pedagogika ensiklopediyasi. – M., 1993).

Pedagogik faoliyat – bu insoniyat tomonidan to'plangan madaniyat va tajribani keksa avloddan yoshlarga qiziqarli metod va usullar orqali o'tkazish, ularning shaxsiy rivojlanishi uchun sharoit yaratish va jamiyatda muayyan ijtimoiy rollarni bajarishga tayyorlashga qaratilgan ijtimoiy faoliyat turi.

Pedagogik faoliyatning maqsadi umumlashtirilgan mazmunga ega. Mahalliy pedagogikada u an'anaviy tarzda "shaxsning har tomonlama barkamol rivojlanishi" formulasida ifodalanadi. Individual pedagog-tarbiyachiga yetib borganidan so'ng, u tarbiyachi o'z amaliyotida amalga oshirishga harakat qiladigan o'ziga xos individual muhitga aylanadi.

Pedagogik jarayon maqsadining asosiy obyektlari sifatida ta'lim muhiti, ta'lim oluvchilar faoliyati, pedagogik jamoa va bolalarning individual xususiyatlari ajralib turadi. Pedagogik jarayon maqsadini amalga oshirish ta'lim muhitini shakllantirish, maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar faoliyatini tashkil etish, pedagogik jamoani yaratish, shaxsning individual xususiyatlarini rivojlantirish kabi ijtimoiy-pedagogik vazifalarni hal qilish bilan bog'liq bo'ladi.

Pedagogik faoliyatning predmeti ta'lim oluvchilarning o'quv, bilish va tarbiyaviy faoliyatini boshqarishdir. Boshqaruv faoliyati o'z faoliyatini va bolalar faoliyatini rejalashtirish, ushbu faoliyatni tashkil etish, faollik va ongni rag'batlantirish, ta'lim sifatini nazorat qilish, tartibga solish, o'qitish va ta'lim natijalarini tahlil qilish, shaxsning shaxsiy rivojlanishidagi keyingi o'zgarishlarni bashorat qilishdan iboratdir.

Pedagogik faoliyatning eng asosiy xususiyatlaridan biri uning birgalikdagi xususiyatidir. Bu esa pedagogni va u o'rgatgan, tarbiyalaydigan, rivojlantiradigan kishini o'z ichiga oladi. Ushbu faoliyat pedagogning o'zini o'zi anglashini va uning talabini o'zgartirishdagi maqsadli ishtirokinining tayyorgarlik, tarbiya, rivojlanish, ta'lim darajasini birlashtiradi.

Pedagogik faoliyatni mustaqil ijtimoiy hodisa sifatida tavsiflab, uning quyidagi xususiyatlarini ko'rsatish mumkin:

birinchidan, u o'ziga xos tarixiy xususiyatga ega. Demak, bunday faoliyatning maqsadi, mazmuni va xarakteri tarixiy voqelikning

o'zgarishiga mos ravishda o'zgaradi. Masalan, L.N.Tolstoy o'z davri maktabini ta'limning dogmatik tabiati, byurokratizm, bola shaxsiga e'tibor va qiziqishning kamligi bilan tanqid qilib, maktabgacha ta'limda insonparvarlik munosabatlariga, bolaning talab va manfaatlarini hisobga olishga chaqiradi, uning shaxsiyatining shunday rivojlanishi uchun o'sib borayotgan insonni barkamol, yuksak axloqiy, ijodkor qiladi. "Tarbiyalash, tarbiyalash, rivojlantirish, ...bizda ongsiz ravishda bitta maqsad bo'lishi kerak: haqiqat, go'zallik va ezgulik ma'nosida eng katta uyg'unlikka erishish", deb yozgan edi L.N.Tolstoy (L.N.Tolstoy Kimdan va kimdan yozishni, dehqon bolalari bizdan yoki biz dehqon bolalaridan?)⁴. O'z davri maktabining barcha kamchiliklarini hozirgi zamon psixologiyasi va falsafasida insonning mohiyati, uning hayotining mazmuni bilan bog'liq rivojlanmagan muammoning mahsuli sifatida ko'rib, L.N.Tolstoy dehqon bolalari uchun Yasnaya Polyana maktabini tashkil etishda ushbu muammoni o'z tushunishini amalga oshirishga muvaffaqiyatli harakat qilgan;

ikkinchidan, pedagogik jarayon kattalar ijtimoiy qimmatli faoliyatining alohida turidir. Bu ishning ijtimoiy ahamiyati shundaki, har qanday jamiyat, davlatning ma'naviy, iqtisodiy qudrati uning a'zolarining madaniyatli shaxs sifatida o'zini-o'zi kamol toptirishi bilan bevosita bog'liq. Insonning ma'naviy olami doimiy boyib boradi. Uning hayotiy faoliyatining turli sohalarini takomillashib, o'ziga, boshqa odamlarga, tabiatga axloqiy munosabat shakllanib boradi, ma'naviy va moddiy qadriyatlar va shu tufayli jamiyat taraqqiyoti, uning ilg'or rivojlanishi amalga oshiriladi. Har bir insoniyat jamiyati pedagogik jarayonning ijobiy natijalaridan manfaatdor. Agar uning a'zolari tanazzulga uchrasa, hech bir jamiyat to'liq rivojlana olmaydi;

uchinchidan, pedagogik faoliyat jarayonni kasbiy bilimlar asosida maxsus tayyorlangan va tayyorlangan mutaxassislar amalga oshiradilar. Bunday bilimlar insonni tarixan shakllangan va doimiy rivojlanib boruvchi hodisa sifatida bilishga yordam beradigan gumanitar, tabiiy, ijtimoiy-iqtisodiy va boshqa fanlar tizimi hisoblanadi. Ular bizga uning ijtimoiy

⁴ Педагогические сочинения. – Москва, 1989. – 278-бет.

hayotining turli shakllarini, tabiat bilan munosabatlarini tushunishga imkon beradi. Pedagog-tarbiyachida kasbiy bilimdan tashqari, kasbiy mahorat ham muhim rol o'ynaydi. Pedagog bilimlarini amaliy qo'llashda doimo takomillashtirib borishi zarur. Aksincha, u ularni faoliyatdan tortib oladi. A.S.Makarenko ham "Bu yerga kel" deyishni o'n besh-yigirma rangda aytishni o'rganganidagina haqiqiy usta bo'lganini ta'kidlagan edi;

to'rtinchidan, pedagogik faoliyat ijodiydir. Ikkita bir xil odamni, ikkita bir xil oilani, ikkita bir xil sinfni va hokazolarni topish mumkin bo'lmaganidek, uning yo'nalishining barcha mumkin bo'lgan variantlarini dasturlash va bashorat qilish noo'rindir.

Respublikasining mustaqillikka erishishi maktabgacha ta'lim tashkilotlarining oldiga – yangi demokratik davlatning fuqarolarini shakllantirishdek muhim vazifani qo'ygan edi. Bu esa hozirgi kunda maktabgacha ta'lim tizimida zamon talabiga javob beradigan kadrlarni nazariy bilimlar bilan bir qatorda jahon andozalariga mos holatda tayyorlash, ularning malakasini oshirish zaruriyatini keltirib chiqaradi. Shu bilan bir qatorda maktabgacha ta'limni isloh qilishning asosiy shartlaridan biri-ma'naviy fazilatlariga ega, insoniy fazilatlarini o'zida mujassamlashtirgan, yetuk kasb egasi sifatida faoliyat yuritayotgan mutaxassislar avlodini yetishtirishni talab qiladi. Bugungi davrning bunday talabi maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni axloqan va ma'nan yetuk, komil insonlar qilib tarbiyalash vazifalarini bajarishni alab etadi. Maktabgacha ta'lim tashkiloti rahbar va pedagog kadrlari oldida turgan eng dolzarb vazifalardan biri erkin fuqaro ma'naviyatini, ozod shaxsni shakllantirish masalasi hisoblanadi. O'z xaq-huquqini taniydigan, o'z kuchi va imkoniyatlarini anglagan, atrofda sodir bo'layotgan voqea-hodisalarga o'zining mustaqil fikrini, munosabatini bildiradigan, shaxsiy manfaatlarini mamlakat va xalq manfaatlari bilan uyg'un holda quradigan erkin, har tomonlama barkamol insonlarni tarbiyalash lozim. Shu jihatdan olganda, barkamol insonni tarbiyalash avvalo, pedagog-tarbiyachilardan ulkan mahorat va ma'suliyatni talab qiladi.

Ustozlik mahorati va san'atining tayyor andozasi yoki qolipi mavjud emas. Bunday san'atni egallash uchun insondan katta kuch, ijodkorlik va ko'p yillik tajriba talab qilinadi.

O'zbekistonda maktabgacha ta'limni isloh qilishning eng asosiy omillaridan biri komil inson tarbiyasida "shaxs manfaatlari va ta'lim ustuvorligi" masalasi borasida qator olimlar: R.H.Djuraev, J.G'.Yo'ldoshev, S.Turg'unov, R.Safarova, M.Yuldashev, Sh.A.Abdullayeva, Y.M.Asadovlar o'z tadqiqot ishlarini amalga oshirishgan.

O'zbekistonda maktabgacha ta'lim tizimini tubdan isloh qilish bo'yicha keng ko'lamdagidagi ishlarning amalga oshirilishi natijasida bugungi kunda mamlakatimiz maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ilmiy va pedagogik tarkib tubdan o'zgarimoqda, zamonaviy o'quv-dasturiy asosga, moddiy-texnik bazaga ega bo'lgan ta'lim maskanlari sifatida bolalarni makab ta'limiga sifatli va samarali faoliyatlar orqali tayyorlanmoqda.

Maktabgacha ta'lim tizimi faoliyatining pedagogik-psixologik asoslari, davlat makabgacha ta'lim tashkilotlari va nodavlat maktabgacha tashkilotlari hamda ularning muqobil turlari ("Aqlvoy" avtobuslari)ni tashkil etishning pedagogik shart-sharoitlari, maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini tashkil etishning huquqiy-me'yoriy asoslari, boshqarishda jahon tajribasi va uni ta'lim-tarbiya jarayoniga tatbiq etish texnologiyalarini o'rganish va shu asosda chora-tadbirlarni belgilash, amaliyotga joriy qilish ishlari jadal amalga oshirilmoqda.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagog xodimlaridan keng bilimdonlik, puxta amaliy tayyorgarlik, yuksak pedagogik mahorat, kompetentlik va ijodkorlik talab etiladi. Maktabgacha ta'lim jarayonida insonparvarlik omilini ta'minlaydigan tarbiyachilarning shaxsiy sifatlariga quyidagilar kiradi: samimiylik, talabchanlik, haqqoniylik, halollik, mehribonlik, xushmuomalalik, kamtarlik va hokazo. Ushbu sifatlar tarbiyachining bolalar uchun ahamiyatini belgilashi kerak. Zero, shaxsiy sifatlar o'qitish va tarbiyalash mahoratiga ta'sir ko'rsatishi tabiiy.

Muhtaram Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev "O'z xalqiga fidoyi, biz boshlagan ishlarni davom ettirishga qodir bo'lgan, har tomonlama yetuk rahbar oldida dolzarb vazifa – kelgusi avlodni komil inson qilib tarbiyalash

vazifasi turibdi” – degan fikmi e’tirof etadilar⁵. Haqiqatdan ham, XXI-asrda ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar rivojida insonning aql zakovati va ma’naviyati asosiy omil va vosita ekanligi namoyon bo’lmoqda. Shuning uchun insonparvarlik huquqiy, demokratik davlat, erkin fuqarolik jamiyati qurilishining bosh tamoyili sifatida maydonga chiqdi.

Maktabgacha ta’lim tashkilotida ta’lim sifati – tarbiyachi va xodimlarning kasbiy rivojlanishi tavsifi hisoblanib, zamonaviy bosqichida iqtisodiy taraqqiyot talablariga mos kasbiy faoliyatni muvaffaqiyatli yurituvchi mutaxassis qobiliyati, mahorati va ish faoliyati bilan belgilanishi e’tirof etiladi.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlaridagi o’quv faoliyatining sifati ta’lim va tarbiya jarayonini rejalashtirish, loyihalashtirish, uni amalga oshirish, o’quv reja, dasturlarining mazmun mohiyati bilan emas, balki bolalarning olgan bilimlari, malaka va ko’nikmalari, mustaqil ravishda olgan bilimlari bilan bog’liq ta’lim natijasi sifati bilan belgilanadi. Har tomonlama rivojlangan, aqlan va ma’nan barkamol, jismonan va ruhan tetik farzandlarni maktabgacha ta’lim tashkilotlarida kamol topishi Vatanimiz-ning ravnaqi bugungi kunda yosh avlodlarga bergan ta’lim sifati va tarbiya mohiyati bilan chambarchas bog’liqligi dolzarb masaladir. Mamlakatimizda bu borada amalga oshirilayotgan islohotlar buyuk ma’naviy fazilatlarga ega, insoniy fazilatlarni o’zida mujassamlashtirgan yetuk kadr sifatida faoliyat yuritishga zamin bo’ladi.

Mamlakatimizda maktabgacha ta’lim tizimini tubdan isloh qilishda ta’lim jarayonning barcha shakllarini eng qulay va samarali holatda tashkil etish, ularni shaxs kamoloti maqsadlari tomon yo’naltirish, bolalarda dunyoqarash, qobiliyatni, iqtidor kurtaklarini shakllantirish va ularda jamiyat uchun zarur bo’lgan har qanday faoliyatga moyillik uyg’otishdan iborat. Pedagog-tarbiyachining ko’p qirrali faoliyati va uning qobiliyati, ijodkor, kreativ, mahoratli va fidoiy bo’lishi hamda shogirdlarni barkamol insonlar qilib tarbiyalash masalasi davlat siyosati darajasidagi muhim masalalardan biridir. Pedagogik mahoratga ega bo’lgan pedagog tarbiyadagi qiyinchiliklarni yengishga qodir bo’lgan nufuzli rahbar, o’sib

⁵ Sh.Mirziyoyev “Buyuk kelajagimizni mard va olijanob halqimiz bilan birga quramiz” “O’zbekiston”, 2017.

kelayotgan yosh avlodning ma'naviy dunyosini tushuna oladigan, ularning tuyg'ularini his qila oladigan, ichki dunyosi nozik bo'lgan bola shaxsiga mohirlik bilan avaylab yondashadigan, donolik va ijodiy dadillik, ilmiy tahlil, xayol va fantaziya, chuqur ilmiy tafakkurga ega bo'lgan shaxslardir.

Imom al Buxoriyning «Al-jome' as-sahih» hadislar to'plamining «Ilm kitobi» bobida bilim olish fazilati va xosiyatlar, ilm o'rganish va o'rgatish odobi to'g'risida ma'lumotlar berilgan. Ularning tahlili, ilm o'rgatuvchiga nisbatan didaktik talablar, pedagogik-axloqiy g'oyalarni ifodalashga imkon beradi. Bugungi kunda ham pedagog-tarbiyachilar malakasini oshirish jarayonida, ularning pedagogik, psixologik tayyorgarligi, bilimi, muomala madaniyatini yuksaltirish, zamonaviy fan sirlaridan xabardor qilish, axborot va kommunikatsiya ko'nikmalarini singdirish va milliy psixologik omillarni e'tiborga olish zarurdir. Yuksak saviyali, mahoratli ustozlargina xalq orzusidagi barkamol insonni tarbiyalaydi. Ilm insonni yuksaklik sari olib boradi. Ilmga chanqoq o'zbek xalqida ziyoli, ilmi insonlarni e'zozlash, ular faoliyatiga havas bilan qarash xususiyati mavjud. Maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish va rivojlantirishda bu borada to'plangan tajribani tahlil etish va umumlashtirish, mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish istiqbollari muvofiq kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish va yanada rivojlantirish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Shu bilan birga, ta'lim tashkilotlarining resurs, kadrlar va axborot bazalari yanada mustahkamlash, o'quv-tarbiya jarayoni yangi o'quv-uslubiy majmualar, ilg'or pedagogik tenologiyalar bilan to'liq ta'minlash amalga oshirilmoqda.

Bugungi kunda jahon andozalariga javob beradigan maktabgacha ta'lim tashkilotlari tashkil etilmoqda va ularni rivojlantirish amalga oshirilmoqda. Ta'lim sifatini oshirishda, pedagogik jarayonlarni to'liq axborotlashtirish ko'zda tutilgan.

Maktabgacha ta'lim tizimida faoliyat yuritayotgan pedagog-tarbiyachilar malakasini oshirishga quyidagicha yondashish tendentsiyalari kiritilmoqda:

- sifatli o'quv jarayonini tashkil qilishda pedagog kompetentsiyasini rivojlantirish;
- ta'lim sifatini ta'minlashda zamonaviy yondashuvlarining asosiy negizi – turli xil boshqaruv, innovatsiya va axborot texnologiyalarini ta'limga joriy etishda pedagog-tarbiyachining layoqatini oshirish;
- ta'lim-tarbiya sifatining mahsulati – natijani qo'lga kiritish va boshqalar⁶.

Abu Nasr Farobiyning “Fozil odamlar shahri” asarida keltirilgan bosh g'oya, ya'ni: “... faqat ilm va bilimlar jamiyatni rivojlantirishi, davlatni taraqqiy ettira olishi mumkinligi”, to'g'risidagi g'oyasiga monand ravishda sifatli ta'lim boshqaruvini amalda joriy etish talab etiladi. Demak, bugungi kunda jahon andozalariga tenglashtirilgan ta'lim sifat tizimi asosida mutaxassislar tayyorlashga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bunda pedagog-tarbiyachidan ta'lim berishda yuksak mahorat, keng bilimdonlik, puxta amaliy tayyorgarlik, ijodkorlik, kreativlik talab etiladi⁷.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim va tarbiya sifati, uni baholash va sifat menejmentiga oid jahonda olib borilgan tadqiqotlarda bir qator ilmiy natijalar olingan: maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'limiy va tarbiyaviy sifat nazoratining ichki baholash mexanizmlari ishlab chiqilgan (London universiteti qoshidagi “Layf Kouching”, Ta'lim institutlari (Buyuk Britaniya); ta'lim sifati menejmenti tizimini sertifikatlash va sifatni kafolatlash usullari tavsiflangan (Bavariya akkreditatsiyalash, sertifikatlash va sifatni kafolatlash instituti, Germaniya) va boshqalar.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim va tarbiya sifati, uni baholash, ilmiy-nazariy asoslash, kvalimetriyaga murojaat etish, sifatning yalpi menejmentini qo'llash uzluksiz ta'lim tizimini takomillashtirishning muhim shartlaridan biri hisoblanadi. Bunda kvalimetrik tahlil muhim ahamiyatga ega.

Kvalimetriya – lotincha “quails” – sifat, qadimiy yunoncha “metros” – o'lchov degan ma'noni anglatib, obyekt, mahsulot, jarayonlar

⁶ <https://cyberleninka.ru/article/n/mtt-da-pedagogik-jarayonni-tashkil-etishni-yanada-takomillashtirish-va-rivojlantirish>

⁷ <https://cyberleninka.ru/article/n/maktabgacha-ta-lim-muassasalarda-pedagogik-salohiyatni-oshirish-uchun-chora-tadbirlar>

sifatini baholash metodlarini o'zida mujassamlashtirgan, turli metod va vositalar yordamida erishilgan natijani belgilovchi fan tarmog'idir. U diagnostik metodlarni aniqlash, sifatni miqdoriy baholashning nazariy asoslarini yaratish bilan bog'liq ilmiy va amaliy faoliyat sohasidir. Kvalimetriya kvalitologiya (sifat haqidagi fan)ning tarkibiy qismidir.

Pedagogik kvalimetriyaning eng yangi rivojlanish davrida shaxsga yo'naltirilgan ta'lim paradigmasi yuzaga chiqdi. Takomillashtirilgan "Ilk qadam" davlat o'quv dasturida ham shaxsga yo'naltirilgan ta'lim katta e'ibor berilgan.

Bolalar va pedagogning o'zaro hamkorligi yangi formatda, ya'ni "bolaning ovozi eshitish", uning fikrini hurmat qilish, shuningdek, bolalarning o'quv jarayonlarida ishtirok etish imkoniyatlarini rivojlantirish va ko'paytirishga; loyiha faoliyati uchun mavzularni tanlashda bolalar tashabbusi va imkoniyatlarini kengaytirishga; individual tarzda va kichik guruhlarda ishlash uchun rivojlanish markazini tanlashga; kun davomida bolalar bilan o'quv faoliyatini birgalikda rejalashtirish, ta'lim olishni rivojlantiruvchi muloqot orqali birgalikda baholashga asoslangan holda taqdim etildi⁸.

Kvalimetriyaning nazariy, amaliy va maxsus tarmoqlari mavjud. Nazariy kvalimetriyada aniq obyekt loyihalanaadi va uning sifat ko'rsatkichlarining umumiy qonuniyatlari va matematik modellari o'rganiladi. Amaliy kvalimetriya texnika, ishlab chiqarish, inson faoliyati, turli loyiha va jarayonlarning sifatini baholashni ishlab chiqadigan soha hisoblanadi. Maxsus kvalimetriya kvalimetriyaning turli maqsadda foydalaniladigan obyektning sifatini baholashning aniq metodikasi va matematik modelini ishlab chiqadigan tarmog'idir.

Dunyoda ta'lim sifati menejmentini takomillashtirish bo'yicha qator, jumladan, quyidagi ustuvor yo'nalishlarda tadqiqotlar olib borilmoqda:

- ta'lim sifatini kafolatlashning yagona mezonlari va standartlarini belgilashni aniqlash;
- ta'lim xizmatlari eksportini rivojlantirish;

⁸ Maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi (takomillashirilgan ikkinchi nashri) T. – 2022.

- ta'lim dasturlarini akkreditatsiyalash milliy tizimlarini muvofiqlashtirish;
- sifatni boshqarish texnologiyalarini takomillashtirish.

Davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari xodimlarining malakasini oshirish va ushbu tarbiya maskanlarida ta'limiy va tarbiyaviy boshqaruv menejmentiga xos xususiyatlarni aniqlashning yagona tizimini takomillashtirish masalalari o'z yechimini to'laqonlicha amalga oshirilmoqda. Shu jihatdan olganda, ta'limda sifatni boshqarish, sifatni kafolatlashda akkreditatsiyaning o'rni, sifatning tashqi monitoringi, oliy ta'limda sifatni baholash tizimlari, ta'lim jarayoni ishtirokchilari faoliyatini muvofiqlashtirish va ta'lim sifatini nazorat qilishning pedagogik shart-sharoitlarini aniqlash zarurati oshmoqda.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, bugungi kunda davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim va tarbiya sifatini takomillashtirish muammosi alohida tadqiqot predmeti sifatida o'rganilmoqda.

Muammoning yechimini topish uchun:

- davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari xodimlarining malakasini oshirishda «tarbiya kvalimetriyasi» va «ta'lim kvalimetriyasi» tushunchalarini ilmiy jihatdan tavsiflash;

- davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari boshqarishning metodologik va nazariy asoslarini sifatli menejment nuqtai nazaridan tadqiq qilish;

- davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlariga qo'yiladigan davlat talablarini tabaqalashtirilgan yondashuv asosida takomillashtirish;

- davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari xodimlarining malaka oshirishdan keyingi faoliyati samaradorligi monitoringini joriy etish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish;

- davlat va nodavlat maktabgacha tarbiya tashkilotlari tarbiyalanuvchilari iqtidorini aniqlash va rivojlantirishga mo'ljallangan metodik qo'llanmalar yaratish va amaliyotga tatbiq etish;

- davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlarida sifat menejmenti tizimini takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqish amalga oshirilmoqda.

Davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari xodimlarining faoliyatini kvalimetriya asosida baholash, kasbiy faoliyat natijasi, tarbiyalanuvchilarning intellektual darajasi va shaxsiy rivojlanishi mezonlariga asoslangan holda takomillashtirishga qaratish zarur.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning ta'lim faoliyatini loyihalashning mohiyati bo'yicha tadqiqotlarni nazariy tahlil qilish natijalariga ko'ra, maktabgacha yoshdagi bolalarning etnik-madaniy holatining o'zgarishi sharoitida o'quv faoliyatini loyihalashda uchta komponent mavjud. O'zgaruvchan etnik-madaniy vaziyatda maktabgacha yoshdagi bolalarning ta'lim faoliyatini loyihalashning mazmuni va bosqichlarini tizimli ravishda quyidagicha aks ettiriladi: kognitiv, hissiy-refleksiv va xulq-atvor.

O'zgaruvchan etnik-madaniy vaziyatda maktabgacha yoshdagi bolalarning ta'lim faoliyatini loyihalash jarayonini boshqarish ikkita o'zaro bog'liq jarayonni o'z ichiga oladi:

- ✓ maktabgacha yoshdagi bolalarning ta'lim faoliyatini tashkil etish;
- ✓ davom etayotgan o'zgarishlarni kuzatish.

Shuningdek, ushbu texnologiyani amalga oshirish jarayonida maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachisi faoliyatida bir nechta yo'nalishlarni ajratib ko'rsatish mumkin:

- ✓ ta'lim faoliyati mazmuni, shakllari va usullarini tanlash, tarbiyachilar va ota-onalarning kasbiy malakasini oshirish;
- ✓ obyekt-fazoviy muhitni tartibga solish.

Maktabgacha ta'lim tashkilotining tarbiyachisi guruhdagi bolalar o'rtasidagi mavjud etnik-madaniy vaziyatdan kelib chiqqan holda, bolalarning ta'lim faoliyatiga mazmuni kiritishi mumkin. A.G.Absalyamova ma'lum etnik xususiyatlarga ega bo'lgan guruhdagi subyekt-subyekt munosabatlarining o'rni haqida yozadi.

Samaradorlik. O'zgaruvchan etnik-madaniy vaziyatda maktabgacha yoshdagi bolalarning ta'lim faoliyatini loyihalash uchun biz tomonidan ishlab chiqilgan pedagogik texnologiyaning samaradorligi quyidagi parametrlar bilan ifodalanadi:

- ta'lim faoliyati jarayonida bolalarning turli ta'lim yo'nalishlaridagi yutuqlarini oshirish;

- maktabgacha yoshdagi bolalarni o'quv faoliyati jarayonida hamkorlik qilishga undash;

- maktabgacha ta'lim tashkilotining ko'p millatli bolalar jamoasida psixologik muhitni yaratish;

- o'z va boshqa millat farzandlarining xususiyatlariga salbiy baholarni (salbiy stereotiplarni) bartaraf etish;

- bolalarning tengdoshlari va boshqalar bilan munosabatlarini umuminsoniy axloqiy qadriyatlar asosida qurish;

- maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishining etnik-madaniy holatini hisobga olgan holda guruhning subyekt-fazoviy muhitini yaratish.

O'zgaruvchan etnik-madaniy vaziyatda maktabgacha yoshdagi bolalarning ta'lim faoliyatini loyihalash uchun ishlab chiqilgan pedagogik texnologiyaning takrorlanishi o'zgaruvchan etnik-madaniy vaziyatda maktabgacha yoshdagi bolalarning ta'lim faoliyati uchun psixologik va pedagogik shart-sharoitlarni yaratishdan iborat. O'zgaruvchan etnik-madaniy vaziyat sharoitida maktabgacha yoshdagi bolalarning ta'lim faoliyatini loyihalashning pedagogik texnologiyasi ikki yo'nalishda amalga oshiriladi:

1) o'zgaruvchan etnik-madaniy vaziyatda maktabgacha yoshdagi bolalarning ta'lim faoliyatini loyihalash uchun tarbiyachilarni tayyorlash;

2) maktabgacha ta'lim tashkilotlarida o'zgaruvchan etnik-madaniy vaziyat sharoitida ta'lim faoliyatini loyihalash jarayonining o'zi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotining ta'lim jarayonida uchta omilning chambarchas bog'liqligi ta'minlanadi: oila, madaniyat, guruh (ruhiyda tabiiy va orttirilgan shaxsning nisbati, to'plangan madaniy tajribaning mavjudligi, guruhning ko'p madaniyatli tabiati).

O'zgaruvchan etnik-madaniy vaziyatda maktabgacha yoshdagi bolalarning ta'lim faoliyati mazmunini loyihalash imkoniyati g'oyasi o'quv faoliyatini loyihalashning pedagogik texnologiyasining asosini tashkil etdi. Rivojlanishning o'zgaruvchan etnik-madaniy holatida o'quv faoliyatini loyihalash texnologiyasi bo'yicha ko'rsatmalar:

Maktabgacha yoshdagi bolalarning ta'lim faoliyatini loyihalash jarayoni eng samarali bo'ladi:

1. Diagnostikadan foydalanish tarbiyachiga qayd etishga yordam beradi. Bolaning rivojlanishidagi o'zgarishlar. Pedagogik diagnostika insonparvarlik yondashuvi doirasida amalga oshiriladi, shu bilan birga biz bolalarning xulq-atvorini, turli madaniyat vakillarining turli xil faoliyat turlarida (o'yin, muloqot, mehnat va boshqalar) bolalar o'rtasidagi o'zaro munosabatini kuzatish usulidan foydalaniladi. Pedagogik diagnostika jarayonida olingan natijalar oraliq bo'lib, o'zgaruvchan etnik-madaniy vaziyatda ta'lim faoliyatini tashkil etish shakllari va usullarini aniqlash uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

2. Maktabgacha ta'lim tashkilotining ta'lim jarayonining mazmunini o'zgaruvchan etnik-madaniy vaziyatda ta'lim faoliyatini loyihalash usullari bilan to'ldirish.

3. Ko'p madaniyatli yondashuv asosidagi ta'lim munosabatlari ishtirokchilarining pedagogik o'zaro hamkorligi yangicha tus oladi.

4. O'zgaruvchan etnik-madaniy vaziyatda maktabgacha yoshdagi bolalarning ta'lim faoliyatini loyihalash jarayonini ilmiy-uslubiy ta'minlash zamonaviy maktabgacha ta'lim tashkilotida samarali ta'lim jarayoni uchun barcha zarur resurslarni o'z ichiga oladi.

5. Maktabgacha yoshdagi bolalarni etnik-madaniy tarbiyalashning dolzarb vazifalariga mos keladigan va o'zaro tushunish, bir-birini boyitish maqsadida ularni bir-biri bilan ijobiy munosabatda bo'lishga undaydigan guruhning obyekt-fazoviy muhitini tashkil etish etnomadaniy vaziyatni bilvosita boshqarishning eng muhim shartlari.

6. Ota-onalarning bolalarni etnik-madaniy tarbiyalash jarayonida ishtirok etishining yangi shakli ota-onalarning ta'lim faoliyatini tashkil etishning barcha turlarida faol ishtirok etishi va ishtirok etishidir. Ota-onalar o'z farzandlarining birinchi va asosiy tarbiyachilari bo'lib, bolaning shaxsiyatining rivojlanishi haqida to'liq ma'lumot olishlari kerak. Tizimdagi o'zaro ta'sir subyektlarining munosabatlari: "tarbiyachi – bola – ota-ona" sheriklik va tengdosh munosabatlarini shakllantiradi, o'zaro munosabatlar uchun ijobiy va quvonchli fon yaratadi.

O'zgaruvchan etnik-madaniy vaziyatda maktabgacha yoshdagi bolalarning ta'lim faoliyatini loyihalash uchun biz tomonidan ishlab

chiqilgan pedagogik texnologiya nazariya mazmunini yangilashni belgilaydigan zarur psixologik va pedagogik shart-sharoitlarni yaratishga qaratilgan pedagogik jarayonning samaradorligini ta'minlashga imkon berdi. Maktabgacha yoshdagi bolalar faoliyatining turli turlarida maktabgacha ta'lim metodologiyasi, o'zaro tushunish va bir-birini boyitish maqsadida subyektlarning individual va jamoaviy faoliyatini tashkil etish. Maktabgacha ta'lim tashkilotining har bir tarbiyachisi o'z mintaqasining xususiyatlari, ta'imning maqsad va vazifalari, eng muhimi, guruhdagi bolalarning milliy tarkibi va ular o'rtasida yuzaga keladigan etnik-madaniy vaziyatlardan kelib chiqqan texnologiyalardan foydalanishi mumkin.

Pedagogik faoliyat turlari. An'anaga ko'ra, yaxlit pedagogik jarayonda amalga oshiriladigan pedagogik faoliyatning asosiy turlari ta'limiy va tarbiyaviy ishlardir.

Tarbiyaviy ishlar – bu shaxsning barkamol rivojlanishi muammolarini hal qilish uchun ta'lim muhitini tashkil etishga va bolalarning turli xil faoliyat turlarini boshqarishga qaratilgan pedagogik faoliyat. Lekin *o'rgatish* – bu maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning asosan kognitiv faoliyatini boshqarishga qaratilgan ta'limiy faoliyatining bir turi. Umuman olganda, pedagogik va tarbiyaviy faoliyat bir xil tushunchalardir. Ta'lim ishi bilan o'qitishning o'zaro bog'liqligini bunday tushunish ta'lim va tarbiyaning birligi haqidagi tezisning mazmunini ochib beradi.

Mohiyati va mazmunini ochish ko'plab tadqiqotlarga bag'ishlangan ta'lim faqat shartli ravishda, qulaylik va chuqurroq bilish uchun ta'limdan ajratilgan holda ko'rib chiqiladi. Ta'lim mazmuni muammosini ishlab chiqishda ishtirok etayotgan pedagoglar (V.V.Kraevskiy, I.Ya.Lerner, M.N.Skatkin va boshqalar) shaxsning o'quv jarayonida egallagan bilim va ko'nikmalari bilan bir qatorda, ta'lim-tarbiya jarayonida o'zlashtiradigan bilim va ko'nikmalarni ham hisobga olishlari bejiz emas.

Ta'lim va tarbiya ishlarining birligisiz ta'limning ushbu elementlarini amalga oshirish mumkin emas.

Ta'limiy jarayonlarda ham, mashg'ulotlardan tashqari soatlarda ham sodir bo'ladigan o'qitish faoliyati bilan yaxlit pedagogik jarayonda olib boriladigan tarbiyaviy ishlarni umumiy ma'noda taqqoslaylik.

Faqat mashg'ulot emas, balki har qanday tashkiliy shakl doirasida amalga oshiriladigan ta'lim jarayoni odatda qat'iy vaqt chegaralariga, qat'iy belgilangan maqsad va unga erishish imkoniyatlariga ega. Ta'lim jarayoni samaradorligining eng muhim mezonini o'quv maqsadiga erishishdan iborat.

Har qanday tashkiliy shakl doirasida ham olib boriladigan tarbiyaviy ishlar maqsadni bevosita amalga oshirishni ko'zlamaydi, chunki tashkiliy shaklning muddatlari doirasida unga erishib bo'lmaydi. Tarbiyaviy ishda

faqat maqsadga yo'naltirilgan aniq vazifalarni izchil hal etishni ta'minlash mumkin. Ta'lim muammolarini samarali hal etishning eng muhim mezonini bolalar ongida hissiy o'zgarishlar, xatti-harakatlar va faoliyatlarda namoyon bo'ladigan ijobiy o'zgarishlardir.

Ta'lim mazmuni, demak, o'qitish mantig'i qattiq kodlangan bo'lishi mumkin, bu ta'lim ishining mazmuni bilan ruxsat etilmaydi. O'rganish davlat o'quv dasturlarida nazarda tutilmagan axloq, estetika va boshqa fan va san'atlardan bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish mohiyatan o'rganishdan boshqa narsa emas.

Tarbiyaviy ishda rejalashtirish umumiy ma'noda jamiyatga, mehnatga, odamlarga, fanga (ta'limga), tabiatga, atrofdagi olamning narsa va hodisalariga, o'ziga munosabat deb olinadi. Har bir yosh guruhida pedagog-tarbiyachi tarbiyaviy ishining mantiqiyiligini me'yoriy hujjatlar bilan oldindan belgilab bo'lmaydi. Pedagog-tarbiyachi taxminan bir xil "manba material" bilan shug'ullanadi. Mashq natijalari deyarli uning faoliyati bilan belgilanadi, ya'ni tarbiyalanuvchining bilim faolligini uyg'otish va yo'naltirish qobiliyati. Pedagog o'zining pedagogik ta'sirlari bolaga uyushmagan va uyushgan salbiy ta'sirlar bilan kesishishi

mumkinligini hisobga olishga majbur bo'ladi. Faoliyat jarayonida o'qitish diskret xarakterga ega, odatda tayyorgarlik davrida bolalar bilan o'zaro munosabatlarni o'z ichiga olmaydi, bu uzoq yoki qisqa davom etishi mumkin. Tarbiyaviy ishning o'ziga xosligi shundaki, tarbiyachi bilan bevosita aloqada bo'lmagan taqdirda ham bola uning bilvosita ta'siri ostida bo'ladi. Odatda tarbiyaviy ishda tayyorgarlik qismi asosiy qismga qaraganda ko'pincha muhimroq hisoblanadi va uzoqroq davom etishi mumkin.

O'quv jarayonida bolalar faoliyati samaradorligining mezonini bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirish darajasi, kognitiv va amaliy muammolarni hal qilish usullarini egallash, rivojlanishdagi muvaffaqiyatlarning intensivligi hisoblanadi. Tarbiyaviy ishda tarbiyachi faoliyati natijalarini ishlab chiqilgan tarbiya mezonlari bilan bog'lash qiyin. Rivojlanayotgan shaxsda tarbiyachi faoliyatining natijasini ko'rish mumkin. Shu tufayli *stokastiklik* ta'lim jarayoni, ba'zi ta'lim harakatlarining natijalarini oldindan aytish qiyin va ularni qabul qilish vaqtida ancha kechiktirilishi mumkin. Tarbiyaviy ishda teskari aloqani o'z vaqtida o'ratib bo'lmaydi. O'quv va tarbiyaviy ishlarni tashkil etishdagi qayd etilgan farqlar shuni ko'rsatadiki, o'qitishni tashkil etish va amalga oshirish usullari nuqtai nazaridan ancha osonlashadi va yaxlit pedagogik jarayon tarkibida bo'ysunuvchi o'rinni egallaydi. Agar pedagogik jarayonda deyarli hamma narsani mantiqiy ravishda isbotlash yoki xulosa qilish mumkin bo'lsa, unda insonning muayyan munosabatlarini keltirib chiqarish va mustahkamlash ancha qiyin bo'ladi, chunki bu yerda tanlash erkinligi hal qiluvchi muhim rolni egallaydi.

Shuning uchun o'rganishning muvaffaqiyati ko'p jihatdan shakllangan kognitiv qiziqish va umuman pedagogik jarayonga, ya'ni nafaqat o'qitish, balki tarbiyaviy ishlar natijalariga ham bog'liq.

Pedagogik jarayonning asosiy turlarining o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash shuni ko'rsatadiki, ta'lim va tarbiyaviy ish ularning dialektik birligida har qanday mutaxassis faoliyatida amalga oshirilishi mumkin. Masalan, kasb-hunar ta'limi tizimidagi ishlab chiqarish ta'limi ustasi o'z faoliyati davomida ikkita asosiy vazifani hal qiladi: zamonaviy ishlab

chiqarish texnologiyasining barcha talablariga rioya qilgan holda bolalarni turli operatsiyalar va mehnatni oqilona bajarish uchun bilim, ko'nikma va malakalar bilan qurollantirish va mehnatni tashkil etish; mehnat unumdorligini, bajarilayotgan ish sifatini oshirishga ongli ravishda intiluvchi, tashkil etilgan, o'z ustaxonasi, korxonasi sha'nini qadrlaydigan shunday malakali kadmi tayyorlash. Yaxshi pedagog-tarbiyachi nafaqat o'z bilimini bolalarga beradi, balki ularning har tomonlama rivojlanishiga ham rahbarlik qiladi. Bu esa bolalarga ta'lim-tarbiya berishning mazmun-mohiyatini tashkil etadi. O'z ishini, vazifasini bilgan va kasbini sevgan ustagina bolalarda kasbiy sharaf tuyg'usini uyg'otadi, mutaxassislikni mukammal egallash zaruratini anglatadi.

Xuddi shunday, uzaytirilgan kun guruhi tarbiyachisining ham vazifalari ko'lamini keng, uning faoliyatida ham ta'limiy, ham tarbiyaviy ishlarni ko'rish mumkin. Mashg'ulotdan tashqari soatlarda tarbiyachining vazifalari quyidagicha belgilab berilgan:

➤ pedagoglarda mehnatga muhabbat, yuksak axloqiy fazilatlar, madaniy xulq-atvor odatlari va shaxsiy gigiyena ko'nikmalarini shakllantirish;

➤ padagoglarning kun tartibini tartibga solish, uy vazifalarini o'z vaqtida tayyorlashga rioya qilish, ularga o'qishga, bo'sh vaqtini oqilona tashkil etishga yordam berish;

➤ Maktabgacha ta'lim tashkiloti shifokori bilan birgalikda bolalar salomatligi va jismoniy rivojlanishiga yordam beradigan tadbirlarni amalga oshirish;

➤ pedagog guruh rahbari, bolalarning ota-onalari yoki ularning o'rmini bosuvchi shaxslar bilan aloqada bo'lish.

Biroq, topshiriqlardan ko'rinib turibdiki, madaniy xulq-atvor odatlari va shaxsiy gigiyena ko'nikmalarini shakllantirish, masalan, allaqachon nafaqat ta'lim, balki tizimli mashqlarni talab qiladigan o'qitish sohasidir. Bolalar faoliyatining ko'p turlaridan kognitiv faoliyat nafaqat ta'lim doirasi bilan cheklanib qolmaydi, bu esa o'z navbatida ta'lim funksiyalarini namoyon qiladi.

Tajriba shuni ko'rsatadiki, ta'lim va tarbiya jarayonining muvaffaqiyatiga, birinchi navbatda, bolalarning kognitiv qiziqishlarini rivojlantirish va qo'llab-quvvatlash, guruhda umumiy ijodiy muhit, guruh mas'uliyati va tengdoshlarining muvaffaqiyatiga qiziqish muhitini yaratish uchun pedagogik qobiliyatga ega bo'lgan tarbiyachi-pedagoglar bilan erishiladi. Bu esa tarbiyachining kasbiy tayyorgarligi mazmunida tarbiyachilik mahorati emas, balki tarbiyaviy ish ko'nikmalari birinchi o'rinda turadi. Shu munosabat bilan bo'lajak tarbiyachilarning kasbiy tayyorgarligi ularning yaxlit pedagogik jarayonni boshqarishga tayyorligini shakllantirishga qaratilgan.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi pedagogik faoliyatlarni loyihalashtirishning o'ziga xos xususiyatlari. Pedagogik faoliyatning

ijodiy tavsifga egaligi tarbiyachidan ilg'or ish tajribalarini o'rganish, innovatsiyalarni o'zlashtirish va amaliyotga tatbiq etish talab etadi. Innovatsiyalarning jadal kirib kelishi tarbiyachilarni ilmiy-tadqiqot ishlarida ishtirok etishga jalb etish zaruriyatini yuzaga keltiradi. Tarbiyachilarning bunday tadqiqot ishlariga jalb etilishi keyinchalik

erishilgan natijalardan o'z faoliyatida muvaffaqiyatli foydalanishga imkon beradi⁹.

Tarbiyachi o'z kasbining mohir ustasi bo'lishi uchun maxsus tayyorgarlik ko'rish kerak va quyidagilarga amal qilishi lozim:

➤ yosh avlodni tarbiyalash uchun yuqori ma'lumotli, kasbiy bilimlarni puxta egallab, zarur uslubiy adabiyotlarni tanlay oladigan, ilmiy adabiyotlar bilan ishlay oladigan, ilg'or tajribali pedagoglarning tajribasini o'rganib, o'z ishiga tatbiq eta oladigan, kuzatuvchanlik qobiliyatini yaxshi egallagan shaxs bo'lishi lozim;

⁹ Sh.Sodiqova. Maktabgacha pedagogika. 2013-yil. 19-bet.

- ularning xulq-atvori, xatti-harakatlarini tahlil etib, bolaga ijobiy ta'sir etuvchi vositalarni topa oladigan bo'lishi;
- bilishga qiziqishlarini oshirish, ularning bog'lanishli nutqini rivojlantirish uchun tarbiyachining nutqi ravon, aniq, mantiqiy ixcham va tushunarli bo'lishi kerak. Ta'lim-tarbiya berishda zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalaridan foydalana olishi, tarbiya jarayonida ta'limning interfaol o'yin uslublaridan samarali foydalana olishi;
- bolalarning har tomonlama uyg'un rivojlanishlari uchun ularni faoliyatning xilma-xil turlariga faol jalb eta olishi, ularda qiziquvchanlik, izlanuvchanlikni oshirib borishi, bolalarning xulq-atvori, xatti-harakatlarini muntazam tashxis etib, korreksion chora-tadbirlarni amalga oshirib borishi;
- har bir mashg'ulot uchun zarur materiallarni oldindan tayyorlab qo'yishi, tarbiyalanuvchilar tomonidan bilim, ko'nikma va malakalarni bosqichma-bosqich o'zlashtirib borilishiga erishishi, o'rganilayotgan materiallarni tarbiyalanuvchilarning yosh xususiyatlariga mos bo'lishini ta'minlashi;
- kun tartibini to'g'ri tashkil eta bilishi, bolalar jamoasiga undagi har bir a'zoni e'tiborga olgan holda rahbarlik qila bilishi, ularning faoliyati (o'quv, o'yin, mehnat) mazmunli bo'lishi uchun kerakli materiallar bilan ta'minlashi;
- bolalarning jismoniy va psixologik holatini to'g'ri baholay olishi va buni bolalar bilan amalga oshiriladigan ta'lim-tarbiya ishlarida e'tiborga olishi;
- kun davomida olib borgan ta'lim-tarbiya ishini muntazam tahlil qila olishi va uni yanada takomillashtirish o'yinlarini izlab topishi;
- tarbiyachi muntazam ravishda ota-onalar bilan individual va jamoaviy suhbatlar, uchrashuvlar o'tkazishi, ularni bolalarni tarbiyalashga doir zamonaviy uslubikalar bilan tanishtirib borishi, oilalarda qo'llanilib kelayotgan ijobiy shakl, uslub va vositalardan o'zining tarbiyaviy faoliyatida foydalanishi;
- tarbiyachi bolalarga xayrixoh munosabatda bo'lishi, har bir bola uchun maqbul psixologik muhitni yuzaga keltirishi, bolaning qalbi va

yruragiga joy topa olishi, sabrli bo'lishi, bag'ri keng va yuksak ishonchga ega bo'lishi.

Yuqorida bayon etilgan maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagoglarining kasbiy faoliyatga doir funksiyalari va "Maktabgacha ta'lim Konsepsiyasi" ga asoslangan holda zamonaviy tarbiyachilar kasbiy kompetentligining uch aspektini ajratib ko'rsatish mumkin. Bular: shaxsiy, kasbiy va reflektiv.

Shaxsiy tayyorgarlik – tarbiyachi shaxsida qaror topishi lozim bo'lgan sifatlarni o'zida aks ettirib, ularga gnostik (bilishga doir) qobiliyatlar (ilmiy ma'lumotlar bilan ishlay olish, ilmiy bilimlardan amaliyotda oqilona foydalana olish, pedagogik vazifalarni yuksak mahorat bilan hal eta olish); tashkilotchilik qobiliyatlari (ta'lim-tarbiya ishlarini tashkil etish va amalga oshirish uchun qulay shart-sharoit yaratish, mashg'ulot shakl, uslub va vositalarini tanlay olish, vaqtni to'g'ri taqsimlash, o'quv jarayonini zaruriy jihozlar bilan ta'minlash, ommaviy tadbirlarni rejalashtirish va o'tkaza olish); kommunikativ qobiliyatlar (axborotni maktabgacha yosh davrlari bilan bog'liqlikda tushunarli taqdim eta olish, vaziyat bilan bog'liqlikda axborotlarni uzatish uslub va usullarini o'zgartira olish, kasbiy faoliyat jarayonida muloqotni oqilona amalga oshira olish va boshqalar)ni kiritish mumkin.

Kasbiy tayyorgarlik – pedagog-tarbiyachilar chet tilini, xususan ingliz tili yoki rus tilini bilishlari kasbiy talab qilib belgilangan. Shuningdek, tarbiyachining kasbiy faoliyati uchun muhim ahamiyatga ega boigan ko'nikma va malakalarni o'z ichiga qamrab oladi. Pedagogik taktga doir sifatlarga quyidagilarni kiritish mumkin:

- ✓ ta'lim-tarbiya berishning yangi, nostandart shakl, uslub va vositalarini izlash;
- ✓ tarbiyaviy ish jarayonida yuzaga keluvchi muammolarni hal etishning samarali yoillarini tanlay olish;
- ✓ o'z faoliyati, o'quv jarayonida bolalarning individual rivojlanishi, innovatsion o'quv reja va dasturlarni loyihalay olish va boshqalar.

Reflektiv tayyorgarlik – tarbiyaviy jarayon natijalariga asoslangan holda tarbiyachining kelgusi faoliyatini rejalashtirish imkoniyatini berib,

uning uch turdagi refleksiv qobiliyatini o'z ichiga qamrab oladi: obyektini his qilish, o'lchovni bilish va daxldorlik hissi hisoblanadi.

Pedagogik faoliyatni loyihalashtirishda muvaffaqiyatga yetaklovchi muhim omillar quyidagilar hisoblanadi:

- olib borilayotgan faoliyat bolaning yoshiga mosligi;
- faoliyatning vaqt jihatdan to'g'ri taqsimlanganligi;
- bolaning diqqati beqarorligi;
- har bir bolaning individual xususiyatlari;
- dam olish daqiqasining to'g'ri tashkil etilganligi;
- faoliyat davomida bolaning rag'batlantirib borilishi;
- faoliyatning o'yin orqali tashkil etilishi.

Bugungi kunda davlatimiz tomonidan pedagogik jarayonlarda tarbiyachi bolalarni mustaqil va erkin fikrlashga o'rgatish, dunyoqarashini kengaytirish, maktabgacha ta'lim tashkiloti rahbarlari va pedagog xodimlar faoliyatini qobiliyatli, tashabbuskor, izlanuvchan, g'ayratli, yutuqlarga intiluvchi va erishuvchi, ma'naviy barkamol shaxsni shakllantirishga yo'naltirish, ya'ni ta'lim tizimining sifat darjasini ko'tarish masalalariga alohida e'tibor qaratilishi muhimdir. Pedagogik jarayonlarda bolalarni mustaqil va erkin fikrlashga o'rgatish, dunyoqarashini kengaytirish masalalariga qaratilayotgan e'tibor o'z ifodasini topmoqda. Demak, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida pedagogik jarayonlarni tashkil etishda alohida e'tibor qaratilishi zarur bo'lgan omillardan biri ta'lim-tarbiya jarayonida bolalarning faolligini ta'minlash, ularni mustaqil va erkin fikrlashga o'rgatish hamda mustaqil ta'lim olishlari uchun zaruriy shart-sharoitlarni yaratib berish zaruriyati hisoblanadi. Shaxsni rivojlanishida uning mustaqil faoliyati, ya'ni mustaqil ta'lim va mustaqil ma'lumotlar olishi hamda o'zini-o'zi tarbiyalashi muhim ahamiyatga ega bo'lib, pedagogik jarayonlarda bola shaxsini rivojlantirishning asosi sifatida ta'lim – mustaqil ta'lim, tarbiya – o'zini-o'zi tarbiya, ma'lumot – mustaqil ma'lumot va tarbiyaviy munosabatlar jarayonlarining o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olish zarur. Insonga tug'ma ravishda xatti-harakatlarning hech qanday, na ijtimoiy, na noijtimoiy dasturlari berilmagan. Har bir inson uchun, shaxs sifatida

fazilatlarning shakllanish jarayoni amalda ilk yoshdan boshlanadi. Shuning uchun ham ma'lum maqsadlarga yo'naltirilgan pedagogik jarayonlarning maqsadi, ushbu jarayonda yaratiladigan shart-sharoitlar inson shaxsini shakllantirishning umumiy qonuniyatlarini inkor etmaydi. Insonning rivojlanishida u yashayotgan muhit, unga ta'lim-tarbiya berishda maktabgacha ta'lim tashkiloti jamoasi munosabatlari, vujudga kelayotgan ta'limiy muhit va pedagogik jarayon ishtirokchilarining shaxsiy sifatleri, xatti-harakati, dunyoqarashi, tajribasi, bilim, ko'nikma va malakalari muhim ahamiyat kasb etadi.

“Ta'limni tarbiyadan, tarbiyani esa ta'limdan ajratib bo'lmaydi – bu sharqona qarash sharqona hayot falsafasi”. Bu haqida fikr yuritganda, men Abdulla Avloniyning “Tarbiya biz uchun yo hayot – yo mamot, yo najot – yo halokat, yo adolat yo falokat masalasidir” degan chuqur ma'noli so'zlarni asrimiz boshida millatimiz uchun qanchalar muhim va dolzarb bo'lgan bo'lsa hozirgi vaqda ham biz uchun shunchalik, balki undan ham ko'ra muhim va dolzarb ahamiyat kasb etadi”¹⁰. Bu sharqona qarash, sharqona hayot falsafasi deb aytilgan fikrlarga asoslanib, ta'lim va tarbiya tushunchalarini o'zaro bog'liqligi va aloqadorligini, ya'ni yaxlit holda tushunish zaruriyatini inobatga olgan holda ularning mazmun-mohiyatiga e'tibor qaratish lozim.

Tarbiya bu shaxsning rivojlanishida o'ziga xos ahamiyatga ega bo'lib, bir avlodning ijtimoiy tajribasini keyingi avlodlar tomonidan o'zlashtirilishi va ularning ijtimoiy hayotga qo'shilishlarini ta'minlab beruvchi zaruriy faoliyat, u shaxsning tarbiyalanganlik darajasi mezon sifatida shaxsiy xislatlarni shakllantirish bilan bog'liq holda tarixan shakllanib kelgan pedagogik tushunchadir. Uning yordamida shaxsning shakllanishi va rivojlanishiga tashqi muhitning ta'sirini fan va amaliyot isbotlab bergan. Inson butun umri davomida hayotda kimningdir tajribasiga tayanishi hamda unga asosan o'zining ko'nikma va malakalarini shakllantirib borishi mumkin. U faqat o'tmish merosxo'ri sifatida ijtimoiy hayotga qo'shilib boradi va kelajak uchun doim tayyorlanadi.

¹⁰ I.Karimov “Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch”, T., 2008 y. 62-bet.

Tarbiyaviy jarayon – rivojlanib borayotgan avlodning katta yoshdagilar tajribasini egallab borish jarayoni bo‘lib, u insonlar rivojlanishini boshqarish hamda ularning shaxsiy xislatlari shakllanishiga zarur shart-sharoitlar yaratib beradigan o‘ziga xos jarayon. Ayrim hollarda ta’lim, tarbiya va rivojlanish o‘rtasida o‘zaro bog‘liqlik yo‘qdek tuyulsa-da, aslida ular o‘rtasida bog‘liqlik juda murakkab va ahamiyatli bo‘ladi.

Inson shaxsi ta’lim-tarbiya jarayonida hamisha rivojlanib boradi, rivojlanish darajasi uning shaxsiy xislatlariga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi, ya’ni o‘zgartiradi, shakllantirib boradi. Mazkur jarayon shaxsning rivojlanish darajasini tezlashtiradi va shakllangan shaxsiy xislatlar, dunyoqarash, tushuncha, bilim, ko‘nikma va malakalar, shuningdek, unda shakllangan qobiliyat yana ta’lim-tarbiya jarayoniga qayta ta’sir ko‘rsatadi. Shu tarzda insonning butun hayoti davomida bu ta’sir va aks ta’sirlar o‘zaro bir-birini to‘ldirib, ta’minlaydi.

Demak, pedagogik jarayonlarning samaradorligi nafaqat ta’lim-tarbiya jarayonini ilmiy asosda tashkil etishga, balki mustaqil ta’limni yo‘lga qo‘yish, ta’lim oluvchilarda o‘zini-o‘zi tarbiyalash ko‘nikmalarini shakllantirish, shuningdek, ularning reflektiv faoliyatini hamda o‘zaro ta’sir jarayonini tashkil etish zarur. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida pedagogik jarayonlarni tashkil etishda shaxslararo munosabatlar, bola shaxsining rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatuvchi tarbiyaviy munosabatlar jarayonining mavjudligi va ularning o‘ziga xos xususiyatlarini ham inobatga olinishi zarur.

Pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarishda mazkur jarayon ishtirokchilari, ya’ni pedagoglar hamda ta’lim oluvchilar o‘zaro ma’lum bir belgilangan munosabatda bo‘ladilar, bu munosabatlarni iqtisodiy, siyosiy va boshqa munosabatlardan farqli ravishda tarbiyaviy munosabatlar deb ataladi. Tarbiyaviy munosabatlar insonlarning o‘zaro tajriba almashinishi, tajribalarni o‘zlashtirishi, qo‘llashi, ular o‘rtasidagi

doimiy munosabat, ya'ni aloqalar tizimi bo'lib, inson-inson, inson-texnika-inson, inson-kitob-inson, inson-tabiati-inson, inson-san'at-inson kabi tarbiyaviy munosabatlar shaklida vujudga keladi va mazkur jarayonda inson ikkinchi bir insonga bevosita va bilvosita o'zining xatti-harakatlari bilan yoki vositalar yordamida ta'sir o'tkazadi, bu jarayon ixtiyoriy maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi rahbarlar bilan xodimlar, tarbiyachilar va bolalar o'rtasidagi munosabatlarni ham qamrab oladi.

Tarbiyaviy munosabatlar insonlar o'rtasidagi doimiy munosabat (aloqalar) bo'lib, ular inson shaxsini rivojlantirishga, ya'ni mustaqil ma'lumot, mustaqil ta'lim olish va o'zini-o'zi tarbiyalashni shakllantirishga xizmat qiladi, shuningdek, bu pedagogik jarayon hisoblanadigan insonlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarda turli shakllarda namoyon bo'ladi, ya'ni mazkur jarayonda ishtirok etayotgan ma'lum bir insonning bilimi, muomala va muloqot madaniyati, kiyinishi, gavda harakatlari, qobiliyati, fan-texnika, san'at va tabiatga bo'lgan munosabati hamda qiziqishi ikkinchi bir insonga va boshqa insonlarning faoliyatiga, ya'ni fikrlashi, tasavvuri va dunyoqarashining o'zgarishiga hamda tafakkurining rivojlanishiga o'z ta'sirini ko'rsatmay qolmaydi.

Pedagogik jarayon ishtirokchilari tomonidan ko'zlangan maqsadlar yo'nalishida erishilgan natijalar mazkur jarayonning samaradorligini ifodalaydi va u pedagogik jarayon subyektlari (mazkur jarayon ishtirokchilari) dunyoqarashining o'zgarishi, tafakkurining rivojlanishi, bilim, ko'nikma va malakalarining shakllanishi va rivojlanishida o'z ifodasini topadi. Pedagogik jarayon samaradorligi ko'p jihatdan uning quyidagi jihatlarini inobatga olish zaruriyatini belgilaydi:

- pedagogik jarayon samaradorligi o'zaro bog'liq va aloqador bo'lgan ta'lim-tarbiyaviy jarayonlarning natijaviyligini ifodalashi;
- pedagogik jarayonning o'zaro bog'liq va aloqador bo'lgan barcha tashkil etuvchi qismlari bir butun, yaxlit dinamik tashkiliy tuzilishga ega ekanligi;
- pedagogik jarayon dinamikasi protsessual xususiyatlarga ega ekanligi;

- pedagogik jarayonni tashkil etishda ikki tomonlama harakat, ya'ni to'g'ri va teskari jarayon mavjudligi;
- pedagogik jarayon komponentlarining o'zgarishi pedagogik tizim samaradorligiga ta'sir ko'rsatishi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida pedagogik jarayonlar ikki kichik tizim doirasida, ya'ni mashg'ulotda va mashg'ulotdan tashqari faoliyat jarayonlarida amalga oshiriladi. Bu jarayonlarni hamda o'zaro bog'liq bo'lgan tashkil etuvchi qismlarning ichki tabiatiga xos bo'lgan jarayonlarni o'z ichiga olgan hamkorlikdagi faoliyatlar, shuningdek, ichki sharoit va imkoniyatlar pedagogik tizimni tashkil etadi, bunda tizimning subyektini hisoblangan pedagog xodimlar, tarbiyachilar, bolalar, ota-onalar va rahbarlarning faoliyati muhim ahamiyat kasb etadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari pedagogik jarayonida loyiha usulidan foydalanishning o'ziga xosligi shundaki, kattalar bolani muammolarni aniqlashga yordam beradi yoki hatto uning paydo bo'lishiga sabab bo'ladi, uni qiziqtiradi va bolalarni birgalikdagi loyihada "ishtirok etish"ga undaydi, ota-onalarning g'amxo'rliqi va yordami bilan muammolar yechimini topadi. Loyiha texnologiyasidan foydalanishda, avvalo, maktabgacha ta'lim tashkilotining pedagogik xodimlari bir qator muammolarni hal qilishlari kerak:

- tarbiyachilarning dizayn uslubi xususiyati haqida xabardorlik darajasining pastligi;
- tarbiyachilarning maktabgacha ta'lim tashkilotida o'rnatilgan stereotip kasblar tizimidan chetga chiqishlarini istamasligi;
- ijodiy loyihalarni amalga oshirish uchun maktabgacha ta'lim tashkilotida subyektiv muhitni yetarli darajada jihozlash;
- ota-onalarning maktabgacha ta'lim tashkilotida faol ishtiroklarini past darajada ekanligi, maktabgacha ta'lim tashkiloti faoliyatiga nisbatan motivatsiyani sustligi.

Ta'lim berish va tarbiyalashda shaxsga yo'naltirilgan yondoshuv asosida loyiha faoliyati, strategiyani ishlab chiqishda tarbiyachilar ijodiy faoliyatining rivojlanishiga hissa qo'shadi, o'quv jarayonining taktikasi va texnologiyalari, tarbiyachilarning shaxsiy rivojlanishi, pedagogik

faoliyatning sifatli natijalariga erishishga imkoniyat yaratadi. Shunday qilib, yuqorida muhokama qilingan loyiha faoliyatining metodologik asoslari, maktabgacha ta'lim tashkilotining o'ziga xos xususiyatlariga innovatsion texnologiyalarning yuksak darajadagi moslashuvchanligi haqida fikr beradi. Bugungi kunda maktabgacha ta'lim tizimida bolalarga mashg'ulot o'tishda loyihalar uslubi o'zining munosib o'rini topishi lozim. Mazkur usul orqali tarbiyalanuvchilarda yaratuvchanlik va ijodkorlik qobiliyatlari shakllanishiga katta ta'sir etadi.

Nazorat savolari:

1. "Faoliyat" qanday tushuncha?
2. "Pedagogik faoliyat" nima? Izohlab bering.
3. Pedagogik faoliyatning qanday turlari mavjud?
4. Maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi pedagogik faoliyatlarni loyihalashtirishning o'ziga xos qanday xususiyatlarini ayta olasiz?

Adabiyotlar:

1. Sodiqova Sh.A. Maktabgacha pedagogika. T.: Tafakkur bo'stoni, 2013.
2. F.R.Qodirova. Maktabgacha pedagogika. T.: Tafakkur, 2019.
3. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi. T.: BMT bolalar jamg'armasi (YUNISEF), 2021.

Axborot manbalari

4. www.tdpu.uz
5. www.pedagog.uz
6. www.Ziyonet.uz
7. www.edu.uz

Mavzu: Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida loyihalashtirish faoliyatining texnologiyalari.

Reja:

1. Loyihalashtirish texnologiyasi hamkorlikni ta'minlashning noyob vositasi.
2. Bolalarni pedagoglar va ota-onalar bilan hamkorlikda ijod qilishi.
3. Shaxsga yo'naltirilgan ta'limda pedagogik faoliyatga yondashuvni amalga oshirish usuli.

Tayanch tushunchalar: Hamkorlikda o'qitish, hamkorlikda o'qitish metodlari, ijtimoiy-psixologik muhit, hamkorlik munosabatlari, ta'lim-tarbiya, komandada o'qitish, kichik guruhlarda o'qitish, mustaqil fikrlash.

Loyihalashtirish texnologiyasi hamkorlikni ta'minlashning noyob vositasi. "Loyiha" tushunchasining mazmuni, mohiyati, loyihaviy ta'limning o'ziga xosliklari, o'quv loyihasi tushunchasi va "loyiha" texnologiyasini ishlab chiqish qoidasidir. Loyiha – aniq reja, maqsad asosida uning natijalanishini kafolatlagan holda pedagogik faoliyat mazmunini ishlab chiqishga qaratilgan harakat mahsuli. Loyiha dastur, model, texnologik xarita va boshqa ko'rinishda namoyon bo'ladi. Loyihaning asosini ilmiy yoki ijodiy xarakterga ega bo'lgan g'oya tashkil etadi. **Pedagogik loyihalash texnologiyasi** – pedagogning ijodiy yondashuvidan foydalanish, uning rivojlanish darajasini va mahoratini oshirishga asoslangan ta'lim jarayonini tashkil etish usuli.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida pedagogik loyihalash texnologiyasining maqsadi pedagogik loyihalash texnologiyasi o'z harakatlarini tanlash erkinligiga ega bo'lgan, ijodiy yo'nalishga ega bo'lgan bolaning har tomonlama rivojlangan shaxsini shakllantirishga qaratilgan.

Pedagogik loyihalash texnologiyasining mo'ljallangan maqsadiga asoslanib, uni maktabgacha ta'lim tashkilotlarida qo'llash bo'yicha bir qator vazifalarni ajratib ko'rsatish mumkin:

- maktabgacha ta'lim tashkilotlarida rivojlanayotgan muhitni yaratish;
- muayyan o'quv vazifalarini hal qilishni aks ettiruvchi turli loyihalarni amalga oshirish uchun sharoit yaratish;
- bolalarni bilimga va faol ijodkorlikka rag'batlantirish;
- axborot resurslari bilan ishlash usullarini egallash;
- maktabgacha yoshdagi bolalarda yetarli darajada o'zini o'zi qadrlashni shakllantirish;
- maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolaning qulay hissiy va psixologik kayfiyatini saqlashga imkon beradigan qulay mikrooiqlimni yaratish;
- bolalarga ularni ozod qilishda yordam berish, har qanday murakkablikdagi materialni o'zlashtirish, murakkab muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirish;
- turli ijtimoiy rollarni amalga oshirishga tayyorgarlik;
- ongli aqliy faoliyat ko'nikmalarini shakllantirish;
- maktabgacha yoshdagi bolaning faol hayotiy pozitsiyasini shakllantirish.

Loyihalash boshlang'ich ma'lumotlarga asoslanib, kutiladigan natijani taxmin qilish, bashoratlash, rejalashtirish orqali faoliyat yoki jarayon mazmunini ishlab chiqishga qaratilgan amaliy harakat hisoblanadi.

Loyihalash "g'oya – maqsad – kutiladigan natija – taxmin qilish – bashoratlash – rejalashtirish" tizimiga asoslanadigan. Loyihalash turli vositalar, ya'ni moddiy buyum, qurollar, masalan: kompyuter texnologiyasi, vatman yoki oddiy ish qog'ozi, chizg'ich, qalam, marker, nusxa ko'chirish apparati (printer) va boshqalar yordamida amalga oshiriladi.

Loyihani yaratish uchun pedagog-tarbiyachi:

- loyihani yaratish;
- jarayonni bosqichma-bosqich yoritish;
- maqsadni aniq belgilash;
- maqsadga mos vazifalarni aniqlash;
- o'quv materialini mazmunini shakllantirish;
- savol va topshiriqlar tizimini ishlab chiqish;
- jarayon yoki tadbirning metodik tuzilishini asoslash;

➤ bola bilim darajasini tashxislash va uning tarbiyalanganlik darajasini baholash kabi ko'nikma va malakalarga ega bo'lishi zarur.

Loyiha – mavjud muammoni hal qilish uchun uni tashkil etishning yangi yondashuvlari va usullaridan foydalanishga asoslangan murakkab ish.

Loyiha faoliyati bolani o'qitish va tarbiyalash jarayonini uning haqiqiy hayotining asosiy jihatlari bilan bog'lash imkonini beradi, bu esa maktabgacha yoshdagi bolani o'rganishga undaydi.

Loyiha texnologiyasidan foydalanish zamonaviy pedagogik jarayonda bir qator sabablarga ko'ra dolzarbdir:

- Loyiha faoliyati – bu tarbiyachi va bolalar o'rtasidagi hamkorlik munosabatlarini, o'zaro munosabatlarni o'rnatish usuli.
- Loyiha faoliyati ta'limda o'quvchiga yo'naltirilgan yondashuvni amalga oshirishga yordam beradi.
- Loyihalar bolaga idrokda mustaqillikni ko'rsatishga imkon beradi.
- Loyihalarni tuzish tajriba o'tkazish uchun imkoniyatlarni ochib beradi, bu esa bolaning o'qishga bo'lgan motivatsiyasini oshiradi.
- Birgalikdagi loyiha faoliyati bolalarni birlashtiradi, jamoani birlashtiradi, bolalarni kommunikativ aloqalar va munosabatlarni o'rnatishga o'rgatadi, bu oxir-oqibatda bolaning ijtimoiy moslashuviga ijobiy ta'sir qiladi.
- Loyiha faoliyati – bu ta'limni rivojlantirish texnologiyasi, ya'ni u bolaning shaxsiyatini har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan.
- Loyihalarni yaratish bolani axborot muhiti bilan tanishtiradi, axborot resurslaridan foydalanishni va axborot makonida yo'naltirishni o'rgatadi.
- Loyiha faoliyati o'quv jarayoni sifatini oshiradi.
- Loyihalar bolaning tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi.
- Loyiha faoliyati texnologiyasidan foydalanish tarbiyachini rivojlantiradi, uning kasbiy mahoratini oshirishga yordam beradi.

Hamkorlikda o'qitish texnologiyasi mualliflaridan biri bo'lgan R.Slavinning ta'kidlashicha, bolalarga topshiriqlarni hamkorlikda bajarish

uchun ko'rsatma berilishi yetarli emas. Bolalar tom ma'nodagi hamkorlik, har bir pedagogning qo'lga kiritgan muvafaqqiyatidan quvonish, bir-biriga sidqidildan yordam berish hissi, qulay ijtimoiy-psixologik muhit vujudga kelishi zarur. Mazkur texnologiyada bolalarning bilimlarni o'zlashtirish sifatini aniqlashda ularni bir-biri bilan emas, balki har bir bolaning kundalik natijasi avval qo'lga kiritilgan natija bilan taqqoslanadi. Shundagina bolalar o'zining mashg'ulot davomida erishgan natijasi

guruhga foyda keltirishini anglagan holda mas'uliyatni his qilib, ko'proq izlanishga, bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishga intiladi.

Hamkorlik pedagogikasida esa bola o'z o'quv faoliyatining subyekti sifatida qaraladi. Bunda tarbiyachi va bola pedagogik jarayonning subyektlari sifatida tenglashib, hamkorlik pedagogikasi jarayoni hosil bo'ladi. Ular o'zaro hamkor, hamdo'st, hamijodkor, hamishtirokchi, hamdard, hamboshqaruvchi bo'ladilar. Hamkorlik munosabatlari tarbiyachilar orasida, ma'muriyat bilan bolalar va tarbiyachilar bilan, rahbarlar, ota-onalar, jamoatchilik orasida ham o'rnatiladi.

Hamkorlikda o'qitish texnologiyalari hamkorlik pedagogikasi asosida shakllangan bo'lib, u an'anaviy pedagogikadan quyidagicha farqlanadi: An'anaviy ta'limda tarbiyachi pedagogik jarayonning subyekti, bola esa obyekt deb qaraladi.

Hamkorlikda o'qitish bolaning ta'lim-tarbiya olish motivlarini rivojlantirib borish orqali hamda o'quv-tarbiya jarayonini insonparvarlashtirish tamoyillarini amalga tatbiq qilgan holda yuqori natijalarga erishishni ta'minlab beradi.

Hamkorlikda o'qitish quyidagi natijalarga erishish imkonini beradi:

- bolaning o'rganish jarayonini boyitadi;

- bolalarga ular o'rtasida taqsim qilinib, o'zlashtirilgan kognitiv axborotlar to'plamini beradi;
- bolalarda materialni o'rganishga ishtiyoq uyg'otadi;
- bolalarning o'z shaxsiy bilim va dunyoqarashlarini shakllantirish imkoniyatlarini kengaytiradi;
- axborotlarni ikki tomonlama almashish samaradorligini oshiradi;
- bolalarga mustaqil hayotga tayyorlanishlari uchun zarur bilimlarni beradi;
- turli xil madaniyat va ijtimoiy-iqtisodiy guruhlar o'rtasida ijobiy o'zaro munosabatlarni oldinga suradi.

Hamkorlikda o'qitish texnologiyasiga asoslangan mashg'ulotlarni o'ziga xos turlarga ajratish va ularni amalda qo'llash tizimi mavjud bo'lib, quyida shu mahg'ulotlardan ayrim namunalarni ko'rsatib o'tamiz:

- uch pog'onali intervyu;
- davra suhbatlari;
- ro'yxat tuzish;
- muammolar yechishni tashkil qilish;
- bir daqiqalik ishlar;
- juftlik izohlari;
- muammoni jo'natish;
- baholash chizig'i;
- kam uchraydigan birlik jamoa kuzatuvlari;
- ikki qismli kundalik o'zaro savol yo'llash.

Bu mahg'ulot turlarining ko'pida bolalarni kichik guruhlarga bo'lish, ularga rollar va vazifalar taqsim qilish ko'zda tutiladi. Bunda qo'yidagilar hisobga olinadi. Hamkorlikda o'qitish texnologiyalari pedagogik jarayonini takomillashtirish va uni bola shaxsiga yo'naltirishga asoslangan. Bu texnologiyalar ijodkor shaxsni shakllantirishga yo'naltirilgan ijodiy muhitni yaratish, ilm sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Hamkorlikda o'qitish mashg'ulotlarining asosiy jarayonlari: hamkorlikda fikr almashish, suhbat, tahlil, munozara, muzokara, amaliy vazifalar bajarish, biror narsani ko'rish, yasash, masalalar yechish va boshqalarni o'z ichiga oladi.

Hamkorlikda o'qitish mahg'ulotlarini tashkil qilishda: tarbiyachi-guruh, tarbiyachi kichik guruh. Tarbiyachi-katta guruh, tarbiyachi-bola, bola-bola (juftlikda ishlash), kichik-guruh, guruh-jamoa va boshqa tashkiliy shakllar qo'llaniladi. Hamkorlikda o'qitish-bu tarbiyachining ta'lim-tarbiya jarayonida bolalar guruhi, yakka bola hamda butun guruh bilan o'zaro samarali hamkorlikni tashkil qilishi bilan birgalikda, bolalarning ham o'zaro qo'llab-quvvatlovchi hamkorligini amalga oshirishdagi interfaol jarayonlarni ifodalovchi ommalashgan iboradir. Bolalar hamkorlikda akademik topshiriqlar ustida, kichik guruhlarda ishlashadi va o'zlariga hamda o'z guruhlaridagi o'rtoqlariga birgalikda yordam berishadi. Umuman, hamkorlikda o'qitish metodlari quyidagi beshta xususiyatga ega:

1. Bolalar birgalikda, umumiy topshiriq yoki o'qitilayotgan faoliyat ustida ishlashadi, bu guruhiy ish orqali yaxshi o'zlashtiriladi.

2. Bolalar 2 – 5 a'zodan iborat tarkibda kichik guruhlarda birgalikda ishlashadi.

3. Bolalar umumiy vazifalarning yechimini topishga erishish yoki o'rganish faoliyatini amalga oshirish uchun guruh tomonidan ishlab chiqilgan hamda ijtimoiy qabul qilingan xulq-atvor mezonlariga rioya qilishadi.

4. Bolalar ijobiy va mustaqil bo'lishadi. Umumiy vazifalarning yechimini topishga erishish yoki o'rganish faoliyati bo'yicha ishlarni tashkil etish, bolalarning bir-birlariga ko'maklashishlari talab etilishini qisobga olgan holla tuzilgan bo'ladi.

5. Bolalar o'z ishlari iatijasiga yoki boshqacha aytganda, o'qishga, ta'lim olishga, shaxsan mas'uliyatli va javobgardirdar.

Hamkorlikda o'qitish texnologiyalari amalga oshiradigan ayrim noana'naviy mashg'ulot shakllari:

- “Matbuot konferensiyasi” mashg'uloti – mashg'ulot mavzusini savol javoblar orqali o'zlashtirish mashqi.
- “Quvnoqlar va zukkolar klubi” mashg'uloti – qiziqarli savol – ularga javoblar topish orqali mustaqil fikrlashni o'rgatish mashqi.
- Guruhlarda ishlash mashg'uloti – bolalarning bir nechta guruhlarga bo'linib vazifalar bajarishini tashkil etish orqali bilimlarni mustahkamlash mashqi.

➤ O'zaro o'qitish mashg'uloti – bolalarning mashg'ulot mazmuni bo'yicha matnning ayrim abzaslari yoki shunga o'xshash kichiq bo'laklarini bir-birlariga tushuntirishlarini tashkil etish orqali mavzuni o'zlashtirish mashg'uloti.

➤ Bolalar olib boradigan

mashg'ulot – mashg'ulot mavzusini bolalar tomonidan tushuntirib berilishini tashkil etish orqali bolalar faolligini oshirish mashqi.

➤ Tanlov mashg'uloti – guruhdagi bolalarning bir yoki bir nechta mavzu bo'yicha oldindan tayyorgarlik ko'rgan holdagi tanlovini tashkil etish, g'oliblarni aniqlash mashg'uloti.

➤ Juftlikda ishlash (binar) mashg'uloti – bolalarning juft bo'lib, mashg'ulot mavzusini birgalikda o'zlashtirishi yoki bir-birining bilimlarini mustahkamlash mashg'uloti. Bunda zarur bo'lganda juftliklar mashg'ulot davomida turlicha o'zgartirilishi mumkin.

➤ Dialog mashg'uloti – bolalarni mustaqil fikrlashga o'rgatish va o'z fikrlarini bayon etish ko'nikmalarini rivojlantirish maqsadida dars mavzusini bolalar bilan dialoglar tashkil etish orqali tushuntirish va mustahkamlash mashqlaridan iborat.

➤ Aylana bo'ylab mashq mashg'uloti – bolalarning navbatma-navbat ishtiroki asosida yangi mavzuni o'zlashtirish yoki o'tilgan mashg'ulotni takrorlab, mustahkamlash mashqlaridan iborat.

➤ Innovatsiyalar mashg'uloti – o'tiladigan mashg'ulot mavzusi bo'yicha yoki MTT hayotiga tegishli yangiliklarni joriy qilish, shuningdek bolalarning ijodiy faoliyatlari natijalarini amalda qo'llash bo'yicha taklif va loyihalar bilan tanishirish mashg'uloti bo'lib, bolalarning bilimlarini oshirish, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Hamkorlikda o'qitishning asosiy g'oyasi: o'quv topshiriqlarini nafaqat birgalikda bajarish, balki hamkorlikda o'qish-o'rganishdir.

Hamkorlikda o'qitish bolada quyidagilarni shakllantirishni ko'zda tutadi:

- Har bir bolani kundalik qizg'in aqliy mehnatga, ijodiy va mustaqil fikr yuritishga o'rgatish;

- shaxs sifatida onglilik, mustaqillikni tarbiyalash;

- har bir bolada shaxsiy qadr-qimmat tuyg'usini vujudga keltirish;

- o'z kuchi va qobiliyatiga bo'lgan ishonchini mustahkamlash;

- Bilim olishda mas'uliyat hissini shakllantirish.

Hamkorlikda o'qitish texnologiyasi har bir bolaning bilim olishdagi muvaffaqiyati guruh muvaffaqiyatiga olib kelishini anglagan holda muntazam va sidqidildan aqliy mehnat qilishga, o'quv topshiriqlarini to'liq va sifatli bajarishga, o'quv materialini puxta o'zlashtirishga, o'rtoqlariga hamkor bo'lib, o'zaro yordam uyushtirishga zamin tayyorlaydi.

Hamkorlikda o'qitish texnologiyasida bolalarni hamkorlikda o'qitishni tashkil etishning bir necha metodlari mavjud:

1. Komandada o'qitish (R.Slavin).

2. Kichik guruhlarda hamkorlikda o'qitish (R.Slavin, 1986).

3. Hamkorlikda o'qitishning "Zig-zag" yoki "Arra" metodi (E.Aronson, 1978).

4. Hamkorlikda o'qitishning "Birgalikda o'qiymiz" metodi (Minnesot universiteti professorlari R.Jonson, D.Jonson, 1987).

5. Kichik guruhlarda ijodiy izlanishni tashkil etish metodi (Isroildagi Tel-Aviv universiteti professori Sh.Sharan 1988 tomonidan ishlab chiqilgan).

Komandada o'qitish (R.Slavin)

Komandada o'qitishda bolalar teng sonli ikki komandaga ajratiladi. Har ikkala komanda bir xil topshiriqni bajaradi. Komanda a'zolari o'quv topshiriqlarini hamkorlikda bajarib, har bir bola mavzuda ko'zda tutilgan bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishiga e'tibor qaratadi. R.Slavinning ta'kidlashicha, bolalarga topshiriqlarni hamkorlikda bajarish uchun ko'rsatma berilishi yetarli emas. Bolalar o'rtasida tom ma'nodagi hamkorlik, har bir bolaning qo'lga kiritgan muvaffaqiyatidan quvonish, bir-biriga sidqidildan yordam berish hissi, qulay ijtimoiy-psixologik muhit

vujudga kelishi zarur. Mazkur texnologiyada bolalarning bilimlarni o'zlashtirish sifatini aniqlashda ularni bir-biri bilan emas, balki har bir bolaning kundalik natijasi avval qo'lga kiritilgan natija bilan taqqoslanadi. Shundagina bolalar o'zining mashg'ulot davomida erishgan natijasi guruhga foyda keltirishini anglagan holda mas'uliyatni his qilib, ko'proq izlanishga, bilim, ko'nikma va malakalarni puxta o'zlashtirishga intiladi.

Kichik guruhlarda hamkorlikda o'qitish

Bu metodda kichik guruhlar 4 nafar boladan iborat qilib tuziladi. Tarbiyachi avval mavzuni tushuntiradi, so'ngra o'quvchilarning mustaqil ishlarini tashkil etadi. O'quv topshiriqlari to'rt qismga ajratilib, har bir bola topshiriqning ma'lum qismini bajaradi. Topshiriq yakunida har bir bola o'zi bajargan qism yuzasidan fikr yuritib, o'rtoqlarini o'qitadi, so'ngra guruh a'zolari tomonidan topshiriq yuzasidan umumiy xulosa chiqariladi. Tarbiyachi har bir kichik guruh axborotini tinglaydi va test savollari yordamida bilimlarni nazorat qilib baholaydi.

Hamkorlikda o'qitish texnologiyalaridan samarali foydalanishning o'ziga xos pedagogik, psixologik va uslubiy asoslari ishlab chiqilgan bo'lib, ular quyidagilar:

➤ tashkiliy-pedagogik asoslari – o'quv reja, dastur, mashg'ulot mavzusi, DS talablari va ularga muvofiq darajada o'zlashtirilishi talab qilinadigan yangi bilim hajmi asosida o'quv mashg'uloti ishtirokchilari-ning hamkorlikda ishlashlari uchun shart-sharoit, imkoniyatlarni belgilash va amalga oshirish;

➤ psixologik asoslari – bolalarning psixologik va yosh xususiyatlarini hisobga olish, mashg'ulotda har bir bola uchun qulay psixologik muhit yaratish, erkin muloqotni sifatli uyushtirishda mashg'ulot mavzusi, mazmuni, qo'llanilayotgan tushunchalar, atamalar, ta'riflar, formulalar va boshqa shartlarning bolalar uchun tushunarli bo'lishini ta'minlash;

➤ uslubiy asoslari – mashg'ulot uchun zarur vositalarni oldindan ishga tayyorlash, ularning talablar darajasida sifatli bo'lishini ta'minlash.

Muloqot usullari hamda zamonaviy axborot texnologiyalaridan samarali foydalanishni tashkil qilish va boshqalar. Hamkorlikda o'qitish samaradorligini ta'minlovchi omillar: bolalarning mashg'ulot mazmuniga

ijodiy yondashuvi, mashg'ulot jarayonidagi axborotlarni tahlil va tanqid qilish, o'z xulosalarini asoslash, bilimlarni yangi vaziyatlarda ijodiy qo'llash, amaliy topshiriqlar bajarish uchun vaqtni ko'proq ajratish, hamkorlikda bilim olayotgan bolalarning bir-biriga muvaffaqiyatga erishishlari uchun ko'maklashuvi va boshqalar. Pedagogika-psixologiya fanida hamkorlikning 8 ta shakli mavjud. Ular quyidagilardan iborat:

1. Faoliyatga kirish.
2. Mustaqil harakatlar o'qituvchi bilan o'quvchi hamkorlikda bajaradilar.
3. Tarbiyachi harakatni boshlab beradi va unga bolalarni jalb etadi.
4. Taqlid harakatlari (tarbiyachidan ibrat olgan bola ana shu namuna asosida harakat qiladi).
5. Madad harakatlari (tarbiyachi bolaga oraliq maqsadni va unga erishish usullarini tanlashda yordam beradi va oxirgi natijani nazorat qiladi).
6. O'zini-o'zi boshqarish harakatlari (tarbiyachi umumiy maqsadni ko'rsatishda oxirgi natijani baholashda ishtirok etadi).
7. O'zini-o'zi ko'rsatuvchi harakatlar.
8. O'zini-o'zi uyushtiruvchi harakatlar.

Hamkorlikdagi o'quv faoliyatining maqsadi o'zlashtiriladigan faoliyat va birgalikdagi harakatlar, munosabat va muloqotning boshqarish mexanizmini yaratishdir. Hamkorlikdagi faoliyatning mahsuli bolalar ilgari surgan yangi g'oyalar va o'zlashtirilayotgan faoliyatning mohiyatiga bog'liq maqsadlar va sheriklikdagi shaxs pozitsiyasini boshqarish istaklarining yuzaga kelishidir. Hamkorlikdagi faoliyat usuli deganda, tarbiyachi bilan bolaning birgalikdagi hatti-harakatlarining tizimini tushunish kerak. Bunday xatti-harakat tarbiyachining bolaga ko'rsatadigan yordamidan boshlanadi, bolalarning faolligi asta-sekin o'sib borib, butunlay ularning o'zi boshqaradigan amaliy va aqliy harakatiga aylanadi, tarbiyachi bilan bola o'rtasidagi munosabatda esa sheriklik pozitsiyasi xususiyatiga ega bo'ladi.

Bolalarni pedagoglar va ota-onalar bilan hamkorlikda ijod qilishi. Barkamol inson tarbiyasi, bola tarbiyasida ota-ona mas'uliyatini oshirish, ulami pedagogik-psixologik bilimlar bilan qurollantirish

bugunning eng dolzarb masalasi hisoblanadi. O'zbek milliy qadriyatleri, milliy madaniyati, bola tarbiyasi va rivojlanishi haqidagi pedagogik bilimlarni takomillashtirish bo'yicha yaxlit tarbiya tizimi ham oila, ham maktabgacha ta'lim tashkilotlari tomonidan amalga oshiriladi. Bola tarbiyasida bu ikki yo'nalish biri ikkinchisining o'rmini bosa olmaydi, balki biri ikkinchisini to'ldiradi. Maktabgacha ta'lim tashkilotida tashkil etilgan sog'lom muhitda sog'lom bola o'sib ulg'ayadi. Sog'lom muhitni yaratish oilada oila a'zolarining maktabgacha ta'lim tashkilotlarida pedagogik xodimlarning nechog'lik bilimdonligiga, zukkoligiga bog'liqdir.

Ko'p hollarda bir xil yoshdagi bolalarning taraqqiyotida notekislikni ko'rish mumkin. Masalan: bir yoshli bolalarning ba'zilar 10 taga yaqin so'zni ayta oladi. Mustaqil yura oladi. Ayni shu yoshdagi ayrim bolalarning esa mustaqil yura olmasligining, zo'rg'a 1 – 2 ta so'zni ayta olishining guvohi bo'lamiz. Shuningdek, maktabga boruvchi bolalar jismonan baquvvat, sog'lom, fikri teran, tevarak-atrofdagi narsa va hodisalar to'g'risida oddiy mushohada qiladigan. "Yaxshi" bilan "Yomon"ni, "Gunoh" bilan "Savob"ni ajrata oladigan bo'ladi. Aynan shu yoshdagi ba'zi bolalarda esa bunga teskari bo'lgan xususiyatlarni uchratish mumkin. Bunday notekislikka asosiy sabab kattalarning e'tiborsizligi yoki bola tarbiyasi bo'yicha yetarli bilimga ega bo'lmasligidir.

Bolani jismonan, ma'nan, ruhan yetuk inson qilib tarbiyalashda oila va bog'chaning hamkorligi muhim ahamiyati kasb etadi. Shuning uchun har bir oiladagi pedagogik madaniyatni takomillashtirish zarur. MTT murabbiylari tarbiya borasida ota-onalarga ham ta'sir o'tkaza olishlari, oila pedagogikasining nozik jihatlarini chuqur bilishlari kerak. Har bir guruh xonalarida ota-onalar sizlar uchun burchak tashkil qilinib, doimiy ravishda har bir oyda guruh bolalari taraqqiyotidagi o'zgarishlar aniq tahlil qilib ko'rsatilishi va shu asosda ota-onalar uchun tegishli maslahatlar, tavsiyalar berish maqsadga muvofiqdir.

Ayrim bolalarning ota-onalari bilan alohida suhbatlar o'tkazib, tegishli yo'l-y'oriqlar beriladi. Masalan: nutqida, jismoniy o'sishida, xulqida kamchiligi bo'lgan bolalarni faqat tarbiyachining harakati bilan bartaraf qilish qiyin. Bolaning oiladagi faoliyati ham, MTTdagi faoliyati ham yagona maqsadga bo'ysundirilgan bo'lishi kerak.

Tarbiyachi tomonidan ota-onalar burchagi tashkil etiladi va ular uchun maslahatlar, qo'llanmalar, adabiyotlar qo'yiladi. Har qaysi bolaning kamchiligi hisobga olinib, ota-onaga alohida bartaraf qilish yo'l-yo'riqlari beriladi. Ilk matematik tushunchalar, ruhiy rivojlanishi, tabiat haqidagi tushunchalar, tasvirlash faoliyati bo'yicha ilk ko'nikma va malakalar, badiiy adabiyot, hulq-atvori boyicha ko'rsatkichlari ham xuddi shu tartibda tahlil qilinib tegishli maslahat beriladi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni maktab ta'limiga sifatli tayyorlashning eng asosiy shartlaridan biri hamkorlikda ishlashdir. Bu hamkorlik bolalarning ota-onalari, tarbiyachilar, musiqa rahbari, jismoniy tarbiya yo'riqchisi, psixolog, logoped, defektolog, hamshira o'rtasida bo'lishi maqsadga muvofiq bo'ladi. MTTda o'tkaziladigan ota-onalar yig'ilishlarini eski tartibda faqat ma'ruzalar o'qish usulidan voz kechgan xolda chaynord yechish, jumboqli masalalar yechish, anketa savollarga javob olish, ishchanlik o'yinlari o'tkazish kabi noan'naviy uslublardan foydalanish ota-onalarning bevosita bola tarbiyachi bo'yicha pedagogik bilimlarga ega bo'lish istak xohishini paydo qiladi. Ota-onalar yig'ilishida anketa savollarga javob olish ham ota-onalarni bola tarbiyasi bilan shug'ullanishga undaydi. Har bir guruh xonasining ota-onalar burchagida maslahatlarning ko'rsatilishi ham ular uchun katta yordan bo'ladi. Shu tariqa maktabgacha ta'lim tashkilotlari xodimlari va ota-onalar hamkorlikda uzluksiz ta'limning bosh bo'g'ini hisoblangan maktabgacha ta'lim tizimining vazifalarini amalga oshiradi.

Bugungi kunda MTTga jalb qilinmagan bolalarni maktabga tayyorlash kechiktirib bo'lmaydigan masaladir. Buning uchun maktabgacha ta'lim tashkilotlari qoshida "onalar o'quvi"ni tashkil qilish maqsadga muvofiqdir. Buning uchun alohida xona jihozlanadi.

“Ta’lim to’g’risida”gi qonunning 8-moddasida Maktabgacha ta’lim va tarbiya bolalarni o’qitish va tarbiyalashga, ularni intellektual, ma’naviy-axloqiy, etik, estetik va jismoniy jihatdan rivojlantirishga, shuningdek bolalarni umumiy o’rta ta’limga tayyorlashga qaratilgan ta’lim turidir¹¹, deb aytib o’tilgan.

Maktabgacha ta’limning Davlat standartini amalga oshirishda maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat ta’lim dasturini, maktabgacha yoshdagi bolalarga maktabgacha ta’lim va tarbiya berish sohasidagi o’quv-metodik qo’llanmalarni, metodik tavsiyalarni ishlab chiqish, shuningdek, maktabgacha ta’lim tashkilotlarini loyihalashtirish, qurish, jihozlash va ularning faoliyatini tashkil etishning o’ziga xos xususiyatlari inobatga olinadi¹².

Uslubiy adabiyotlar, o’yinchoqlar, didaktik materiallar bilan to’ldiriladi. Mashg’ulotlar, ma’ruzalar MTT hodimlari tomonidan o’tiladi, muddati ota-onalar bilan kelishilgan holda belgilanadi.

Har bir mavzu yetarlicha ota-onalar tushuna oladigan qilib, amaliy jarayonlar bilan bog’lab, video tasmlarda bolalar hayotidan lavhalar ko’rsatish, ota-onalarning o’zlari bilan ish o’yinlari tashkil qilish orqali yuritiladi. Uzundan-uzun zeriktiradigan ko’rik ma’ruza o’qishning hech qanday samarasi bo’lmaydi. Maktabgacha ta’lim sohasi bo’yicha yetuk bilimga, katta tajribaga ega bo’lgan maxsus xodimlarga bu vazifani ishonib topshirish orqali katta natijaga erishish mumkin.

Ota-onalar farzand tarbiyasi to’g’risidagi uslubiy adabiyotlarni o’qish, teleko’rsatuvlarni ko’rish, radio eshittiruvlarni eshitish, ro’znoma va oynomalardagi tegishli maqolalarni o’qish, o’rganish orqali borasidagi pedagog-psixologik bilimlarga ega bo’ladi.

Shaxsga yo’naltirilgan ta’limda pedagogik faoliyatga yondashuvni amalga oshirish usuli. Shaxsga yo’naltirilgan ta’lim deganda, biz ko’proq ta’lim oluvchilarning shaxsiy manfaatlari, ehtiyoqlarini nazarda tutamiz. Bunda ta’limning mazmuni bola shaxsining qiziqishlariga mos ravishda yo’naltirilishi, uning qiziqishlari va layoqatini qo’llab-quvvatlash

¹¹ O‘zbekiston Respublikasining Qonuni, 23.09.2020 yildagi O‘RQ-637-son.

¹² O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 22.12.2020 yildagi 802-son.

bosh maqsad qilib olinadi. Bolaning o'z-o'zini bilishi, shaxsining o'ziga xosligi, uning rivojlanish darajasi, kelgusidagi orzu-maqsadlariga erishish uchun qilayotgan xatti-harakatlari zahirida puxta bilim olish, ta'limning keyingi bosqichiga tayyorlanish mujassam. Uning qiziqishlari, fantaziyasi aniq maqsad sari yo'naltirilgan bo'lib, o'z manfaatlarini Davlat standartlari talablari asosida nafaqat minimal darajadagi balki, maksimal darajadagi bilimlarni egallash bilan himoya qilishga qodir bo'lishi mumkin. Buning uchun esa, tarbiyachilar tomonidan ularning intilish va qiziqishlarini rag'batlantirib borish katta ahamiyat kasb etadi. Bunday yondashuv orqali ta'lim jarayonini amalga oshirishda bolaning bilim olish jarayonini o'z ichiga olgan, tarbiyachi – bola – tarbiyachi munosabati hamkorligi va erkin tanlash printsipli uni tanlagan sohasi bilan shug'ullanishdan zeriktirmaydi, bilimlarini takomillashtirish sari undaydi. Pedagog olimlar tomonidan ta'lim jarayonida shaxsga yo'naltirilgan yondashuvning asoslangan pedagogik texnologiyalari ishlab chiqilgan bo'lib, u quyidagilardan iborat:

- shaxsga yo'naltirilgan ta'lim;
- hamkorlik pedagogikasi;
- adaptiv muloqot pedagogik texnologiyasi;
- o'yin texnologiyasi;
- rivojlangan o'qitish texnologiyasi;
- muammoli o'qitish texnologiyasi;
- differensial o'qitish; individual o'qitish texnologiyasi.

Ushbu yo'nalishlarning har birida ta'lim bola shaxsining qiziqishi, qobiliyati, imkoniyati va shart-sharoitlari e'tiborga olinib tashkil etiladi. Ayniqsa, shaxsga yo'naltirilgan ta'limda bolada mustaqil fikrlash orqali muammoli vaziyatlardan chiqishga intilish malakasini shakllantirishga alohida urg'u beriladi. Mustaqil o'qib-o'rganish, o'quv jarayonidagi qiyin vaziyatlarda tarbiyachining yordamisiz muammolarni hal qilishga urinish, shundan keyingina o'zining xulosalari to'g'riligiga ishonch hosil qilish uchun tarbiyachining yordamiga tayanish zarurligini anglatish muhimdir. O'quv jarayoniga faol yondashish yuzaki qaraganda oddiy bo'lib ko'rinishi mumkin. Tarbiyachi biror hodisani uzoq vaqt tushuntirish o'rniga bolaga darslikdagi ma'lum mavzuni mustaqil o'qib-o'rganishga,

mavzu yuzasidan berilgan amaliy tajribalarni mustaqil bajarish, o'quv natijalarini tekshirish uchun test savollariga mustaqil javob tayyorlashni topshirishi ijobiy natija beradi. Agar bola o'z faoliyatining mohiyatini ko'ra olmasa, u o'quv maqsadini tan olmaydi, tarbiyachi qo'ygan vazifalarni tushunmaydi va qabul qilmaydi. Shuning uchun o'quv material mazmuni avval tarbiyachi tomonidan ijobiy o'zlashtirilib, qayta ishlanib, undan bolani qiziqtiradigan, shaxsiy tajribasiga mos kelib, fikrini qo'z-

g'aydigan, hayajonga soladigan xos jihatlar belgilab yetkazilgandagina natijasi samarali bo'lishi isbotlangan. Ana shundagina bola o'zini ushbu hodisalarning bevosita ishtirokchisi va ijodkori deb hisoblaydi. Tarbiyachi bolani sust tinglovchidan mashg'ulot

jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirishi katta ahamiyatga ega. Bunga bolaning o'z bilimi va qobiliyatiga ishonch hissini oshirishi o'ta ta'sirchan omildir. Ushbu vazifani amalga oshirishning har bir bosqichida bolaning jismoniy, aqliy va ruhiy jihatdan rivojlanish darajalari tahlil qilinib, zaruriy tavsiyalarni berib, pedagogik qo'llab-quvvatlash, uning faoliyatiga zarur o'rinlarda tuzatish va qo'shimchalar kiritib borish muhim. Bolaning shaxsiy mustaqil bilish faoliyati ularning ichki motivatsiyasi yuqori darajada bo'lganda faol va samarali bo'ladi.

Bilish va ijodiy faoliyatga nisbatan motivatsiya darajasini oshirishning samarali vositasi – muammoli o'qitish usuli hisoblanadi. Bolalarning qiziqishlariga qarab majburiy bo'lmagan mashg'ulotlar haqida gap ketganda, muammoli o'qitish usuli maqsadga muvofiq ekanligi e'tirozga o'rin qoldirmaydi. Oddiy mashg'ulotlarda tarbiyachi beradigan vazifa ko'pincha samarasiz, majbur etuvchi motivatsiya hisoblanadi. Bolalarning mashg'ulotlarda zerikishi bu – ularning dangasaligidan emas, balki tarbiyachining ularni o'tilayotgan mavzuga qiziqтира olmaganligidan kelib chiqishini unutmashlik lozim. Ko'p darslar odatda "so'rov-

tushuntirish – olingan bilimlarni mustahkamlash – uyga vazifa” sxemasi asosida o‘tiladi. Oqibatda, ayrim bolalarning ongi va qo‘li bo‘sh qoladi.

Shuni alohida ta’kidlash joizki, ta’lim-tarbiya asosida shaxsning intensiv rivojlanishi, moddiy-ma’naviy qadriyatlarini o‘zlashtirishi faqat uning shaxsiy faoliyati natijasida amalga oshadi. Bola shaxsiga yo‘naltirilgan ta’limda quyidagi tavsiyalar muhim hisoblanadi:

1. MTTlar faoliyatini takomillashtirish, uning samaradorligini oshirishga imkon beruvchi ijtimoiy, moddiy-texnik, pedagogik hamda psixologik imkoniyatlardan samarali foydalanish chora-tadbirlarini belgilash.

2. Rivojlangan xorijiy mamlakatlar, shuningdek, respublika MTTlarida bolalar iqtidorini aniqlash va rivojlantirish borasida to‘plangan tajribalarni o‘rganish, milliy-mintaqaviy xususiyatlarni inobatga olgan holda ularni uzluksiz ta’lim tizimiga tatbiq etish.

3. Ilg‘or yondashuvlar asosida iqtidorli bolalarni o‘qitishga ixtisoslashgan ta’lim muassasalari faoliyatining samaradorligini ta’minlovchi boshqaruv va pedagogik jarayon mazmuni hamda amaliy asoslarini ishlab chiqish.

O‘tgan davrlardagi ta’lim tizimi avtoritar ta’lim metodlariga asoslangan bo‘lib, u bolani itoatkor, o‘zgarlar fikriga bo‘ysinuvchan shaxs sifatida tarbiyalashga yo‘naltirilgan edi. Hozirgi paytda respublikamizda amalga oshirilayotgan keng miqyosdagi ta’lim islohotlari barkamol avlodni tarbiyalashga qaratilgan demokratik ta’lim metodlariga asosidagi milliy modelning joriy etilishi bilan ahamiyatlidir. Demokratik ta’lim metodlari o‘qitish jarayonida bola fikrining hurmat qilinishi, uning har bir tushunchani o‘zlashtirishda faol mushohada etishi, tarbiyachi fikrini tahlil qilishi va o‘zi asosli deb topgan fikrlarnigina qabul qilish mumkinligiga asoslanadi. Bu g‘oyalarni amalga oshirishdagi muammo respublikamizda haligacha avtoritar metodlardan demokratik ta’lim metodlari o‘tish mexanizmi ishlab chiqilmaganligi bilan izohlanadi. To‘g‘ri, bu borada joriy etilayotgan bolalar bilimini baholashning reyting tizimi, test nazoratlarining keng joriy etilishi, bolalarni kasb tanlashga yo‘llashdagi erkinliklarni Davlat standartlari va “Ilk qadam” davlat o‘quv amalga oshirishning yutuqlari sifatida qayd etish mumkin. Biroq, ta’lim

metodlarini yangilash borasida ilmiy izlanuvchilar, metodist va amaliyotchi tarbiyachi-pedagoglar hali ko'plab muammolarni hal etishlari lozim. Faol ta'lim metodlari ilg'or xorijiy davlatlar tajribasini o'rganish va mamlakatimiz ta'lim xususiyatlari bilan omuxtalashtirish natijasida keng ommalashayotgan demokratik ta'lim metodlari turkumiga kiradi. U ta'lim jarayonining tarbiyachi-pedagog va bola fikrining o'zaro hurmat qilinishi, bolalarning o'zaro munosabatlarida yuqori darajadagi muloqot ko'nikmalarining shakllantirilishi bilan ahamiyatlidir. Faol ta'lim metodlarini qo'llash jarayonining xarakterli xususiyati shaxsning axborotlarni o'zlashtirishdagi barcha imkoniyat va malakalar umumiy majmua sifatida qaralishidir. Ushbu o'rin axborotlarni o'zlashtirish imkoniyatlariga eshitish va ko'rish, tahlil qilish, mantiqiy fikrlash, ijodiy mushohada qilish, so'zlab berish, jismoniy harakatlar bajarish kabilar, malakalar sifatida esa loyihalash, harakatlanish, tasavvur qilish, nutq, sezgi organlari faoliyati nazarda tutiladi.

Muammoni hal etishning birinchi yo'nalishi quyidagicha mazmunga ega: mustaqil-ijodiy fikrlash sifatlarini faollashtirishda boshlang'ich ta'lim muhim o'rin tutadi, chunki xuddi shu davrda shaxs, uning qiziqishlari, moyilliklari shakllanishi uchun poydevor yaratila boshlaydi. Jamiyat uchun mustaqil, tanqidiy fikrlaydigan, harakat qila oladigan ijodkor shaxslar juda asqotayotgan hozirgi kunda bolalar ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish pedagogikaning dolzarb muammosi bo'lib turibdi. Bolalarning ijodiy faoliyati tajribalarini o'zlashtirishlari uchun ta'lim jarayonida faol aqliy izlanishni talab qiladigan muammoli vaziyatlarni vujudga keltirish zarur. Ijodiy faoliyat tajribalarini tarbiyachini tayyor axboroti orqali hosil qilish mumkin emas, chunki tarbiyachi muammolarni o'zi hal qilsa, bolalardagi qiziqish, muammolarni hal qilishga bo'lgan intilish so'nadi, o'z bilimlarini yangi kutilmagan vaziyatlarda qo'llash imkoniyatidan mahrum bo'ladi. Noan'anaviy ta'lim bolalarni faqat bilim, ko'nikma, malakalar bilan qurollantirishni ko'zda tutmasdan, balki darsda vujudga keltiradigan muammoli vaziyatlarni bola avval o'zlashtirgan bilim, ko'nikma, malakalarni kutilmagan vaziyatlarda ijodiy qo'llashlari orqali ijodiy faoliyat tajribalari, bolalarning mustaqilligi, o'quv-bilish

motivlarini, mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga, mustaqil izlanish yo'lini o'zlashtirishga imkon beradigan murakkab jarayondir. Bolalar mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishi noan'anaviy ta'lim jarayonida muvaffaqiyat bilan qo'llanib kelayotgan ta'lim printsiplari: ilmiylik, tushunarlilik, sistemalilik, bolalarning ongligi va faolligi, ko'rgazmalilik, bolalarni puxta bilim, ko'nikma va malakalar bilan qurollantirish, uzviylik, ketma-ketlik, bolalarning ijodiy mustaqil ishlari prinsipi, bolalarga individual va tabaqalashtirilgan yondoshuv, o'quv ishlarini insonparvarlashtirish prinsiplaridan foydalanishni taqozo etadi.

Nazorat savollari:

1. Loyihalashtirish texnologiyasida hamkorlikni ta'minlashning qanday ahamiyati bor?
2. Hamkorlikda o'qitishning qanday metodlari mavjud?
3. Pedagoglar va ota-onalar bilan hamkorlik qanday amalga oshiriladi?
4. Shaxsga yo'naltirilgan ta'limda pedagogik faoliyatga yondashuvni amalga oshirishning usullarini tushuntiring.

Asosiy adabiyotlar:

1. Sodiqova Sh.A. Maktabgacha pedagogika. T.: Tafakkur bo'stoni, 2013.
2. F.R.Qodirova. Maktabgacha pedagogika. T.: Tafakkur, 2019.
3. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi O'zbekiston Respublikasi prezidentining farmoni. *O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017-yil, 6-son, 70-modda.*
4. "Bolangiz maktabga tayyormi?" metodik qo'llanma. T., 2001.
5. O.Hasanboyeva va boshq. Oila pedagogikasi. T.: "Aloqachi", 2007.
6. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi. T.: BMT bolalar jamg'armasi (YUNISEF), 2021.

Mavzu: Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida innovatsion pedagogik texnologiyalar asosida loyihalash usullari.

Reja:

1. Innovatsion pedagogik texnologiyalar haqida tushuncha.
2. Innovatsion pedagogik texnologiyalarning bosqichlari.
3. Innovatsion pedagogik texnologiyalar asosida loyihalash usullari.

Tayanch tushunchalar: innovatsiya, innovatsion pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar, innovatsion jarayon, yangi pedagogik mashg'ulot usullari.

Innovatsion pedagogik texnologiyalar haqida tushuncha. Innovatsiya (inglizcha innovation) – yangilik kiritish, yangilikdir. Arkadiy Il'ich Prigojin innovatsiya deganda muayyan ijtimoiy birlikka – tashkilot, aholi, jamiyat, guruhga yangi, nisbatan turg'un unsurlarni kiritib boruvchi maqsadga muvofiq o'zgarishlarni tushunadi. Bu innovator faoliyatidir.

Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o'qituvchi va talaba faoliyatiga yangilik, o'zgarishlar kiritish bo'lib, uni amalga oshirishda asosan interfaol metodlardan to'liq foydalaniladi.

Interfaol metodlar – bu jamoa bo'lib fikrlash deb yuritiladi, ya'ni pedagogik ta'sir etish usullari bo'lib ta'lim mazmunining tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu metodlarning o'ziga xosligi shundaki, ular faqat pedagog talabalarning birgalikda faoliyat ko'rsatishi orqali amalga oshiriladi.

Bunday pedagogik hamkorlik jarayoni o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ularga quyidagilar kiradi:

- bolaning mashg'ulot davomida befarqi bo'lmasligiga, mustaqil fikrlash, ijod etish va izlanishga majbur etish;
- bolalarni ta'lim jarayonida bilimga bo'lgan qiziqishlarini doimiy ravishda bo'lishini ta'minlash;
- tarbiyachi bolaning bilimga bo'lgan qiziqishini mustaqil ravishda har bir masalaga ijodiy yondashgan xolda kuchaytirishi;

- tarbiyachi-pedagog va bolaning hamisha hamkorlikdagi faoliyatini tashkil etilishi.

Tadqiqotchilar (A.L.Prigojin, B.V.Sazonov, V.S.Tolstoy, A.G.Kruglikov, A.S.Axiezer, N.P.Stepanov va boshqalar) innovatsion jarayonlar tarkibiy qismlarini o'rganishning ikki yondashuvini ajratadilar: yangilikning individual mikrosathi va alohida-alohida kiritilgan yangiliklarni o'zaro ta'siri mikrosathi. Birinchi yondashuvda hayotga joriy etilgan qandaydir yangi g'oya yoritiladi.

Ikkinchi yondashuvda alohida-alohida kiritilgan yangilarning o'zaro ta'siri, ularning birligi, raqobati va oqibat natijada birining o'rni ikkinchisi egallashidir. Olimlar innovatsion jarayon mikrotuzilmasini tahlil qilishda hayotning davriyligi konsepsiyasini farqlaydilar. Bu konsepsiya yangilik kiritishga nisbatan o'lchanadigan jarayon ekanligidan kelib chiqadi.

V.A.Slastenin yangilik kiritishni maqsadga muvofiq yo'naltirilgan yangilik yaratish, keng yoyish va foydalanish jarayoni majmui, uning maqsadi esa insonlarning ehtiyoji va intilishlarini yangi vositalar bilan qondirish deb biladi.

Yangilik kiritishning tizimli konsepsiyasi mualliflari (A.I.Prigojin, B.V.Sazonov, V.S.Tolstoy) innovatsion jarayonlarning ikki muhim shaklini farqlaydilar. Birinchi shaklga yangilik kiritish oddiy ishlab chiqish sifatida kiritiladi. Bu ilk bor mahsulot o'zlashtirgan tashkilotlarga taaluqlidir. Ikkinchi shaklga yangilikni keng ko'lamda ishlab chiqish taaluqlidir. Yangilik kiritish ham ichki mantiq, ham vaqtga nisbatan qonuniy rivojlangan va uning atrof-muhitga o'zaro ta'sirini ifodalaydigan dinamik tizimdir.

Pedagogik innovatsiyada «yangi» tushunchasi markaziy o'rin tutadi. Shuningdek, pedagogik fanda xususiy, shartli, mahalliy va subyektiv yangilikka qiziqish uyg'otadi.

Xususiy yangilik V.A.Slasteninning aniqlashicha, joriy zamonaviy-lashtirishda muayyan tizim mahsuloti unsurlaridan birini yangilashni ko'zda tutadi.

Murakkab va progressiv yangilanishga olib keluvchi ma'lum unsurlarning yig'indisi shartli yangilik hisoblanadi.

Mahalliy yangilik konkret obyektida yangilikning foydalanishi bilan belgilanadi.

Subyektiv yangilik ma'lum obyekt uchun obyektning o'zi yangi bo'lishi bilan belgilanadi.

Ilmiy yo'nalishlarda yangilik va innovatsiya tushunchalari farqlanadi.

Yangilik – bu vositadir: yangi metod, metodika, texnologiya va boshqalar.

V.I.Zagvyazinskiy yangi tushunchasiga ta'rif berib, pedagogikadagi yangi bu faqatgina g'oya emas, balki hali foydalanilmagan yondashuvlar, metodlar, texnologiyalardir. Lekin bu pedagogik jarayonning unsurlari majmua yoki alohida olingan unsurlari bo'lib, o'zgarib turuvchi sharoitda va vaziyatda ta'lim va tarbiya vazifalarini samarali hal etishning ilg'or boshlanmalarini o'zida aks ettiradi.

R.N.Yusufbekova pedagogik yangilikka, o'qitish va tarbiya berishda avval ma'lum bo'lmagan va avval qayd qilinmagan holat, natija, rivojlanib boruvchi nazariya va amaliyotga eltuvchi pedagogik voqelikning o'zgarib turishi mumkin bo'lgan mazmuni sifatida qaraydi.

Pedagogik innovatsiyada R.N.Yusufbekova innovatsion jarayon tuzulmasining uch blokini farqlaydi:

Birinchi blok – pedagogikadagi yangini ajratish bloki. Bunga pedagogikadagi yangi, pedagogik yangilikning tasnifi, yangini yaratish shart-sharoiti, yangilikning me'yorlari, yangining uni o'zlashtirish va foydalanishga tayyorligi, an'ana va novatorlik, pedagogikadagi yangini yaratish bosqichlari kiradi.

Ikkinchi blok – yangini idrok qilish, o'zlashtirish va baholash bloki: pedagogik hamjamiyatlar, yangini baholash va uni o'zlashtirish jarayonlarining rang-barangligi, pedagogikadagi konservatorlik va novatorlik,

innovatsiya muhiti, pedagogik jamiyatlarning yangini idrok etish va baholashga tayyorligi.

Uchinchi blok – yangidan foydalanish va uni joriy etish bloki, ya'ni yangini tadbiq etish, foydalanish va keng joriy etish qonuniyatlari va turlaridir. M.M.Potashnikning innovatsiya jarayonlari talqinlari kishi e'tiborini o'ziga tortadi. U innovatsiya jarayonining quyidagi tuzilmasini beradi:

- faoliyat tuzilmasi – motiv – maqsad – vazifa – mazmun – shakl – metodlar – metodika komponentlari yig'indisi;
- subyektiv tuzilma-innovatsion faoliyat subyektlarining xalqaro, mintaqaviy, tuman, shahar va boshqa sathlari;
- sathiy tuzilma-innovatsion faoliyat subyektlarining xalqaro, mintaqaviy, tuman, shahar va boshqa sathlari;
- mazmun tuzilmasi – o'quv-tarbiyaviy ishlar, boshqaruv (va b.)da angilikning paydo bo'lishi, ishlab chiqilishi va o'zlashtirilishi;
- bosqichlilikka asoslangan hayot davriylik tuzilmasi – yangilikning paydo bo'lishi – ildam o'sish – yetuklik – o'zlashtirish – diffuziya (singib ketish, tarqalish) – boyish (to'yinish) – qoloqlik – inqiroz – irradiatsiya(aldanish) – zamonaviylashtirish;
- boshqaruv tuzilmasi – boshqaruv harakatlarining 4 ta turining o'zaro aloqasi: rejalantirish – tashkil etish – rahbarlik qilish – nazorat qilish;
- tashkiliy tuzilma – diagnostik, oldindan ega bilish, sof tashkiliy, amaliy, umumlashtiruvchi, tatbiq etuvchi.

Innovatsiya jarayoni tarkibiy tuzilmalar va qonuniyatlarni qamrab olgan tizimdan iboratdir.

Pedagogikaga oid adabiyotlarda innovatsion jarayoni kechishining 4 ta asosiy qonuniyati farqlanadi:

- pedagogik innovatsiya muhitining ayovsiz bemaromlik qonuni;
- qoliplashtirish (stereotiplashtirish) qonuni;
- pedagogik innovatsiyaning davriy takrorlanishi va qaytishi qonuni.
- ayovsiz bemaromlik qonunida pedagogik jarayon va hodisalar to'g'risidagi yaxlit tasavvurlar buziladi, pedagogik ong bo'linadi,

pedagogik yangilik baholanadi va u yangilikning ahamiyati va himmatini keng yoyadi.

Qoliplashtirish (stereotiplashtirish) qonuni shundan iboratki, unda pedagogik innovatsiya fikrlashni bir qolipgatushirish va amaliy harakatga o'tish tendensiyasiga ega bo'ladi. Bunday holatda pedagogik qolip (stereotip) qoloqlikka, boshqa yangiliklarning amalga

oshish yo'liga to'siq bo'lishga majbur bo'ladi.

Pedagogik innovatsiyaning davriy takrorlanishi va qaytishi qonunining mohiyati shundaki, unda yangilik yangi sharoitlarda qayta tiklanadi.

Pedagogik innovatsiya tadqiqotchilari innovatsiya jarayonining ikki tipini farqilaydilar:

- Innovatsiyaning birinchi tipi stixiyali o'tadi, ya'ni innovatsion jarayonda unga bo'lgan ehtiyoj hisobga olinmaydi, uni amalga oshirishning barcha shart-sharoitlari tizimi, usullari va yo'llariga ongli munosabat bo'lmaydi.
- Innovatsiyaning ikkinchi tipi ongli, maqsadga muvofiq, ilmiy asoslangan faoliyat mahsulidir.

Oliy maktabdagi innovatsion jarayonlar V.A.Slastenin, M.M.Levina, M.Ya.Vilenskiy va boshqalar tomonidan tadqiq qilingan.

Oliy maktab innovatsion jarayonlari negizida quyidagi yondashuvlarni belgilash mumkin:

- madaniyatshunoslik jihatidan (insonni bilishning ustuvor rivojlaniishi) yondashuv;
- shaxsiy faoliyat jihatidan (ta'limdagi yangi texnologiyalar) yondashuv;
- ko'p subyektli (dialogik) yondashuv, ya'ni kasbiy tayyorgarlikni insonparvarlashtirish;

- individual – ijodiy (o‘qituvchi va talabalarning o‘zaro munosabatlari asosida) yondashuv.

Oliy maktabda innovatsion faoliyatning subyekti o‘qituvchi va uning shaxsiy imkoniyati hisoblanadi. Bunda pedagog shaxsining ijtimoiy-madaniy, intellektual va axloqiy imkoniyatlari yuksak ahamiyatga molik bo‘ladi.

Bugungi zamonaviy ta‘lim tizimining asosiy unsurlaridan biri bu, shubhasiz, yangicha, ya‘ni innovatsion pedagogik texnologiyalardir. Ushbu pedagogik texnologiyalar orqali dars jarayonlarining olib borilishi yoki tashkil etilishi talabalarning ham erkin, ham yangicha fikrlashlariga katta yo‘l ochib berish uchun xizmat qiladi.

Ilm-fan, texnika, texnologiya hamda ishlab chiqarishning bugungi yuksak taraqqiyoti o‘z-o‘zidan yangi ijtimoiy talablarni kun tartibiga qo‘ymoqda. Mazkur ijtimoiy talablar sirasida jamiyat, qolaversa, uning negizida sohalar rivojini harakatga keltiruvchi kuch – malakali kadrlarni tayyorlash, ana shu maqsadga yo‘naltirilgan tizimni takomillashtirish muhim ahamiyatga ega. Malakali kadrlarni tayyorlashga bo‘lgan ehtiyoj ishlab chiqarish korxonalarini paydo bo‘lgan, sanoat sohasi rivojining ilk bosqichlarida yuzaga kelgan bo‘lsada, hanuzgacha o‘z dolzarbligini yo‘qotmay kelmoqda. Buning asosiy sabablari jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy taraqqiyotiga bog‘liq ravishda yangidan-yangi yo‘nalishlar, ixtisosliklarning paydo bo‘lishi, ular bo‘yicha kadrlar tayyorlash zaruriyatining vujudga kelishi, o‘zgaruvchan, tezkor davrda mutaxassislarining kasbiy bilim, malaka va mahoratlarini izchil ravishda oshirib borishga bo‘lgan ehtiyojning shakllanishi, shuningdek, mutaxassis sifatida mehnat bozoridagi kuchli raqobatga bardosh bera olishga bo‘lgan talabning ortishi sanaladi.

Hozirgi davr ta‘lim taraqqiyoti yangi yo‘nalish – innovatsion pedagogikani maydonga olib chiqdi. “Innovatsion pedagogika” termini va unga xos bo‘lgan tadqiqotlar G‘arbiy Yevropa va AQShda 60-yillarda paydo bo‘ldi. Yangilik kiritishning sotsial-psixologik aspekti amerikalik innovatik E.Rodjers tomonidan ishlab chiqilgan. U yangilik kiritish

jarayoni qatnashchilarining toifa(tip)lari tasnifini, uning yangilikka bo'lgan munosabatini, uni idrok qilishga shayligini tadqiq etadi.

Texnologiya grekcha so'z bo'lib, "texnos" – san'at, mahorat, "logos" – ta'limot degan ma'nolarni bildiradi. Pedagogik texnologiya tushunchasining shakllanishi va rivojlanishi tarixida turli qarashlar mavjud bo'lgan: u texnik vositalar haqidagi ta'limot deb, hamda o'qitish jarayonini loyihalashtirilgan holda izchil va muntazam tashkil etish deb talqin qilingan. Hozir pedagogik texnologiyalarning bir qancha ta'riflari mavjud.

Pedagogik texnologiya – ta'lim va tarbiya jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash, texnologik yondashuv asosida ta'lim va tarbiya jarayonining samaradorligini oshirish muammolarini o'rganadi.

Pedagogik texnologiya ta'lim-tarbiya jarayonini yuksak mahorat san'at bilan boshqarishdir.

Pedagogik texnologiya texnologiyaga nisbatan tor tushuncha bo'lib, unda faqat ta'lim-tarbiyaning nazariy va amaliy asoslarini mahorat, san'at bilan o'rganish. Pedagogik texnologiyalar pedagogik jarayonning ijtimoiy maqsadga yo'naltirilgan usul, shakl va uyushmalar yigindisiga asoslangan loyihadir. Shuningdek, pedagogik texnologiyalar-pedagogik jarayonni yangicha qurish boshqarish tashkil etishning mexanizmidir.

Texnologiya so'zining lug'aviy ma'nosiga to'xtalib o'tadigan bo'lsak, ushbu so'z yunonchadan olingan bo'lib, "texnos" – mahorat, san'at "logos" – ta'limot, fan ma'nolarini anglatadi. Bundan kelib chiqadiki, texnologiya so'zi boshqa terminlarga qo'shilib, ana shu sohani rivojlantirish, mahoratini oshirish vazifalarini bajaradi. Umumiy qilib aytganda, texnologiya sifat jihatdan yangi masalalarni yechish uchun ta'lim evolyutsiyasi bosqichini tayyorlagan obyektiv jarayondir.

Innovatsion pedagogik texnologiyalarning bosqichlari. Pedagogikaga oid adabiyotlarda innovatsiya jarayoni sxemasi beriladi. U quyidagi bosqichlarni qamrab oladi:

1. Yangi g'oya tug'ilishi yoki yangilik konsepsiyasini paydo qilish bosqichi. U kashfiyot bosqichi deb ham yuritiladi.
2. Ixtiro qilish, ya'ni yangilik yaratish bosqichi.
3. Yaratilgan yangilikni amalda qo'llay bilish bosqichi.

4. Yangilikni yoyish, uni keng tadbiiq etish bosqichi.

5. Muayyan sohada yangilikning hukmronlik qilish bosqichi. Bu bosqichda yangilik o'zining yangiligini yo'qotadi, uning samara beradigan muqobili paydo bo'ladi.

6. Yangi muqobillik asosida, almashtirish orqali yangilikning qo'llanish doirasini qisqartirish bosqichi.

Ta'lim texnologiyasining rivojlanish bosqichlari quyidagilar:

1-bosqich: (XX-asrning 30-yillari) TT-o'quv mashg'ulotlarini aniq va samarali tashkil etishga ko'maklashuvchi usul va vositalar yig'indisi (pedagogik texnika).

2-bosqich: (XX-asrning 50-yillari) Ta'lim jarayonida texnik vositalarni qo'llash. Ularning imkoniyatlarini takomillashtirish, axborot sig'imini kengaytirish, axborotlarni uzatish sifatini sifatli tashkil etish, o'qituvchi faoliyatini individuallashtirish.

3-bosqich: (XX-asrning 60-yillari) Ta'lim maqsadlarining aniqlanishi, ta'lim jarayonini umumiy loyihalash hamda uning samaradorligini oshirish, ta'lim maqsadining natijalanganligini o'rganish, faoliyat natijalarini tahlil etish.

Pedagogik texnologiyaning quyidagi asosiy tushunchalari mavjud:

1. Texnologiya – biror ishda mahoratda, jarayonda qo'llaniladigan yo'llar, usullar majmuasi.

2. Pedagogik texnologiya – pedagogik va texnologik yondashuvlar integratsiyasidir.

3. Pedagogik loyihalash – yaratilgan modelni dastlabki va yakuniy ko'rinishda ishlab chiqish va uni amaliy qo'llash darajasiga yetkazishdan iborat.

4. Pedagogik tizim – bir bir bilan o'zaro bog'langan muayyan munosabatda bo'lgan elementlar bilan tasvirlangan yahlit ta'lim tizimidir.

5. Pedagogik innovatsiya – pedagogik jarayonga yangilik kiritish.

6. Pedagogik jarayon – ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchi orasidagi ta'limiy va tarbiyaviy munisabatlar tizimi.

Yangi texnologiyalar katta ta'lim imkoniyatlarini ochdi. Ro'y berayotgan sifat o'zgarishlar shuni ko'rsatadiki, odat bo'lgan tushuntirishda

“o‘rgatish” jarayonlari o‘qituvchilarning kasbiy imkoniyatlari chegarasidan tashqari chiqib keta boshladi. Vujudga kelgan yangi texnik, axborot, bosma, eshitish va ko‘rgazma vositalari o‘ziga xos tarzda yangi metodikalar bilan ta‘lim jarayoniga ko‘pgina yangiliklar kiritib, uning ajratilmas qismi bo‘lib qolmoqda. Biroq, pedagogik texnologik jarayonning o‘ziga xosligi, uning an‘anaviy shakllaridan ustuvorligi va hozirgi zamon ta‘limi muammolari real yechish usullari hali to‘la o‘rganilmagan. Bu haqda chet ellik va o‘zbek avtorlari ko‘p yozmoqdalar. Lekin barchalari pedagogik texnologiyalar kelajakda ustuvor o‘ringa ega bo‘lishiga ishonadilar.

Hozirda ta‘lim texnologiyasi yordamchi vosita bo‘lib qolmay balki o‘quv jarayonining rivojlanishida katta rol o‘ynab, uning tashkiliy shakllari, metodlari, mazmunini o‘zgartiradigan yangi sistema deb tushunilmoqda. Bu esa, o‘z navbatida, o‘qituvchi va o‘quvchining pedagogik tafakkuriga o‘z ta‘sirini ko‘rsatmoqda.

Texnologiyani bunday tavsif qilish ta‘lim jarayonidagi barcha tuzuvchilar orasidagi uzviy bog‘lanishning muhimligini, pedagog va o‘quvchining o‘zaro hamkorligini ko‘rsatadi. O‘quvchi passiv ta‘lim obyektidan faol shaxs ta‘lim va tarbiya subyektiga aylanadi va aktiv subyekt sifatida o‘qituvchi bilan bu jarayonda qatnashadi, mustaqil bilim olishga intiladi.

Innovatsion usullarda dars o‘tish jarayonini, ya‘ni zamonaviy pedagogik texnologiyalarni boshlang‘ich ta‘lim davridan boshlab tashkillashtirish ta‘lim tizimida yuqori samara beradi. Bu degani, boshlang‘ich ta‘lim umumiy o‘rta ta‘limning poydevori hisoblanadi. Ana shu poydevorni mustahkam tarzda bunyod etish kelgusi davrlardagi ta‘lim jarayonlarining o‘tilishida ham qulayli yaratgan bo‘ladi. O‘z-o‘zidan kelib chiqadiki, boshlang‘ich ta‘limdan boshlab tashkil etilgan pedagogik texnologiyalar ta‘limning keyingi davrlarida tshkil etilishida birinchi bosqich vazifasini o‘taydi.

Ta‘lim jarayonini loyihalash quyidagi bosqichlarda kechadi:

1-bosqich: loyihani yaratish;

2-bosqich: talabalar faoliyatini tashxislash;

3-bosqich: pedagogik jarayonni tashkil etish;

4-bosqich: pedagogik jarayonning samarali kechishini ta'minlash;

5-bosqich: talabalar faoliyatini nazorat qilish.

Ta'lim jarayonini loyihalashda bajariladigan asosiy vazifalar quyidagilardir:

1) pedagogik faoliyat mazmunini tahlil qilish;

2) natijalarni oldindin ko'ra bilish;

3) rejalashtirilgan faoliyatni amalga oshirish loyahasini yaratish.

Innovatsion pedagogik texnologiyalar asosida loyihalash usullari.

Innovatsion pedagogik texnologiyalar asosida loyihalash metodi ta'lim jarayonining muhim jihatlaridan biri bo'lib, tarbiyachi-pedagogning bolalar bilan individual va jamoa bilan ishlash imkonini beradi. Tarbiyachi mashg'ulot vaqtidan unumli foydalanib, bolalarning individual psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda ular bilan yakka tartibda ishlaydi. Bunda ularning mavzuni chuqurroq egallashlariga kengroq yo'l ochib beriladi. Loyihalash ishlarini tashkil etishda didaktik vazifaning qo'llanilishi va uni hal etish muammolari ko'rib chiqiladi.

Tarbiyachining vazifasi bolalarni mustaqil ijodiy faoliyatlarini unumli bo'lishi uchun sharoit yaratish. Bu metodni muhim ahamiyati shundaki, bolalar reja tuzishni, turli tanlovlarda qatnashish uchun loyihalar ishlab chiqishni, turli tadbirlarda ishtirok etishni, o'z faoliyatlarini rejalashtirishni o'rganadilar.

Loyihalash metodini qo'llash uchun birinchi navbatda loyihalash obyektni aniqlanadi. Qanday masala, muammo mavjudki, uni yechib loyihaning natijasini qanday bo'lishini belgilaymiz.

1. Bu o'tilayotgan mavzu bo'yicha qo'yilgan savol yoki yechimini kutayotgan dolzarb masala bo'lishi mumkin. Loyiha bolalarning o'z xohishlari, qiziqishlariga ko'ra tanlagan bo'lishi mumkin yoki tarbiyachi taklif qilishi mumkin. Har ikkala holda ham bolalar zarur axborotlarni to'plashlari, ularni tahlil qilishlari zarur. Tahlil asosida qaror qabul qilib, loyiha ishlab chiqishdan maqsad qo'yiladi va qanday natijaga erishilishi belgilanadi.

2. Maqsadni aniqlagach, loyihaning mazmunini belgilanadi.

3. Reja asosida amalga oshirish uchun vazifalar belgilanadi, ya'ni faoliyat rejasi ishlab chiqiladi. Loyihaning umumiy tavsifi oydinlashadi. Aniq faoliyatga asos yaratiladi. Loyihani amalga oshirish uchun tuzilgan reja aniq bo'lishi, haddan tashqari murakkab bo'lmasligi kerak.

4. Loyiha qatnashchilari belgilanadi. Loyiha qatnashchilari o'z qiziqishlari, fikr doiralari bilan bir-birlariga yaqin, yordam beruvchi bolalar bo'lib, ularni loyihada qo'yilgan maqsad birlashtiradi. Ularni yoniga keyinchalik boshqa qatnashchilar ham qo'shilishi mumkin. Lekin qatnashchilar haddan tashqari ko'payib ketishi salbiy oqibatlarga olib keladi. Shuning uchun loyihada har bir qatnashuvchining bajaradigan vazifasi aniqlab qo'yiladi.

5. Loyihani amalga oshirish muddatlari belgilanadi. Agarda u bosqichlarga bo'linsa, muddatlari bilan ko'rsatiladi.

6. Loyihalash va uni amalga oshirishning bosqichlari:

1-bosqich. Loyihani ishlab chiqish. Unda loyihani amalga oshirish shakllari va vositalari, bosqichma-bosqich natijalari ham ko'rsatiladi.

2-bosqich. Loyihada belgilangan vazifalar bajariladi. Bu bosqichda bolalar mustaqil ravishda individual va guruh bo'yicha qo'yilgan vazifalarni bajaradilar. Material, axborot to'playdilar. To'plangan ma'lumotlarni muhokama qiladilar. Namoyish etiladigan, illyustrativ materiallar tayyorlashadi.

3-bosqich. Loyihaning barcha qatnashchilari tomonidan tayyorlangan ishlar bir butun qilib birlashtiriladi. Avval loyihaning xoniaki varianti yozib chiqiladi. So'ngra yakuniy variant tayyorlanadi. Rasmiy talablar asosida taxlanadi.

4-bosqich. Loyihaning so'nggi varianti ekspert-tarbiychiga beriladi. Bunda bajarilgan ishlarning mazmuni va erishilgan natijalarni gavdalandirishi kerak.

5-bosqich. Loyihaga ekspert xulosasi olinadi, natijasini e'lon qilingach, tugallangan hisoblanadi.

6-bosqich. Loyiha taqdimoti. Taqdimot loyihada bajarilishi belgilangan ishlar tarbiyachi tomonidan baholanadi. Tayyorlangan loyihani ko'rib chiqib, tanlanib bolalar rag'batlantiriladi.

Loyihalash metodi ta'lim oluvchilarni quyidagilarga:

- turli mashg'ulotlar bo'yicha olgan bilimlarni bir butun holga keltirib, muammolarni topish va yechish, axborotlar oqimida mo'ljal olish;
- faoliyatni tanlash huquqidan foydalanib, turli taxmin, g'oyalarni ilgari surish, tadqiqot o'tkazish, tahlil qilish iqtisodiy jihatdan maqsadga muvofiqligini aniqlash;
- o'z faoliyati natijasiga mas'ul bo'lish, mustaqil qaror qabul qilish, yutuqlar va kamchiliklarni aniqlash, uning sabablarini qidirish, xatolarni topish va to'g'rilash;
- turli yechim. takliflarning natijalarini taxmin qilish (prognozlash);
- jamoada ishlash, turli nuqtayi nazar, fikrlarning muhokamasida qatnashishga yordam beradi.

MTTda innovatsion texnologiyalardan, interfaol usullardan foydalanish samarali va sifatli ta'lim va tarbiya jarayonini tashkil etishda muhim ahamiyat kasb etadi.

MTT mashg'ulotlarida ta'lim-tarbiya berishda interfaol usullardan foydalanishdan maqsad:

- bolalarni ijodiy fikrlashga o'rgatish;
- muammoli vaziyatlarni yecha olish ko'nikmasini rivojlantirish;
- bolalarni faollashtirish;
- ularda do'stona munosabatlarni shakllantirish.

Interfaol metodlarni qo'llashda foydalaniladigan vositalar quyidagilar:

- ko'rgazmali qurollar;
- texnika vositalari;
- tarqatma materiallar;
- multimedialar.

MTTlarda mashg'ulotlar davomida eng keng qo'llaniladigan usullardan biri mantiqiy fikrlashga undovchi o'yinlardir. Mashg'ulotlarda bunday o'yinlardan foydalanish:

1. Har bir bolaga individual qobiliyatini namoyon etishga sharoit yaratadi.

2. Mantiqiy o'yinlar aniqligi, izchilligiga ko'ra, bola rivojlanishining eng ta'sirchan davriga to'g'ri keladi.

3. Mantiqiy o'yinlar orqali bola atrof-muhit haqidagi tasavvurlarini anglashga urinadi.

4. Bunday o'yinlar bolani ham ruhiy, ham jismoniy jihatdan rivojlantira oladi.

5. Mantiqiy o'yinlar orqali bolalar o'z oldiga maqsad qo'yib, unga erishish yo'llarini izlab topadi.

6. Mazkur o'yinlar bolalarni qiyin vaziyatdan qutulish choralarini izlab topishga, fikrlarini bayon etishda bir xillikdan qochishga o'rgatadi.

Misol keltiramiz:

1. Guruhga 2 ta qutichada sovg'a olib kelinadi. Birida mevali va manzarali daraxtlar rasmi. Ikkinchisida esa shu daraxtlar bargi. Bolalar har bir daraxtga tegishli barglarini topishlari kerak.

2. Guruhga kasbga oid rasm va predmetlar solingan 2 ta xatjild beriladi. Bolalar qaysi kasb egasiga qanday ish quroli zarurligini aniqlashlari hamda kasblarning hayotdagi o'rni haqida so'zlab berishlari lozim.

Bu usul bolalarni mashg'ulotga ruhiy tayyorlashda katta ahamiyat kasb etadi. Tarbiyachi bolalarga hazil savollar berishi, she'rlardan parcha aytishi, qiziqarli o'yinlar tashkil etishi mumkin. Masalan:

Ko'tarib kelib to'rva, echki pishirdi sho'rva.

Suzib ikki tovoqqa, berdi ikki uloqqa.

Uloqlar to'yishmadi, onasin qo'yishmadi,

Taqillatib tovoqni, teshay dedi quloqni.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tashkil etilayotgan mashg'ulotlarda qo'llanilayotgan interfaol usullar ta'lim samaradorligi hamda muhitini yaxshilaydi. Tarbiyachilarning kasbiy mahorati oshadi, bolalar ijtimoiy muhitda, jamoasida o'z o'rini his qila boshlaydi. Hozirgi kun

talabi tez o'zgaruvchan, murakkab va o'zaro bir-biriga bog'liq dunyoda o'z o'rmini topa oladigan shaxsni tarbiyalashdir.

Nazorat savollari:

1. Innovatsion pedagogik texnologiyalar haqida tushuncha bering.
2. Innovatsion pedagogik texnologiyalarning rivojlanish bosqichlarini tushuntiring.
3. Innovatsion pedagogik texnologiyalar asosida loyihalash usullari.
4. Pedagogik texnologiyaning qanday asosiy tushunchalari mavjud?
5. Ta'lim jarayonini loyihalash qanday bosqichlarda kechadi?

Adabiyotlar:

1. Sodiqova Sh.A. Maktabgacha pedagogika. T.: Tafakkur bo'stoni, 2013.
2. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi O'zbekiston Respublikasi prezidentining farmoni. *O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017-yil, 6-son, 70-modda.*
3. "Bolangiz maktabga tayyormi?" metodik qo'llanma. T, 2001.
4. O.Hasanboyeva va boshq. Oila pedagogikasi. T.: "Aloqachi", 2007.
5. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi. T.: BMT bolalar jamg'armasi (YUNISEF), 2018.

Mavzu: Maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi tarbiyalanuvchilar faoliyatini rivojlantirishning loyihalashtirish xususiyatlari.

Reja:

1. Loyihaviy faoliyat texnologiyasining pedagogikadagi o'ri.
2. Pedagogik faoliyatni loyihalashtirishning afzalligi.
3. Tarbiyachining faoliyat turlarini loyihalashtirishdagi kompetentligi.

Tayanch tushunchalar: pedagogik texnologiya, kategoriya, metodologik asos, "Texnologiya", tarixiy rivojlanish, davr, pedagogik olimlar, darajalar, tuzilish, nazariy asoslar.

Loyihaviy faoliyat texnologiyasining pedagogikadagi o'ri. Pedagogik texnologiya pedagogikaning mustaqil sohasi sifatida XIX-asrning 2-yarmida rivojlandi va fanga kirib keldi. Pedagogik texnologiya fani differensiyalash jarayonida pedagogika fani tarkibidan alohida yo'nalish, mustaqil fan bo'lib ajralib chiqdi.

Pedagogik texnologiya fanining asosiy maqsadi yosh avlodda mazkur fan orqali bilim, malaka, ko'nikmalarni shakllantirish, ta'lim-tarbiya jarayonini yuksak mahorat va san'at bilan bosqara olishdir.

Pedagogik texnologiya ta'lim-tarbiya jarayonini yuksak mahorat san'at bilan boshqarishdir. Pedagogik texnologiya – texnologiyaga nisbatan tor tushuncha bo'lib – unda faqat ta'lim-tarbiyaning nazariy va amaliy asoslarini mahorat, san'at bilan o'rganish. Pedagogik texnologiyalar pedagogik jarayonning ijtimoiy maqsadga yo'naltirilgan usul, shakl va uyushmalar yigindisiga asoslangan loyihadir. Shuningdek, pedagogik texnologiyalar-pedagogik jarayonni yangicha qurish boshqarish tashkil etishning mexanizmidir

Pedagogik texnologiya (PT) – shunday bilimlar sohasiki, ular yordamida 3 ming yillikda davlatimiz ta'lim sohasida tub burilishlar yuz beradi, Ta'lim beruvchifaoliyati yangilanadi, talaba yoshlarda hurfiqrlilik, bilimga chanqoqlik, vatanga mehr-muhabbat, insonparvarlik tuyg'ulari tizimli ravishda shakllantiriladi. «Texnologiya»ning fan sifatida vujudga

kelishiga – XVII-asrda, sanoat ishlab chiqarishini paydo bo'lishi metallurgiya, mashinasozlik, jumladan sanoat jihozlari, paroxod, parovoz, o'q otuvchi qurollarni ishlab chiqarish jadal rivojlana boshlanishi, sabab bo'ldi. Bunday murakkab va mehnattalab mashina va jihozlarni ishlab chiqarishni, faqat texnologik jarayoni aniq ishlab chiqilgan texnologik hujjatlar asosida tashkil etish mumkin edi. Ushbu hujjatlarda – xom ashyo, materiallar, yarim fabrikat va mahsulotlarni olish, ishlov berish, qayta ishlash yo'llari va usullarining murakkab jarayonlarini o'zaro bog'liq, ketma-ket va aniq bajariladigan harakat, operatsiyalarga bo'lib, rejalashtirilgan natijaga erishish tasvir etiladi. Bu kengaytirilgan va ommaviy ishlab chiqarishga asos bo'ladi. Bizning davrda, texnologiya deb, ma'lum ishni bajarish san'ati tushuniladi. Uni egallash uchun u aks ettirilgan texnologik hujjatlarni chuqur o'rganish taqozo etiladi. «Texnologiya»ning fan sifatida shakllanishi, texnologiyani ko'paytirish va shu asosda mutaxassislarni ommaviy tayyorlash, hamda ommaviy ishlab chiqarishni tashkil etish imkoniyatini keltirib chiqardi.

PT – bu ta'lim beruvchi(tarbiyachi)ning o'qitish (tarbiya) vositalari yordamida ta'lim oluvchi(talaba)larga muayyan sharoitda ta'sir ko'rsatishi va aks ta'sir mahsuli sifatida ularda oldindan belgilangan shaxs sifatlarining jadal shakllanishini kafolatlaydigan jarayondir. Yuqorida keltirilgan ta'rifdan ko'rinib turibdiki, PT tushunchasini izohlashda texnologiya jarayoni asos qilib olindi. Aslini olganda ham bu tushunchaga berilgan ta'riflar soni pedagogik adabiyotlarda nihoyatda ko'pdir. Pedagogik nashrlarda «texnologiya» atamasining xilma-xil ko'rinishlarini uchratish mumkin: «o'qitish texnologiyasi», «o'quv jarayoni texnologiyasi», «ma'lumot texnologiyasi» va hokazo. O'qitish texnologiyasi PTga yaqin tushuncha bo'lsa-da, aynan o'xshash ma'noni anglatmaydi, chunki u ma'lum predmet, mavzu va savollar doirasidagi aniq o'quv materialini o'zlashtirish yo'lini muayyan texnologiya atrofida ifoda etadi. U ko'proq xususiy metodika bilan bir jinslidir. PT esa ma'lumot texnologiyasini joriy etish taktikasini ifodalaydi va «Ta'lim beruvchi – moddiy muhit – ta'lim oluvchi (talaba)» funksional tizim qonuniyatlariga tegishli bilimlar asosida quriladi. Hozirgi kunda o'qituvchilar metodikani ko'p xollarda

texnologiyadan ajrata olmayaptilar. Shu boisdan bu tushunchalarni aniqlashtirish kerak bo'ladi. Metodika o'quv jarayonini tashkil etish va o'tkazish bo'yicha tavsiyalar majmuasidan iborat. Metodikadan ko'zlangan aniq maqsad predmet mavzulariga oid nazariyalarni aniq hodisalar tekisligiga ko'chirishdir. Misol uchun, gaz qonunlari tushunchalarini shakllantirish metodikasi yoki energiyaning saqlanish qonunini fizika kursining elektr bo'limida qo'llash metodikasi va h.k. PT o'qitish jarayonining o'zaro bog'liq qismlarini tashkiliy jihatdan tartibga keltirish, bosqichlarini qurish, ularni joriy etish shartlarini aniqlash, mavjud imkoniyatlarni hi-sobga olgan holda belgilangan maqsadga erishishini ta'minlaydi. Yohud PT o'qituvchining kasbiy faoliyatini yangilovchi va ta'limda yakuniy natijani kafolatlaydigan muolajalar yig'indisidir. Texnologiya o'zining egiluvchanligi, natijalarning turg'unligi, samaradorligi, oldindan loyihalalanish zarurati bilan metodikadan farqlanib turadi. Shu bilan birgalikda ma'lum vaqt davomida PT o'quv jarayonini texnik vositalar yordamida amalga oshirish, deb qarab kelinadi. Faqat 70-yillardan boshlab pedagogik adabiyotlarda bu tushunchaning mohiyati yangicha talqin etila boshlandi. Yapon olimi T.Sakamoto tomonidan «o'qitish texnologiyasi – bu o'qitishning maqbulligini ta'minlovchi yo'l-yo'riqlar tizimi bilan bog'liq bilimlar sohasi» ekanligi e'tirof etiladi. Obyektiv borliqni o'rganishning tizimli yondashish metodi fanda keng ko'lamda qo'llanilgach, uning ta'siri ostida asta-sekinlik bilan PT mohiyatiga ham aniqlik kiritildi: rns olimasi N.F.Talizina texnologiyani «belgilangan o'quv maqsadiga erishishning oqilona usullarini aniqlashdan iborat»deb tushuntiradi. Shuningdek, olima zamonaviy o'qitish texnologiyasi haqida fikr yuritib, uni alohida fan sifatida qarash lozimligini o'qtiradi: «O'qitish texnologiyasi – bu o'quv jarayonini nima real tavsiflasa o'sha, o'qituvchiga o'rnatilgan maqsadlarga erishish uchun nimaga tayanish zarur bo'lsa o'sha» Bu alohida fan Ilmiy adabiyotlarda pedagogik texnologiyaning uch aspekti to'g'risida fikr yuritiladi:

Ilmiy aspektda o'qitishning maqsadi, mazmuni va metodlari ilmiy asoslanadi hamda pedagogik jarayon loyihalashtiriladi.

Tavsifiy aspektda rejalashtirilgan o'qitish natijalariga erishishning maqsadi, mazmuni, metodlari va vositalarining ishtiroki asosida algoritm jarayoni ishlab chiqiladi.

Amaliy aspektda pedagogik texnologiya jarayoni amalga oshiriladi. Ta'lim amaliyotiga nisbatan pedagogik texnologiyaning uch sathi belgilanadi: umumpedagogik, xususiy metodik, lokal (modul).

Xususiy metodik texnologiya bir fan doirasidagi o'quv-tarbiya jarayonini amalga oshirish metodlari va vositalaridan iborat bo'ladi.

Lokal (modul) texnologiya o'quv tarbiya jarayonining maxsus bo'limlariga texnologiyani tatbiq qilishni ifoda qiladi. Bu texnologiya xususiy didaktik va tarbiyaviy vazifalarni hal qilishga qaratiladi..

Pedagogik texnologiyaning tuzilmasi. U konseptual asos, ta'lim jarayoni mazmuni, texnologik jarayondan iborat bo'ladi.

Har bir pedagogik texnologiya muayyan ilmiy kontseptsiyaga asoslanadi. Pedagogik texnologiyaning ilmiy kontseptsiyasi ta'lim maqsadlariga erishishning falsafiy, psixologik, ijtimoiy-pedagogik va didaktik asoslashlarni qamrab oladi. Ta'lim jarayoni mazmuni ta'lim jarayonining umumiy va aniq maqsadlari, o'quv material mazmunidan iborat bo'ladi. Texnologik jarayon o'quv jarayonini tashkil etish, o'qituvchi faoliyati, talaba faoliyati, o'quv jarayonini boshqarish usullari, o'quv jarayoni diagnostikasini qamrab oladi. Tadqiqotchilar har qanday pedagogik texnologiyalarni qanoatlantiradigan mezonlarni belgilaydilar.

Izchillik pedagogik texnologiyaning mezoni sifatida jarayonning mantiqiyliigi, pedagogik texnologiyaning barcha qismlarining o'zaro bog'liqligi, yaxlitligani o'z ichiga oladi.

Pedagogik texnologiyaning mezonlaridan biri boshqaruvga asoslanganligidir. U o'quv jarayoni diagnostikasi, uni rejalashtirish va amalga oshirishni loyihalash, undagi o'qitish metodlari va vositalari bilan o'zgartirib turishdan iborat bo'ladi.

Pedagogik texnologiyaning samaradorlik mezoni ta'lim jarayonining konkret sharoitlarida olinadigan yuksak natijalarni ko'zda tutadi.

Qayta tiklash pedagogik texnologiyalar mezonlaridan biridir. Unda pedagogik texnologiyalarni boshqa o'quv yurtlarida qo'llashi imkoniyati tushuniladi.

Texnologiya universal xususiyatga ega bo'lib, uni har bir mutaxassis tomonidan amalga oshirish, bir xil darajada bajarish va ko'zda tutilgan maqsadga erishish mumkin. Uning metodikadan asosiy farqi shundaki, metodika o'qitish usullari va yo'llarining ma'lum shaxs uchun qulay bo'lgan majmuidan iborat. Metodika o'qituvchining bilim, ko'nikmalari, mahorati, shaxsiy sifatlari, temperamentiga bog'liq. Buni dasturlashtirilgan ta'lim texnologiyasi bilan turli xususiy fanlarni har xil didaktik vositalardan foydalangan holga jadal (intensiv) o'qitish metodikalari orasidagi farqini solishtirishda ko'rish mumkin.

Shunday qilib, texnologiyalarning asosiy mezonlarini quyidagicha belgilash mumkin:

- ma'lum ilmiy asosga, konsepsiyaga tayanish;
- tizimlilik, o'quv-tarbiya jarayoni va uning tarkibiy qismlarining o'zaro mantiqiy bog'liqligi;
- samaradorligi, ta'lim standartlariga erishishni kafolatlashi, talab qilinadigan vaqt, kuch va vositalarning me'yor darajasida ekanligi;
- boshqalar tomonidan qayta amalga oshirish mumkinligi.

Pedagogik texnologiya ta'lim oluvchilar va tarbiyalanuvchilarga pedagoglar tomonidan kasbiy-pedagogik maqsadlarni amalga oshiruvchi ta'sir ko'rsatilishini tashkil qilish tizimini belgilaydi.

Pedagogik texnologiya pedagogik faoliyatni aniq maqsadlar asosida tashkil qilish hamda uning texnologikligini nazorat qilish imkoniyatini beradi.

Pedagogik texnologiya tizimi pedagogik maqsadlarning aniq amalga oshirilishini ta'minlaydi.

Texnologik tizimning asosiy belgisi kutilgan natijaga erishishni kafolatlashdir. Buning uchun asosiy maqsadga erishishning har bir bosqichida bajarilishi lozim vazifalar, buning uchun talab qilinadigan vositalar hamda metodlarning aniq modullari yoki algoritmlari hosil qilinadi.

Yuqoridagi maqsad va vazifalardan kelib chiqib, yangi ta'lim modelining tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat etib belgilandi:

➤ shaxs – kadrlar tayyorlash tizimining bosh subyekti va obyekti, ta'lim sohasidagi xizmatlarning iste'molchisi va ularni amalga oshiruvchi;

➤ davlat va jamiyat – ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimining faoliyatini tartibga solish va nazorat qilishni amalga oshiruvchi, kadrlar tayyorlash va ularni qabul qilib olishning kafillari;

➤ uzluksiz ta'lim – malakali va raqobatbardosh kadrlar tayyorlashning asosi bo'lib, ta'limning barcha turlari va standartlarini o'z ichiga oladi;

➤ fan – yuqori malakali mutaxassislarning tayyorlovchisi va ulardan foydalanuvchi, ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalarining ishlab chiquvchisi;

➤ ishlab chiqarish – kadrlarga bo'lgan ehtiyojni, ular sifatiga qo'yilgan talablarni belgilovchi asosiy buyurtmachi, tizimni moliyalashtiruvchi va moddiy-texnik baza bilan ta'minlash qatnashchisi.

Tarixan "Texnologiya" tushunchasi texnik taraqqiyot bilan bog'liq ravishda yuzaga kelgan va bu tushuncha san'at, hunar va fan haqidagi ta'limotga muvofiq keladi. Texnologiya deganda, odatda ashyolarni qayta ishlash metodlari va ishlab chiqarish jarayoni hamda ularning ilmiy tavsiflarining majmui tushuniladi. Siyosiy lug'at (M., 1989)da texnologiyaga shunday izoh beriladi:

1) ishlab chiqarish jarayonida ashyolar, materiallar, yarim tayyor ashyolarni qayta ishlash, tayyorlash holati, xususiyati, shaklining o'zgarish metodlari yigindisi;

2) ashyolar, materiallar va yarim xom ashyolarga muvofiq ishlab chiqarish qurollari orqali ta'sir o'tkazish usullari to'g'risidagi fan.

«Qomusiy lug'at»da ham shunga yaqin izoh beriladi, lekin unda birmuncha kengroq yoritiladi: «Fan sifatida texnologiyaning vazifasi har tomonlama samarali va tejimli ishlab chiqarish jarayonlarini aniqlash va amaliyotda undan foydalanish maqsadida fizika, kimyo, mexanika va boshqa qonuniyatlarini bajarish.» (M., 1979) Texnologiya grekcha so'z bo'lib, "texnos" – san'at, mahorat, "logos" – ta'limot degan ma'nolarni bildiradi. Pedagogik texnologiya tushunchasining shakllanishi va

rivojlanishi tarixida turli qarashlar mavjud bo'lgan: u texnik vositalar haqidagi ta'limot deb, hamda o'qitish jarayonini loyihalashtirilgan holda izchil va muntazam tashkil etish deb talqin qilingan. Hozir pedagogik texnologiyalarning bir qancha ta'riflari mavjud. V.P.Bespalko pedagogik texnologiyani amaliyotga tatbiq qilinadigan muayyan pedagogik tizim loyihasi sifatida belgilaydi. U pedagogik tizim texnologiyalar ishlab chiqish uchun asos boladi, deb hisoblaydi. Bunda asosiy diqqat o'quv-pedagogik jarayonni oldindan loyihalashga qaratiladi, didaktik vazifa va o'qitish texnologiyalari tushunchasidan foydalaniladi. Shu tariqa V.P.Bespalko o'quv jarayonini loyihalash g'oyasini ilgari suradi. Afsuski, hozirgi qadar pedagogik texnologiya va loyiha tushunchalari haqida aniqlik yo'q. N.F.Talizina har bir pedagog real pedagogik jarayonni tashkil etishdan oldin o'quv jarayoni haqida texnologik darajada bilimlar tizimini bilib olgan bo'lishi shart deb hisoblaydi, U fan va amaliyot oralig'ida tamoyillarni olg'a sumvchi, metodlar ishlab chiquvchi, ulami izchil qo'llash kabi masalalar bilan shug'ullanuvchi alohida fan bo'lishi kerak, deb hisoblaydi. Ularsiz pedagogik jarayon texnologiya real o'qitish jarayoni sifatida asoslanmay qoladi.

Pedagogik faoliyatni loyihalashtirishning afzalligi. Pedagogik jarayonlarni loyihalashtirishda ta'lim mazmunini, ta'lim maqsadi, kutilayotgan natijani to'g'ri belgilash, ta'lim metodlari, shakllari va vositalarini to'g'ri tanlash, talabalarning bilim, ko'nikma va malakalarini baholashning aniq mezonlarini oldindan ishlab chiqish, mashg'ulotga ajratilgan vaqt ichida ulami to'g'ri amalga oshirish va bir-biri bilan uyg'unlashuviga e'tiborni qaratish maqsadga muvofiq sanaladi.

O'quv mashg'uloti maqsadining aniq bo'lishiga erishish uchun pedagogdan quyidagilarga e'tibor qaratish talab etiladi:

- 1) darsda yuzaga keladigan didaktik jarayon ma'lum sharoit va belgilangan vaqt ichida ta'lim maqsadiga erishishni to'la ta'minlay olishi;
- 2) o'qitish jarayonining yakuni bo'yicha maqsadni amalga oshirish darajasi to'g'risida aniq xulosa chiqarish imkoniyatining mavjudligi.

Shunga ko'ra aytish mumkinki, ta'lim maqsadlari talabalarning harakatlarida ifodalanadigan ta'lim natijalari belgilanadi.

Ta'lim texnologiyasining keyingi eng muhim komponenti – kutilayotgan natijadir. Binobarin, u o'qitish jarayonining samaradorligini aks ettiradi va maqsadga erishish darajasini tavsiflaydi, o'qitish va o'qish jarayoni, natija quyilgan maqsadga mos kelganda yakunlanadi.

Nazorat topshiriqlari va baholash mezonlarini ishlab chiqish – darsning didaktik maqsadi, kutilayotgan natija, o'quv materialning mazmuni asosida nazorat topshiriqlarini ishlab chiqish, ularning hajmi, bajarilganlik darajasi, bajarilish sifati, vaqtiga ko'ra baholash mezonlarini ishlab chiqishni nazarda tutadi.

Ta'lim resurslarini tanlash – mavjud shartsharoitdan kelib chiqqan holda pedagog, talaba va darsni tashkil etish uchun ta'lim vositalarining o'rinli tanlanilishini, ulardan o'quv jarayonida to'g'ri foydalanishni ko'zda tutadi. Pedagog, talaba va darsni tashkil etish uchun ta'lim vositalari sirasidan quyidagilar o'rin oladi

O'qitish va o'qish strategiyasi – belgilangan o'quv materiallarini talabalar ongiga yetkazish yo'llarini, ya'ni tanlangan ta'lim metodi, shakllarining amalda qo'llanilishini ko'zda tutadi.

Darsning turini tanlash – o'qituvchining mahoratiga ko'ra darsning didaktik maqsadi, o'quv materialining mazmuni, dars uchun ajratilgan vaqt, shuningdek, zarur shart-sharoitning tanlanilishini ifodalaydi.

Darsning texnologik xaritasi – dars ishlanmasining asosiy uzagini tashkil etadi. U dars turi va tanlangan metodlarga qarab turlicha bo'lishi mumkin. Darsning texnologik xaritasi xususida ma'ruzaning keyingi urinlarida alohida to'xtalib o'tiladi.

Talabalar o'quv loyihaviy faoliyati bosqichlari:

- kirish bosqichi loyihaga kirishish, loyiha faoliyatini tashkil etish va rejalashtirish (auditoriya ishi);
- bajarish bosqichi bajariladigan amaliy faoliyat;
- yakunlash bosqichi;
- loyiha taqdimoti, talabalar mahsuloti va loyiha faoliyatining baholanishi, loyiha faoliyati refleksiya (auditoriya ishi).

Bugungi kunda ta'lim jarayonida talabalar tomonidan ham turli o'quv loyihalarning tayyorlanishiga e'tibor qaratilmoqda.

O'quv loyihasi – bu:

➤ talablarning muammolarni izlash, tadqiqot qilish va yechish, natija (yechim)ni mahsulot ko'rinishida rasmiylashtirishga qaratilgan mustaqil o'quv faoliyatini tashkil etish usuli;

➤ nazariy bilimlar asosida amaliy topshiriqlarni yechishga qaratilgan o'quv harakati vositasi;

➤ rivojlantirish, tarbiyalash, ta'lim berish, bilimlarni boyitish, mustahkamlash va malakalarni shakllantirishga yo'naltirilgan didaktik vosita hisoblanadi.

O'quv loyihalari faoliyat mazmuni, bilim sohasi (fanlar) bo'yicha tayyorlanishiga ko'ra quyidagicha tasniflanadi:

Faoliyat mazmuniga ko'ra:

1. Axborotli loyihalar.
2. Tadqiqot loyihalari.
3. Amaliy loyihalar.

Loyiha ta'limi texnologiyalaridan o'quv amaliyotida foydalanishda "o'quv loyihaviy faoliyat" tushunchasi ham qo'llaniladi. O'quv loyihaviy faoliyat – o'quv maqsadiga erishish yoki muammo, muammoli vaziyatni hal qilish yo'lida talabalar tomonidan izchil amalga oshiriladigan harakatlari majmuasi sanaladi. Talabalarning o'quv loyihaviy faoliyati muayyan bosqichlarda tashkil etiladi.

Talabalarning juftlik, kichik guruhlar yoki jamoa asosida turli mavzulardagi o'quv loyihalarni tayyorlashlari quyidagi jarayonda kechadi:

- loyiha konsepsiyasini ishlab chiqish;
- loyihaviy faoliyatni tashkil etish;
- loyihaviy faoliyatni rejalashtirish;
- loyihaviy vazifalarni hal etish;
- loyiha (maxsulot)ni rasmiylashtirish;
- hisobot tuzish;
- taqdimotni tayyorlash;
- loyiha taqdimoti, himoyasi va bahosi;
- refleksiya;
- hisobot topshirish.

Har bir darsni rang-barang, qiziqarli bo'lishi, avvaldan puxta o'ylab tuzilgan o'quv mashg'ulotining loyihalashtirilgan texnologik xaritasiga bog'liq.

O'quv mashg'ulotining texnologik xaritasini qay ko'rinishda yoki shaklda tuzish, bu pedagogning tajribasi, qo'ygan maqsadi va ixtiyoriga bog'liq. Texnologik xaritani tuzish pedagogni o'quv mashg'ulotining kengaytirilgan konspektini yozishdan xalos etadi, chunki bunday xaritada dars jarayonining barcha qirralari o'z aksini topadi.

Takliflar sifatida quyidagilarni qayd etish mumkin:

- pedagogik jarayonni loyihalashda talabalarda bilimlarni o'zlashtirishga bo'lgan ichki ehtiyojni qaror toptirishga e'tiborni qaratish;

- bilimlarni o'zlashtirishga nisbatan ongli yondashuvni xosil qilish;

- talabalarda mustaqil faoliyat yuritish ko'nikmalarini shakllantirish;

- talabalarning faolligini ta'minlash;

- talabalarda mustaqil fikr yuritish, nazariy va amaliy bilimlar mohiyatini tahlil etish, bular borasida xulosa chiqarish, umumlashtirish hamda ularni o'z amaliy faoliyatiga tatbiq etish ko'nikmalarini yuzaga keltirish va takomillashtirish;

- fanlar bo'yicha o'quv mashg'ulotlarini loyihalashtirishda innovatsion ta'lim texnologiya va metodlarni mavzuning mazmunidan kelib chiqqan holda tanlash;

- ta'lim jarayonida pedagogning har bir ta'lim oluvchi bilan ishlashga harakat qilishi va qaytar aloqa o'rnatishga erishishi;

- o'quv materiallari va taqdimot slaydlarini barcha foydalanuvchilar diqqatini tor-tishga mo'ljallab qiziqarli, jozibali tayyorlash.

Tarbiyachining faoliyat turlarini loyihalashtirishdagi kompetentligi. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim – "Ilk qadam" Davlat o'quv dasturi va "Maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi"da aks ettirilgan ta'lim va tarbiyaning asosiy tamoyilidir. Ushbu pedagogik konsepsiyamni yozishdan oldin men o'tgan davr mobaynida, o'zimning hamkasblarimning ish faoliyatini kuzatuvim hamda turli o'quv seminarlaridagi kuzatuvlarim asosida yozishga qaror qildim. Pedagogik konsepsiya eng avvalo tarbiyachining pedagogik

kompetensiyasini oshirishga xizmat qiladi, shu bilan birgalikda ushbu Konsepsiya orqali tarbiyachilarning o'zlarini ustida ishlashlari uchun o'zgina bo'lsa ham turtki, shu bilan birgalikda yo'l ko'rsatuvchi ish bo'ladi. Aytib o'tish lozimki, bolalarga ularning individual ritmda rivojlanishlari va individual potensialini hamda qiziqishni oshirish uchun teng imkoniyatlarni taqdim etuvchi qulay muhitni ta'minlash uchun tarbiyachi shaxsi muayyan kasbiy kompetensiyalarga ega bo'lishi kerak.

Pedagogik kompetensiyalar – bilimlar, malaka va ko'nikmalar hamda o'zlashtirilgan qadriyatlar asosida mustaqil harakatlanishga bo'lgan motivatsiyaning uyg'unlashgan majmuini o'zida aks ettiradi. Kompetentli kadr kasbiy vazifalarni samarali va sifatli bajarishi mumkin. Zamonaviy kompetensiya nafaqat malaka, bilim va ko'nikmalarni, balki qadriyatlar va axloqiy fazilatlarini ham o'z ichiga oladi. Har bir tarbiyachi shaxsi, temperamenti va tarbiyachiik uslubi boshqalarinikidan farqlanadi. Biroq bolaga, uning ta'limiga va rivojlanishiga yondashuv barcha tarbiyachilarda bir xil bo'lishi lozim. Shuning uchun ham kasbiy standart barcha tarbiyachilar uchun bir xil talabni qo'ydi. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, zamonaviy maktabgacha ta'lim tashkiloti yangi axborot texnologiyalarisiz tasavvur qilish qiyin. AKTga egalik qilish ta'lim jarayoni samaradorligini oshirishga, tarbiyachilarning kasbiy malakasini oshirishga yordam beradi.

Kasbiy mahoratning bir qismi sifatida tarbiyachining loyiha madaniyati ham katta o'rin tutadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotining loyihaviy faoliyati – bu tadqiqot qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan (muammo “tug'dirish”, ma'lumot to'plash va qayta ishlash, tajribalar o'tkazish, olingan natijalarni tahlil qilish) rivojlantiruvchi ta'lim va o'z-o'zini tarbiyalash usullaridan biridir. va mantiqiy fikrlash; maktabgacha ta'lim tashkiloti-ning uslubiy faoliyati davomida va malaka oshirish kurslarida olgan bilimlarini birlashtiradi. Loyiha faoliyatining maqsadi – maktabgacha ta'lim tashkilotlarida innovatsion faoliyat uchun sharoit yaratish, tarbiyachilar tomonidan kasbiy faoliyatda olingan bilim, ko'nikma va

malakalardan foydalanish. Tarbiyachilar tomonidan loyihalarni ishlab chiqish uchun mavzular, mini-loyihalar faoliyatning ijodiy yo'nalishiga qarab mustaqil ravishda tanlanadi. Faoliyatning yakuniy bosqichida taqdimot o'tkaziladi.

Tarbiyachilarning malakasini rivojlantirishning turli shakllari va usullari mavjud bo'lib ularni bosqichma-boqich amalga oshirish mumkin. Tarbiyachilar bilan ishlashda malakani rivojlantirishga qaratilgan ko'plab shakl va usullardan quyidagilarni ajratib ko'rsatish mumkin:

1. Seminar – ijodiy darslar ijodiy fikrlashni rivojlantirish va innovatsion loyihalarni yaratishga qaratilgan.
2. O'yinlarni modellashtirish. Ishbilarmonlik va rol o'ynash o'yinlari haqiqiy jarayonni modellashtirishni o'z ichiga oladi, bu davrda sun'iy ravishda yaratilgan pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish asosida maqbul kasbiy qarorlar qabul qilinadi.
3. Jamoa muammolarni hal qilish, guruh muhokamasi yoki aqliy hujum; kasbiy mahoratni oshirish uchun kichik guruhlarda treninglar; o'z-o'zini tarbiyalash ishlarining usullari, maktabgacha ta'lim tashkilotining innovatsion faoliyati natijalariga bag'ishlangan ilmiy va amaliy konferensiyalar.
5. Pedagogik halqa – tarbiyachilarni psixologiya va pedagogika sohasidagi so'nggi tadqiqotlarni, uslubiy adabiyotlarni o'rganishga yo'naltiradi, pedagogik muammolarni hal qilishning turli xil yondashuvlarini aniqlashga yordam beradi, mantiqiy fikrlash va o'z pozitsiyalarini dalil qilish ko'nikmalarini yaxshilaydi, bayonlarning ixchamligi, aniqligi, to'g'riligini o'rgatadi. Ushbu shakl ishtirokchilarning javoblari, nutqlari va harakatlarini baholash mezonlarini taqdim etadi: umumiy bilim; kasbiy bilim, qobiliyat, ko'nikma; qiyin vaziyatdan chiqish qobiliyati, tezkorlik.
6. Ishbilarmonlik o'yini nafaqat maktabgacha ta'lim tashkiloti uchun dolzarb bo'lgan muammo bo'yicha nazariy seminar natijalariga asoslangan bolalar testi sifatida, balki yangi muammo yechimlarini ishlab chiqishda ham qo'llanilishi mumkin. Masalan: "Maktabgacha yoshdagi bola bo'lish osonmi?"

7. G'oyalar banki – bu bosqichda an'anaviy usullar yordamida hal qilib bo'lmaydigan muammolarni jamoa ravishda hal qilishning oqilona usuli. Masalan: "O'yin ekologiyasi", "Pedagogik g'oyalar yarmarkasi", "Eng yaxshi rivojlantiruvchi o'yin".

8. Master-klass. Uning asosiy maqsadi pedagogik tajriba, ish tizimi, mualliflik topilmalari va tarbiyachiga eng yaxshi natijalarga erishishda yordam bergan barcha narsalar bilan tanishishdir.

Ushbu pedagogik konsepsiyada keltirilgan fikr va mulohazalar, yo'nalish hamda takliflar bu eng avvalo ma'lum bir davr ichida o'zining ta'lim-tarbiya berish faoliyatining sifat samaradorligini oshirish uchun qilinadigan ishlar sifatida ko'rishimiz mumkin.

Bugun tarbiyachining pedagogik kompetensiyalarini doimiy oshirib borishi, bu eng avvalo bola shaxsini hayotga tayyorlash, unda hayotiy muhim masalalarni hal qilish uchun zarur bo'lgan, ahloqiy me'yor va qadriyatlarni o'zlashtirish, boshqa insonlar bilan muloqot qilish, "Men" obrazini qurish bilan bog'liq bo'lgan faoliyat usullarini shakllantirishda asosiy omildir.

"Men" obrazini qurish bilan bog'liq bo'lgan faoliyat usullarini shakllantirishda asosiy omildir. Mazkur pedagogik konsepsiyada

ko'rsatilgan vazifalar, yo'nalish va natijalarga erishish maqsadida tarbiyachi o'zi uchun bir o'quv yiliga rejalashtirilgan chora-tadbirlar rejasini ham tuzib chiqadi. Maktabgacha ta'lim tizimini isloh qilishning zamonaviy sharoitida tarbiyachining maqomi tubdan o'zgarib bormoqda, uning ta'lim funksiyalari, shunga muvofiq, uning kasbiy va pedagogik kompetensiyasiga, uning kasbiy mahorat darajasi talablari o'zgaradi.

Bugungi kunda maktabgacha yoshdagi bolani tarbiyalash va rivojlantirishning zamonaviy tizimida o'zining shaxsiy salohiyatini safarbar qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga qodir bo'lgan ijodkor, mahoratli tarbiyachi talab etiladi.

Nazorat uchun savollar:

1. Pedagogik texnologiya pedagogikaning mustaqil soxasi sifatida qachon rivojlanib, fanga kirib keld?
2. Pedagogik texnologiya fanining asosiy maqsadi nima?
3. Texnologiya»ning fan sifatida vujudga kelish sababalari?
4. «Texnologiya»ning fan sifatida shakllanishi qanday imkoniyatini keltirib chiqardi?
5. «Texnologiya» va «Pedagogika»ning fan sifatida bir tarixiy davrda shakllanganligi qanday hodisa?
6. Pedagogik texnologiyaning qanday aspektlari mavjud?
7. Pedagogik texnologiya qanday asoslarga ega?
8. Pedagogik texnologiya fanining qanday asosiy tushunchalari mavjud?
9. Pedagogik texnologiya fanining qanday kategoriyalari mavjud?
10. Tarixan "Texnologiya" tushunchasi qanday yuzaga kelgan?

Foydalanish uchun adabiyotlar:

1. Sodiqova Sh.A. Maktabgacha pedagogika. T.: Tafakkur bo'stoni 2013.
2. O'.Tolipov, D.Ro'ziyeva. Pedagogik texnologiya va pedagogik maxorat. – T.: Innovatsiyo-ziyo, 2019.
3. Interfaol metodlar: mohiyati va qo'llanilishi / Metodik qo'llanma. Tuzuvchilar: D.Ro'ziyeva, M.Usmonboeva, Z.Holiqova. – Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU nashriyoti, 2013. – 136 bet.
4. Golish L.V. Texnologii obucheniya na lektsiyax i seminarax / Uchebnoe posobie / Pod obsh red. Akad. S.S.Gulyamova. – T.: TGEU, 2005.
5. O'.Tolipov, M.Usmonboyeva. Pedagogik texnologiya: nazariya va O'zbek tilining izohli lug'ati "K" harfi 46-bet.

**2-MODUL: “MAKTABGACHA TA’LIMDA
PEDAGOGIK JARAYONLARNI
LOYIHALASHTIRISH” FANINING AMALIY
ASOSLARI VA PEDAGOGIK FAOLIYATLARNI
LOYIHALASHTIRISH.**

Mavzu: Zamonaviy maktabgacha ta’lim tashkilotlarida loyihalashtirish faoliyatining ahamiyati.

Reja:

1. Pedagogik faoliyatni loyihalashtirish turlari.
2. Bolalarni har tomonlama rivojlantirishda loyihalashtirish faoliyatining ahamiyati.

Tayanch tushunchalar: maktabgacha ta’lim tizimi, tashkilot, yosh avlod, aqliy-intellektual, estetik, jismoniy, ma’naviy salohiyat, maktabga tayyorlash, takomillashtirish.

Pedagogik faoliyatni loyihalashtirish turlari. Hozirgi kunda ta’lim jarayonida interfaol metodlar, innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalarini o’quv jarayonida qo’llashga bo’lgan qiziqish, e’tibor kundan-kunga kuchayib bormoqda.

Ta’lim sifatining yuqori darajada bo’lishiga bevosita ta’sir etuvchi omillar bo’yicha mutaxassislarining turlicha qarashlari mavjud. Jumladan, bilim oluvchilarning saviyasi, pedagoqlarning bilimi va mahorati, ularning kompetentligi va kreativligi, ta’lim jarayonining moddiy-texnik ta’minoti, jarayon monitoringining to’g’ri tashkil etilishi, natijalarning tahlili va shu kabi ko’pgina omillarni aytish mumkin. Mazkur omillar har bir oliy ta’lim muassasasining rivojlanish strategiyasining o’quv va ilmiy jarayonlar bilan bog’liq qismlarida albatta o’z aksini topadi. Ayniqsa, o’quv dasturlarining zamonaviy talablar asosida bo’lishiga erishish, real mehnat bozori

talablariga mos kadrlar tayyorlashga yo'naltirilganligi, onlayn ta'limni amalga oshirishga sharoitlar yaratish, ilmiy faoliyatga yoshlardagi ehtiyojni kuchaytirish, oliy malakali ilmiy pedagogik kadrlar tayyorlash, xalqaro hamkorlikni kengaytirish, kasbiy ta'limga yo'naltirish kabilarga bugungi kunda mamlakatimiz oliy ta'lim muassasalarida ham muhim vazifa sifatida qaralmoqda. Har bir bulajak mutaxassis ta'lim tizimini isloh qilishning zarurligini tushunib yetishi va uning amaliyotda ta'lim muassasalari innovatsion jarayonlariga ko'shilishdagi ahamiyatini anglab etishi hamda yaratish imkoni mavjud bo'lgan innovatsion maydonda o'zini qurish va eng muhimi, yangiliklarni o'zlashtirishdan iborat.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalarning eng asosiy negizi bu o'qituvchi va talabning hamkorlikda belgilangan maqsaddan kafolatlangan natijaga erishishlari uchun tanlangan texnologiyalariga bog'liq, ya'ni o'qitish jarayonida, maqsad bo'yicha kafolatlangan natijaga hamkorlikda erishishlari uchun tanlangan texnologiyalariga bog'liq, ya'ni o'qitish jarayonida, maqsad bo'yicha kafolatlangan natijaga erishishda qo'llaniladigan har bir ta'lim texnologiyasi o'qituvchi va talaba o'rtasida hamkorlik faoliyatini tashkil eta olsa, o'quv jarayonida talabalar mustakil fikrlay olsalar, ijodiy ishlay olsalar, izlansalar, tahlil eta olsalar, o'zlariga, guruhga, guruh esa ularga baho bera olsa, ukituvchi ularning bunday faoliyatlari uchun imkoniyat va sharoit yarata olsa, ana shu o'qitish jarayonning asosi hisoblanadi. Har bir o'quv mashg'uloti mavzusi, o'quv predmetining o'ziga xos texnologiyasi bor, ya'ni o'quv jarayonidagi ta'lim texnologiyasi – bu yakka tartibdagi jarayon bulib, u talabning ehtiyojidan kelib chiqqan holda bir maqsadga yo'naltirilgan, oldindan loyihalashtirilgan va kafolatlangan natija berishiga qaratilgan pedagogik jarayondir. Ta'lim texnologiyasi – ta'lim tizimini konseptual asoslariga dalil keltirishdan, maqsadlarni qo'yishdan, natijalarni shakllantirishdan, o'quv materialini tanlash va strukturalashtirishdan, ta'lim modelini tanlashdan to ularni amalga oshirishgacha, ularning optimallik va samaradorlik darajasini loyihalashtirishni o'z ichiga oladi.

Mavzu bo'yicha ilmiy manbalarning qisqacha tahlili. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, ta'lim texnologiyalari va pedagog maxoratiga oid bilim,

tajriba va interfaol metodlar talabalarni bilimli, yetuk malakaga ega bo'lishlarini ta'minlaydi. Hozirgi vaqtda ta'lim-tarbiya jarayonida ta'lim innovatsiyalarni keng ko'lamda qo'llash jahon taraqqiyotining global tendensiyasi hisoblanadi. Innovatsiya (inglizcha innovation) – yangilik, kiritish, yangilikdir. Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda pedagog va ta'lim oluvchilar faoliyatiga yangilik, o'zgartirishlar kiritish bo'lib, uni amalga oshirishda asosan interaktiv metodlardan to'liq foydalaniladi.

U.Tolipov va M.Usmonboevalarning fikriga ko'ra, interaktiv metodlar – bu jamoa bo'lib fikrlash deb yuritiladi, ya'ni pedagogik ta'sir etish usullari bo'lib, ta'lim mazmunini tarkibiy qismlari hisoblanadi. Bu metodlarning o'ziga xosligi shundaki, ular faqat pedagog va talabalarning birgalikdagi faoliyat ko'rsatishi orqali amalga oshiriladi.

Bunday pedagogik hamkorlik jarayoni o'ziga xos bo'lib, ularga quyidagilar kiradi:

- talabani dars davomida befarq bo'lmasligi, mustaqil fikrlashni, ijod etishi va izlanishga majbur etishi;
- ta'lim oluvchini o'quv jarayonida bilimga bo'lgan qiziqishlarini doimiy ravishda bo'lishini ta'minlashi;
- ta'lim oluvchining bilimga bo'lgan qiziqishini mustaqil ravishda har bir masalaga ijodiy yondashgan holda kuchaytirishi;
- pedagog va ta'lim oluvchining hamisha hamkorlikdagi faoliyatini tashkil etishi.

Taniqli olim N.A.Muslimovning ta'kidlashiga ko'ra, ta'lim texnologiyalarning xislati shundaki, unga qo'yilgan maqsadga erishish kafolatini beruvchi o'quv jarayoni rejalashtiriladi va amalga oshiriladi. Darhaqiqat, mashg'ulotning muvaffaqiyatli o'tishining 80 foizi o'quv jarayonini to'g'ri loyihalashtirish, tashkil etish va uni amalga oshirishga bog'liq.

O'quv jarayonini loyihalashtirish quyidagi uch bosqichdan iborat:

- o'quv maqsadlari va natijalarini belgilash;
- natijalar asosida nazorat topshiriqlari va baholash mezonlarini ishlab chiqish;

- o'quv jarayonining texnologik xaritasi (dars ishlanmasi xaritasi)ni ishlab chiqish.

Innovatsiyalar ta'lim jarayonida qo'llanilganida, yangilanish asosida yuzaga keladi. Shu tarzda yangilanishni yangilik yaratish, qo'llash va o'zlashtirish natijasida ta'lim rivojlanishiga erishiladi.

Innovatsiyalar ta'lim jarayonining qaysi bo'lagiga o'zgartirish kiritishni aniqlashdan boshlanadi. Shu jarayonda tub burilish yuzaga keladi. Innovatsion jarayon samaradorligi va ularni yuzaga chiqaruvchi omillar o'rtasidagi bog'liqlik, shuningdek, innovatsiyalar samaradorligini oshirish maqsadida shu omillarga ta'sir etish usullaridan iborat.

Innovatsiyalarni qo'llash davomida u o'zining yangilik xususiyatini yo'qotib boradi. Bir yangilik o'rmini undan ham samaraliroq bo'lgan boshqasi egallaydi. Tarbiyachi-pedagog va bolaning maqsaddan natijaga erishishda qanday texnologiyani tanlashlari ular ixtiyorida, chunki har ikkala tomonning asosiy maqsadi aniq: natijaga erishishga qaratilgan, bunda talabalarning bilim saviyasi, guruh, xarakteri, sharoitga qarab ishlatiladigan texnologiya tanlanadi, masalan, natijaga erishish uchun balkim, kompyuter bilan ishlashi lozimdir, balki, film, tarqatma material, chizma va plakatlar, turli adabiyotlar, axborot texnologiyasi kerak bo'lar, bular o'qituvchi va talabaga bog'liqdir.

Loyiha – aniq reja, maqsad asosida uning natijalanishini kafolatlagan holda pedagogik faoliyat mazmunini ishlab chiqishga qaratilgan harakat maxsuli. Loyiha dastur, model, texnologik xarita va boshqa ko'rinishlarda namoyon bo'ladi. Loyihaning asosini ilmiy yoki ijodiy xarakterga ega g'oya tashkil etadi.

Loyihalash – boshlang'ich ma'lumotlarga asoslanib, kutiladigan natijani taxmin qilish, bashoratlash, rejalashtirish orqali faoliyat yoki jarayon mazmunini ishlab chiqishga qaratilgan amaliy harakat.

Loyihalash "g'oya – maqsad – kutiladigan natija – taxmin qilish – bashoratlash – rejalashtirish" tizimiga asoslanadi. Loyihalash turli vositalar, ya'ni moddiy buyum, qurollar, masalan: kompyuter texnologiyasi, vatman yoki oddiy ish qog'ozi, chizg'ich, kalam, marker, nusxa kuchirish apparati (printer) va boshqalar yordamida amalga oshiriladi.

Loyihani yaratish uchun pedagog:

- loyihani yaratish;
- jarayonni bosqichma-bosqich yoritish;
- maqsadni aniq belgilash;
- maqsadga mos vazifalarni aniqlash;
- o'quv materiali mazmunini shakllantirish;
- savol va topshiriqlar tizimini ishlab chiqish;
- jarayon yoki tadbirning metodik tuzilishini asoslash;
- talaba bilim darajasini tashxislash va uning tarbiyalanganlik darajasini baholash kabi ko'nikma va malakalarga ega bo'lishi zarur.

Ta'lim jarayonini loyihalash – alohida olingan ta'lim jarayonini samarali tashkil etish uchun barcha omillarni inobatga olgan xolda uning loyihasi (sxemasi)ni ishlab chiqish.

Ta'lim jarayonini loyihalash qonuniyatlari:

1) ta'lim jarayonini loyihalash samaradorligi barcha tarkibiy qismlar (texnologik jarayon, texnologik jarayonni boshqarish, vosita, axborot, ijtimoiy-iqtisodiy ta'minot)ning loyihada maqsadga muvofiq yoritilishi bilan ta'minlanadi;

2) ta'limning texnologik vositalari talabalarning individual xususiyatlariga bog'liq holda tanlanadi;

3) loyihalash strategiyalari pedagogning individual uslubiga muvofiq tanlanadi;

4) loyihalash sifati teskari aloqa (pedagog va talaba o'rtasidagi) ko'lamini, loyihalash mazmuni hamda barcha omillar samaradorligiga bog'liq.

O'quv jarayonlarini loyihalashtirishda ta'lim mazmunini, ta'lim maqsadi, kutilayotgan natijani to'g'ri belgilash, ta'lim metodlari, shakllari va vositalarini to'g'ri tanlash, talabalarning bilim, ko'nikma va malakalarini baholashning aniq mezonlarini oldindan ishlab chiqish, mashg'ulotga ajratilgan vaqt ichida ularni to'g'ri amalga oshirish va bir-biri bilan uyg'unlashuviga e'tiborni qaratish maqsadga muvofiq sanaladi.

O'quv mashg'uloti maqsadining aniq bo'lishiga erishish uchun o'qituvchidan quyidagilarga e'tibor qaratish talab etiladi:

- 1) darsda yuzaga keladigan didaktik jarayon ma'lum sharoit va belgilangan vaqt ichida ta'lim maqsadiga erishishni to'la ta'minlay olishi;
- 2) o'qitish jarayonining yakuni bo'yicha maqsadni amalga oshirish darajasi to'g'risida aniq xulosa chiqarish imkoniyatining mavjudligi.

Shunga ko'ra aytish mumkinki, ta'lim maqsadlari talabalarning harakatlarida ifodalanadigan ta'lim natijalari belgilanadi.

Ta'lim texnologiyasining keyingi eng muhim komponenti – kutilayotgan natijadir. Binobarin, u o'qitish jarayonining samaradorligini aks ettiradi va maqsadga erishish darajasini tavsiflaydi, o'qitish va o'qish jarayoni, natija qo'yilgan maqsadga mos kelganda yakunlanadi.

Nazorat topshiriqlari va baholash mezonlarini ishlab chiqish – darsning didaktik maqsadi, kutilayotgan natija, o'quv materialning mazmuni asosida nazorat topshiriqlarini ishlab chiqish, ularning hajmi, bajarilganlik darajasi, bajarilish sifati, vaqtiga ko'ra baholash mezonlarini ishlab chiqishni nazarda tutadi.

Ta'lim resurslarini tanlash – mavjud shart-sharoitdan kelib chiqqan holda o'qituvchi, talaba va darsni tashkil etish uchun ta'lim vositalarining o'rinli tanlanilishini, ulardan o'quv jarayonida to'g'ri foydalanishni ko'zda tutadi. O'qituvchi, talaba va darsni tashkil etish uchun ta'lim vositalari sirasidan quyidagilar o'rin oladi: o'qitish va o'qish strategiyasi – belgilangan o'quv materiallarini talabalar ongiga yetkazish yo'llarini, ya'ni tanlangan ta'lim metodi, shakllarining amalda qo'llanilishini ko'zda tutadi.

Darsning turini tanlash – o'qituvchining mahoratiga ko'ra darsning didaktik maqsadi, o'quv materialining mazmuni, dars uchun ajratilgan vaqt, shuningdek, zarur shart-sharoitning tanlanilishini ifodalaydi.

Darsning texnologik xaritasi – dars ishlanmasining asosiy o'zagini tashkil etadi. U dars turi va tanlangan metodlarga qarab turlicha bo'lishi mumkin. Darsning texnologik xaritasi xususida ma'ruzaning keyingi o'rinlarida alohida to'xtalib o'tiladi.

Ta'lim jarayonini loyihalash: **loyiha – mazmun – faoliyat** uchligi asosida tashkil etiluvchi pedagogik faoliyatning umumiy mohiyatini yaxlit ifodalashga xizmat qiluvchi loyihani yaratishdir.

Ta'lim vositalari:

	O'qituvchi uchun	Talaba uchun	Darsni tashkil etish uchun
1	o'quv-metodik qo'llanmalar	darslik	plakatlar
2	metodik tavsiyalar	o'quv qo'llanma	modellar
3	metodik ishlanmalar	jadvallar	maketlar
4	o'quv dasturlari	tarqatma materiallar	jibozlar
5	dars rejasi	yo'l-yo'riqlar	audiovizual vositalar
6	ma'ruza matni	texnologik xaritalar	texnik vositalar
7		tipik xatolar xaritasi	real vositalar
8		topshiriq varaqalari	

Ta'lim jarayonini loyihalash quyidagi bosqichlarda kechadi:

- 1-bosqich: loyihani yaratish;
- 2-bosqich: talabalar faoliyatini tashxislash;
- 3-bosqich: pedagogik jarayonni tashkil etish;
- 4-bosqich: pedagogik jarayonning samarali kechishini ta'minlash;
- 5-bosqich: talabalar faoliyatini nazorat qilish.

Ta'lim jarayonini loyihalashda bajariladigan asosiy vazifalar quyidagilardir:

- 1) pedagogik faoliyat mazmunini tahlil qilish;
- 2) natijalarni oldindan ko'ra bilish;
- 3) rejalashtirilgan faoliyatni amalga oshirish loyahasini yaratish.

Vazifalarning belgilanishi:

1-qadam. Umumiy pedagogik vazifalar (pedagogik jarayon xususiyatlarini yaxlit holda inobatga olish asosida belgilanuvchi);

2-qadam. Bosqichli pedagogik vazifalar (ma'lum bosqich xususiyatlarini inobatga olgan holda belgilanuvchi);

3-qadam. Vaziyatli pedagogik vazifalar (muayyan vaziyatlarni inobatga olgan xolda belgilanuvchi).

Agar vazifalar aniqlangan bo'lsa, unda o'quv natijalarini aniqlash uchun nazorat topshiriqlari tuzish lozim. Bular og'zaki, yozma, nazorat savollari yoki test bo'lishi mumkin.

Ta'lim oluvchilarni baholashda mezonli baholash shaklidan foydalaniladi. Ushbu baholash baholanuvchining ta'lim jarayonida qo'lga kiritilgan natijalarini bilim, ko'nikma va malakalarini oldindan belgilangan o'quv maqsadlari asosida ishlab chiqilgan, hamma uchun umumiy va bir xil mezonlarga ko'ra taqqoslash va o'lchashdan iborat bo'lgan baholash shaklidir. Baholashning bu shaklida ta'lim oluvchilar haqqoniy, xolis baholanadilar va kuchli guruhlarini yaxshiroq farqlash imkoni yaratiladi. Qisqa qilib aytganda, talabani ta'limning markaziga olib chiqish zarur.

Pedagog har bir mashg'ulotni yaxlit holatda ko'ra bilishi, uni tasavvur etish uchun bo'lajak pedagogik jarayonini loyihalashtirib olishi kerak. Bunda pedagogga u tomonidan bo'lajak mashg'ulotni texnologik xaritasini tuzib olishi muhim ahamiyatga egadir, har bir mashg'ulot uchun o'qitilayotgan predmet, fanning xususiyatidan, ta'lim oluvchilarning imkoniyati va ehtiyojidan kelib chiqqan xolda tuziladi. Buning uchun pedagog-tarbiyachi pedagogika, psixologiya, xususiy metodika va axborot texnologiyalaridan xabardor bo'lishi, shuningdek, juda ko'p metodlar, uslublarini bilishi kerak bo'ladi.

O'quv mashg'uloti ishlanmasi – bu ta'limiy mazmunga ega loyiha, shuningdek, pedagog tomonidan tuzilishi majburiy bo'lgan hujjat hisoblanadi. Uni tuzishda pedagogning o'quv mashg'uloti jarayonidagi faoliyatini rejalashtirish, mashg'ulot mazmunini boyitish, ta'lim samaradorligini oshirish maqsadi ko'zlanadi. O'quv mashg'uloti ishlanmasini yildan-yilga takomillashtirib va mukammallashtirib borish, yangi metodlarni qo'llash, yangi materiallarni kiritish bilan yangilab turilishi lozim. Binobarin, ta'lim jarayoniga yangi malaka talablari, o'quv dasturlari, zamonaviy ta'lim texnologiyalarning joriy etilishi, pedagog tomonidan yangi axborot texnologiyalari, zamonaviy texnik vositalarining qo'llanishi bilan o'quv mashg'uloti ishlanmalariga qo'yilgan talablar ham o'zgarib boradi.

O'quv mashg'uloti loyihasi (ishlanmasi) uchun tayyor, standart qolip mavjud emas. Chunki o'quv mashg'uloti "jonli" tashkil etilishi zarur. O'quv mashg'ulotining bu xususiyatiga ko'ra uni hech qanday qolipga

solib bo'lmaydi. U dars turi va tanlangan metodlarga qarab turlicha bo'lishi mumkin.

Ta'lim jarayonini loyihalash, odatda, texnologik passport va texnologik xaritalar vositasida amalga oshiriladi.

Texnologik pasport (pedagogikada) – ta'lim yoki ma'naviy-ma'rifiy tadbirning asosiy ko'rsatkichlari va ularning texnologik tavsifini yorituvchi hujjat.

Texnologik xarita (pedagogikada) – pedagogik (ta'lim va tarbiya) jarayonni bajaruvchi yoki ma'lum obyektga texnik xizmat ko'rsatuvchi pedagoglarga taqdim etiladigan barcha zarur ma'lumotlar, ko'rsatmalarni o'z ichiga olgan hujjat. Ta'lim jarayonni loyihalashda odatda modellashtirishdan ham foydalaniladi.

Model – real, haqiqatda mavjud bo'lgan obyektning soddalashtirilgan, kichraytirilgan (kattalashtirilgan) yoki unga o'xshagan nusxasi. Modellashtirish hodisa, jarayon yoki tizimning umumiy mohiyatini to'la yorituvchi modelni yaratish.

O'quv jarayonida quyidagi turdagi modellar qo'llaniladi:

1. O'quv modellari (ta'lim jarayonida qo'llaniladi; ko'rsatmali qurollar, ko'rgazmali vositalar, trenajyorlar, ta'limiy dasturlar).
2. Tajriba modellari (ilmiy, amaliy tajribalarni olib borishda qo'llaniladi; loyihalashtirilayotgan obyektning kattalashtirilgan yoki kichiklashtirilgan nusxasi).
3. Ilmiy-texnik modellar (jarayon va hodisalarni tadqiq etishda qo'llaniladi; qurilma, moslama, asbob, jihoz va mexanizmlar).
4. O'yin modellari (turli vaziyatlarda obyekt tomonidan turli harakatlarni bajarish orqali ko'nikma, malakalarni xosil qilish maqsadida qo'llaniladi; kompyuter, sport, iktisodiy, xarbiy, ishchanlik o'yinlari va boshqalar).

5. Imitatsion modellar (real voqelikni u yoki bu darajada shunchaki aniq aks ettirish uchun emas, balki aynan unga o'xshatish maqsadida qo'llaniladi; amaliy harakatlarni bajarishga xizmat qiluvchi turli trenajyorlar, mexanizmlar).

Talabalar o'quv loyihaviy faoliyati bosqichlari.

Kirish bosqichi: Loyihaga kirishish, loyiha faoliyatini tashkil etish va rejalashtirish (auditoriya ishi).

Bajarish bosqichi: Bajariladigan amaliy faoliyat.

Yakunlash bosqichi: Loyiha taqdimoti, talabalar mahsuloti va loyiha faoliyatining baholanishi, loyiha faoliyati refleksiyasi (auditoriya ishi).

Loyiha ta'limi texnologiyalaridan o'quv amaliyotida foydalanishda "o'quv loyihaviy faoliyat" tushunchasi ham qo'llaniladi. O'quv loyihaviy faoliyat – o'quv maqsadiga erishish yoki muammo, muammoli vaziyatni hal qilish yo'lida talabalar tomonidan izchil amalga oshiriladigan harakatlari majmuasi sanaladi. Talabalarning o'quv loyihaviy faoliyati muayyan bosqichlarda tashkil iladi.

Har bir mashg'ulotni rang-barang, qiziqarli bo'lishi, avvaldan puxta o'ylab tuzilgan o'quv mashg'ulotining loyihalashtirilgan texnologik xaritasiga bog'liq.

O'quv mashg'ulotining texnologik xaritasini qay ko'rinishda yoki shaklda tuzish, bu pedagogning tajribasi, qo'ygan maqsadi va ixtiyoriga bog'liq.

Bolalarni har tomonlama rivojlantirishda loyihalashtirish faoliyatining ahamiyati. Dunyo va respublikamiz miqyosida yoshlarning qobiliyatlari, iste'dodlari, ichki imkoniyatlarini, o'ziga xos individual-psixologik xususiyatlarini tadqiq etish tendentsiyalari kuzatilmoqda. Yosh avlodning shaxs va subyekt sifatida shakllanishi, aqliy rivojlanishi, tarbiyalanganlik darajasini yuksaltirish maktabgacha ta'lim tashkilotlaridan boshlanadi. Ushbu jarayonning samarali tashkil etilishi va boshqarilishi ta'lim tizimining uzluksizligini ta'minlash sharti bo'lib xizmat qiladi, chunki yosh va murg'ak qalblar bilan olib boriladigan pedagogik jarayon ularning kelajakda kim bo'lib yetishishlari, qanday fuqarolik pozitsiyani egallashlari bilan bog'liq holda qaraladi.

Respublikamizda 2019-yil 8-maydagi PQ-4312-son “O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish” kontsepsiyasini ishlab chiqildi. Konsepsiya O‘zbekiston Respublikasida maktabgacha ta’limni rivojlantirishning maqsadlari, vazifalari, ustuvor yo‘nalishlari, o‘rta va uzoq muddatli istiqboldagi bosqichlarini belgilaydi hamda maktabgacha ta’lim sohasini rivojlantirishga yo‘naltirilgan dasturlar va kompleks chora-tadbirlarni ishlab chiqish uchun asos bo‘ladi.

Ushbu vazifalarni amalga oshirishda maktabgacha ta’lim tashkilotlarida yosh avlodning aqliy-intellektual, estetik, jismoniy, ma’naviy salohiyatini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlarni takomillashtirish alohida dolzarblik kasb emoqda. Bu borada pedagog rahbar-jamiyatning yosh avlod ta’lim-tarbiyasiga qo‘ygan ijtimoiy buyurtmasining asosiy ijrochisiga aylanishi muqarrar.

Bugungi kunda jahonda texnologiyalar va axborotlashtirish jarayonlarining rivojlanishi davrida maktabgacha ta’limni isloh qilish, komil insonni tarbiyalash, ularga zamonaviy ta’lim berish masalalari birinchi navbatda hal qilinishi kerak bo‘lgan muammo hisoblanadi. Aynan, maktabgacha ta’limni isloh qilishda bolaning maktabga tayyorgarligi bilan belgilanuvchi ta’lim sifatini oshirish muhim va zaruriy bo‘lib hisoblanadi.

Shu jihatdan olganda, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ta’lim sifatini ta’minlashda zamonaviy yondashuvlar, boshqaruv, innovatsiya va axborot texnologiyalarini ta’lim-tarbiya jarayoniga joriy etishda rahbarlik layoqatini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur vazifani amalga oshirishda maktabgacha ta’lim tashkilotlari rahbar xodimlarining har biridan yuksak kasbiy salohiyat va insoniy sifatlarga ega bo‘lish talab etiladi. «Avvalambor, uning vatanparvar va yurtparvarlik fazilatlariga ega bo‘lishi, ona yurtini chin qalbidan sevishi va ardoqlashi, el-yurti uchun o‘zini ayamashligi, kerak bo‘lsa, bu yo‘lda jonini ham fido qilishiga tayyor bo‘lishini, o‘z kasb-korining ustasi, shu ishning chinakam bilimdoni, bu borada boshqalarga o‘mak bo‘lishini kutadi. Jamoatchilik, halq rahbar shaxsning mustaqil dunyoqarashi, keng fikrlashi, uzoqni ko‘ra bilish qobiliyati bilan boshqalardan ajralib turishini, iymone’tiqodi mustahkam, irodasi baquvvat, or-nomusli, harom-xarish ishlardan

hazar qiladigan, izlanuvchan, tashabbuskor, tadbirkorlik fazilatiga ega bo'lishini, tashkilotchi, talabchan va qat'iyatli bo'lishini istaydi».

O'zbekiston Respublikasining mustaqillikka erishishi maktabgacha ta'lim tashkilotlarining oldiga – yangi demokratik davlatning fuqarolarini shakllantirishdek muhim vazifani qo'ydi. Bu esa hozirgi vaqtda maktabgacha ta'lim tizimida davr talabiga javob beradigan mutaxassislarni nazariy bilimlar bilan bir qatorda jahon andozalariga mos holatda tayyorlash, ularning malakasini oshirish zaruriyatini keltirib chiqaradi. Shu bilan birga maktabgacha ta'limni isloh qilishning asosiy shartlaridan biri – buyuk ma'naviy fazilatlariga ega, insoniy fazilatlarni o'zida mo'jassamlashtirgan, yetuk kadr sifatida faoliyat yuritayotgan mutaxassislar avlodini yetishtirishni talab etadi. Hozirgi davrning bu talabi – maktabgacha ta'lim tarbiyalanuvchilarini axloqan va ma'nan yetuk, komil insonlar qilib tarbiyalash vazifalarini bajarishni talab etadi. MTT rahbarlari va pedagog kadrlari oldida turgan eng dolzarb vazifalardan biri – erkin fuqaro ma'naviyatini, ozod shaxsni shakllantirish masalasidir. Boshqacha aytganda, o'z xaq-huquqlarini taniydigan, o'z kuchi va imkoniyatlarini anglagan, atrofda sodir bo'layotgan voqea va hodisalarga mustaqil munosabat bilan yondashgan, ayni zamonda shaxsiy manfaatlarini mamlakat va xalq manfaatlari bilan uyg'un holda quradigan erkin, har jihatdan barkamol insonlarni tarbiyalash lozim. Shu jihatdan olganda, barkamol insonni tarbiyalash avvalo, pedagoglardan ulkan mahorat va mas'uliyatni talab qiladi. Ustozlik mahorati va tarbiyachilik san'atining tayyor andozasi yoki qolipi mavjud emas. Ushbu san'atni egallash uchun insondan katta kuch, ijodkorlik va ko'p yillik tajriba talab etiladi.

O'zbekistonda maktabgacha ta'limni isloh qilishning asosiy omillaridan biri komil inson tarbiyasida “shaxs manfaatlari va ta'lim ustuvorligi” masalalari borasida bir qator olimlar izlanish olib bormoqdalar. Bular R.H.Djuraev, J.G'.Yo'ldoshev, S.Turg'unov, R.Safarova, M.Yuldashev, Sh.A.Abdullaeva, Y.M.Asadovlardir.

O'zbekistonda maktabgacha ta'lim tizimini tubdan isloh qilish bo'yicha keng miqyosdagi ishlarning amalga oshirilishi natijasida bugungi kunda mamlakatimiz maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ilmiy va peda-

gogik tarkib tubdan o'zgardi, zamonaviy o'quv-dasturiy asosga, moddiy-texnik bazaga ega bo'lgan ta'lim maskanlari sifatida samarali faoliyat ko'rsatmoqda.

Maktabgacha ta'lim tizimi faoliyatining pedagogik-psixologik asoslari, davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari hamda ularning muqobil turlarini tashkil etishning pedagogik shart-sharoitlari, maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini tashkil etishning huquqiy-me'yoriy asoslari, boshqarishda jahon tajribasi va uni ta'lim-tarbiya jarayoniga tatbiq etish texnologiyalarini o'rganish va shu asosda chora-tadbirlarni belgilash, amaliyotga joriy qilish ishlari jadallashmoqda.

Maktabgacha ta'lim tizimining yangi avlod rahbarlarini shakllantirish masalasi ham kundalik dolzarb ahamiyat kasb etuvchi masalalar sirasiga kiradi. Bunda rahbarning muvofiqlashtirish, rejalashtirish, tartibga solish, nazorat qilish va baholash vazifalari bilan uyg'unlikda bajarilishi lozim bo'lgan vazifalari to'g'risida e'tirof etilgan funktsiyalar bolalarning intellektual jihatdan voyaga yetishiga, ma'naviy barkamol shaxs bo'lib shakllanishiga va pedagog xodimlarning ilmiy-ma'naviy jihatdan o'sishiga, siyosiy va fuqarolik pozitsiyasining mustahkamlanishiga olib keladi.

MTT pedagog xodimlaridan keng bilimdonlik, puxta amaliy tayyor-garlik, yuksak pedagogik mahorat, kompetentlik va ijodkorlik talab etiladi. Maktabgacha ta'lim jarayonida insonparvarlik omilini ta'minlaydigan ustozlarning shaxsiy sifatlariga quyidagilar kiradi: talabchanlik, haqqo-niylik, halollik, mehribonlik, xushmomalalik. Ushbu sifatlar pedagogning ta'lim-tarbiya oluvchilar uchun ahamiyatini belgilashi kerak. Zero, shaxsiy sifatlar o'qitish va tarbiyalash mahoratiga ta'sir ko'rsatadi.

Muhtaram Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev o'zining "Buyuk kelaja-gimizni mard va olijanob halqimiz bilan birga quramiz" kitobida: "O'z xalqiga fidoyi, biz boshlagan ishlarni davom ettirishga qodir bo'lgan, har tomonlama yetuk rahbar oldida dolzarb vazifa – kelgusi avlodni komil inson qilib tarbiyalash vazifasi turibdi" – degan fikrni e'tirof etadilar. Darhaqiqat, XXI-asrda ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar rivojida inson aql zakovati va ma'naviyati asosiy muvofiqlashtiruvchi, rivojlantiruvchi omil va vosita ekanligi tobora namoyon bo'lmoqda. Shuning uchun insonpar-

varlik bozor iqtisodiyoti asosida huquqiy, demokratik davlat, erkin fuqarolik jamiyati qurilishining bosh tamoyili sifatida maydonga chiqdi.

Maktabgacha ta'lim tizimida ta'lim sifati – tarbiyachi va xodimlarning kasbiy rivojlanishi tavsifi bo'lib, zamonaviy bosqichida iqtisodiy taraqqiyot talablariga mos kasbiy faoliyatni muvaffaqiyatli yurituvchi mutaxassis qobiliyati va ish faoliyati bilan belgilanishi e'tirof etiladi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari o'quv faoliyatining sifati o'quv jarayonini rejalashtirish, uni amalga oshirish, o'quv reja, dasturlarining mazmun mohiyati bilan emas, balki bolalarning olgan bilimlari, malaka va ko'nikmalari, mustaqil ravishda olgan bilimlari bilan bog'liq ta'lim natijasi sifati bilan belgilanmoqda. Har tomonlama taraqqiy etgan, aqlan va ma'nan barkamol, jismonan va ruhan tetik farzandlarni maktabgacha ta'lim tashkilotlarida kamol toptirish ahamiyati Vatanimizning ravnaqi bugungi kunda yosh avlodlarga bergan ta'lim sifati va tarbiya mohiyati bilan chambarchas bog'liqligi alohida dolzarblik kasb etadi. Mamlakatimizda bu borada amalga oshirilayotgan islohotlar buyuk ma'naviy fazilatlarga ega, insoniy fazilatlarni o'zida mujassamlashtirgan, yetuk kadr sifatida faoliyat yuritishga zamin hozirlaydi.

O'zbekistonda maktabgacha ta'lim tizimini tubdan isloh qilishda ta'lim jarayonning barcha shakllarini eng qulay va samarali holatda tashkil etish, ularni shaxs kamoloti maqsadlari tomon yo'naltirish, tarbiyalanuvchilarda dunyoqarash, qobiliyatni shakllantirish va ularda jamiyat uchun zarur bo'lgan faoliyatga moyillik uyg'otishdir. Pedagogning ko'p qirrali faoliyati va uning qobiliyati, ijodkor va fidoiy bo'lishi hamda shogirdlarni barkamol insonlar qilib tarbiyalash masalasi davlat siyosati darajasidagi dolzarb masalalardan biridir. Pedagogik mahoratga ega bo'lgan pedagog tarbiyadagi qiyinchiliklarni yengishga qodir bo'lgan nufuzli rahbar, o'sib kelayotgan yosh avlodning ma'naviy dunyosini tushuna oladigan, ularning tuyg'ularini his qila oladigan, ichki dunyosi nozik bo'lgan bola shaxsiga mohirlik bilan avaylab yondashadigan, donolik va ijodiy dadillik, ilmiy tahlil, hayol va fantaziya, chuqur ilmiy tafakkurga ega bo'lgan shaxslardir.

Mustaqil O'zbekistonda pedagoglik kasbiga hurmat e'tibor va uni sharaflash beqiyosdir, shu bilan birga ustozlar oldiga qo'yiladigan mas'uliyat ham katta.

Hozirgi kunda o'zining fidokorona mehnati bilan yosh avlodni o'qitish va tarbiyalash sifatini oshirishga katta hissa qo'shayotgan ijodkor pedagoglar, olimlar, tadqiqotchilar soni yil sayin ortib bormoqda. Bulaming barchasi mustaqil O'zbekiston diyorida pedagog shaxsiga bo'lgan e'zoz, e'tibordan dalolatdir.

Maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish va rivojlantirishda bu borada to'plangan tajribani tahlil etish va umumlashtirish, mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish istiqbollariga muvofiq kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish va yanada rivojlantirish masalalariga alohida e'tibor qaratilmoqda. Shu bilan birga, ta'lim tashkilotlarining resurs, kadrlar va axborot bazalari yanada mustahkamlanmoqda, o'quv-tarbiya jarayoni yangi o'quv-uslubiy majmualar, ilg'or pedagogik texnologiyalar bilan to'liq ta'minlanmoqda. Jahon andozalariga javob beradigan maktabgacha ta'lim tashkilotlari qaror topmoqda va ularni rivojlantirish amalga oshirilmoqda. Ta'lim sifatini oshirishda, ta'lim jarayonini to'liq axborotlashtirish ko'zda tutilmoqda.

Hozirgi paytda maktabgacha ta'lim tizimida faoliyat yuritayotgan pedagoglar malakasini oshirishga quyidagicha yondashish tendentsiyalari kuzatilmoqda:

- sifatli o'quv jarayonini tashkil qilishda pedagog kompetentsiyasini rivojlantirish;

- ta'lim sifatini ta'minlashda zamonaviy yondashuvlarining asosiy negizi - turli xil boshqaruv, innovatsiya va axborot texnologiyalarini ta'limga joriy etishda pedagogning layoqatini oshirish;

- ta'lim-tarbiya sifatining mahsulati – natijani qo'lga kiritish va boshqalar.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari o'quv faoliyatining sifati o'quv jarayonini rejalashtirish, uni amalga oshirish, o'quv reja, dasturlarining mazmun mohiyati bilan yemas, balki tahsil oluvchilarning olgan bilimlari,

malaka va ko'nikmalari, mustaqil ravishda olgan bilimlari bilan bog'liq ta'lim natijasi sifati bilan belgilanmoqda.

Abu Nasr Farobiyning "Fozil odamlar shahri" asarida keltirilgan bosh g'oya, ya'ni: "... faqat ilm va bilimlar jamiyatni rivojlantirishi, davlatni taraqqiy ettira olishi mumkinligi", to'g'risidagi g'oyasiga monand ravishda sifatlil ta'lim boshqaruvini amalda joriy etish talab etiladi. Demak, bugungi kunda jahon andozalariga tenglashtirilgan ta'lim sifat tizimi asosida mutaxassislar tayyorlashga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bunda pedagogdan ta'lim berishda yuksak mahorat talab etiladi.

Davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari xodimlarining faoliyatini kvalimetriya asosida baholash, kasbiy faoliyat natijasi, tarbiyalanuvchilarning intellektual darajasi va shaxsiy rivojlanishi mezonlariga asoslangan holda takomillashtirishga qaratish lozim.

Shunday qilib, ta'lim-tarbiya sifatini oshirish jarayonida yangi mazmun va mohiyatga ega bo'lgan insonparvarlik tamoyillariga asoslangan, yaratuvchanlik, ijodkorlikka intilish hissi bilan yo'g'rilgan ta'lim komil inson shaxsini yetuklikka yo'naltiradi. Binobarin, O'zbekistonda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida olib borilayotgan islohotlar ta'lim-tarbiyaning maqsadini yangi yo'nalishga burdi. Demak, ta'lim-tarbiyaning maqsadi butunlay yangilandi, unga mos holda mazmunning ham, pedagogik jarayonning ham yangilanishi tabiiydir. Bu omil davlatimizning ijtimoiy siyosatini belgilab berganligi tufayli shaxs manfaatlarini ta'minlashga xizmat qiladi.

O'yin bolalarni jismoniy tomondan tarbiyalash sistemasiga, maktabgacha ta'lim tashkilotining ta'lim-tarbiya ishida, axloqiy, mehnat va estetik tomondan tarbiyalashda katta o'rin tutadi. O'yinda yosh organizmga xos bo'lgan talab va ehtiyojlar qoniqtiriladi, hayotiy faollik ortadi, bardamlik, tetiklik, quvnoqlik tarbiyalanadi. Shuning uchun ham bolalarni jismoniy tarbiyalash sistemasida o'yin munosib o'rin egallaydi. O'yin ta'lim va mashg'ulotlar bilan, kundalik hayotdagi kuzatishlar bilan uzviy bog'liq bo'lib juda katta ta'lim-tarbiyaviy ahamiyatga egadir. Ijodiy o'yinlarda muhim bilim egallash jarayoni yuzaga keladi, bu bolaning aqliy kuchini ishga soladi, tafakkurni, xayolni, diqqatni, xotirani faollashtirishni

talab qiladi. Bola masalalarni mustaqil hal qilishga o'rganadi, o'ylagan narsasini amalga oshirish uchun yaxshiroq va osonroq usul o'ylab topadi, o'z bilimlaridan foydalanish va uni so'z bilan ifodalashni o'rganadi. O'yinda aks ettirilayotgan narsani bilib olishga qiziqish o'yg'onadi. Ko'pincha o'yin bolalarga yangi bilim berish va ularning fikrini, bilim doirasini kengaytirish uchun xizmat qiladi. Bolalarda kattalarning mehnatiga, ijtimoiy hayotga, kishilarning qahramonona ishlariga qiziqish sari ularda bo'lajak mutaxassislik, yaxshi ko'rgan qahramonlariga taqlid qilish kabi dastlabki orzular paydo bo'ladi.

Shunday qilib, psixologlar tahliliga tayanib maktabgacha yoshdagi bolalarning o'ziga xos xususiyatlari qatoriga quyidagilarni kiritish mumkin:

1) bola odamlarning faoliyati, ularning predmetlarga munosabati va o'zaro muomalasiga qiziqadi;

2) bolalar rolli o'yinda atrofdagi voqelikning eng tashqi ifodali, jo'shqin xis-tuyg'uli jihatlarini aks ettiradilar;

3) rolli o'yinda bola kattalar bilan bir xil sharoitda, yagona zaminda yashayotganini his etgan holda o'z istagini amaliyotga tadbiiq qiladi;

4) kattalar hayoti va faoliyatiga kirish bolaning tasavvuri timsollari tariqasida namoyon bo'lsa ham, umuman uning chinakkam shaxsiy hayotida o'chmas iz qoldiradi.

Ma'lumki, 1 – 3 yosh bolalar hali tashqi muhitni juda oz o'zlashtirganlar. Ular hali hattoki narsalarning rangini, hajmini va boshqa jihatlarini yaxshi ajrata olmaydilar. Shuning uchun ularga qo'g'irchoq bilan birga har xil rangli qiyqim, laxtak matolar ham berish kerak. Ayniqsa, qiz bolalar o'z qo'g'irchoqlarini har xil rangli matolarga o'rab, ro'mol qilib o'ratib mashq qiladilar. O'g'il bolalarga esa, har xil rangli, bir-birining ichiga sig'adigan quticha o'yinchoqlarni berish foydalidir.

Bola 1-yoshdan 3-yoshgacha narsalar, bilan harakatlar qilishni egallaydi o'yin bolaning harakatlarini rivojlantirish va takomillashtirishga yordam qiladi.

Shuni ham aytib o'tish kerakki, fan-texnika mislsiz rivojlangan bizning hozirgi zamonamizdagi yaratilayotgan, hayratda qoldiradigan

narsalar bolalarga go'yo bir mo'jizadek ko'rinadi. Natijada ular ham o'zlarining turli o'yinlari jarayonida o'xshatma qilib har xil hayoliy narsalarni o'ylab chiqaradilar (uchar ot, mashina odam, gapiradigan daraxt kabi). Bundan tashqari, bolalarning turli hayoliy narsalarni o'ylab chiqarishlari yana shuni bildiradiki, ular o'zlarining har turli o'yin faoliyatlarida faqat atroflaridagi bor narsalarni emas, balki ayni chog'da ehtiyojlari talab qilayotgan narsalarni ham aks ettiradilar. Bolalarning o'yin faoliyatlarida har xil hayoliy va afsonaviy obrazlarni yaratishlaridan shunday xulosa chiqarish mumkin: odamning (shu jumladan bolalarning ham) tashqi muhitdagi narsa va xodisalarni aks ettirish jarayonlari passiv jarayon emas, balki faol hamda ijodiy, yaratuvchan, o'zgartiruvchan jarayondir. Bolalar o'yin faoliyatlarining yana bir ajoyib hususiyati shundan iboratki, o'yin jarayonida bolaning qiladigan xatti-harakatlari va bajaradigan rollari ko'pincha umumiylik harakteriga ega bo'ladi. Bunda bola o'zining turli-tuman o'yinlarida faqat o'ziga tanish bo'lgan yolg'iz bir shofyorning, shifokorning, militsionerning, tarbiyachining, uchuvchining xatti-harakatlarigina emas, balki umuman shofyorlarning, vrachlarning, tarbiyachilarning hamda uchuvchilarning xatti-harakatlarini aks ettiradi. Albatta, turmush tajribalari va faoliyatlari doirasi juda cheklangan kichik yoshdagi bolalar (ba'zan kichik guruh bolalari ham) o'zlarining o'yinlarida konkret odamlarni va ularning harakatlarini aks ettiradilar. (Masalan, onasini, dadasini, akasini, tarbiyachisini va shu kabi). O'rta, katta maktabgacha yoshidagi bolalarning o'yinlarida esa bunday obrazlar umumiylik harakteriga ega bo'la boshlaydi.

O'yin bola uchun haqiqiy hayotdir. Agar tarbiyachi bolalar o'yinini oqilona tashkil eta olsagina u ijobiy natijalarga erishishi mumkin. A.P.Usova shunday degan edi: «Bolalar hayoti va faoliyatini to'g'ri tashkil etish – ularni to'g'ri tarbiyalash demakdir. Bolalarni tarbiyalashning o'yin shakli shuning uchun ham samarali natija beradiki, o'yinda bola yashashni o'rganmaydi, balki o'z hayoti bilan yashaydi». O'yin tanlay bilish ham muhim ahamiyatga ega. Nonushta bilan mashg'ulot o'rtasida bolalar o'yiniga 8 – 10 daqiqa vaqt beriladi. Bunda bolalar ko'pincha avval boshlagan o'yinlarini davom ettiradilar. Sayrda bolalarning o'ynashlari

uchun 1 soat – 1 soatu 20 daqiqa vaqt ajratiladi. Kunduzgi uyqu va kechki nonushtadan keyin ham bolalar o'yiniga vaqt beriladi. Bunda bolalar ko'proq syujetli-rolli o'yinlarni, qurilish materiallari, qo'g'irchoqlar bilan, stol usti o'yinchoqlari o'ynashlari mumkin. Shu bilan birga ermak o'yinlardan ham foydalaniladi. Ammo o'yin bilan ta'lim o'rtasidagi bog'liqlik bola ulg'aygan sari o'zgarib boradi. Kichik guruhda o'yin ta'lim berishning asosiy shakli hisoblangan, katta guruhga borganda esa mashg'ulotlarda ta'limning roli ortadi. Tayyorlov guruhiga borganda bolalarning o'zlarida maktabdagi o'qishga ishtiyoq uyg'onib qoladi.

Nazorat savollari:

1. Zamonaviy maktabgacha ta'lim tashkilotlarida loyihalashtirish faoliyatining qanday ahamiyati bor?
2. Pedagogik faoliyatni loyihalashtirishning qanday turlari mavjud?
3. Bolalarni har tomonlama rivojlantirishda loyihalashtirish faoliyatining ahamiyatini tushuntiring.
4. Talabalar o'quv loyihaviy faoliyatining qanday bosqichlari bor?
5. Faoliyat mazmuniga ko'ra qanday loyiha turlariga bo'linadi?

Adabiyotlar:

1. Muslimov N.A., Raximov Z.T., Xujayev A.A., Qodirov X.Sh. Ta'lim texnologiyalari. Darslik. – Toshkent: "Voriz" nashriyoti, 2019. 568 b.
2. Muslimov N.A., Usmonboyeva M.X. "Innovatsion ta'lim texnologiyalari va pedagogik kompetentlik" moduli bo'yicha o'quv-metodik majmua. – Toshkent: TDPU, 2016. 238 b.
3. Muslimov N.A., Raximov Z.T., Xujayev A.A., Yusupov B.E. Ta'lim texnologiyalari. O'quv qo'llanma. – Toshkent: "Voriz" nashriyoti, 2020. 192 b.
4. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Qarshi: "Nasaf", 2000. 75 b.
5. Tolipov U.K., Usmonboeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – T.: "Fan". 2006. 90 – 93-betlar.

6. Xodjaev B.X., Shonazarov J.U., Raximov Z.T. Kasbiy pedagogika. O'quv qo'llanma. – Toshkent: "Voris" nashriyoti, 2019. 324 b.

7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Qarori, 2019, 13 may, PQ 4312 son.

8. Sodiqova Sh.A. Maktabgacha pedagogika. T.: Tafakkur bo'stoni 2013.

9. F.R.Qodirova. Maktabgacha pedagogika. T.: Tafakkur 2019.

Mavzu: Turli yoshdagi bolalar uchun qurilish va konstruksiyalash bo'yicha faoliyatlarni loyihalashtirish.

Reja:

1. Maktabgacha ta'limda bolalarning yosh xususiyatlari.
2. Qurish-yasash faoliyatini loyihalashtirish.
3. Qurish-yasash faoliyati orqali matematik bilimni shakllantirish.

Tayanchi tushunchalar: qurilish o'yinlari, qurilish materiallari, "Qurish-yasash", qurish-yasash faoliyati, ijodiy yondashish.

Maktabgacha ta'limda bolalarning yosh xususiyatlari. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar tevarak-atrofdagi ayrim narsalarni, ya'ni quyon uchun uy, mashinalar va yo'lovchilar uchun ko'prik yasaydilar. O'yinchoqlarni qurish-yasashda ishlatish katta ahamiyatga ega, o'yin faoliyatining rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi.

Kichik guruh (3 – 4 yosh)da qurish-yasashga o'rgatishning metod va usullari. Kichik guruhda kubiklar, g'ishtchalar, plastilin, prizmalardan foydalaniladi. Yil boshida kichik guruhda tarbiyachi 4 – 6 tadan iborat bolalar guruhini tashkil qiladi. Sekin-asta guruhlar soni ko'payib boradi, yilning 2-yarmida esa mashg'ulotlar butun guruh bilan birgalikda olib boriladi. Kichik guruhda qurish-yasashga o'rgatishda tarbiyachi turli metodlardan foydalanadi. Asosiy metodlar informatsion-retseptiv va reproduktiv metodlardir. Bolalarga nimani qanday yasash kerakligi tushuntiriladi, tarbiyachi bolalarga namuna ko'rsatib, to'la tushuncha beradi. O'rgatishdan avval tarbiyachi tasvirlanadigan predmetning yaxlit o'zini, uning qismlarini bolalarga to'laligicha ko'rsatib tushuntiriladi. Bolalar predmetni kuzatishlari asosida o'z qurilmalarini quradilar. Masalan, tarbiyachi sayr vaqtida bolalarga avval zinapoyadan tepalikka ko'tarilib, so'ng sirpanib tushish kerakligini aytadi. Mashg'ulotning boshida namuna yaxlitligicha ko'rsatiladi. So'ng namunaning qismlari, uning shakli qanday joylashganligi tushuntiriladi (uyning-devori, tomon-

lari, tomi va hokazo). Tarbiyachining bunday tushuntirishi bolalar ishini ancha osonlashtiradi. Bolalar olgan bilimlari asosida o'z qurilmalarining mustaqil tarzda yasay olishlari kerak. Shuning uchun biror bir qurilmani turli xil variantlarda ko'rib ko'rsatish lozim. Har bir mashg'ulot yakunida tarbiyachi bolalarga bu qurilma bilan qanday o'ynash mumkinligini ko'rsatadi (2 – 3 daq). Bu paytda bolalarda o'yin faoliyatiga qiziqish uyg'onadi. Bu o'yin faoliyati bolalarni qurish-yasash jarayonidan chalg'itadi, lekin kichik guruhda bundan tez-tez foydalaniladi. O'yinchoq bolalarni qurishga undaydi. Bolalarga qurilish materiallarning qismlari nomini yaxshi o'zlashtirish uchun tarbiyachi mashg'ulotdan keyin materiallarni stolga birma-bir qo'yib, ularni nomini aytadi.

Didaktik o'yinlar orqali ham bolalarga tushuncha berib boriladi. Qurish-yasash faoliyatini yanada qiziqarli o'tishi uchun tarbiyachi bolalar bilan ishlaganda ertak parchalari, topishmoq, she'rlerden keng foydalanish lozim. Bu tarbiyachining mahoratiga bog'liq. Tarbiyachi qurish-yasash jarayonida bolalarning ishlarini to'g'ri bajarishlarini, materialdan to'g'ri foydalanishlarini kuzatib boradi. Agar tarbiyachi bolalarning biron bir xatosini ko'rsa, u paytda qaytadan tushuntirib, ko'rsatib berishi mumkin. Bolalarning ish faoliyatini tahlil qilganda tarbiyachi faqatgina natijalar-nigina emas, balki bolalar namunani qanday kuzatganliklari, materialni tanlab, ishni qanday bajara olishlarini ham hisobga oladi. Mashg'ulot yakunida pedagog bolalarga qurilish materiallarini yig'ib, joyiga joylashni ham ko'rsatib beradi.

O'rta guruh (4 – 5 yosh)da bolalarga tanish bo'lgan qismlarni (kubik, g'ishtcha, plastilin) nomlash bilan birga, ularni bir-biridan farqlashga ham o'rgatiladi. Bolalar qurilmalarni mustaqil tahlil qilishni o'rganadilar; uning asosiy qismlarini ajratish, katta-kichikligi, tuzilishini farqlash, narsalarning qanday joylashganligini o'rganadilar. Bolalar kichik guruhda tarbiyachining namunasi asosida ko'rgan bo'lsalar, o'rta guruhda esa mavzuning nomlanishiga qarab, o'zlari o'ylaganlari bo'yicha quradilar. Shuning uchun bolalar diqqati qurilmani oldindan rejalashtirib, unga kerakli bo'lgan shakllarni tanlashga qaratiladi. O'rta guruhda qurish-yasash predmetlarini farqlash, ularning xususiyati bilan tanishish, shu

xususiyatiga asoslanib, predmetlarni guruhlarga ajratishni o'rgana-dilar. Qurilmalarni qurish ishning ketma-ketligini rejalashtirishga bolalarni oldindan detallarning shakliga, katta-kichikligiga va mustahkamligiga qarab tanlashga o'rgatilib boriladi. Bularni qurish jarayonida bolalar silindr nomini to'g'ri aytishga, undan o'z o'rmida to'g'ri foydalanishga o'rganadilar. Bolalarning har bir konstruksiyani o'zlash-tirib olishlari uchun bir necha mashg'ulot o'tkaziladi. Birinchisida, bolalar namunaga qarab qurishga o'rganadilar, keyingi mashg'ulotlarda esa, bu namunani o'zlari mustaqil hal qilishga, ya'ni konstruktiv masalani hal qilishga o'rganadilar. Masalan, bolalar namuna asosida ko'proq qurishni (ko'priknining tayanch qismini, ko'priq qurilmalarini va mashinalar uchun plastik qism, ya'ni tushuvchi qismni bilib olishgach, uni qurish uchun qanday detallardan foydalanish kerakligini) o'rganib olishgach, bolalarga shu usulda ko'priq, ammo baland yoki keng ko'priq qurish tavsiya etiladi. Keyinchalik bolalar o'zlarida bor bo'lgan qurilish materiallaridan keng foydalanib, o'zlari yangi ko'priq konstruksiyasini o'ylab topadilar. Tarbiyachining rahbarligida bolalar bitta konstruksiyani bir necha murakkablashgan ko'rinishlarda qurishga o'rganadilar. Bu esa bolalarda qurishning turli yo'llari haqidagi tasavvurlarini shakllantiradi, fikrlash qobiliyatlarini o'stiradi. Yilning ikkinchi yarmidan boshlab bolalarga yuqoridagi vazifalardan tashqari, bolalarga o'z ixtiyorlari bo'yicha qurish-yasashlar beriladi. Bu ixtiyoriy qurish mashg'ulotlari davomida bolalar qurish bo'yicha olgan bilim malakalari rivojlanadi, mustaqillik va tashabbuskorliklari o'sadi. O'z maqsadlarini va qurish-yasash ishlarida amalga oshirish uquqlari shakllanadi. Mashg'ulotlarni uyushtirganda, turli-tuman mayda o'yinchoqlardan (odamlar, hayvonlar, o'simliklar, transport) foydalanadilar. Bu esa bolalar qurilish o'yinlarini yanada boyitadi, uni maqsad sari yo'naltiradi va o'yin faoliyatlarining yanada rivojlanishiga olib keladi. Qurilish materiallari alohida-alohida bo'lakchalarga yoki bo'limlarga ajratilgan javonlarda saqlanishi mumkin. Har bir qurilish materialining turi tuzilishiga, ya'ni shakliga qarab, bir-biridan alohida-alohida saqlanadi, chunki bolalar o'zlariga kerak qurilish materiallarini tez va oson ajratib oladilar va har bir shaklni tezroq o'zlashtirib olishlariga yordam beradi.

Yilning ikkinchi yarmidan «Shaharcha» mazmunli to'plamdan foydalaniladi, bu to'plam prizma, kubik va daraxt siluetlaridan iborat. O'rta guruhlarda qurish-yasashga o'rgatishning metod va usullari. O'rta guruhda, asosan, informatsion-retseptiv metoddan foydalaniladi. Tarbiyachi bolalarga yangi bilim berayotganda, bolalarga illustratsiyani ko'rsatib, uning asosiy qismlarini ajratib tushuntiradi. Namunani kuzatish paytida tarbiyachi bolalarga ular o'rtasidagi farq, o'xshashlikni tushuntirib beradi. Bolalarni tahlil qilishga jalb qilish lozim, qurilma nimadan iborat, uning qismlari qaysi detallardan iboratligi so'raladi. Tarbiyachi, agar bolalar xato qilsa, to'g'rilaydi, qiynalsa, yo'llanma beradi. Tarbiyachi bolalarga ko'prik konstruksiyasini o'ylab topish vazifasini berayotganda, holalar bilan qisqa suhbat o'tkazadi: ko'prikning asosiy qismlari nimadan iboratligi eslatib o'tiladi. Mavjud materialdan qurilma uchun kerakli bo'lgan detallarni tanlab olish taklif etiladi.

Qurish-yasash mashg'ulotida bolalarga tanish bo'lgan materiallar stol ustiga qo'yiladi, uning yoniga turli xil mayda o'yinchoqlar: qo'g'irchoq, hayvon, transport terib qo'yiladi. Mashg'ulotning boshida tarbiyachi bolalarning nima yasamoqchi ekanliklarini, kim uchun, qanday materialdan foydalanishlarini bilib oladi. Buning uchun bolalar kerakli materialni tanlab olib, keyin qurishni boshlashlari lozim. Tarbiyachi bolalar ishini kuzatib, ularga yordam beradi, rag'batlantiradi. Bolalarning

o'zlari o'ylab topgan qurilmalari tahlil qilinadi. Bolalarni qurish-yasashga o'rgatishda tarbiyachi har bir bolaga berilgan vazifani mustaqil bajarishga imkoniyat yaratadi.

Katta guruh (5 – 6 yosh)da predmetni tahlil qilish, ularning xarakterli belgilarini solishtirishga o'rgatib boriladi. Bu guruhda o'rgatish faoliyatining oddiy elementlari katta ahamiyatga ega, ya'ni vazifani tushunishi, ularni mustaqil bajarishi kabi. Bolalarga so'zlab berish orqali qurish-yasashga o'rgatiladi. Tarbiyachi bolalarga o'z so'zlari orqali mavzuni rasm, illustratsiyalar orqali tushuntirib beradi. Asosiy diqqat bolalarni o'z o'ylaganlari bo'yicha ishlashga qaratiladi. Bolalarda qurilmalarni mustahkam qurish, g'ishtchalardan ustuncha qurish kabi yangi malakalar shakllanadi. Jamoa qurilmalarini qurishni (hayvonot bog'i, ko'cha, bolalar bog'chasi) bolalar bir-birlari bilan birga bajaradi.

Yuqoridagi malakalarni bolalar turli qurilmalarni yasashda egallab boradilar. Ba'zi qismlarni almashtirib yasash uchun turli mavzular tanlanadi: uylar, transport, ko'prik. Bu paytda tarbiyachi mavzuni nomlashni bolalarga aytadi. Shundan so'ng tarbiyachi tayyor qurilmani bolalarga ko'rsatib, huddi shunday bajarishlari kerakligini talab qiladi. Bunday mashg'ulotlarda bolalar bor bo'lgan materiallardan mustaqil ravishda konstruktiv vazifalarni bajarishni o'rganadilar. Bolalarda oldindan, quriladigan materialni mo'ljallash malakasini shakllantirish, devorchalar qurish-yasash mashg'ulotlarini o'tkazish mumkin. Dastlabki mashg'ulotlarda bolalarga oddiy vazifa, ya'ni devorni namuna orqali qurish vazifasi beriladi. Tarbiyachi ustunchalarni qurish, so'ng g'ishtchalarni to'g'ri joylashtirishni ko'rsatadi. Keyingi mashg'ulotda esa bolalar 2 ta uy quradilar. Bu vazifa namunasiz bajariladi. Vazifaning shu tariqa berilishi va uni asta-sekin murakkablashtirib borish bolalarni keyingi bo'ladigan faoliyatga tayyorlab boradi. «Tepalik qurish» mashg'ulotlarida bolalar avval tarbiyachining namunasini ko'rib, tepalikning balandligini belgilab oladilar. Shundan so'ng bu tepalikdan koptokchani dumalatib ko'radilar. Tarbiyachi bolalarga tepalikning baland, pastligiga ko'ra, koptokchalarni tez va sekin dumalatishni tushuntirib beradi. Bolalarga baland tepalik va past tepalik qurish topshirig'i beriladi. Bu mashg'ulotda bolalar koptok-

chani tez yoki sekin dumalatish tepalikning baland-pastligiga bog'liqligini aniqlaydilar, ya'ni baland tepalikdan koptok tez dumalaydi, past tepalikdan esa sekin dumalaydi. Bunday mashg'ulotlar bolalarning mustaqil fikrlash qobiliyatini o'stiradi.

Bolalar modelni kuzatib topshiriqni bajaradilar. Tarbiyachi esa oldindan bir qancha detallarni to'playdi va ularni bolalar oldiga qo'yadi. Topshiriqni bajarayotganda tarbiyachi bolalarga savollar berib, bolalarni mustaqil faoliyatga undaydi. Tarbiyachi bolalarga gapirib berishni o'rgatgandagina ular o'zlari o'ylaganlari bo'yicha qurilmalarni qurishlari mumkin. Qurilmalarni tahlil qilayotganda shuni ko'rsatib o'tish kerakki, bir predmetni turlicha qilib qurish mumkin.

Tayyorlov guruhi (6 – 7 yosh)da bolalarga predmetning umumiy va individual xususiyatlarini ajratishga o'rgatiladi. Bolalar narsalar qismlarining proporsiyasini, simmetriyasini aniq chamalashga, narsalarni chiroyli bezashni o'rganadilar. Bu yoshdagi bolalar oldindan ko'rmoqchi bo'lgan narsalarini tasavvur qilib, uning qanday tuzilishini gapirib bera olishlari kerak, buning uchun qanday materialni tanlab, ishni qanday bajarishni bilishlari lozim. Tarbiyachi bolalarga kompleks narsalarni jamoa bo'lib qurishni, guruh bilan qurishni o'rgatib boradi. Bolalar bundan tashqari, mavzuni aniqlab, kerakli materiallar tanlash, bir-birlari bilan maslahatlashib, birga fikrlab qurishni o'rganadilar. Tayyorlov guruh tarbiyalanuvchilari berilgan topshiriq bo'yicha, rasmlar orqali murakkab bo'lgan turli narsalarni yasaydilar. Qurish-yasash jarayonida predmetlar shakli orasida bog'liqlikni o'rganish, ularning qo'llanilishi, alohida qismlarning kattakichikligi, konstruksiyasini bolalar egallab boradilar. Tayyorlov guruhida bolalarning transport turlari bilan, binolar bilan tanishishlari katta ahamiyatga ega. Tarbiyachi mashg'ulot o'tishdan avval bolalarni transportning turlari bilan tanishtiradi.

Birinchi mashg'ulotda bolalar harbiy kema, keyingisida passajir kemasini yasaydilar. Shu sxema asosida «shahar transporti» mavzusida mashg'ulot o'tkaziladi. Kuzatish paytida bolalarning shahar transportining turli-tumanligi haqida tasavvuri rivojlanadi.

Tarbiyachi transportning har bir turining nima uchun qo'llanilishi ta'kidlab o'tadi. Keyinchalik bolalarda predmetning qo'llanishiga ko'ra konstruksiyasini ajratish, konstruksiyani va predmetning alohida qismlari katta-kichikligini ayrimlash malakasi shakllanadi. Bu vazifani ko'priq qurish jarayonida qo'llash mumkin. Bolalar bir nechta konstruksiya bilan tanishadilar va quyidagi fikrga keladilar: qurilmalarning o'lchami, ularning qo'llanilishi bo'yicha aniqlanadi. Kemalar qatnaydigan keng va chuqur daryoga baland va keng ko'priq quriladi. Ko'prikning tepa qismida transport va yo'lovchilar uchun yo'laklar quriladi. Birinchi mashg'ulotda tarbiyachi bolalarga yo'lovchilar uchun va transport uchun ko'priq qurishni taklif qiladi. Ikkinchi mashg'ulotda bolalar ham yo'lovchi, ham transport uchun umumiy ko'priq quradilar. Uchinchi mashg'ulotda esa bolalarni o'zlari mustaqil konstruksiya o'ylab, uni nima uchun qo'llanilishini tushuntirib beradilar. Tayyorlov guruhida bolalarda turli binolar haqida tushuncha bo'ladi: ko'p qavatli bino, teatr, vokzal,

ertak-uychalar. Pedagog asosan bolalar diqqatini fazoviy joylashtirish, qurilmalarini fazoviy joylashtirishga qaratadi. «Ko'cha, shahar maydonlarini qurish» mavzusini o'tishdan avval pedagog bolalarni shahar bo'ylab ekskursiyaga olib boradi va bolalar diqqatini shaharning qurilishi va estetik tuzilishiga qaratadi. Mashg'ulotda bolalarni guruhchalarga bo'lib, har bir guruhga biror bir maydon, ko'chalar qurish topshiriladi. Bolalar turli binolarni qurayotganlarida, ularda predmetning asosiy qismlarini va tanish bo'lgan geometrik shakllarni ajratish malakasi shakllanib boradi. Kinoteatrga ekskursiyadan so'ng bolalar tomoshabinlar zali, foyega kirish qismi kub, prizma, yarim doira shakliga ega ekanligini ko'radilar va o'zlari kinoteatr qurganlarida shu narsalarga e'tibor beradilar. Tarbiyachi tomo-

shabinlar zali va foyening qurilish usulini ko'rsatib beradi. Bolalar jamoa bo'lib, turli mavzularda narsalar quradilar (ko'chalar, temir yo'llar, vokzal, hayvonot bog'lari, kinoteatrlar va hokazo).

Lekin bu usul bu yoshdagi bolalarga to'g'ri kelmaydi. Tarbiyachi topshiriqni tushuntirayotganda qurish-yasashning yangi usulini qisman ko'rsatib o'tadi. Tayyorlov guruhidagi ekskursiya va suhbatlar bolalarni qurish-yasash obyektlari haqida tasavvur qilishlariga yordam beradi. Har bir sayohat bolalarning keyingi mashg'ulotga tayyorgarligini oshirishga yordam beradi. Shahar bo'ylab ekskursiyada tarbiyachi asosiy diqqatni maydon, ko'chalarning tuzilishiga, binolarning chiroyli qurilganligiga qaratadi. Tarbiyachi bolalar bilan biror bir maydonning fazoviy joylashishini, binolarni tahlil qiladi. Mashg'ulotda esa topshiriqni tushuntirib, bolalar bilimni faollashtiradi. Mashg'ulotning boshida o'tkaziladigan suhbatlar bolalar bilimni faollashtiradi. Ko'priq qurayotganida tarbiyachi bolalarga eslatib o'tadi: ko'priklar har xil bo'ladi. Yo'lovchilar uchun va transport uchun ko'priklar. Mashg'ulotning boshida, kinoteatr qurishda tarbiyachi suhbat o'tkazib, binoning asosiy qismi tomoshabinlar zalini ajratadi, uning asosiy shakl, fazoviy joylashishini aniqlaydi. Agar boshqa mashg'ulot bo'lsa, tarbiyachi bolalardan o'ylagan qurilmalari, uning nima uchun qo'llanishi, tanlangan materiallar haqida gapirib berishni talab qiladi.

Qurish-yasash faoliyatini loyihalashtirish. Maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalar bilan qurilish materiallari yordamida o'yin va mashg'ulotlar o'tkazishning ahamiyati katta. Yosh avlodni har tomonlama tarbiyalashda maktabgacha ta'lim tashkilotida qurilish materiallari yordamida o'tkaziladigan o'yin va mashg'ulotlar katta o'rin egallaydi. Bolalarning qurilish o'yinlari rollarga bo'linib o'ynaladigan o'yinlarning ajralmas bir qismi hisoblanadi. Qurilish o'yinlarida ham bolalar tevarakatdagi narsalarni, kattalarning faoliyatlarini aks ettiradilar. Qurilish o'yinlarining mazmunini bolalarning o'zlari yaratadilar. Bolalar ko'pincha kattalarning qurilishdagi faoliyatlariga taqlid qilib, «Quruvchi ishchi» rolini bajaradilar. Bolalarning qurilish o'yinlari qiziqarli ijodiy faoliyatdir. Ular o'z o'yinlarida qurilishlarni transport harakati, kattalarning mehnati

haqidagi taassurotlarini aks ettiradilar. Bunday o'yinlar bolalarda tashabbuskorlikni uyg'otishga, ularni fikr yuritish va harakat faoliyatlarini faollashtirishga keng imkon yaratadi. Mashg'ulot va o'yin vaqtida bolalar bir-birlari bilan turlicha munosabatda bo'ladilar. Ular rollarni o'zaro bo'lishib oladilar, ishlarni bajarishda bir-birlariga yordam beradilar va maslahatlashadilar.

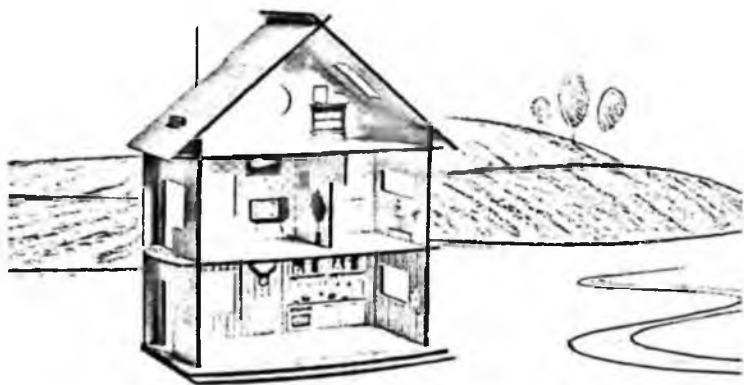
Qurilish o'yinlarida harakat elementlari ko'p bo'lib, u bolalarning harakat qilishga nisbatan bo'lgan talablarini qondirishga yordam beradi. Bola biror narsani qura boshlaganda qurilish materiallarini tegishli joyga olib boradi, ularni stol yoki pol ustiga joylashtiradi, engashadi, bu vaqtda uning qo'llari faol harakat qiladi, ya'ni ma'lum miqdorda jismoniy kuch sarflaydi.

Mayda qurilish materiallari bilan o'ynaganda qo'lning mayda muskullari yaxshi rivojlanadi. Qurilish o'yinlarini o'ynash natijasida bolalarning kuzatuvchanligi ortadi, texnikaga bo'lgan qiziqishlari o'sib boradi. Bundan tashqari, ular o'yin jarayonida oddiy geometrik shakllarning tuzilishi bilan ham tanishadilar. Qurilish o'yinlarining tarbiyaviy ta'siri shundaki, bunda bolalar aks ettiradigan hodisa va narsalarning g'oyaviy mazmuni o'z aksini topadi.

Maktabgacha ta'lim yoshdagi bolalarda tafakkurning tahlil va sintez, taqqoslay bilish kabi uquvlari hali sust rivojlangan bo'ladi. Qurilish materiallari yordamida o'tkaziladigan o'yinlar esa bolalarning tafakkurini, ijodiy qobiliyatini o'stiradi.

Tarbiyachining ko'rsatgan narsasini esda saqlab qolish va uni qayta esga solish bolalarni narsalarni bir-biriga solishtirishga, tahlil va sintez qilishga, o'xshashini topib qo'yishga va farqini ajrata bilishga majbur qiladi va qurilishdagi vazifalarni pala-partish bajarmaslikka, tasodifiy xulosa bilan qoniqib qolmay, balki maqsadga muvofiq yo'l tutishga o'rgatadi. Bolalar bilimni sistemali ravishda qurilish o'yinlari faqat tevarak-atrofnı bilib olish vositasigina bo'lib qolmay, balki axloqiy sifatlarni tarbiyalovchi vosita hamdir. Bolalar doimo atrofda qurilayotgan yangi turar joylarni, maktablar, bolalar bog'chalari, do'konlarni kuzatib boradilar va tarbiyachidan hukumatimizning xalqqa qilayotgan g'am-xo'rlicini eshitadilar. Bolalar bevosita kuzatayotgan qurilishdagi aniq misollar bolalarning o'zbek xalqi o'z mehnatini qanchalik sevishini tushunishlariga yordam beradi. Qurilish o'yinlari orqali tarbiyachi bolalarda mehnatsevarlik, mustaqillik, o'z ishiga javobgarlik hissini tarbiyalab borishga harakat qiladi.

Bolalar jamoasini to'g'ri tashkil etishda qurilish materiallari bilan o'tkaziladigan o'yin va mashg'ulotlar katta ahamiyatga ega. Qurilish materiallari bilan o'tkaziladigan o'yin va mashg'ulotlar bolalarni maktabga tayyorlash ishini amalga oshirishda ham yordam beradi. Bu o'yin va mashg'ulotlar jarayonida bolalarda diqqatni bir joyga to'plash, oldiga qo'ygan maqsadga chidam va sabot bilan erishish, olgan bilimi va

malakasi asosida ijodiy tashabbuskorlik ko'rsatish xususiyatlari shakllanib boradi. Qurilish haqidagi asosiy bilimni bolalar qurish-yasash mashg'ulotida egallaydilar. Ana shu mashg'ulotlarda ular narsalarning elementar ko'rinishlarini, qurilish detallaridan maqsadga muvofiq foydalana olishni o'rganadilar va qurilishni badiiy jihatdan bezashning oddiy usullarini o'zlashtirib oladilar. Maktabgacha ta'lim yoshidagi kichik bolalar qurish-yasashga bir necha bor urinadilar, ular faqat qurilish to'plamlaridagi materiallarni yapaloq tomoni bilan qo'yib, terib chiqadilar yoki bir-birining ustiga qo'yadilar. Tarbiyachi bolalarni har xil narsalar qurishga o'rgatgan bo'lsa, kichik yoshdagi bolalarning qurilish o'yinlarida u o'z aksini topadi.

Qurilish materiallari bilan o'tkaziladigan o'yin va mashg'ulotlar uchun zaruriy sharoitlar. Bolalar qurish texnikasini yaxshi o'zlashtirib olishlari uchun guruhlarda zarur shart-sharoitlarni yaratish lozim. Buning uchun, avvalo, guruhda yetarli miqdorda qurilish materiallari bo'lishi, ya'ni hamma bolalar bir vaqtda yoki hech bo'lmaganda yarim guruh bolalar mashg'ul bo'la oladigan darajada material bo'lishi zarur.

Namunaga qarab qurish mashg'ulotida ham bolalarni materialdan cheklab qo'ymay, balki har kimga keragini taqsimlab berish lozim. Bolalar har doim zarur bo'lgan materialni olib ishlata bilishni o'rgansinlar. Bolalar qurish-yasash malakalarini endigina egallay boshlaganlarida, ya'ni ikkin-

chi kichik guruhdan boshlab qurish mashg'ulotlarini o'tishga ruxsat beriladi. Mashg'ulotlarda qurish-yasashga o'rgatish uchun stol ustida o'ynaladigan qurilish to'plamidan foydalangan ma'qul. Ko'pchilik bolalar bog'chasirining uchastkasida qurib o'ynash uchun yirik qurilish materiallaridan foydalaniladi. Bu materiallar bolalarni ko'pchilik bo'lib qurishga, o'ynashga o'rgatadi. Guruhdagi bolalarning hammasi qurish usullarini yaxshi o'zlashtirib olishlari uchun mashg'ulot vaqtida stollarni har xil joylashtirish mumkin. Qurilishni yakka-yakka bajarayotganda stollarni odatdagi tartibda yoki P harfi shaklida terib qo'yish mumkin, agar bolalar bir qurilishni guruh bo'lib bajarsalar, 2 – 3 stolni birlashtirib, qator qilib qo'yish kerak. Mashg'ulot vaqtida bolalarga qurilishning eng zarur usullari ko'rsatiladi, shuning uchun mashg'ulot uzoq cho'zilmasligi (10 – 12 daqiqadan oshmasligi) kerak. Qurish-yasash mashg'ulotlarini o'quv yilining birinchi yarmida o'tkazish maqsadga muvofiqdir, ikkinchi yarmida esa o'yinlar bilan chegaralansa ham bo'ladi. Mashg'ulotning maqsadi qurish-yasashning hamma usullarini ko'rsatishdan iborat: qurilishni qurishda qurish-yasashning hamma usullari ko'rsatishni va harakat bilan tushuntirish, tayyor qurilgan namunani ko'rsatish va unga kirgan elementlarni tahlil qilish. Namuna sifatida qurilish materiallaridan nimalar yasash mumkinligini ko'rsatuvchi tayyor qurilishdan foydalanish. Bolalar bino, inshootni qurishni bilib olishlari uchun (baland poydevorning ustini qanday bekitish, bir detalni qanday qilib boshqasi bilan almashtirish, tekislikni qanday kengaytirish va shu kabilar) qurilishning ayrim detallarini ko'rsatish. Tarbiyachi tomonidan bajarilayotgan qurilishning ayrim qismini davom ettirishni bolalarga taklif qilish. Quriladigan obyekt haqida tushuncha berish, masalan, qurilishning hajmini (katta-kichikligini) aniqlash, bunda qurilishning o'yinchoqlarga mos bo'lishini aytish. Bolalarni o'zlari ijod qilib qurishga o'rgatish uchun zarur sharoitlar va ashyolar bilan ta'minlangan bo'lishi kerak.

Qurish-yasash faoliyati – amaliy faoliyat bo'lib, oldindan belgilangan, biror maqsadga qaratilgan real voqelikdir. Qurish-yasash faoliyatiga o'rgatish jarayonida bolalarda aqliy, axloqiy, estetik va mehnat tarbiyasi yanada shakllanib boradi hamda ularda tevarak-atrofdagi predmetlarni

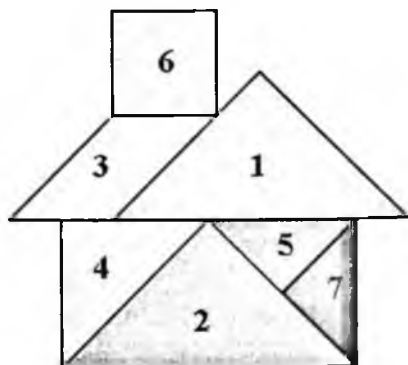
tahlil qilish ko'nikmasi, mustaqil fikrlash, badiiy did, shaxsning irodaviy sifatlaridan (maqsadga intilish, qat'iylik va hokazo) tarkib topa boshlaydi, bularning barchasi bolalarni maktabda o'qishga tayyorlaydi.

Qurish-yasash faoliyati orqali matematik bilimni shakllantirish. Qurish-yasash faoliyati orqali maktabgacha yoshdagi bolalarning matematik bilimlari, tasavvurlari shakllanib boradi. Bolalarning bu faoliyatlari asosan "Qurilish, konstruksiyalash va matematika markazi"da amalga oshiriladi. Markazda turli xil shakldagi qurilish elementlari mavjud bo'lib, bolalar ulardan o'z fantaziyasiga tayangan holda islohotlar bunyod etadilar: misol uchun ko'rgan tarixiy obidalari, uylar, garajlar, ferma va shu kabilar.

Qurilish bilan mashg'ul bo'lgan bolalar bu yerda juda ko'p narsalarni o'zlashtirib oladilar. U bolalarning matematik qobiliyatlarini rivojlantirishga, ijtimoiy ko'nikmalarni egallashga yordamlashadi.

Muammolarni hal etish tajribasini beradi. Bu yerda shuningdek, ijodiy yondashishni namoyon etish va bajariladigan ishga diqqatni jalb etishni o'rganish mumkin. Ushbu markazga tarbiyachilar va bolalar xohish istagiga ko'ra ko'plab turli narsalarni – o'yinchoq mashinalar, yuk mashinalari, samolyotlar, gazlama bo'laklarini qo'shib qo'yish mumkin.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari ilk matematik tasavvurlarni shakllantirish mashg'ulotlarida qo'llaniladigan usullarning shakllari turli-tumandir. Bu shakllarning har biri didaktik yo'nalganligi, bolalarning mustaqillik darajasi, jamoaviy va individualma-individual ish nisbati, pedagogik rahbarlik xususiyatlari bilan shartlangan holda o'ziga xosligi bilan farqlanadi. Ko'pincha bitta mashg'ulotni amalga oshirish bolalarning bilishga oid faoliyatlarini tashkillashtirishning bir necha ko'rinishlaridan

foydalaniladi. Masalan, umumiy shakl guruh bilan uyg'unlikda yetarlicha samarador va sifatli oliy natijalarni beradi. Maktabgacha yoshdagilar bilan eksperimental ish quyidagi bosqichlar doirasida olib borildi:

1-bosqich – maktabgacha yoshdagi bolalarda dastlabki elementar matematik bilimlar, ko'nikma va malakalarining egallanishi;

2-bosqich – bilimlarni nazorat qilish (mustahkamlash);

3-bosqich – maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy faollik jarayonini rivojlantirish va ular egallagan bilimlar asosidagi tajriba, ko'nikmalarini shakllantirish.

Bu jarayonda maqsadga muvofiq ravishda quyidagi uslubiy tamoyillar mavjud:

1. Og'zaki – ertak, hikoya, tushuntirishlar.

2. Ko'rgazmali – illyustratsiya, tarqatma materiallar.

3. Amaliy-kubiklar, legolar, konstruktorlar, geometrik shakllar yasash va ulardan amalda foydalanish.

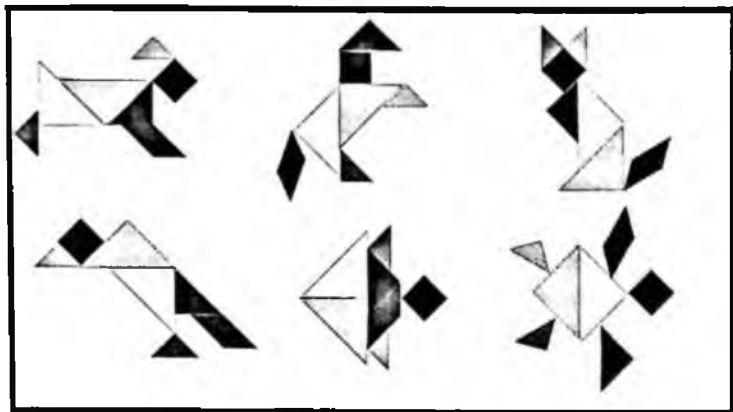
4. Turli matematik tushunchalarni mustahkamlash.

5. Ijodiy-mustaqil – jamoaviy (guruhda tarbiyachi nazorati ostida, qurish yasash ishlarida).

Og'zaki, ko'rgazmali usullarga oid uslubiy tamoyillar ta'limning birinchi bosqichida 6 – 7 yoshli bolalarda qo'llanildi. Geometrik shakllar, sanoq va miqdor, kattalik, fazoviy tasavvurlar va vaqt bo'yicha mo'ljal olishni o'rgatish ishlarini sekin-asta mashg'ulotdan mashg'ulotgacha topshiriqni murakkablashtirganicha olib borish ancha natijadorlikka olib keldi.

Har bir mashg'ulotda bolalarda matematika bilan muloqotdan quvnoq kayfiyat yaratishga e'tibor berish kerak. Guruhga mehmonga ertak qahramonlaridan Zumradoyning kelishi, muammolarni hal etish uchun yordam so'rashi bolalarga matematik masalalarni hal etish uchun qiziqish uyg'otdi. Bolajonlarga bu mashg'ulot quvonch baxsh etadi, ularni matematik tushunchalardan foydalanishga, ularni bir biridan farqlashga o'rgatadi. Bunday mashg'ulotlarga ko'pincha ertak qahramonlari tashrif buyuradi va bolalar bilan o'ynashga kirishadi. Demak, tarbiyachi bunday mashg'ulotlarni to'g'ri tashkil qilish orqali bolalarda matematik

tasavvurlarning va tushunchalarning shakllanishi, ularni amalda qo'llashni o'rganadilar.

Tayyorlov guruhda bolalar kichik, o'rta va katta guruhlarda bilib olgan matematik bilimlarini mustahkamlaydilar. Bu guruhda tahsil yangi, ancha murakkab vazifalarni qo'yadi. Bolalar matematik bilimlarning amaliy malakalarini egallaydilar. Boshqa bilimlar qo'shiladi. Bolalar nafaqat sonlarni taniydilar, balki ular bilan ikki, amal bajarishni ham o'rganadilar. Ular umumiy dinamika, tempga amal qilishni, o'yin va mashg'ulotlarni o'z vaqtida boshlab, o'z vaqtida tugallashni o'rganadilar. O'yin-mashg'ulot (ta'limiy o'yinli faoliyat)lar bolalarni mashg'ulotlarga qiziqish bilan ishtirok etishlarini ta'minlaydi. Matematik-didaktik o'yinlarda, masalan, "Ajoyib xaltacha" o'yinida bolalar geometrik shakllarni paypaslab topishga, ularning nomini aytishga va shu geometrik shakllar yordamida berilgan mavzu bo'yicha tasvir hosil qilishga taklif qilinadi. Qurish-yasash faoliyati orqali bolalarda matematikani idrok etish tajribasi boyitiladi, jamoa bilan ishlashga, do'stlari bilan mustaqil harakat qilishga, shakllardan turli predmet va tasvirlarni qurib-yasashga, fazoni tasavvur qilishga, amallarni bajarish orqali binolarni loyihalashga o'ganadi.

Nazorat savollari:

1. Maktabgacha ta'limda bolalarning yosh xususiyatlarini tushuntiring.
2. Qurish-yasash faoliyatini loyihalashtirishda nimalar e'tiborga olinadi?
3. Qurish-yasash faoliyati orqali matematik bilimini qanday shakllantirish mumkin?

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sodiqova Sh.A. Maktabgacha pedagogika. T.: Tafakkur bo'stoni, 2013.
3. F.R.Qodirova. Maktabgacha pedagogika. T.: Tafakkur, 2019.
5. "Bolangiz maktabga tayyormi?" metodik qo'llanma. T.: 2001.
6. D.R.Djurayeva Maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim-tarbita berishning zamonaviy tendensiyalari. T.: O'ZPFITI, 2015.
7. Djanpensova, B.Xolmuratova. Matematik tasavvurlarni shakllantirish. T.: "Innovatsiya-Ziyo", 2020.
8. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi. T.: BMT bolalar jamg'armasi (YUNISEF), 2022-y, 2-nashri.
9. Bikbayeva.N.U., Ibragimova Z.I., Qosimova X.I. "Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarda elementar matematik tasavvurlarni shakllantirish" T.: "O'qituvchi", 1995.

Mavzu: Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun syujet-rolli o'yinlarni loyihalashtirish.

Reja:

1. Maktabgacha ta'lim tashkilotidagi rivojlantiruvchi "Syujet-rolli o'yinlar va sahnalashtirish" markaz foliyati haqida tushuncha.
2. Syujet-rolli o'yinlar turlari.
3. Sahnalashtirishga rahbarlik qilish.

Tayanch tushunchalar: maktabgacha ta'lim, o'yin faoliyati, tafakkur, idrok, syujetli-rolli o'yinlar, markaz, syujet, tasavvur.

Maktabgacha ta'lim tashkilotidagi rivojlantiruvchi "Syujet-rolli o'yinlar va sahnalashtirish" markaz foliyati haqida tushuncha. MTTda rivojlanish markazlarini tashkil etish Davlat standartlari va «Ilk qadam» davlat o'quv dasturini amalga oshirishni nazarda tutadi. Markazlarda ishlash har bir bolaning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda eng samarali rivojlanishiga imkon beradigan tarzda, uning individual qobiliyatlari, qiziqishlari, faoliyat darajasini inobatga olgan holda tashkil etiladi. Mulchilik shaklidan qat'iy nazar, boshlang'ich ta'limga majburiy bir yillik bepul tayyorgarlik ko'rish uchun barcha guruhlarda rivojlanish markazlari, shu jumladan maktabgacha ta'limda kun bo'yi bo'lish uchun tayyorgarlik guruhlari mavjud. MTTda rivojlantiruvchi markazlarini tashkil etishdan maqsad bolaning har tomonlama rivojlanishi, tarbiyalanishi, o'qishi va uning maktabga samarali tayyorgarligini ta'minlash uchun sharoit yaratishdan iborat. Rivojlantiruvchi markazlarining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- Bilim va ko'nikmalarga ega bo'lgan ehtiyojni shakllantirish;
- individual manfaatlarni qo'llab-quvvatlash;
- fikrlash jarayonlarini va kognitiv qiziqishni faollashtirish;
- rivojlanish faoliyati;
- Nostandart holatlarda samarali harakatlarga tayyorlikni rivojlantirish;

- tashabbuskorlikni rivojlantirish, o'z fikrlarini ijodiy ifoda etish qobiliyatini rivojlantirish;
- bolalarni texnik va badiiy ixtiro bilan tanishtirish;
- vizual – majoziy idrokni rivojlantirivizual – majoziy idrokni rivojlantirish;
- xotirani, nozik vosita ko'nikmalarini, fikrlash, tasavvurni rivojlantirish;
- kommunikativ ko'nikmalarni, muloqot qobiliyatini va jamoaviy ijodkorlikni rivojlantirish;
- bolalarda izlanish va kognitiv faoliyatni rivojlantirish istiqbollarini kengaytirish;
- barkamol shaxsni rivojlantirish.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalashda rivojlanish markazlarini tashkil etishning asosiy sharti pedagogdan tayyor bilim olishdan ko'ra, bolaga rivojlanish markazlarida faoliyatni tanlash imkoniyatini berish, bunda u atrofdagi dunyo haqida bilimlarni mustaqil ravishda egallashi, ko'nikmalari va qobiliyatlarini rivojlantirish, bolaga qiziquvchanlik, mustaqil izlanish, tadqiqot jarayoniga qo'shilish imkoniyatini berishdir.

Rivojlanish markazlarini yaratishda quyidagilarni e'tiborga olish kerak:

- rivojlanish markazlari ta'lim, rivojlantiruvchi, o'qitish, rag'batlantiruvchi, uyushgan, kommunikativ funksiyalarni bajarishi kerak;
- rivojlanish markazlari ta'lim, rivojlantiruvchi, o'qitish, rag'batlantiruvchi, uyushgan, kommunikativ funksiyalarni bajarishi kerak. Eng muhimi, ular mustaqillikni rivojlantirish ustida ishlashlari kerak, bolalar va kattalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning shaxsga yo'naltirilgan ta'limga asoslangan bolaning tashabbusini rag'batlantirishi kerak;
- guruh xonasidan moslashuvchan va o'zgaruvchan tarzda foydalanish talab etiladi. Rivojlanish markazlaridagi tematik, didaktik materiallar bolaning ehtiyojlari va manfaatlarini qondirishga xizmat qilishi kerak;

- markazlarning dizayni estetik, bolalar uchun jozibali bo'lishi kerak va mustaqil faoliyatga bo'lgan istakni keltirib chiqarishi kerak;
- guruh xonasida rivojlanish markazlarini yaratishda o'yin faoliyatining yetakchi rolini hisobga olish lozim;
- rivojlanish markazlaridagi jihozlar xavfsiz va didaktik materiallar bolaga tegishli bo'lishi va bolalarning yoshiga mos bo'lishi kerak;
- rivojlanish markazlaridagi didaktik materiallar tematik vazifalarni hisobga olgan holda o'zgarishi kerak;
- markazlarni uskunalar bilan ortiqcha jihozlamalik zarur;
- rivojlanish markazlari bolalar va kattalar bilan aloqa qilish va birgalikdagi faoliyatni, shuningdek o'z o'zi bilan shug'ullanish imkoniyatini ta'minlashi kerak;
- tematik rejalashtirishga ko'ra, pedagog rivojlanish markazlarini didaktik materiallar va o'yin uskunalari bilan ta'minlash ustida o'ylashi va to'ldirishi kerak.

Markazlarni bolalar va pedagoglarning birgalikdagi faoliyati va hunarmandchilik mahsulotlari bilan to'ldirish mumkin. Har bir markazning maqsadiga muvofiq haftaning boshida pedagogning tematik rejasiga binoan, materiallar tayyorlanadi va jihozlanadi.

Bolaning o'sishi va har tomonlama rivojlanib borishi uzluksiz davom etadigan jarayondir. Uning shaxs sifatida shakllanishi, ilk bor olamni atrofidagi ashyo va buyumlar orqali anglab, undan ozicha ma'no topishiga intilishi, qiziqishi va hissiyotlarining rivojlanishini ular o'ynayotgan o'yinlari orqali kuzatish mumkin. Maktabgacha yoshdagi bola uchun bu – hissiy boyitilgan va idrok etilgan tarzda o'rganish uchun ideal sahnadir. Sahna o'yini bolani har jihatdan rivojlantiradi. Zero, maktabgacha talim yoshidagi bolalar hayotda ko'rgan voqea-hodisalarni kishilarga taqlid qilib oynaydilar. Bolalar kishilarga taqlid qilish orqali real hayotiy muam-molarni hal etishga o'rinadilar. O'z kechinmalarini takrorlaydilar, qayta

o'ynaydilar va jonlantiradilar. Shu tariqa, sahna o'yini bolaning boshqalar bilan o'zaro hamkorlik qilishga qobil bo'lgan shaxs darajasiga o'sib rivojlanishiga ko'mak beradi.

Sahnalashtirilgan o'yinlarning ahamiyatli tomonlaridan biri shundaki, ular orqali bola badiiy obrazni idrok qila bilishni o'rganadi, personajlar hatti-harakatini kuzatish qobiliyatini rivojlanib boradi. Musiqiy, so'z, ko'rish obrazlaridan foydalangan holda zarur bolgan ruhiy sifatlarini (idrok qilish, tassavur qilish, diqqat, tafakkur), ijrochilik konikmalarini (rolga kirish, tasavvurdagi muhitda harakatlanish ko'nik-masi) va sezgilari (mushak va hissiy) rivojlanish uchun sahna mashqlari o'tkaziladi. Badiiy asarlar bo'yicha oddiy parchalarni sahnalashtirishda bola obrazni aks ettirish uchun unga malum ifoda vositalari (ohang, yuz-harakati, imo-ishora) o'rgatiladi. Har bir bola rol o'ynayotganda avvalo asar qahramonining his tuyg'u holatini sezishi va tushunishi, boshqa personajlar bilan rolni munosabatga kirishishida o'zini tutishi qobiliyatlari shakllantirishi lozim. Teatrlashtirilgan o'yinlarda obrazli o'yinchoqlardan, loydan, pape-mashe, plastilindan mustaqil yasalgan o'yinchoqlardan foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Sahnalashtirilgan har qanday o'yin asosida bolaning bilish jarayonida irodaviy – hissiy xususiyati badiiy asardagi go'zallikni his qilishi ko'nikmasini to'g'ri shakllantirib borishga alohida e'tibor qaratish kerak. Masalan, tarbiyachi bolalarga o'qib ertak kitobcha syujetinini o'z so'zlarini bilan hikoya qilgan holda, sahna ssenariysini tuzadilar, unga mos qo'g'irchoqlarni tanlab, ishtirokchilar o'rtasida muhokama qilib, rollarni bolib olishadi. Syujetni rollarga kirib, ravon va ifodali qilib aytishi kerak. Syujetdagi qo'g'irchoqlar hatti-harakatini o'zlashtirishi – har bir imo-ishora va mimikasini ko'rsata bilishi kerak.

Bolalarni rollarni ketma-ketlikda bajarishi, qo'g'irchoqlarning birin-ketin chiqishini namoyish etishi, sahna o'yini jarayonida bola bir hodisa bilan boshqasini bog'lashi, g'oyalarni sinab ko'rishi, xatolarini tuzatishi, rejalar tuzishi, uni amalga oshirish ularning aqliy rivojlanishiga olib keladi.

Tarbiyachi “Syujetli-rolli o‘yinlar va sahnalashtirish” markazi uchun ko‘rgazmalar tayyorlashi va markazni bolalarning yoshiga, mashg‘ulot mavzusiga mos jihozlashi lozim.

Guruhlarda xonalarni “Syujetli-rolli o‘yinlar va sahnalashtirish” markaziga mos holda jihozlash yo‘riqnomasi:

1. Shirma.
2. Marionetka-qo‘g‘irchoqlar (ipda o‘ynatadigan).
3. Qo‘lqopli, barmoqli, tayoqchali, soya teatr ertak qahramonlari.
4. Ertak qahramonlari liboslari.
5. Niqoblari.
6. Uycha maketi.
7. Mazmunli o‘yinchoqlar.
8. Rejissyorlik o‘yinlari uchun qahramonlar (odamchalar, askarlar, multfilm personajlari).
9. Sahna uchun jihozlar (turli daraxtlar, tandir maketi va xokazo).

“Syujetli-rolli o‘yinlar va sahnalashtirish” markazlari bolalar iqtidorini namoyon bo‘lishi, o‘z mahoratini ko‘rsatishi uchun juda qulay muhitdir. Bu markazni – bolaning “Men”ini shakllantiruvchi markaz deb ham atash mumkin.

O‘yinda oila a‘zolarining o‘zaro munosabatlari aks etadi va ular orqali ahloqiy tarbiya olish (tarbiyachi uchun esa oiladagi muhitni o‘rganish) imkoni yaratiladi. Syujetli-rolli o‘yinlar mazmunining o‘ziga xosligi uning eng muhim xususiyatlaridan hisoblanadi. Mashhur pedagog va psixologlardan D.B.Elkonin, D.V.Mendjeritskiy, P.E.Samorukova va boshqalarning fikricha, syujetli-rolli o‘yinlar kattalarning ijtimoiy hayotidagi rang-barang xatti-harakatlari, ko‘rinishlari – bolalar o‘yinlarining asosiy mazmuni bo‘lib xizmat qilib, kattalar ijtimoiy hayotining namunasini oladigan faoliyat turidir.

Syujet-rolli o‘yinlar turlari. Syujet – o‘yin faoliyatida asosiy komponent bo‘lib, u personajni, hayotiy vaziyatni, harakat va personajlar munosabatini o‘z ichiga oladi. Syujetli-rolli o‘yinlar o‘z mazmun va mohiyatiga ko‘ra jamoa o‘yini bo‘lib hisoblansada, yakka holda o‘ynalmaydi, degan fikrni keltirib chig‘armasligi kerak. Syujetli-rolli o‘yinlar

bolaning aqliy, ahloqiy, jismoniy rivojlanishlarida muhim ahamiyat kasb etib, bunda bola ehtiyoji va malakasi tarbiyalanib, shakllanib boradi.

Syujetli-rolli o'yin maktabgacha ta'lim yoshdagi bolaning asosiy o'yin turidir. Syujetli-rolli o'yin o'z ifodasiga ko'ra inson faoliyatidir. Bola o'yinini oziqlantiruvchi manba bu, borliq dunyo kattalar va tengdoshlarining hayoti hamda faoliyatidir. Syujetli-rolli o'yin keng asosiy hususiyati unda hayolni vaziyatning mavjud bo'lishidir. Xayoliy vaziyatlar bolalar o'yin chog'ida qabul qiladigan syujet va rollardan tarkib topadi, ular buyum va narsalarning o'ziga xos qo'llanilishini o'z ichiga oladi. O'yin syujeti bir-biriga hayotiy aloqador bo'lgan qator voqealarning yig'indisidir. Syujetda o'yinning mazmuni ochiladi, voqealar ishtirokchilari bilan bog'liq bo'lgan harakatlar va munosabatlar ifodalanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar o'yinlari o'zining rang-barangligi bilan ajralib turadi. O'yinlar o'z mazmuni va tashkil etilishi, bolalarga ta'sir ko'rsatish darajasi, vositalarning turlari hamda kelib chiqishiga ko'ra xilma-xildir. Professor Y.A.Arkin maktabgacha yoshdagi bolalar o'yinlarini quyidagicha tasniflagan:

Bolalardagi ruhiy jarayonlarni takomillashtirishga qaratilgan o'yinlar	Texnikaviy o'yinlar	Hayotiy-ijtimoiy o'yinlar	Harbiy o'yinlar	Dramalashtirilgan o'yinlar
harakatli	san'at o'yinlari	oila hayotiga doir	"Askar-askar" o'yini	teatr teatr
intelektual	qishloq xo'jaligi o'yinlari	bog'cha, maktab	"Dengizchi (matroschi)" o'yini	kino
estetik	kasb bilan bog'liq o'yinlar	ijtimoiy hayot bilan bog'liq		sirk
	qunilish o'yinlari	ijtimoiy-siyosiy o'yinlar		

Maktabgacha yoshdagi bolalar o'yinlarini D.B.Elkonin o'z navbatida quyidagicha tasniflagan:

- maishiy mavzu syujetiga oid o'yinlar;
- ishlab chiqarish syujetiga taalluqli o'yinlar;
- ijtimoiy-siyosiy syujetli o'yinlar.

Bolalarga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishni to'g'ri tashkil etish orqali o'yin syujetining ko'lami kengayishi mumkin. Bola maktabgacha ta'lim tashkilotiga kelgan kunda ularning o'yinlari faqat oilaviy turmushdagi voqealarni aks ettirsa, mashg'ulotlarda bilim olish, sayrga chiqish, tabiatni kuzatish natijasida o'yinlarning turlari ko'payib, bog'cha, hayvonot bog'i, oshxona, poyezd, sataroshlik, sotuvchilik kabi o'yinlar qo'shilib boradi. Bolalar o'yinlarining ko'payib borishi ularning yosh xususiyatlari bilan ham izohlanadi. Bolalar o'sib-ulg'aygan sari ularning o'yinlar syujeti tobora boyib, xilma-xillashib boraveradi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning barcha o'yinlari o'zining mazmuni, xususiyati va tashkil etilishiga ko'ra ikki katta turkumga bo'linadi:

1. Ijodiy o'yinlar.

2. Qoidali o'yinlar.

Ijodiy o'yinlarni bolalarning o'zlari o'ylab topadilar. Unda oldindan belgilab qo'yilgan qoidalar bo'lmaydi. Qoidalar bolalar tomonidan o'yin jarayonida o'ylab topiladi. Qoidali o'yinlarning mazmuni va qoidasi kattalar tomonidan belgilanadi.

O'yin davomida bu qoidalarga amal qilinishi shart. Qoidali o'yinlar kattalar tomonidan yaratiladi va bola hayotiga kiritiladi, bu o'yinlar qoidalariga qarab turli yoshdagi bolalarga mo'ljallangan. Bunday o'yinlarning ko'p qismi xalq o'yinlari hisoblanadi, ular avloddan avlodga o'tib, bizgacha yetib kelgan.

Ijodiy o'yinlarga:

– syujetli-rolli o'yinlar;

– sahnalashtirilgan o'yinlar;

– qurish va yasashga doir o'yinlar kiradi.

Ijodiy o'yinlarda bolalarning tevarak-atrofdan olgan taassurotlari aks etadi. Bunday o'yinlar mustaqil o'yin bo'lib, uning mazmunini ishtirokchilarning o'zlari o'ylab topadilar. Bu o'yinda bolaning erkinligi, mustaqilligi, tashkilotchiligi va ijodkorlik qobiliyatlari to'la namoyon bo'ladi. O'yinda hayotiy taassurotlar aynan aks ettirilmaydi, balki bolalar ongida qayta ishlab, o'yinga tatbiq etiladi. Bu bolaning o'yin g'oyasini yaratishida, uning mazmunini tuzib, tasvirlovchi vositalarni tanlashida

namoyon bo'ladi. Bolaning tevarak-atrofidagi hayotdan – tengdoshlari, kattalar faoliyatidan olgan taassurotlari ijodiy o'yinlarda qayta ishlanadi, to'ldiriladi, sifat jihatidan o'zgartiriladi. Bolalarning bunday o'yinlari tevarak-atrofdagi borliqni bilishning amaliy shaklidir.

Sahnalashtirishga rahbarlik qilish. Syujetli-rolli o'yinlar o'z xususiyatiga ko'ra aks ettiruvchi faoliyatdir. Rolli o'yinlar bolalarning kuzatuvchanligi, qiziquvchanligini oshirib, bilish doirasini rivojlantiradi. Bola o'z o'yinida borliqni aks ettirib olgan rolining mazmuni bilan bog'liq

bo'lgan u yoki bu hissiyotni boshdan kechiradi. "Bolalar bog'chasi", "Maktab" kabi o'yinlar bolalarda do'stlik, o'rtoqlik, burch hissi, jamoatchilik kabi sifatlarni tarbiyalaydi. Rolli o'yinlarda har bir bola o'zi olgan rolini bajaradi. Masalan, quruvchi, haydovchi, tarbiyachi, enaga, o'qituvchi kabilar. Syujetli-rolli o'yinlarda bolalar avval katta bo'lmagan guruhlarda 2 – 3 kishidan bo'lib o'ynaydi.

Katta va tayyorlov guruhlarida esa ko'p sonli jamoalarga birlashadi. O'yinda o'rtoqlik munosabatlari shakllanadi. Uch yoshda bolaning o'yinlari yangicha tus oladi. Bola o'z o'yinlarida sekin-asta murakkab bo'lmagan syujetli o'yinlarni o'ynay boshlaydi. Uch yoshning oxiriga kelib, bola rol tanlay boshlaydi ("Men oyisiman", "Men shifokorman" tarzida). Bolalar to'rt yoshga yetganda, syujetli rollar ancha rivojlanadi. Bu yoshdagi bolalar o'z o'yinlarida oila, bog'cha, avtobusdagi voqealarni aks ettiradi. Bola besh yoshga qadam qo'yganda, undagi kuzatuvchanlik yanada ortadi, tafakkuri rivojlanib, bilish doirasi kengayadi. Shu sababli o'yin mazmuni murakkablashib boradi. Xayolning rivojlanishi orqali ertak va hikoya mazmuni bo'yicha o'yinlar o'ynaydi. Katta maktabgacha yoshida ijodiy o'yinlar juda yaxshi

rivojlanadi. Bu o'yinlarda bolalar o'zlari eshitgan, ko'rgan voqealar, hikoyalar, kitob va boshqa manbalardan olgan bilim, malaka, hishayajonlarini to'liq qo'llay boshlaydilar. Uzoq muddat davom etadigan o'yinlar maktabgacha yoshdagi bolalar o'yinlarining yuqori bosqichidir. Katta guruh yoshidagi bolalar o'yinlariga to'g'ri rahbarlik qilinsa, ularning mustahkam jamoasi yuzaga keladi. Rolli o'yinlarda bolalar har xil vositalardan foydalanadilar. O'yin jarayonida ular ba'zi bir narsalarni xohlaganicha nomlab, faraz qilib o'ynaydilar. Masalan, qumni shakar, stulni mashina, danaklarni konfet o'mida qabul qiladilar. Aks ettiruvchi vosita qancha ko'p bo'lsa, o'yin mazmuni shunchalik boyib boradi. Psixolog J.Piaget o'yinda jismlarga yangi nom berish omiliga jiddiy e'tibor bilan qarab, bu ish ramzli, ma'noli tasavvur shakllarining tayanchi, degan xulosaga kelgan.

O'yin davomida bola shaxs sifatida shakllanib boradi. Taniqli pedagog olimlarning olib borgan tadqiqotlariga ko'ra, bolalar o'yinlariga har tomonlama to'g'ri rahbarlik qilish orqali ularga o'yinning mazmuni, tashkil etilishi, tuzilishi bolalar o'rtasidagi axloqiy munosabatlar, o'yinlarning rivojlanib, takomillashib borishiga ta'sirini ko'rish mumkin.

Bolalar o'yinlarining ikkinchi turkumi qoidali o'yinlardir. Bunga quyidagilar kiradi:

- didaktik;
- harakatli;
- musiqaviy;
- ermak o'yinlar.

Qoidali o'yinlar barcha o'yinlar kabi amaliy faoliyat hisoblanadi. Lekin bolalar belgilangan qoidaga amal qilishlari talab etiladi. Belgilangan qoidalar kichkintoylarda mas'uliyatli bo'lishni tarbiyalaydi. Bola jamoada hamjihat ishlash, atrofdagilar bilan murosada bo'lishga o'rganib boradi. Har bir qoidali o'yinlar o'z g'oyasi va mazmuniga egadir. O'yin davomida qoidalarning to'g'ri bajarilishi "to'g'ri" yoki "noto'g'ri", "o'yin qoidasi buzildi", degan baholar bilan belgilanadi. Bolalar o'yin vaqtida o'z-o'zini nazorat qilishni o'rganib boradi. Albatta, har bir o'yin so'ngida natija tarbiyachi tomonidan muhokama qilinishi, unda qo'yilgan maqsad, qoida

va erishilgan natijalarga e'tibor qaratilishi kerak. O'yin so'ngida qatnashchilarni rag'batlantirish, faol ishtirokchilarni maqtash – kelgusi o'yinlarning samarali o'tishini ta'minlaydi. Yuqorida aytib o'tilgan barcha turdagi qoidali o'yinlar mazmuniga ko'ra o'z qoidalariga ega bo'ladi. Ular quyidagi xususiyatlarga ega:

- o'yin harakatlari orqali amalga oshiriladigan o'yin vazifasining mavjudligi;

- o'ynovchilarning harakat va munosabatlari qoidalar bilan yo'lga solib turilishi;

- o'yinda qoida va tayyor mazmunning mavjudligi;

- o'yinning ta'lim-tarbiyaviy mazmuni o'yin harakatlari vaqoidalarida mujassam bo'lib, ular bolalar uchun mustaqil vazifa sifatida namoyon bo'lmaydi.

Syujetli-rolli o'yinlarga rahbarlik qilish quyidagi asosiy bosqichlarda amalga oshiriladi.

1-bosqich. Bolalarning qiziqishlarini, ulardagi syujetli o'yinlar rivojlanishi darajasini o'rganishning asosiy vositasi quyidagilar:

- bolalar o'yinlarini kuzatish;

- o'yin rivojining asosiy yo'nalishlari, o'yin mavzusi, o'yin mazmuni, bola o'yin faoliyatining rivoji, o'yinda o'zaro munosabatlarning rivojlanishi bo'yicha tavsifnoma tuzish;

- o'yinga rahbarlik maqsadini aniqlash.

2-bosqich. Kattalarning o'yin mavzui va mazmuniga ta'sir etishi:

- o'yin mavzui bo'yicha sayohat va maqsadli sayrlar;

- suhbatlar;

- badiiy asarlar va hikoyalar o'qib berish;

- illyustrativ rasmlar ko'rsatish;

- mavzu bo'yicha turli mashg'ulotlar;

- tasviriy faoliyat mashg'ulotlari.

3-bosqich. O'yinga tayyorgarlik (o'yin o'ynash uchun maxsus joy, o'yinchoqlar va o'yin materiallari):

- tayyor o'yinchoqlarni tanlash;

- qo'lda yasalgan o'yinchoqlar.

Bunda bolalarning mustaqil shug'ullanishlari uchun o'yin zonasini tashkil etish.

4-bosqich. Bolalarni o'ynashga o'rgatish (o'yin jarayoni va boshqa narsalarni o'yinda aks ettirish):

- o'yinchoq va uning o'rni bosuvchi buyumlar ta'sirini o'rganish;
- o'yinda xayoliy tasavvurlarni aks ettirishga o'rgatish;
- o'yinda so'zlardan foydalanishga o'rgatish;
- o'yinda harakatlarni hisobga olish malakalarini shakllantirish;
- so'z va harakat;
- harakat va o'yin materiali;
- so'z, harakat va o'yin materiali o'yinning tili hisoblanadi.

5-bosqich. O'yinda ahloqiy munosabatlarga ta'sir etish, bolalar jamoasi, xulq-atvor, madaniyat, o'yin faoliyatida o'yin madaniyatini shakllantirish:

- ma'lum o'yin mavzuiga nisbatan bolalarning his-tuyg'ularini uyg'otish;
- bolalarga o'yinni avvaldan rejalashtirish elementlarini o'rgatish;
- o'yinda rol va o'yinchoqlarni oqilona tag'simlashga o'rgatish;
- tengdoshlari bilan ahil o'ynay olish madaniyatini tarbiyalash;
- ahil jamoani shakllantirish: mustaqil o'ynash va o'yinni oxiriga yetkazish, o'yin jarayonidagi kelishmovchilik, bahslarni oqilona hal eta olish malakalarini tarbiyalash;
- kattalarning o'yinga ta'sir etishi – maslahat berishi, tushunchalarini to'ldirish, o'yinga to'laqonli yordam berish;
- bolalarning o'yin faoliyatlarini, ahloqiy munosabatlarni baholash.

Nazorat savollari:

1. Maktabgacha ta'lim tashkilotidagi qanday rivojlantiruvchi markazlar mavjud?
2. Syujet-rolli o'yinlarning qanday turlari bor?
3. Sahnalashtirishga kim va qanday rahbarlik qiladi?
4. Qoidali o'yinlar mazmuniga ko'ra qanday xususiyatlarga ega?

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sodiqova Sh.A. Maktabgacha pedagogika. T.: Tafakkur bo'stoni, 2013.
2. F.R.Qodirova. Maktabgacha pedagogika. T.: Tafakkur 2019.
3. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi O'zbekiston Respublikasi prezidentining farmoni. *O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017-yil, 6-son, 70-modda.*
4. D.R.Djurayeva Maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim-tarbita berishning zamonaviy tendensiyalari. T.: O'ZPFITI, 2015.
5. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi. T.: BMT bolalar jamg'armasi (YUNISEF), 2022-y, 2-nashri.
6. D.R.Babayeva "Nutq o'stirish nazariyasi va metodikasi" O'zbekiston Respublikasi adliya vazirligi huzuridagi "Intellektual mulk agentligi". – T.: 2020-yil. (elektron darslik).
7. Xujayev F, Raximqulov K.D, Nigmanov B.B. "Harakatli o'yinlar va uni o'qitish metodikasi" Cho'lpon nashriyoti, Toshkent, 2011 y.
8. Xujayev F, Raxmonqulov K.D., Nigmanov B.B "Sport va harakatli o'yinlar va uni o'qitish metodikasi" TDPU nashriyoti, Toshkent, 2008 y.

Mavzu: Rivojlantiruvchi til va nutq markazida pedagogik faoliyatni loyihalashtirish.

Reja:

1. Rivojlantiruvchi "Til va nutq" markazi haqida tushuncha.
2. Maktabgacha yoshdagi bolalarni nutqiy faoliyatini rivojlantirish nutqiy faoliyatini loyihalashtirish usullari.
3. Mashg'ulotdan tashqi vaqtlarda tasviriy faoliyat.

Tayanch tushunchalar: rivojlantiruvchi markaz, muhit, til va nutq, muloqot, markazlarda bolalar faoliyati, monologik nutq, dialogik nutq, ichki nutq, yozma nutq, mustaqil tasviriy faoliyat.

Rivojlantiruvchi "Til va nutq" markazi haqida tushuncha. "Til va nutq" markazida didaktik o'yinlar, tematik mavzuli, katta va kichik formatdagi rasmlar, tasviriy materiallarlar, voqealar ketma-ketligini belgilash uchun rasm seriyalari, turli mezonlarga ko'ra guruhlash va boshqalar, bolalar kitoblari kutubxonasi, tematik albomlar, topishmoqlar albomlari, magnit harflar to'plami, "Rasmlı Alifbo" kubiklari kabi jihoz va materiallar bilan to'ldiriladi.

Markazdagi bolalar faoliyati: o'yin, mustaqil nutq, kognitiv, kommunikativ, kognitiv-tadqiqot, eksperimental, ijodiy, kommunikativ, mehnat, musiqiy va badiiy.

Pedagogning faoliyati:

- bolalarni tabiat, musiqa va ijod dunyosiga jalb qilish va bolani o'rgatish;
- mustaqil ravishda bilimlarni egallash, bilimga bo'lgan qiziqishni rivojlantirishga, yangi bilimlarni olishga bo'lgan ehtiyoj, o'rganish va rag'batlantirish, shu bilan birga subyekt bo'lish;
- bolalar bilan birga uyushgan tadbirlar tashkil etish;
- qiyinchiliklar yuzaga kelganda, bolaga beg'araz va o'z vaqtida og'zaki va amaliy yordam ko'rsatish;
- bolaning shaxsiy qiziqishini rag'batlantirish.

Rivojlansh markazlarida o'quv va bilim jarayonini tashkil qilish uchun turli xil usullar, uslublar va o'yin shakllaridan foydalaniladi: suhbat, hikoya, shou, badiiy adabiyot, o'qish, ensiklopedik adabiyotlarni o'qish, ko'rib chiqish va muhokama, tushuntirish, munozara, video namoyishlarini tomosha qilish, kompyuter taqdimotlarini tomosha qilish, ijodiy faoliyat, tadqiqotlar, tajribalar, jonli va jonsiz tabiatning sirlari va boshqalardan foydalanish.

Bolaning rivojlani-shi faqat o'quv faoliyati-da emas, balki o'yin tar-zida ham amalga oshiri-ladi. Markazlardagi bola-larning o'yin va kognitiv faoliyati davomida tar-biyachi bolalarning ishini kuzatib boradi, tavsiya

etilgan materiallar bolalar uchun qanchalik qiziq, qulay va xavfsiz ekanligiga e'tibor qaratadi. Agar kerak bo'lsa, tarbiyachi didaktik materiallarni to'ldiradi yoki o'zgartiradi.

Tarbiyachi guruhdagi barcha bolalar besh kun davomida har bir markazga tashrif buyurishini ta'minlaydi. Kuzatish va tahlil asosida kutilayotgan natija, muammolar, yechimlar tarbiyachi har hafta oxirida bolalarning o'z maqsadlariga erishgan yutuqlarini qayd etadi, agar shunday bo'lsa, muammolar pedagogning va bolalarning va uning ot-onalarining shaxsiy ishi bilan belgilanadi.

Shunday qilib, rivojlanish markazlarida to'g'ri tashkil etilgan ishlar har bir bolaga o'ziga yoqadigan narsani topishga, uning kuchli va qobiliyatiga ishonishga, kattalar va tengdoshlar bilan o'zaro munosabat-larni o'rganishga, tushunishga imkon beradi va ularning his-tuyg'ularini va xatti-harakatlarini baholashga imkon beradi va aynan shu rivojlanayotgan ta'lim asosida yotadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni nutqiy faoliyatini rivojlantirish nutqiy faoliyatini loyihalashtirish usullari. Nutq faoliyati – odam

tomonidan ijtimoiy-tarixiy tajribani o'zlashtirish va avlodlarga uzatish yoki kommunikatsiya o'rnatish, o'z harakatlarini rejalashtirishda tildan foydalanish jarayonidir.

Nutq faoliyatining yo'nalishi har xil bo'lishi mumkin:

- yangi informatsiyani berish;
- yangi bilimlarni berish;
- aqliy masalani yechish.

Til aloqa vositasi yoki quroli, nutq faoliyati esa aloqa jarayonining o'zidir.

Psixologiya nutqni o'rganar ekan, har turli sharoitlarda, har xil muammoli vaziyatlarda tildan foydalanish xususiyatlarini aniqlaydi, inson hatti-harakatini rejalashtirishda tilning rolini o'rganadi, bolalarda aloqa (kommunikatsiya) jarayonining tarkib topish yo'llarini va shu kabilarni tahlil qiladi.

Ixtiyoriy va ma'lum darajada faol nutq ko'p hollarda **monologik**, reaktiv nutq esa **dialogik** nutq deb ataladi.

Monologik nutq ma'lum darajada nutqning batafsil turi hisoblanadi. Chunki monologik nutqda biz barcha ma'lumotlarni iloji boricha to'liq berishga, notanish vaziyat va holatlarni tinglovchi tushinishi uchun batafsil tasvirlab berishga majburmiz.

Monologik nutq – nutqning faol, ixtiyoriy turlaridan biridir. Monologik nutqni amalga oshirish uchun gapirayotgan odam qandaydir nutq mazmuniga ega bo'lishi, shu mazmun asosida o'z nutqiy mulohazasini izchil ravishda qura bilishi lozim. Boshqacha qilib aytganda notiq o'z nutqini (gaplarnigina emas) avvaldan bir butun holda oldindan rejalashtiradi (programmalashtiradi).

Monologik nutq qiyin, murakkab bo'lganligi sababli uni maxsus ravishda tarbiyalash, shakllantirish talab qilinadi. Masalan kichik bola yoki o'rganmagan kishiga o'z fikrini batafsil, monolog sifatida bayon qilish qanchalik qiyinligini barchamiz bilamiz. Shu sababli maktabgacha ta'lim tashkilotlarida, maktablarda, boshqa tipdagi o'quv yurtlarida monologik nutqni o'stirishga alohida e'tibor berish lozim. Ayniqsa o'qituvchi uchun "tili to'mtoq" bo'lishdan yomonroq, pedagogikaga zidroq narsa yo'q.

Nutqning bu turini rivojlantirish uchun turli bahslar, ma'ruzalar bilan chiqishlar, treninglar o'tkazish lozim.

Dialogik nutq – nutqning bu turi vaziyatga qarab yuzaga chiqadi va kontekstual (shu vaziyatdan, oldingi aytilgan fikrning mazmuni va shakllaridan kelib chiqiladi) xarakterga egadir. Dialogik nutqning xarakteristikasi monologik nutqning xarakteristikasiga qarama-qarshidir.

Birinchidan, dialogik nutqda suhbatdoshlarga ma'lum bo'lgan ayrim suzlar tushirib qoldiriladi. Shu sababli yozib olingan dialogik nutq o'zgalari uchun ko'pincha tushunarsiz bo'ladi.

Ikkinchidan, dialogik nutq ixtiyorsiz, reaktiv nutqdur. Dialogik nutq ko'pincha biror fikrga, lukmaga, hatto nutq bilan bog'liq bo'lmagan stimullarga javob tariqasida (qo'lini eshik qisib olgan kishi – "Oh, qurib ketsin!" deydi) yuzaga keladi.

Uchunchidan, dialogik nutq nihoyat darajada oz tartibli. Dialogik nutq davomida luqma tashlash odatda oldindan rejalashtirilmaydi. Agar dialogik nutq jaryonida rejalashtirishga to'g'ri kelsa ham bu oddiy rejalashtirish bo'ladi. Chunki, biz yuqorida ko'rsatib o'tganimizdek dialogik nutq kontekstga bog'liq ravishda boshqariladi. Ko'p hollarda u guyoki o'z-o'zidan "oqib" kelaveradi. Dialogik nutqda qo'llanilaverib odat bo'lib qolgan so'zlar va so'z birikmalari ("rahmat", "yaxshi", "marhamat") juda ko'p qo'llaniladi.

Ichki nutq – nutq faoliyatining alohida xili hisoblanadi. Ko'pincha ichki nutq amaliy va nazariy faoliyatni rejalashtirish fazasida vosita sifatida nomoyon bo'ladi. Agar biz biron-bir qiyin masalani yechayotgan bo'lsak uni o'z-o'zimiz bilan maslahat (muhokama) qilib olamiz. Tabiiyki ichki nutq chala-yarim, uzuq-yuluq – ya'ni fragmentar xarakterga ega bo'ladi. Sababi biz o'z fikrimizni, nima haqida o'ylab nima haqida "gapirayotganimizni" o'zimiz juda yaxshi tushunamiz.

Ikkinchi tomondan, ichki nutqda biron vaziyatni idrok qilish paytida anglashilmovchilik bo'lmaydi. Ichki nutq xaddan tashqari sharoitga bog'liqdir. Ichki nutqni artikulyatsiya a'zolarining harakatlarini (lablar, tilning harakatlari) qayd qilish yo'li bilan tekshirish mumkin. Ammo bu holda ichki nutqning mantiqiy jihatdan oxirigacha olib bo'lmaydigan, real

ovoz chiqarishgacha yetkazilmaydigan talaffuz qilish harakatlarigina o'rganiladi.

Yozma nutq – monologik nutqqa juda yaqin turadi. Shu sababli ba'zi qo'llanmalarda uni monologik nutqning turi ham deb ko'rsatishadi. Monologik nutqning barcha xususiyatlari yozma nutqqa ham xosdir. Yozma nutq og'zaki monologik nutqqa nisbatan birmuncha batafsilroqdir, chunki yozma nutq jarayonida suhbatdoshdan keluvchi teskari aloqaning bo'lmasligi bizdan suhbatdoshimiz biror narsani so'ray olmaydi, tushungan yoki tushunmaganini izhor qila olmaydi. Shu sababli hamma narsani batafsil, oldindan tushuntirishga, izhor qilishga harakat qilamiz. Bu jihatdan yozma nutq og'zaki nutqqa nisbatan nihoyatda murakkab. Yozma nutqni o'zlashtirish va uni tushunish uchun maxsus tartibda ta'lim olmoq zarur.

Yozma nutq, o'z mohiyati jihatdan, nutqning eng ixtiyoriy turidir. Agar biz bayon qilmoqchi bo'lgan fikr o'ylaganimizdek chiqmasa biz uni yana boshdan boshlaymiz. Yozma nutq ham turli darajada va shaklda bo'lishi mumkin. Kimdir yozma nutq davomida og'zaki nutqqa suyanadi (o'zicha gapirib turadi), kimdadir yozma nutq to'liq ichki planga to'liq o'tgan. U shunchalik o'rganganki, tashqi nutqqa suyanmaydi, go'yoki "o'ylamaydi", gaplar o'z-o'zidan quyilib kelaveradi. Yozma nutqning natijalari ham doimo ko'zga tashlanib turadi. Shu sababli tartibli nutqqa o'rgatishni yozma nutqdan boshlash kerak.

Mashg'ulotdan tashqi vaqtlarda tasviriy faoliyat. Bolalarning badiiy jihatdan tarbiya olishi faqatgina mashg'ulot jarayonida emas, balki kundalik hayotda yuzaga keladi. Bu o'rinda bolaning o'z faolligi jarayonida yuzaga keluvchi mustaqil tasviriy faoliyat muhim rol o'ynaydi. U bu jarayonda mashg'ulotlarda olgan badiiy tajribasidan foydalanadi. Mashg'ulotdan tashqari vaqtlarda bolada o'zi sevgan mavzularga tasviriy faoliyatning biror bir turlariga nisbatan layoqat yoki xohish seziladi. Bunga bolalarning o'z ixtiyorlari, xohishlari bo'yicha ishlagan loy, applikatsiya, rasm va qurish yasash ishlari misol bo'ladi. Shuningdek, tasviriy san'at va uning turlari, musiqa, adabiyot, bolalar mustaqil tasviriy faoliyatining asosiy sababchisi hisoblanib, bolalarning kechinmalarini

boyitadi. Teatr, kino, sirk yoki televizion eshittirishlarni ko'rish bolalarda obrazlarni ifodali, mazmundor bo'lishini yanada oshiradi. Bolalarda tasviriy faoliyat bilan o'zlari shug'ullanishlari jarayonida ularda chizish, yopishtirish, loydan yoki qurilish materiallaridan o'yinchoqlar yasashga nisbatan xohish uyg'onadi. Ular o'z o'yinchoqlarini o'rtoqlariga, tarbiyachisiga 8-martga o'z buvilari, onalari uchun sovg'alar tayyorlab, ularga hadya qiladilar. Ba'zida bolalar zalni, guruh xonasini bezatish uchun o'yinchoqlar yasaydilar yoki mashg'ulotlar uchun ko'rgazma materiallari tayyorlaydilar. Masalan, sanash uchun shablonlar, solib qo'yish uchun qutilar va hokazo. Bolalar guruhda yoki o'rtoqlarida paydo bo'lgan yangi narsalar bilan qiziqib, uni chizishga yoki applikasiya qilishlari mumkin. Masalan, birorta bola bog'chaga yangi qo'lqopda keladi, bolalarga u yoqib qoldi va bolalar uni tasvirlashga o'tishlari mumkin. Bolalar albatta, o'zlariga yaqin bo'lgan narsalarni chizadilar. Masalan, shimolda yashovchi bug'uni, O'rta Osiyoda esa tog'lar, qumliklar va tuyalarni tasvirlaydi. Bolalar, ayniqsa, ko'proq dekorativ va ertak hikoya asosida rasm chizadilar. Qizil gilam va naqshlarni chizadilar, qo'g'irchoqni bezaydilar. Tayyorlov guruhida esa ko'proq bolalarning naturaga qarab gullar, vazalar chizishlarini kuzatish mumkin. Shuningdek, guruh xonasini, zalni bezatish uchun dekorativ bezaklar chizadilar. Bu jarayonda bolalar, asosan, akvarel, guash, rangli bo'rlar, ko'mirli tayoqchalardan foydalanadilar. Bolalar bo'sh vaqtlarida loydan, plastilindan narsalar yasashni yaxshi ko'radilar. Ular odamlar, hayvonlar, ertak qahramonlarini loydan yasaydilar. Ayniqsa, jamoa bo'lib narsalar yasash katta o'rin tutadi. Bolalar guruhlariga birlashib, mavzular asosida o'yinchoqlar yasaydilar. Masalan, «Mazay bobo va quyonlar», turli idish-tovoqlar. Bolalar geometrik shakllarni qirqib yopishtiradilar, qor parchalari, qog'ozdan qirqilgan qo'g'irchoqlar uchun ko'ylaklar va hokazo. Bolalar jamoa bo'lib applikasiya ishlarini bajaradilar. Masalan, qo'g'irchoq uchun gilamcha, bolalar ishlarining mazmuni, maktabgacha ta'lim tashkiloti hayotidan yoki yaqin ularni o'rab turgan hayotdan, atrofdan olishi mumkin. Qurish yasashda esa bolalar katta va mayda qurilish detallaridan foydalanadilar, garaj, uylar, paroxodlar quradilar;

qog'ozdan archa uchun, guruh xonasi uchun o'yinchoqlar yasaydilar; tabiat materiallaridan gugurt cho'pi, plastilin yordamida, qayiqchalar yasaydilar. Kuzda turli-tuman barglardan piramida yoki shapkachalar yasaydilar. Mashg'ulotdan tashqari, bolalar kitoblardagi rangli rasmlarni rasmlı albomchalarni tomosha qiladilar. Bu esa bolalarning badiiy didlarini, idrok qilishlarini o'stiradi. Rangli shaklni sezishni o'stirish maqsadida didaktik o'yinlar uyushtiriladi. Shuningdek, bolalar mustaqil tasviriy faoliyat bilan bino ichida ochiq havoda ham shug'ullanishlari mumkin. Buning uchun bolalarga, masalan, asfaltda chizish uchun rangli

bo'rlar, loydan yoki qumdan turli xil figuralar yasash, toshlarni terib, turli ko'rinishlarni hosil qilish, somondan turli xil narsalar yasashlarini, qishda esa qordan turli narsalar yasab, ularni rangli muzchalar bilan bezatishni taklif etish mumkin. Shuningdek, bolalarning mustaqil tasviriy faoliyatlari o'zaro, ya'ni rasm, loy, applikatsiya, qurish yasash bilan chambarchas bog'liqdir.

Bolalarning bu faoliyatlari ularni tashkil etadigan roli o'yinlar bilan ham bog'liqdir. Yirik qurilish detallaridan jamoa fermasi, kino, do'kon quradilar, bu o'yin uchun loydan sabzavot va mevalar yasaydilar. Har bir bola mustaqil tasviriy faoliyat jarayonida tarbiyachi oldiga kelib, o'ziga kerakli zarur narsani so'rab olishi, tushuntirib berishi va u bilan nima ish qilmoqchi ekanligi haqida so'zlab berishi mumkin. Bu jarayonda bolalar o'z oldiga aniq maqsad qo'yib, uni bajarish usullarini, yo'llarini o'zlari mustaqil axtarib topishga harakat qiladilar.

Bolalarning faolligi jarayonida vujudga keluvchi mustaqil tasviriy faoliyati tarbiyachining shu ishga rahbarlik qilishida biroz qiyinchilik tug'diradi. Chunki tarbiyachi to'g'ridan to'g'ri rahbarlik qilmay, balki ikkinchi darajali holatni egallaydi. Bola tevarak-atrof haqidagi taassurotlarini mustaqil ravishda tasvirlash uchun ular tasvirning vositalaridan keng va erkin foydalanishni bilishlari lozim. Bu esa

mashg'ulotlar jarayonida tarbiyachi tomondan berilib, bolalar tomondan egallangan bilim va malakalar hamda taassurotlarning ko'payib, boyib borishi bilan belgilanadi. Masalan, naturaga qarab gul rasmini chizgach, bolalar bilan gulzordagi gullarni yoki maydonchadagi gullarni, rasmlardagi turli gullarni ko'rib chiqish lozim. Shundagina bolalar o'z mustaqil faoliyatlarini gullardan chiroyli guldastalar va dekorativ kompozitsiyalar tuza oladilar.

Tarbiyachi bolalarga ular nimalarning tasvirini xohlashsa, o'sha predmetlarni ko'rib, kuzatib chiqishni taklif etadi. Agarda bola samolyot, mashina chizmoqchi bo'lsa, tarbiyachi undan chizishni bilasanmi, deb so'rashi va yordam sifatida bolalarga transport turlarining rangli rasmini ko'rib chiqishini va bunda ularning har bir o'ziga xos xususiyatlariga bola diqqatini tortishi lozim. Bolalar diqqatini ko'proq uncha murakkab bo'lmagan dekorativ kompozitsiyalar tortadi. Masalan, gilamcha, salfetka va hokazo. Shuning uchun tarbiyachi bolalar ishini boyitish maqsadida, mashg'ulotlardan tashqari tasviriy faoliyat jarayonida bolalarga dekorativ naqshlarni ko'rib chiqish uchun tavsiya etishi mumkin. Masalan, Dimkov naqshlari. Agarda bolalar mashg'ulotdan tashqari mazmunli kompozitsiya tasvirlamoqchi bo'lsalar, tarbiyachi qog'oz varag'idan predmetlar qanday yasalishi, ish tartibini eslatib o'tishi zarur. Bolalar bo'sh vaqtlarida o'zlari sevgan ranglar bilan bo'yoqda, qalamda shug'ullanishni sevadilar, tarbiyachi materialning xillarini rango-rang qilib, bolalarning bu qiziqishlarini, xohishlarini o'stirishi lozim. Bolalarga chizayotgan ishlarni toza, chiroyli qilib bajarishlarini eslatib borishi lozim. Tarbiyachi bolalarning bu ishlarida ularga maslahatgo'y bo'lishi kerak. U bola qanday qilish lozimligini aytmaydi, balki bola bilan ishning borishini tahlil qilib, bolaga ishning sifatli bo'lishi uchun yordam beradi.

Tasviriy faoliyatida bolalar faolligi asosida do'stona munosabatlar tarkib topadi, bolalar bir-birlariga maslahatlar beradi, yordam beradi, ya'ni jamoa bo'lib ijod qilish o'sadi. Bolalarning mustaqil tasviriy faoliyati bilan shug'ullanishi uchun materiallar yetarli darajada bo'lishi, loy yetarli va qulay bo'lishi, materiallarni saqlash uchun joylashgan jvonlar bolalar olishi uchun qulay bo'lishi, tasviriy san'at asarlari, shuningdek, dekorativ

san'at namunalari, naqshlar, Xoxloma va Dimkov o'yinchoqlari bo'lishi zarur. Bular tasviriy faoliyat burchagini bezashi mumkin. Shuningdek, tasviriy faoliyat zonasida doska bo'lishi lozim, chunki bolalar unga rangli bo'rlar bilan rasmlar chizadilar. Turli-tuman materiallarning bo'lishi, bolalar mustaqil tasviriy faoliyatlarini yana ham boyitadi. Tasviriy faoliyat burchagidagi materiallarni tarbiyachi vaqti-vaqti bilan almashtirib, to'ldirib boradi. Illustrativ rasmlar to'plami bo'yicha Xoxloma, Dimkovo o'yinchoqlari stol ustiga terib joylashtiriladi. Bolalar ularni ko'rib chiqadilar. Bolalar o'yin jarayonida rasm chizishdan tashqari, loydan o'yinchoqlar yasashni yaxshi ko'radilar. Qurilish materialardan bolalar keng foydalanib, o'yinlar tashkil qiladilar. Ammo tarbiyachi oldindan qurilish burchagini tashkil etish to'g'risida o'ylab ko'rishi kerak. Bu

burchakda tarbiyachi yirik va mayda qurilish detallarini plastmassa, rezinadan qilingan o'yinchoqlarni, odam va hayvon obrazlarini, transport, o'simliklarni tasvirlovchi mayda o'yinchoqlarni ham joylashtiradi. Katta va tayyorlov guruh qurilish burcha-

giga qurilmalar tasviri aks ettirilgan albomlar, fotosuratlarni ham joylashtirish lozim. Albomda yig'ilgan fotosuratlar turli-tuman binolarning ko'rinishini tasvirlash mumkin. Masalan, ko'prik, transport, binolar kabi.

Bolalar qurilmalar qurish jarayonida o'z qurilmalarini boshqatdan ko'rib, o'zgartirib, turli xil detallar bilan boradilar, shuning uchun bolalarning juda qiziqib qurayotgan ishlari bir necha kun mobaynida saqlanishi zarur. Kichik guruhlarda esa tarbiyachi bolalarga nimalar qurishga o'rganganligini o'zi eslatadi, o'zi bolalar o'rnida ishtirok etadi va qurilmalarni qurish jarayonida birgalikda yordamlashadi va o'z vaqtida maydonchaga qurilish materiallarining to'plamini olib chiqadi, bolalar stol

ustida turli xil qurilmalar quradilar, ular bilan o'yin o'ynaydilar. Qo'l mehnati burchagida xilma-xil materiallardan karton, yelim, qog'oz, qutichalar va tabiat materiallaridan saqlanadi. Katta yoshdagi bolalar tarbiyachining rahbarligida mashg'ulotda olgan bilim va malakalari asosida, o'yin uchun kerakli o'yinchoqlar yasaydilar. Tarbiyachi bolalarga maslahatlar beradi, qiyalishsa, ko'rsatib beradi. Ba'zida tarbiyachining o'zi o'yinchoq yasaydi, ammo albatta bularni bu ishga jalb etadi. Masalan, qaysidir qismini yopishtirishni yoki kerakli qismlarni tanlab olishni taklif etishi mumkin. Ba'zida tarbiyachi mashg'ulotdan ikki-uch kun oldin, bolalar yasashi lozim bo'lgan buyumni bolalar ishtirokida yasab, ikki-uch kun burchakda saqlashi mumkin. Tabiat materiallari bilan ham barglar, shoxlar, o'simlik urug'laridan joludlar ishlashadi. So'ng ularni sayr yoki ekskursiyada kuzatadi, bolalar ularni yig'adilar va tarbiyachi ulardan qanday qilib o'yinchoq yasash kerakligini ko'rsatib beradi. Masalan, shishkalardan tipratikan, baliq va boshqalar yasaydilar. Tarbiyachi bolalardan bu materiallardan nimalar qilish mumkinligini so'rab, ularda fantaziyaning faolligini o'stirib boradi.

Kichik va o'rta guruh bolalari ham mashg'ulotlardan tashqari vaqtlarda rasm chizish, loydan buyumlar yasashga qiziqishi uyg'onib boradi. Ular turli xil sodda ko'rinishdagi rasmlar chizishga va o'rta guruh turli xil figuralarni rangli qog'ozdan qirqadilar. Tarbiyachi ularning qiziqishlarini o'stirib, rangli qog'ozdan chiptalar, cheklar qirqishni tavsiya etishi mumkin. Tasviriy faoliyatga pedagogik rahbarlik qilish mashg'ulotdan tashqari vaqtda asta-sekin o'zgarib boradi. Ya'ni harakatlarni ko'rsatib berishdan mustaqillikka o'tish, material tanlashda yoki o'z rejasini o'ylagan maqsadini tasvirlashda ham. Mashg'ulotdan tashqari vaqtda tasviriy faoliyatni ishning yordamchi shaklsiga aylantirib yuborish kerak emas. Shuningdek, tarbiyachi shuni esda tutmog'i lozimki, mashg'ulotdan tashqari tasviriy faoliyat bilan shug'ullanish hamma uchun majburiy emas, u bilan kim chizishini, loydan narsa yasashni, qirqishni yaxshi ko'rgan bolalar shug'ullanishi mumkin. Bolalar tasviriy faoliyat bilan mashg'ulotdan tashqari vaqtda 10 – 15 daqiqa davomida shug'ullanib, o'z rasmlarini, loy va applikatsiyani tugatishlarini yoki uni

keyingi kunda ham davom ettirib, tugatishlari mumkin. Bu faoliyatga rahbarlik qilish tarbiyachidan juda katta sezgirlikni, diqqatni va bolalarning ijodiy qobiliyatlarining o'sishi uchun sharoit yaratib berishni talab etadi.

Bolalarning mustaqil tasviriy faoliyatlari burchagining jihozlari va materiallari. Bolalarning mashg'ulotlardan tashqari vaqtlarda tasviriy faoliyat bilan mustaqil shug'ullanishlari uchun sharoit yaratilgan bo'lishi kerak. Bu maqsadda guruh xonasining yaxshi yoritilgan va o'yin burchagidan mumkin qadar uzoqroq biron bir joyi ajratilishi kerak. Xonaning deraza oldi ajratilishi maqsadga muvofiq, u yerda ikki-uch stol qo'yiladi. Agar deraza tokchalari past bo'lsa, ularga taxtalar mustahkamlanadi, bolalar shug'ullanmayotgan paytda ularni tushirib qo'yish mumkin. Rasm solish, narsalar yasash, applikasiyalar uchun mo'ljallangan buyumlar yaqin turgan javonning ochiq tokchalarida, stollarda turishi kerak. Kichik guruhda bolalarga erkin foydalanishlari uchun faqat rangli qalamlar beriladi. Katta guruh bolalariga (ayrim cheklanishlar bilan) barcha materiallar berilishi mumkin: Loy o'miga plastilin tavsiya qilinadi. Bolalar o'z rasmlarini «Xalq ertaklari», «Odamlar mehnati», «Manzarali naqshlar», «Tabiat haqida» va shu kabi mavzutik papkalarga joylashtiradilar. Tasviriy faoliyat «zonasida» bolalar o'z ishlarida ijodiy foydalanadigan tabiiy materiallar solingan quti va ko'rgazmali qurollar bo'lishi kerak.

Nazorat savollari:

1. Rivojlantiruvchi til va nutq markazi haqida tushuncha bering
2. "Til va nutq" markazida qanday mashg'ulotlar tashkil etiladi? Qanday resurs ta'minoti mavjud?
3. Maktabgacha yoshdagi bolalarni nutqiy faoliyatini rivojlantirish nutqiy faoliyatini qanday loyihalashtirish usullarini ayta olasiz?
4. Mashg'ulotdan tashqi vaqtlarda tasviriy faoliyat qanday tashkil etiladi?

Foydalaniladigan adabiyotlar:

1. F.R.Qodirova. Maktabgacha pedagogika. T.: Tafakkur, 2019.
2. O.Hasanboyeva va boshq. Oila pedagogikasi. T.: "Aloqachi", 2007 y.
3. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi. T.: 2022-y, 2-nashr.
4. D.R.Babayeva "Nutq o'stirish nazariyasi va metodikasi" O'zbekiston Respublikasi adliya vazirligi huzuridagi "Intellektual mulk agentligi". – T.: 2020-yil. (elektron darslik).
5. F.R.Qodirova "Nutq o'stirish metodikasi" O'UM T.; 2012 y. (elektron).
6. Xujayev F., Raximqulov K.D., Nigmanov B.B. "Harakatli o'yinlar va uni o'qitish metodikasi". Cho'lpon nashriyoti, Toshkent, 2011 y.

Reja:

1. Tasviriy faoliyat mashg'ulotlarida loyihani amalga oshirish maqsad va vazifalari.
2. Tasviriy faoliyat mashg'ulotlarida loyihani amalga oshirish metodlari va usullari.

Tayanch tushunchalar: tasviriy faoliyat, sensor tarbiya, estetik sezgi, didaktik o'yinlar, faoliyat turlari, o'rgatish metodlari.

Tasviriy faoliyat mashg'ulotlarida loyihani amalga oshirish maqsad va vazifalari. Rasm chizish, loydan buyumlar yasash va applikatsiya – bu tasviriy faoliyat turlari bo'lib, ularning asosiy vazifasi tevarak-atrofnı obrazli aks ettirish hisoblanadi. Masalan, yozuvchining she'ri va rassomning asari. Tasviriy faoliyat maktab yoshidagi bolalarni har tomonlama tarbiyalashda katta ahamiyatga egadir. Tasviriy faoliyat bolalarni ongli tom ondan tarbiyalashda katta ahamiyat kasb etadi. Birorta predmetni chizish yoki yasash uchun albatta u bilan oldindan tanishish yoki kuzatib chiqish, uning shakli, katta-kichikligini, qismlarning joylashishi, rangini bilish kerak bo'ladi. Bu jarayonda ko'rish, sezish, qo'l harakatlari ishtirok etmay qolmaydi. Bolalar predmet va hodisalarni kuzatish va ko'rib chiqish jarayonida predmetni katta-kichik guruhlarga bo'lib, uning shaklini o'zgartirib, rangini turli-tumanligi bilan tasvirleydilar. Shuningdek, tasviriy faoliyat jarayonida bolalar turli xil material (qog'oz, bo'r, bo'yoqlar) bilan ularning o'ziga xos xususiyatlari, ular bilan ishlash texnikasi bilan tanishadilar, bu esa bolalarning aqlan o'sishiga sabab bo'ladi. Tasviriy faoliyat jarayoni bolalarda fikr yuritish operatsiyalari (tahlil, sintez, taqqoslash umumlashtirish)ning rivojlanishiga imkon beradi, bu o'z navbatida bolalarning oqilona o'sishiga olib keladi. Bu jarayonda bolalarning nutqi rivojlanadi. Sensor tarbiyani amalga oshirishda tasviriy faoliyatning ahamiyati katta. Chunki bolalar predmetlar bilan uzviy bog'lanadilar, ularning o'ziga xos sifatleri, shakli, rangi bilan,

katta-kichikligi bilan tanishadilar, ularning farqini, o'xshashligini aniqlaydilar, bu esa bolalarni sensor tarbiyalashga, ko'rgazmali, obrazli fikr yuritishga imkon beradi. Tasviriy faoliyat bolalarni axloqiy jihatdan tarbiyalaydi. Chunki, bolalar o'z ishlarida bizning hayotimizda, jamiyatda bolayotgan voqea-hodisalarni aks ettiradilar, ulardan mamnun bo'ladilar, hayajonlanadilar. Tasviriy faoliyat jarayonida bolalarda irodaning sifatleri – boshlagan ishini oxiriga yetkazish, oldiga maqsad qo'yib, o'shani bajarishga tomon intilish, qiyinchiliklarni yengish, o'rtoqlariga yordamlashish kabi xususiyatlar tarbiyalanadi.

Jamoa ishini yaratish jarayonida bolalarga bir-biriga yordam, kelishib ishlash kabi sifatlar tarbiyalanadi. Bolalarda, ishni baholash jarayonida, bolalarni o'rtoqlarining ishga nisbatan real munosabatda bo'lish, to'g'ri baholash, o'z ishidan va o'rtoqlarining ishidan xursand bulish kabi axloqiy sifatlar tarbiyalanadi. Tasviriy faoliyat bu bolalarni o'z oldiga qo'ygan maqsadlarini bajarishda tinmay mehnat qilishga undovchi faoliyat hisoblanadi. Bolalarda mehnat ko'nikmalarini o'stirish, tarbiyalash kerak, faqat navbatchilik orqali ba'zi bolalarda emas, balki, har bir bolada.

Tasviriy faoliyat bolalarga estetik tarbiya berishning asosiy vositasi hisoblanadi. Har bir predmetning katta-kichikligini, rangini, shaklini, fazoda joylashishini ajratish, bu estetik sezgining bo'laklari hisoblanadi. Bolalarda estetik sezgining rivojlanishi – bu rangi, ritmi, proporsiyani chuqurroq sezish bilan bog'liqdir. Bolalar rangni, shaklni, uning xilma-xilligini sezsa yoki his etsa, u shunchalik ranglar aralashmasining xilma-xilligidan zavq oladi, bahramand bo'ladi. Bolalarda estetik sezgining rivojlanishi, ularda predmetga va uning ba'zi sifatlariga nisbatan estetik baho berishga o'rganadilar. Ularda tasviriy san'at asarlarini tushunishga, ularga nisbatan his-tuyg'uni, munosabatni tarbiyalaydi.

Tasviriy faoliyat bolalarda badiiy-ijodiy o'zlashtirishda muhim rol egallaydi. Bolaning badiiy ijodiy o'sishi bu obrazli fikr yuritish, estetik idrok etishni va obraz yaratishda zarur bo'lgan malaka, ko'nikmalarni egallash hisoblanadi. Masalan, tabiatga yoki istirohat bog'iga sayr, ko'z faslida sayohat uyushtirish. Tarbiyachi bolalarni predmet yoki tevarakatrofni kuzatishda paydo bo'luvchi estetik his-tuyg'u orqali, tevarakatrofga, kishilar mehnatiga to'g'ri baho berish, vatanga nisbatan muhabbat kabi sifatlarni tarbiyalash mumkin. Bolalarni o'z ishini yana ham chiroyli va yaxshi bajarish, boshqalarga yoqadigan, ularni ko'rganda quvonadigan qilib yaratish bu badiiy, axloqiy tarbiyalashning asosiy vazifasi hisoblanadi.

Maktabga bolalarni tayyorlashda tasviriy faoliyat katta ahamiyat kasb etadi. Rasm, loy, qurish materiallari bo'yicha bilim, malakalarini egallash maktabda tasviriy faoliyat darslari va mehnat darslarini muvaffaqiyatli egallashlariga asos bo'ladi. Ularni o'quv faoliyatiga tayyorlaydi: pedagogni tinglashga, uning ko'rsatmalarini bajarishga o'rgatadi. Oldiga qo'yilgan vazifani hal etishda, uning asosiy va muhim hal etish yo'llarini izlab topish bu o'quv faoliyatning asosiy sababchilaridan biridir. Tasviriy faoliyat jarayonida o'z ishini nazorat qilib borish, maktabda vazifalarni bajarishda ham rol o'ynaydi. Shuningdek, bola tasviriy faoliyat jarayonida psixologik jihatdan ham tayyorlanib boradi. Maktabda qiziqishga xohish, yangiliklarni bilishga intilish, maqsad sari intilish, tartibli holda shug'ullanish va shu kabilar. Shunday qilib, tasviriy faoliyat jarayonida olgan malakalar bolalarni maktab hayotiga tezda kirishib ketishiga asos bo'ladi.

Tasviriy faoliyat mashg'ulotlari boshqa ta'lim-tarbiyaviy ish bo'limlarining vazifalari bilan chambarchas bog'liq. Mashg'ulot o'tishda tarbiyachi bolalarning boshqa faoliyatlarida olgan bilimlariga ham tayanadi. Bolalar tasvirlamoqchi bo'lgan predmet haqida tasavvurga ega bo'lsalar, rasm, loy, applikasiya ishlarida samarali natijalarga erishish mumkin. Tasviriy faoliyat turlari bolalar o'yini bilan ham bog'liq bo'ladi. O'yin bola hayotida katta o'rin egallaydi. Maktabgacha ta'lim tashkilotidagi turli xil – mazmunli-rolli, dramalashtirish, didaktik va harakatli o'yinlar

o'tkaziladi. Har qanday o'yin bolaga zavq bag'ishlaydi. Shunday ekan, tasviriy faoliyat ham o'yin bilan bog'lab borilsa, u bolalarga qiziqarli va yoqimli bo'ladi va emotsional holatni uyg'otadi, bu esa bolalar ishlarining sifatiga yaxshi ta'sir etadi. Mashg'ulotlarda o'yinli holatlarni tashkil etish yaxshi natijalar beradi. Bolalar bunday mashg'ulotlarda erkin harakat qiladilar. O'yin usuli barcha guruhlarda qo'llaniladi. Bu usul yordamida yengil, quvnoq muhit yaratadi. Bolalarning mashg'ulotga qiziqishi ortadi, tasviriy faoliyatida ko'nikma va malakalarga ega bo'ladi. O'yin shaklida o'tadigan mashg'ulot bolalar e'tiborini qamrab oladi, ularning estetik, axloqiy jihatdan tarbiyalanishlariga yaxshi ta'sir ko'rsatadi. Rasm, loy, qirqib yopishtirish o'yinchoq orqali o'yin bilan bog'langan bo'ladi. O'yinchoqni chizish, yasash, qirqib-yopishtirish barcha yosh guaih bolalarida zavq uyg'otadi, o'yinchoqlarni tasvirlash bo'yicha mashg'ulotlar yil davomida bir necha bor o'tkazilishi mumkin. Lekin ularning shakli turlicha bo'lishi zarur. Bolaning hayotida mazmunli-rolli o'yinlar muhim o'rin egallaydi. Shuning uchun tasviriy faoliyatning o'yin bilan bog'lanishi bolalar tarbiyasida katta ahamiyatga ega. Mazmunli-rolli o'yinlarni mashg'ulot mazmuniga kiritish bolaning tasvirlash faoliyatga qiziqishini, bajarayotgan ishining sifatini yaxshilaydi.

O'yinning borishi: o'yin obrazlarning tasviri, quruq rasm chizish, loydan yasash, qirqib yopishtirish ishlaridan ko'ra, bolalar uchun qiziqarlidir. Bolaning kechinmalariga o'yin bo'yoq beradi. Bola o'z o'yinli rasmlarining to'la va yorqin ifodalanishiga intiladi. Tarbiyachi esa bolaga bunda yordam berishi kerak. Rasm, loy, qirqib yopishtirish bilan dramalashtirib, o'yinlarini uyg'unlashtirib olib borish, bolalarni har tomonlama rivojlantirishdek vazifani amalga oshirishga katta imkoniyat yaratadi. Dramalashtirish o'yinlari uchun ko'pgina narsalarni bolalarning o'zlari yasashlari mumkin: dekoratsiya yoki uning qismlari, kostyum detallari, maskalar. Tarbiyachining rasm, qirqib yopishtirish mashg'ulotida bolalarga o'ynagan o'yinlarining tasviriy topshirigini berish, ularda tasviriy faoliyatga jonli qiziqishini uyg'otadi. Tasviriy faoliyatning dramalashtirish o'yini bilan birlashtirib olib borish o'rta guruhdan boshlanadi.

Rasm, loy, qirqib yopishtirish mashg'ulotlarida bolalarga qahramonlar obrazlarini ifodalab berish vazifasi topshiriladi. O'ynagan harakatli o'yinlarining tasviriy taklifi bolalarda zavq uyg'otadi. Bu o'yinlarning mazmunini faqatgina rasmda emas, balki qirqib yopishtirish bilan ham oson tasvirlash mumkin. Didaktik o'yinlar jarayonida bolalar predmetning belgilari, rangi, shakli, tuzilishini, kattaligini va boshqalar haqidagi bilimlarini mustahkamlab boradilar, xilma-xil sensor tajribaga ega boladilar, tevarak-atrof haqidagi tasavvurlari boyiydi. Didaktik o'yinlarning o'zi ham tasviriy nutqning mazmuni bo'la oladi.

Bolalar qiziqish bilan didaktik materialni tayyorlaydilar. Tasviriy faoliyat bolalarning tabiat bilan tanishtirish, nutq o'stirish, musiqa mashg'ulotlari bilan bog'liq bo'ladi. Tabiat hamma vaqt tasviriy ijodiyotning mazmuni bo'lib xizmat qiladi. Bolalarning rasmlari tabiat haqidagi bilimlarini aniqlashtirish, mustahkamlash uchun yordam beradi, bundan tashqari, bolalarda o'sha kasbga nisbatan estetik his-tuyg'ularni uyg'otadi, bu esa hayotlarini yanada mazmunli va qiziqarli qilishga yordam beradi. Rasm, loy, qirqib yopishtirish mashg'ulotlarining nutq o'stirish bo'yicha olib boriladigan ish bilan o'zaro bog'liqligi juda muhimdir. Nutq o'stirish mashg'ulotlarida bolalarga ertak, hikoya o'qib berishadi, she'rlar yod oldiradilar. Bolalarda bu ishlar davomida obrazli tasavvur shakllanadi va ular ertak va she'rdagi obrazlarni o'zlaricha tasvirlab, unga nisbatan munosabatlarini bildirishga intiladilar. Bunda tasviriy faoliyat mashg'ulotlari qo'l keladi, bu mashg'ulotlar davomida bundan tashqari nutq boyligini o'stiriladi, u obrazli ifodalar boyitib boriladi.

Tasviriy faoliyat va musiqaning uzviy bogliqligi ham bolalarning estetik, ijodiy taraqqiyotiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarga musiqali asarni tasvirlab berish taklif etilsa, bu taklif ularda jonli qiziqishni uyg'otadi. Bu bolalarda ijodiy izlanish, mustaqillik kompozitsiyasini tuzish qobiliyatlarini o'stiradi. Bolalarning tasviriy faoliyatlarini tasviriy san'at asarlari bilan uyg'unlashtirib olib borish

muhim ahamiyat kasb etadi. Bolalar tasviriy san'at namunalarini kuzatib borar ekanlar, ular rassomlarning ijodi bilan kengroq tanishib qolmay, surat chizishda mazmun, rang, shakl tanlashda muhim ko'nikmalarni egallab oladilar, san'at go'zalligini, boyligini ko'ra bilishga o'rganadilar. Shunday qilib, maktabgacha ta'lim taskilotida tasviriy faoliyatni boshqa faoliyat turlari bilan qo'shib olib borish bolalar hayotini boyitadi va tarbiyaviy ish samaradorligini yanada oshiradi. Yana bir muhim tomoni shundaki, o'yinlarda, zal va guruh xonalarini bezashda bolalarning ishlari kerak, ya'ni bolalarning ishlari ularning hayotida kattagina o'rin egallashi kerak.

Tasviriy faoliyat mashg'ulotlarida loyihani amalga oshirish metodlari va usullari. Tasviriy faoliyat mashg'ulotlari bu rasm chizish, loy, applikasiya, qurish-yasash mashg'ulotlaridir. Bu mashg'ulotlar maktabgacha ta'lim tashkilotining barcha guruhlarida aniq bir vaqtda, rejim asosida uyushtiriladi. Kichik guruhda yilning boshida uncha katta bo'lmagan guruhlar bilan, yilning ikkinchi yarmidan boshlab butun bir guruh bilan uyushtiriladi. Kichik guruhda mashg'ulotlar yilning birinchi yarmida 5 – 7 daqiqadan asta-sekin 10 – 15 daqiqagacha cho'zib boriladi. Kichik guruhda 15 – 20 daqiqagacha, o'rta guruhda 20 – 25 daqiqagacha, katta tayyorlov guruhda 30 – 35 daqiqagacha bo'ladi.

Tasviriy faoliyat mashg'ulotlarining muvaffaqiyatli uyushtirish, unga zarur bo'lgan materiallarni o'z vaqtida tayyorlashga ham bog'liqdir. Bu tayyorgarlik ishlari quyidagilardan iboratdir:

a) tarbiyachi rasm va applikasiya mashg'uloti uchun kerakli kattalikdagi va rangdagi qog'oz varaqlarini tayyorlaydi (tasvirlanadigan predmetning tuzilishiga ko'ra). Qog'oz varag'iga oldindan orqa tomoniga bolalarning ismi, familiyasi, mashg'ulot o'tkaziladigan sana yozib qo'yiladi. Tarbiyachi oldindan qalam uchlarini ochib qo'yadi (albatta, 4 – 5 qalam ortiqcha qilib tayyorlab qo'yiladi);

b) katta tayyorlov guruhlarida bolalar qo'proq akvarel bo'yog'ini ishlatadilar. Oldindan bo'yoqlar ho'llangan bo'lishi lozim. Mo'yqalamlar yaxshilab yuviladi;

d) mashg'ulot uchun lattalar, bankachalarni tayyorlash zarur. Suv bankalarga mashg'ulot boshlanish arafasida quyiladi;

e) applikatsiya uchun rangli qog'oz yig'masi tayyorlanadi (ortiqcha miqdorda);

f) kleyster (undan tayyorlanadi);

g) loy haftada bir marotaba tayyorlanadi, polietilen plyonkalarda saqlanadi. Tarbiyachi har bir bolaga loy parchasini qo'yish uchun taxtachalar, katta tayyorlov guruhlari uchun ko'rgazmalar, harakatlanuvchi taxtachalar tayyorlaydi, ho'l yoki nam lattalar berilishi kerak;

h) plastilin ham rangi bo'yicha tayyorlanib, rangdor mayda detallarni yasash jarayonida beriladi. Ko'proq katta guruhlarda beriladi, oldindan issiqda yumshatib qo'yitadi;

i) maktabgacha ta'lim tashkilotida ko'rgazmali materiallar ham bo'lishi lozim. Masalan, predmetlar, o'yinchoqlar, ilustratsiyalar, xalq amaliy dekorativ san'at namunalari;

j) har bir guruhda bolalar ishining tahlili uchun ko'rgazmalar bo'lishi kerak. Mashg'ulot uchun zarur bo'lgan materiallarning har biri aniq, bir joyda, faoliyat turlariga qarab saqlanishi kerak, navbatchilar bunda ularni mashg'ulot uchun tayyorlay olishlari lozim;

k) o'rta guruhdan boshlab bolalar ham tarbiyachi bilan birgalikda mashg'ulotga tayyorlanib, jarayonga, ya'ni navbatchilikka jalb qilinadi. Har bir guruhda, har bir bola yoki navbatchilar vazifalari tarbiyachi tomonidan rejalashtiriladi. Kichik guruhda: tarbiyachi guruhda bolalarni mashg'ulotdan keyin o'z joyini tartibga solishga, ya'ni qolgan loyni, mo'yqalamni, salfetkani, qalamni tarbiyachiga berishga o'rganadilar. Kichik guruhda: yilning boshida tarbiyachining o'zi materiallarni tayyorlaydi, so'ng alohida bolalarni materiallar tayyorlashga jalb etadi. Bu navbatchilik emas, balki ba'zi bolalar uchun topshiriqlar berish hisoblanadi (yil davomida tarbiyachi hamma bolalarni mehnat topshiriqlarini bajarishga jalb etishi lozim). Mashg'ulotdan so'ng bolalar, har biri o'z stollaridagi narsalarni oldin umumiy stolga olib kelishga o'rganadilar, so'ng tarbiyachi o'z yordamchilari bilan mo'yqalamlarni yuvadi, salfetkalamni yig'ib oladi.

O'rta guruhda ham yilning boshida xuddi kichik guruh kabi topshiriqlar beriladi. Yilning ikkinchi yarmida tarbiyachi bolalarni navbatchilikka jalb etadi. Ular bankalarga suv quyadilar, bo'yoqlarni qo'yib chiqadilar va boshqalar. Mashg'ulotdan so'ng bo'yoqlarni joyiga olib borib, suv va m o'yqalamlarni yuvib, joyiga qo'yadilar. Katta guruhdagi navbatchilar stol va stullarning qay tarzda turishini nazorat qilib, mashg'ulotdan so'ng stollar ustini artib chiqadilar, ular loy, bo'yoqni, mo'yqalamlarni stol ustiga qo'yib chiqadilar. Yelim ham qo'yib chiqadilar. Taxtachalarni yig'ib, bankachalarni yuvib, joyiga qo'yadilar, qaychilarni tarqatib, mashg'ulotdan so'ng yig'ib chiqadilar.

Tayyorlov guruhida navbatchilikka katta mustaqillik beriladi. Tarbiyachi bolalarga, navbatchilarga mashg'ulot uchun nimalar kerak bo'lishini aytadi, navbatchilar ularni tayyorlaydi, tarbiyachi kuzatadi.

Ijobiy natijalarga erishish ta'lim jarayonining to'g'ri tashkil etilishiga bog'liqdir. Mashg'ulotlarga kirishda, eng avvalo, gigiyenik sharoitlarga rioya qilishga e'tibor berish kerak: mashg'ulot o'tkaziladigan xona yaxshi shamollatilgan bo'lishi lozim; me'yoriy yoritilgan va yorug'lik chap tomondan tushib turgan bo'lishi kerak; jihozlar, asbob-uskuna va materiallar hamda ulami joylashtirish pedagogik, gigiyenik va estetik talablarga javob berishi kerak. Mashg'ulotlarning davomiyligi belgilangan me'yorlarga muvofiq kelishi kerak, vaqtdan esa to'liq foydalanish lozim. Mashg'ulotning boshlanishi, bolalar e'tiborini uyushtirilishi, bolalar oldiga ta'lim yoki ijodiy vazifalarning qo'yilishi, uni bajarish usullarining tushuntirilishi katta ahamiyatga egadir. Tarbiyachining ishi kuzatilar ekan, uning bolalar bilan aloqasini, ularning muvaffaqiyatlariga qiziqish bildirilayotganligini, ularga xayrixohlik va mohirlik bilan munosabatda bo'linayotganligini, bolalar oldiga o'quv-ijodiy topshiriqning qo'yilishini e'tiborga olish muhimdir. Ayniqsa, tarbiyachining nutqiga (savodli, tushunarli, emotsional ta'sirli qilib gapira oladimi) alohida e'tibor berish kerak. Tarbiyachi harakat usullarini tushuntirishi, ko'rsatishlar vaqtida bolalarni faollashtirishi, ularni aytayotgan gaplarni anglashga, eslab qolishga undashi muhimdir. Bolalarga u yoki bu holatni takrorlashlariga, aytishlariga (masalan, masalani hal qilish, o'yinchoqni qanday yasash)

imkon berish kerak. Tushuntirishlar 3 – 5 daqiqadan ortiq vaqtni olmasligi kerak. Pedagog mashg‘ulot davomida bolalarning individual xususiyatlarini nazarda tutib, bolalarni ishda faol qatnashishga jalb qiladi, ularda o‘quv faoliyati malakalarini tarkib toptiradi, o‘z harakatlarini baholash va nazorat qilish qobiliyatlarini o‘stiradi. O‘quv vaziyatidan bolalarda o‘rtoqlariga nisbatan xayrixohlik bilan munosabatda bo‘lish, chidam, maqsadga intilganlikni rivojlantirishdan foydalaniladi.

Mudira e‘tibor beradigan asosiy obyekt, bu bolalar hamda bo‘ladigan mashg‘ulotning boshlanishi va davomiyligi xatti-harakatlaridir. U bolalarning mashg‘ulotlarda xatti-harakat qoidalarini bajarayotgan yoki bajarmayotganliklarini kuzatadi. Mashg‘ulotlarda bolalar to‘g‘ri o‘tirishlari, chalg‘iyvermasliklari, tarbiyachi va o‘rtoqlarining gaplariga diqqat bilan quloq solishlari, faqat tarbiyachi so‘ragandagina javob berishlari kerak; javob berayotganda o‘rinlaridan turishlari, agar kerak bo‘lsa, stol yoniga kelishlari lozim; rasm bo‘yicha gapirganda ko‘rsatkichdan foydalanishlari lozim. Kattaroq bolalar o‘z ish joylarini darhol tayyorlay olishlari, kerakli materialni (bo‘yoq, suv, plastilin va shu kabilarni) olib kelishlari, zarur mavzuda ishlay olishlari kerak.

Mashg‘ulot davomida asosiy e‘tibor dastur materialining bolalar tomonidan o‘zlashtirilishiga, bolalar bilimining sifatiga, nutq, qo‘l va harakat ko‘nikmasi hamda malakalarining rivojlanganlik darajasiga qaratilishi lozim. Mashg‘ulot kuzatilar ekan, ayrim bolalar qanday ishlayotganligini qayd etish, ayrim topshiriqlarni bajarish vaqtida yuzaga kelgan qiyinchiliklarni aniqlash muhimdir. Mudira dalillarni qayd etadi, keyin shular asosida bolalar tomonidan bilimlarning egallanishi, ko‘nikma va malakalarning shakllanganligi haqida xulosalar chiqaradi. Shuningdek, maktabgacha ta‘lim tashkilotining mudiralari (bir guruhda turli yoshdagi bolalar tarbiyalanadigan) yoshga qarab guruhchalarga bo‘lish qanday tashkil etilganligi (kichik va katta guruhchalar qayerda va qanday joylashtirilganligi, guruhchalar ishini qanday boshlaganliklari – bir vaqtda boshlagan yoki boshlamaganligi, qaysi guruhcha oldinroq shug‘ullana boshlaganligi) va har qaysi yoshga ko‘ra bo‘lingan guruhchalar uchun mashg‘ulotning davomiyligi, mashg‘ulot yakunida kichik bolalar nima

bilan mashg'ul bo'lishgan hamda katta bolalar ishda davom etib turishganda ular o'zlarini qanday tutishgani, tarbiyachi barcha bolalarning faol faoliyatlarini qanday usullar bilan ta'minlagani, u o'z diqqatini bolalarning ikki-uch guruhchasiga taqsimlay olgan yoki olmaganligi, har bir bola faoliyatini nazardan qochirgan-qochirmaganligi, bolalarda e'tiborning to'planganligi va mustaqillikning tarbiyalangan-tarbiyalanmaganligi haqida qo'shimcha tarzda tushuntirishi kerak.

Kuzatish va dalillarni to'plash ishning birinchi yarmi bo'lsa, ikkinchisi dalillarni tahlil qilish va pedagogik jarayonning yutuqlari va kamchiliklari haqida asosli xulosalar chiqarishdan iborat. Amalda esa quyidagi kabi holatlar uchraydi: mudira tarbiyachining ishini tahlil qiladi va xulosalar chiqaradi, ammo ularni aniq dalillar, ishonarli misollar bilan tasdiqlamaydi. Bunday hollarda xulosalar tasodifiy, subyektiv tuyulishi mumkin. Boshqacha ham bo'ladi: mudiri mashg'ulotni diqqat bilan kuzatgan, ko'pgina dalillarni yozgan va eslab qolgan, ammo bu dalillarni tahlil qilmagan, ularni umumlashtirmagan, shuning uchun chiqarilgan xulosa va tarbiyachiga berilgan tavsiyalar bunday vaqtda retseptiv xarakterda bo'lib qoladi. Demak, mudira o'zida kuzatish, dalillarni ko'rish, shuningdek, ularni tahlil qilish, umumlashtirish ko'nikmasini tarkib toptirish kerak. Mashg'ulotlarni tahlil qilish uchun:

- 1) mashg'ulotning tashkil etilishini;
- 2) dastur mazmunini;
- 3) mashg'ulotni o'tkazish metodikasini;
- 4) uning natijalarini (ya'ni tekshirish vaqtida bolalardagi bilim, ko'nikma, malaka hamda ularning xatti-harakatlarini) ko'rib chiqish kerak bo'ladi.

O'rgatish metodlari – pedagogikada qabul qilingan ta'rifga ko'ra qo'yilgan masalani yechish uchun tanlangan yagona yo'l sifatida ta'riflanadi. U mashg'ulotdagi bolaning va tarbiyachining butun faoliyatini o'rgatish usullari – ayrim yordamchi vosita bo'lib, mashg'ulotdagi faoliyatning xususiyatini aniqlamaydi, u ta'limda tor ma'nodagi ahamiyatga ega.

Ayrim metodlar mashg'ulot ishining umumiy yo'nalishini aniqlamay, balki usul sifatida namoyon bo'ladi. Masalan: mashg'ulot boshida she'r (hikoya) o'qish beriladigan vazifaga bolalarning qiziqishini uyg'otish uchun o'qilsa, boshqa mashg'ulotlarda esa she'r o'qish tarbiyachi uchun xizmat qiladi, ya'ni mashg'ulot boshini tashkil qilish uchun qo'llaniladi.

Yu.B.Babanskiy tasviriy san'at metodlarini faoliyatning umumiy harakteriga qarab, 3 guruhga klassifikatsiyalagan:

1-guruh: o'quv-bilish faoliyaini tashkil etish va amalga shirish. Bunga bolalarning ko'rgazmali, og'zaki, amaliy, induktiv va deduktiv, reproduktiv va muammoli-izlanuvchan hamda mustaqil faoliyatlari kiradi.

2-guruh: ta'lim berishning o'quv faoliyatini stimullashtirish (qiziqtirish va rag'batlantirish) va motivatsiyalash (maqsadga yo'naltirish) metodlari. Bilishga bo'lgan qiziqishni oshirish va motivlashtirish; burch va javobgarlikni stimullashtirish, motivlashtirish.

3-guruh: mustaqil faoliyat. Maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalarning mustaqil ishlari katta o'rin egallaydi, faqat bu mustaqil ishlarga bolalarning murakkab muammoli masalalarni yechishi kirmaydi, chunki bunday murakkab masalalar uzoq vaqtni talab qiladi.

Yu.B.Babanskiy taklif qilgan bu metodlar asosan maktab ta'limiga mos bo'lib, maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim berishda foydalaniladi, ya'ni bu: ko'rgazmali, og'zaki, amaliy metodlar, hamda ko'nikma va malakalarga ega bo'lish uchun qaratilgan qisman reproduktiv mashqlardir.

Maktabgacha ta'lim tashkilotii uchun o'ziga xos bo'lgan asosiy guruhni o'yin usullari tashkil etadi va bu o'yinlardan turli metodlar ichida foydalanish mumkin.

Ko'rgazmali metod va o'rgatish usullari. Kuzatish metodi tasviriy faoliyatga o'rgatish mavzusining umumiy asosini tashkil qiladi. Chunki u atrof-muhitni o'rganishda, bilish, hamda uni aks ettirishda muhim omil sifatida xizmat qiladi. Bolalarda qanchalik kuzatish, atrof-olam ko'rinishi bilan aloqa o'rnatish, umumiylik va yakkaalikni ajratish malakasi rivojlangan bo'lsa, shuncha bolalar ijodiy qobiliyatining rivojlanishi bog'liq bo'ladi. Lekin kuzatishning o'zi ko'rganni tasvirlab berishga to'la

imkon bermaydi. Bolalarni tasvirlashning muhim usullariga, turli tasviriy ashyolardan foydalanish yo'llariga o'rgatish zarur.

Ko'rgazmali metod va o'rgatish usullariga naturadan, rasm reproduksiyalaridan, namunadan, boshqa ko'rgazmali qo'llanmalardan foydalanish, alohida predmetlarni ko'rib chiqish, tarbiyachi tomonidan tasvirlash usullarini ko'rsatib berish, bolalarning bajargan ishlarini mashg'ulot yakunida ko'rsatish, ularni baholash kiradi.

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar uchun sodda shaklli, aniq chizmali va aniq qismlarga ajratilgan predmet natura sifatida tanlanadi. Naturani shunday joylashtirish kerakki, hamma bolalar shu naturani ayni bir harakterli tomonidan qabul qilishlari kerak. Masalan: bolalar mashinani yon tomonidan, qo'g'irchoqni oldidan chizadilar va bunda hajmini yetkazib berolmaydilar. Agar guruhda bolalar soni ko'p bo'lsa, barchasiga teng ko'rinishi uchun 2 – 3 ta bir xil predmet qo'yiladi. Tarbiyachi naturani bolalar bilan birgalikda detallarga ajratib ko'rib chiqadi, bunda u tahlil jarayonini osonlashtirib, o'z so'zlari, harakatlari bilan yo'naltiradi. Bu jarayoni ma'lum bir idrok madaniyatini, rivojlangan analitik fikr yuritishni talab qiladi. Bunday ko'nikmalar bolalarda 5 – 6 yoshda rivojlana boshlaydi. Bu yoshda bolalar tasvirlayotgan ishlarini naturaga nisbatan taqqoslashga o'rinadilar. Masalan: katta guruhda naturadagi archa shoxlarini tasvirlayotganda, bolalar shoxni fazoda joylashtiradilar (vertikal yoki qiya holatda) va shoxdagi shoxchalarning sonini, o'lchamlarini chap va o'ng tamondan, to'q yoki och rang bilan chizadilar. Natura sifatida tirik qushlar, hayvonlardan foydalanish mumkin emas. Ularning harakatlari, tovushlari bolalarni rasm chizishdan chalg'itadi, bolalarning predmetni kerakli holatda idrok qilishlariga, diqqatlarini bir nuqtaga qaratishga xalaqit beradi.

Mashg'ulot boshida predmetlarni ko'rib chiqish. Kichik va o'rta guruhlarda ko'pincha mashg'ulot boshida alohida predmetlar ko'rsatiladi. Bolalar diqqatini topshiriqqa qaratish va tasavvurlarini jonlantirish maqsadida bolalarga ko'ptok, lenta(tasma), belkurak va shu kabilar ko'rsatiladi. Mashg'ulotning qolgan vaqti mobaynida esa bolalar o'z tasavvurlari asosida chizadilar. Ular rasmlarini ko'rgan predmetlariga

nisbatan taqqoslay olmaydilar va predmetlarni idrok qilishlariga qaytib murojaat qilmaydilar.

Katta guruhda ham predmetlarni ko'rib chiqish uchun imkon bo'ladi. Masalan: «Uch ayiq» ertagi mavzusi bo'yicha rasm chizishdan yoki buyum yasashdan avval, tarbiyachi bolalarga o'yinchoq ayiqni ko'rib chiqishni, predmet shaklining asosiy xususiyatlarini va ayrim qismlarning proporsiya nisbatlarini aniqlashni, so'ng predmetning burilishiga nisbatan shu ayrim qismlarning o'zgarishini kuzatishni taklif qiladi. Bolalar rasm chizishda ertakning qaysi epizodini tanlasalar, ayiqni ham shu epizodga nisbatan mos holatda tasvirlaydilar

Bolalarning kuzatishlari ko'pincha qisqa muddatli bo'ladi (masalan: shahar sharoitida hayvonlarni kuzatish). Shuning uchun rasmlardan foydalanish qayta idrok qilishga va keyingi tasvir uchun harakterli bo'lgan eng asosiysini aniqlashga yordam beradi. Rasmlar ana shunday sharoitlarda kerak bo'ladi: kerakli predmet qo'l ostida yo'q paytida, yoki bo'lmasa tekislikda tasvirning ayrim usullari bilan tanishtirish uchun xizmat qiladi. Masalan: tarbiyachi bolalarga uzoqlashgan predmetni tushuntirish uchun rasmni ko'rsatadi. Hayotda bolalar shu uzoqdagi predmetlarni bir chiziqda joylashgan deb idrok qilsalar, rasmda tarbiyachi uzoqlashganini ko'rsatib, tushuntirib beradi, 6 yoshdan boshlab shu maqsad bilan rasmdan foydalanish mumkin. Rasmni ko'ra turib, bola yerni bir chiziq bilan emas, balki keng yer bo'lagi bilan chizishni, uzoqlashayotgan predmetlar yuqoriroqda, yaqindagilari pastroqda va qog'oz chetiga joylashishini tushunib yetadi. Rasm mashg'ulot davomida bolalar oldida qoldirilsa, bolalar tushunib yetmay nusxa ko'chirishga o'rganib qoladilar. Bu yoshda esa bolalar nusxa ko'chirish bilan emas, balki ijod bilan rasm chizishlari kerak. Ba'zida mashg'ulot davomida bolalarga ayrim detallarni aniqlab olish uchun rasmni ko'rsatish kerak bo'ladi. Keyin esa rasm olib qo'yiladi, chunki bolalar nusxa ko'chira boshlaydilar.

Og'zaki metod va o'rgatish usullari. Tasviriy faoliyatda mashg'ulot doim tarbiyachining bolalar bilan suhbatdan boshlanadi. Suhbatning maqsadi bolalar xotirasidagi avvalgi idrok qilingan obrazlarni

qayta esga olish va mashg'ulotga bo'lgan qiziqishini uyg'otishdir. Bolalar o'z tasavvurlari asosida ijod qiladigan mashg'ulotlarida suhbatning roli kattadir.

Suhbat qisqa, mazmunli va his-hayajonli bo'lishi kerak. Tarbiyachi asosiy diqqatini mashg'ulotda qilinadigan ishga qaratadi. Bolalarning mavzu bo'yicha yoki yangi tasviriy usullari haqidagi tasavvurlarini aniqlab olishdan avval, suhbat mobaynida yoki suhbatdan keyin tarbiyachi kerakli predmet yoki rasmni ko'rsatadi. Topshiriqni boshlashdan avval esa, ish usulini bolalarga ko'rsatadi. Suhbat o'rgatish metodi sifatida 4 – 7 yoshli bolalar bilan ishlashda asosiy rol o'ynaydi. Kichik guruhlarda suhbat bolalar tasvirlashlari kerak bo'lgan predmetni eslatish uchun yoki yangi ish usulini o'rgatish uchun kerak bo'ladi. Bunday hollarda suhbat tasvirlashning maqsadini va vazifalarini bolalarga yaxshiroq tushuntirish uchun xizmat qiladi. Bolalarning tasavvurlari va hissiyotlari tez jonlanib, ijodiy kayfiyatlari tez yo'qolib qolmasligi uchun suhbat metod sifatida ham, usul sifatida ham qisqa va 3 – 5 minutdan oshmasligi kerak. Yaxshi uyushtirilgan suhbat mashg'ulotda maqsadga yaxshi erishish uchun qulay sharoit yaratadi.

Badiiy adabiyotning obrazlaridan foydalanish. Badiiy obrazni mujassamlashtirgan nutq o'ziga yarasha ko'rgazmalilikka egadir. Masalan, she'r, hikoya, topishmoq va hokazo. Ifodali o'qilgan badiiy asar ijodiy kayfiyatning oshishiga, tafakkurning, hayolning faol ishlashiga yordam beradi. Shu maqsad bilan badiiy so'zdan faqatgina ifodali o'qish mashg'ulotlarida emas, balki predmetlarni idrok qilgandan so'ng tasviriy jarayonlarida ham foydalaniladi.

Barcha yosh guruhlarda mashg'ulotlarni maqsadga yo'naltirilgan holda topishmoq aytishdan boshlash mumkin. Masalan: «Boshi taroq, dumi o'roq». Bu topishmoq orqali xo'rozning boshqa qushlardan chiroyli tojisi, dumini betakrorligi kabi detal shakllari ajratiladi. Ba'zida kichik she'rlarni yoki asarlardan parcha o'qish ham mumkin. Agar kerak bo'lsa, asarni o'qish bilan birga og'zaki obrazga qo'shib natura yoki predmetning tasviri bolalarga ko'rsatiladi.

Rasm chizish, loydan buyum yasash mashg'ulotlarida badiiy asar o'qish har doim ham qo'l kelavermaydi, uni boshqa o'rgatish usuli bilan almashtirgan ma'qul. Chunki bola og'zaki so'zni eshitgandan ko'ra naturani ko'rganida ko'proq jonlanadi. Tarbiyachi badiiy obrazni tanlayotganida juda ham ehtiyotkorlik bilan tanlashi lozim. Negaki, to'g'ri tanlangan asar predmetni, qiyofalarni ko'rish idrokini o'z ichiga oladi (rangini, shaklini, holatini). Maslan: «Bo'g'irsoq» ertagi orqali bo'g'irsoqning obrazi, «Oltin baliq» ertagi orqali esa baliq obrazi yanada yorqinroq tasvirlanadi.

Tarbiyachining ko'rsatmalari barcha ko'rgazmali usullarni o'z ichiga oladi, hamda o'zi mustaqil o'rgatish usuli sifatida xizmat qiladi. Bu bolalarning yoshi va topishmoqlariga bog'liqdir. Kichik yoshdagi bog'cha bolalari uchun og'zaki ko'rsatmalar kamdan-kam beriladi. Bolalarning tasvirlash malakalari yetarli bo'lmay, sezgi analizatorining ishtirokisiz tarbiyachining ko'rsatmasini tushunmaydilar (ko'rish, eshitish, qo'l, tam bilish sezgilari). Agarda bolalar mustahkam ko'nikmaga ega bo'lsalar, tarbiyachi ko'rgazmali ko'rsatmasiz tushuntirishi mumkin. 5 – 6 yoshli bolalar uchun bir so'zning o'zi xotiradagi chizish usuli haqidagi tasavvurni eslashga yordam beradi. Tarbiyachining ko'rsatmalari butun guruh bolalariga va alohida bolalarga qaratilgan bo'lishi mumkin. Butun guruh uchun beriladigan ko'rsatmalar mashg'ulotning boshida beriladi. Ular qisqa, lo'nda, tushunarli bo'lishi kerak. O'rta va katta guruhlarda tarbiyachi bolalar topshiriqlarini qanday o'zlashtirganliklarini bilish uchun biror boladan topshiriqning ketma-ketligini va qaysi usullardan foydalanib bajarish kerakligini so'raydi. Bunday qayta so'rash yaxshi tushinishlariga yordam beradi.

Kichik guruhda tushintirib, ko'rsatgandan so'ng, tarbiyachi yana ishni nimadan boshlash kerakligini qayta esga soladi. Katta guruhda esa bolalarga: nimani chizishini yoki yasashini, asosiysi nimadan iborat, predmetlarni qanday joylashtirish kerakligi haqida o'ylashni taklif qiladi. Bolalar ishga kirishgandan so'ng, tarbiyachi har bir bolaga ko'rsatma berishga kirishmasdan, balki ishga kirisha olmayotgan bolalarga nima tushunarli bo'lmaganini so'rashi lozim, bunday bolalarga qaytadan vazifa

tushintiriladi va ko'rsatma beriladi. Hamma bolalarga ham ko'rsatma berish zarur emas. Ko'rsatma ikkilanuvchan, uyatchang, o'ziga ishonmaydigan bolalarga kerakdir. Yuzaga keladigan qiyinchiliklarni tarbiyachi har doim ham oldindan aytib berishi kerak emas. Tarbiyachining ba'zi bir bolalarni berilgan topshiriqni o'zi mustaqil bajarishiga ko'zi yetrsa, u holda tarbiyachi ko'rsatma berishdan bosh tortishi ham mumkin. Asosiysi, tasviriy faoliyatda bola qiyinchilikka duch kelib, uni bartaraf etishga yo'l topa olishi kerak. Ko'rsatma shakllari hamma bolalar uchun har xil bo'lishi kerak. Ayrim bolalarga maqtoqli ton bilan ko'rsatma berilsa, o'ziga ishongan bolalarga esa ko'proq talab qo'yiladi. Tarbiyachining ko'rsatmalari to'g'ridan-to'g'ri, buyruq shaklida bo'lishi kerak emas. U bolani o'ylashga, fikrlashga undashi kerak. Bola qilgan xatoni ko'rsatish bilan birga, tasvirning ma'nosi o'zgarayotganiga diqqatni qaratish lozim. Masalan: «Qizchani ko'ylagi xuddi g'ijimga o'xshaydi» (yaxshi bo'yalmagan), «Daraxtlar yiqilib ketayotganga o'xshaydi» (yaxshi joylashtirilmagan), «Bu odam biram katta, ammo uyga kira olmayapti» (rasmdagi proporsional holat). Shu bilan birga xatoni qanday qilib to'g'rilash kerakligini aytib bermaslik lozim. Bolaning o'zi fikr yuritsin. Ko'rsatma yoqimli tovush bilan berilishi bolalarning qiziqishini orttiradi. Yakka tartibdagi ko'rsatmalar boshqa bolalarning diqqatini jalb qilmasligi uchun pastroq tovushda, yakka holda beriladi. Mashg'ulot davomida qachon ko'rsatma beriladi? Qachonki, ko'pchilik bolalar xatoga yo'l qo'ysalar va tarbiyachi barcha bolalarning diqqatini o'ziga jalb qiladi va qaytadan tushuntiradi. Bunday mashg'ulot davomida beriladigan ko'rsatmalarni kamroq berish kerak, negaki u ijodiy faoliyatini buzadi.

O'yinli o'rgatish usullari. Tasviriy faoliyatda o'yinlardan foydalanish ko'rgazmali-amaliy o'rgatish usuliga kiradi. Bola qancha kichik bo'lsa o'yin uning tarbiyasida shuncha katta o'rin tutadi. O'yin usullari qo'yilgan masalaga nisbatan bolalarning ishini diqqatini yaxshi jalb qiladi va hayol bilan tafakkurning ishini yengillashtiradi. O'yin usullari kichik guruh uchun birinchi marta Ye.A.Flerina tamonidan tashkil qilingan, keyinchalik A.A.Volkova, T.G.Kazakova tamonidan davom

ettirilib, kichik bog'cha bolalari uchun har bir mashg'ulotni o'yin obrazi bilan bolaga singdirish maqsadida katta bir tizim ishlab chiqildi.

Kichik yoshdagi bolalar uchun o'yin mashqlaridan rasm chizishda keng foydalaniladi. Maqsad bolalarning oddiy chiziqli shakllarni chizishga o'rgatish, hamda qo'l harakatlarini rivojlantirishdir. Bolalar tarbiyachining ortidan qo'llari bilan havoda, so'ng qog'ozda turli chiziqlarni chizadilar. Tarbiyachi: «Bolakay yo'lda chopib ketyapti», «Buvijon» va hokazo, degan iboralar bilan tushuncha hosil qiladi. Obraz bilan harakatning birlashuvi bola tomonidan chiziqlarni va sodda shakllarni tasvirlash malakasiga ega bo'lishni ancha tezlashtiradi.

Kichik guruhda predmetlarni tasvirlashda ham o'yin usullaridan foydalaniladi. Masalan: mehmonga qo'g'irchoq keladi va bolalar unga nozu-ne'matlar yasaydilar, non, pirog, shirliklar va hokazo. Bunday ish mobaynida bolalar sharni yassilashga urinadilar.

O'rta guruhda bolalar ayiqni yumshoq o'yinchog'iga qarab chizishlari kerak. Shunda qiziqarli o'yin o'tkazish uchun, ayiqcha eshikni taqillatadi, so'ng bolalar bilan salomlashib, bolalardan uning rasmini chizib berishlarini iltimos qiladi. Mashg'ulot yakunida u rasmlarni baholashda qatnashadi va yaxshi rasmlarni o'zi tanlaydi.

6 yoshli bolalar bilan tasviriy faoliyat davomida kichik guruhga qaraganda o'yinlar ancha kamayadi. Masalan: sayrda bolalar o'zlarining fotoapparatlari bilan atrofni rasmga oladilar: daraxtlar, qushlar, hayvonlar va hokazo. Guruhga kelib, o'zlari olgan «rasmlarni namoyon qiladilar va rasmlarni chiqaradilar», ya'ni ko'rganlarini qog'ozga tushuradilar. Tarbiyachi o'yindan foydalanganida butun mashg'ulotni o'yinga aylantirib yubormasligi kerak. Chunki bu bolalarning diqqatini topshiriqni bajarishdan tortib, ko'nikma, malakalarga ega bo'lish tizimini buzadi.

Amaliy metodlar. Tasviriy san'atga o'rgatish mobaynida bolalar turli materiallardan foydalanish ko'nikmasiga ega bo'ladilar. Rasm chizish, loydan buyum yasash, applikatsiya turli metodlardan, hamda o'rgatish usullaridan foydalanishni talab qiladi, shu jumladan bolalarda ko'nikma malakalarni hosil qiladigan amaliy metodlardan ham foydalanish

talab qiladi. Amaliy metodlardan asosiysi bo‘lmish, texnik va ba‘zan tasvirlash malakalarini o‘rgatadigan mashqlardir.

Kichik guruhda bu mashqlar bolalar uchun sezilarli emas, yumaloq shaklli predmetlarni yasashni o‘rganib, bolalar koptokni, olmani, apelsinni va shu kabi predmetlarni yasaydilar. Yo‘llarni, yomg‘irlarni chizib, ular gorizonta va vertikal chiziqlarni chizishni mashq qiladilar.

Katta guruhdagi bolalar oldida esa, to‘g‘ridan to‘g‘ri ma‘lum bir topshiriq qo‘yiladi. chiroyli va to‘g‘ri shtrix bilan chizishga o‘rganish. Shtrixlab chizishni ko‘rsatib bergandan so‘ng, bolalarga murakkab bo‘lmagan predmet konturini (Masalan: uy, qo‘ziqorin, olma) chizib olib, uni ozoda qilib bo‘yamaslik rasmni xunuk qilib qo‘yishini biladilar va sidqidildan mashq qiladilar. Mashqlardan tasvirlash harakterga ega bo‘lgan topshiriqlarni tushinish uchun foydalaniladi. Masalan: tarbiyachi bir chiziq bilan inson boshining yonmacha qiyofasini chizishni ko‘rsatib bergandan so‘ng, bolalar bir necha marta odam boshining rasmini qayta-qayta chizadilar.

Evristik metod. Evristik metod grek so‘zidan kelib chiqqan holda, «Evristika» haqiqatni topish san‘atidir. Bu metod topqirlikni, faollikni rivojlantirishga yordam beradi. Tarbiyachining vazifasi bolalarda tasvirlash faoliyatini shunday tashkil qilishi kerak-ki, u faol va ijodiy bo‘lsin. Har bir mashg‘ulot faqatgina didaktik vazifasini emas, ya‘ni ma‘lum bir predmetni tasvirlashni o‘rgatish emas, balki boladan ishni mustaqil bajarishni ham talab qiladi. Shu maqsad bilan tarbiyachi turli xil usullardan foydalanishi mumkin: maslahat, maqtov, topshiriqni bajarish usulini ko‘rsatmasi (to‘liq bo‘lmagan), o‘yinchoq ko‘rsatmasi, eslatma va shu kabilar. Bolani shunday holatga qo‘yish kerakki, u o‘ylagan o‘yini bajarishi uchun o‘zi yo‘l topsin. Shunday qilib u yoki bu metod va usullarni tanlash quyidagilarga bog‘liqdir:

- mashg‘ulot mazmuniga va mashg‘ulot oldida turgan maqsadga, shu bilan birga, tasviriy faoliyatning vazifalariga;
- bolalarning yoshi va rivojlanish darajasiga;
- bolalar foydalanadigan tasviriy materiallariga bog‘liq.

Atrof-olam haqidagi tasavvurlarni mustahkamlash maqsadida mashg'ulotlarda, asosan og'zaki metodlar qo'llaniladi: suhbatlar, bolalarning ko'rganlarini xotiradan qayta eslash uchun yordam beradigan savollar.

Tasviriy faoliyatning turli ko'rinishlarida o'rgatish usullari turlichadir, chunki bir obraz turli vositalar yordamida vujudga keltiriladi. Masalan, mazmunli mavzularda kompozitsiyaga o'rgatish vazifasini rasmlarga qarab tushuntiriladi, uzoqlashayotgan predmetlar yuqoriroqda, yaqindagilari esa pastroqda chiziladi. Bu masala loydan buyum yasaganda shakllarni ularning holatiga qarab joylashtiriladi; yonma-yon yoki ketma-ket va hokazo. Bu yerda alohida tushuncha yoki ko'rsatma berish shart emas. Har bir usuldan o'ylab, mashg'ulot oldida turgan vazifalarga nisbatan, dasturda berilgan mashg'ulotning mazmuniga nisbatan va asosan ushbu guruh bolalarining qay darajada rivojlanganligini hisobga olgan holda foydalanish kerak.

Mashg'ulotda alohida metod va usullar ko'rgazmali va og'zakilari-o'zaro qo'shiladi, mujassamlashtiriladi va bir-biriga umumiy ta'lim jarayonida bog'lanadi. Ko'rgazmalilik bolalar tasviriy faoliyatining moddiy hissiy asosini yangilaydi, so'z esa to'g'ri tasavvurni, tahlilni, idrok qilinganlarni va tasvirlanayotganlarini umumlashtirishni shakllanishiga yordam beradi.

Nazorat savollari:

1. Tasviriy faoliyat mashg'ulotlarida loyihani amalga oshirishning maqsadlarini tushuntiring.

2. Tasviriy faoliyat mashg'ulotlarida loyihani amalga oshirishning qanday vazifalari bor?

3. Tasviriy faoliyat mashg'ulotlarida loyihani amalga oshirish metodlarini ko'rsating.

4. Tasviriy faoliyat mashg'ulotlarida loyihani amalga oshirish usullari qanday?

Asosiy adabiyotlar:

1. Sodiqova Sh.A. Maktabgacha pedagogika. T.: Tafakkur bo‘stoni, 2013.
2. N.Kayumova. Maktabgacha pedagogika. T.: TDPU, 2013.
3. F.R.Qodirova. Maktabgacha pedagogika. T.: Tafakkur, 2019.
4. “Bolangiz maktabga tayyormi?” metodik qo‘llanma. T., 2001.
5. D.R.Djurayeva Maktabgacha yoshdagi bolalarga ta’lim-tarbita berishning zamonaviy tendensiyalari. T.: O‘ZPFITI, 2015.
6. “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi. T., 2022.

Axborot manbalari

7. www.tdpu.uz
8. www.pedagog.uz
9. www.Ziyonet.uz
10. www.edu.uz

Mavzu: Maktabgacha yoshdagi bolalarning jismoniy faolligini oshirish texnologiyalari.

Reja:

1. MTTning turli yosh guruhlarida jismoniy harakatlarni loyihalashtirish.
2. Mashg'ulotlar orasida chalg'ituvchi jismoniy harakatlarni rejalashtirish.

Tayanch tushunchalar: chiniqish, jismoniy daqiqalar, maydonchalar, sog'lomlashtirish vazifalari, ertalabki badantarbiya, quyosh, suv, havovannalari.

MTTning turli yosh guruhlarida jismoniy harakatlarni loyihalashtirish. Jismoniy tarbiya mashg'ulotlari bolalarni jismoniy mashqlarga muntazam o'rgatishning asosiy shaklidir. Mashg'ulotlarning ahamiyati harakatlar madaniyatini mujassam shakllanishi, sog'lomlashtirish, ta'limiy va tarbiyaviy vazifalarni muntazam amalga oshirishdan iboratdir.

Mashg'ulotlar xushchaqchaq, intizomli, atrof-muhitda yaxshi harakat qila oladigan, belgilangan vazifaga muvofiq tez va ishonch bilan, maqsadga yo'nalgan holda faoliyat ko'rsata oladigan, shuningdek, axloqiy sifatlar va ijodiylik namoyon eta oladigan shaxslarni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Jismoniy mashg'ulotlar kuzda, qishda va bahorda binoda hamda ochiq havoda o'tkaziladi. Yoz paytida o'yinlar, mashqlar ochiq havoda, jismoniy tarbiya maydonchasida o'tkaziladi.

Mashg'ulotlar tuzilishi jismoniy mashqlarning bolalar tomonidan izchil bajarilishidan iboratdir. U qo'yilgan vazifalar, nerv tizimining ish qobiliyati va bola organizmining har bir alohida yosh bosqichidagi xususiyatlari bilan belgilanadi. Mashg'ulot paytida bola organizmining dinamikasi va uning psixologiyasini nazorat qilish tarbiyachining asosiy vazifalaridan biridir.

Jismoniy tarbiya mashg'ulotlari o'zaro bog'liq uch qismdan iboratdir:

1. Kirish – tayyorgarlik.

2. Asosiy qism.

3. Yakuniy qism.

Ta'limiy, tarbiyaviy va sog'lomlashtirish vazifalari mashg'ulotning har bir qismi uchun baravar muhim ahamiyatga ega. Jismoniy tarbiya mashg'ulotining birinchi qismi qo'yilgan vazifalar va uning asosiy qismidagi mashqlar mazmuniga ko'ra turlicha bo'lishi mumkin.

Mashg'ulotning bu qismi vazifasi bolalarda unga nisbatan qiziqish va emotsional kayfiyat paydo qilishdan, diqqatning tayyorgarlik darajasini tekshirishdan, ayrim harakat ko'nikmalarini aniqlashtirishdan, bola organizmini asta-sekin mashg'ulotning asosiy qismida kechadigan birmuncha intensiv tez faoliyatga tayyorlashdan iboratdir. Shu maqsadda bolalarga to'g'ri qad-qomatni tarbiyalashga, yassi tovonlikni oldini olishga yordam beradigan, fazoda hamda jamoada mo'ljal olish bilan bog'liq, bajarilishi ko'p vaqtni talab qilmaydigan tanish mashqlar va ularning variantlarini bajarish taklif etiladi.

Kirish qismi bolalarning kolonnaga 3 va 4 qator bo'lib saflanishi, tarqalish bilan yakunlanadi. Bu bolalarni mashg'ulotning asosiy qismi boshlanishidagi umumrivojlantiruvchi mashqlarni o'rgatishga o'tish uchun xizmat qiladi.

Bu qism kichik guruhlarda 2 – 4 daqiqagacha, o'rta guruhlarda 3 dan 5 daqiqagacha, katta guruhlarda 4 dan 6 daqiqagacha, davom etadi.

Bunday mashqlarga quyidagilar kiradi:

- saflanish mashqlari – turlicha saflanishlar va qayta saflanishlar;
- turli topshiriqlar bilan bajariladigan yurish va yugurish;
- tarqalib yengil yugurish hamda keyinchalik katta va kichik davra, kolonna va hakoza bo'lib saflanish;
- turli ko'rinishdagi va yassitovonlikning oldini olish maqsadidagi yurishlar tovonda, oyoq uchida, poldagi qalin shnur ustida, narvonda yurish va boshqalar.

Mashg'ulotning bu qismida bir holatda dastlab bolalarni umumrivojlantiruvchi mashqlarga, so'ngra asosiy harakatlarga o'rgatish va jismoniy sifatlarni tarbiyalash vazifalari belgilanadi; ikkinchi bir holatda

asosiy harakat mashqlariga o'rgatish belgilanadi. Bu mashqlar yangi harakat materiali bilan tanishtirishni, avvaldan tanish mashqlarni turli variantlardan foydalanib takrorlashni, mustahkamlanish bosqichidagi harakat ko'nikmalarini takomillashtirishni ko'zda tutadi. Shundan so'ng barcha bolalarni intensiv harakatga tortadigan qoidalari harakatli o'yinlar o'tkaziladi.

Bolalarning psixik ish qobiliyatining davomsizligini hisobga olib, murakkab vazifalar asosiy qismning boshida belgilanadi (bolalarni yangi material bilan tanishtirish yoki juda murakkab koordinatsiyali mashqlarni bajarish).

Umumrivojlantiruvchi mashqlarni bolalar kichik buyumlar, bayroqchalar, tayoqchalar, chamberaklar, lentalar, shnurlar bilan bajaradilar. Chunki ular organizmning funksional holatini yaxshilashga ta'sir etadi.

Umumrivojlantiruvchi mashqlarni bolalar kichik buyumlar, bayroqchalar, tayoqchalar, chamberaklar, lentalar, shnurlar bilan bajaradilar. Chunki ular organizmning funksional holatini yaxshilashga ta'sir etadi.

Dastlab to'g'ri qad-qomatni shakllantirish va nafas olishni tartibga solish maqsadida qo'l mushaklari va yelka kamari mushaklarini rivojlantirish hamda mustahkamlash mashqlari beriladi. Ikkinchi navbatda gavda uchun, orqa mushaklarni mustahkamlash va umurtqa egiluvchanligini rivojlantiruvchi (oldinga, orqaga va yon tomonlarga egilish, gavadani aylantirish) mashqlari beriladi. Uchinchi navbatda qorin va oyoq mushaklarini mustahkamlovchi (cho'kkelash, tizzadan bukilgan oyoqlarni ko'tarish...) mashqlari beriladi.

Shundan so'ng asosiy harakatlarni o'rgatishga o'tiladi. Bunda ulardan biri bolalar uchun yangi, boshqalari esa o'rganish va takomillashtirish bosqichida bo'ladi.

Mashg'ulotning umumrivojlantiruvchi mashqlarni o'rgatish bilan olib boriladigan asosiy qismi davomiyligi: kichik guruhlarda 15 dan 18 daqiqagacha; o'rta guruhda 20 dan 22 daqiqagacha; katta guruhda 25 dan 28 daqiqagacha bo'ladi.

Umumrivojlantiruvchi mashqlarsiz o'tkazilganda esa uning davomiyligi kichik guruhlarda 8 – 12 daqiqa, o'rta guruhda 12 – 15 daqiqa, katta guruhda 15 – 20 daqiqani tashkil etadi.

Mashg'ulotning o'yindan so'nggi yakunlovchi qismi tobora sekinlashadigan intensiv suratdagi yurishni o'z ichiga oladi. U umumiy qo'zg'aluvchan ishga yordam beradi; yurish jarayonida bolalar bir necha nafas olish mashqlarini bajarishlari mumkin. Ba'zi hollarda yurish barcha bolalar ishtirokidagi kam harakatli o'yin bilan almashtirilishi mumkin.

Yurish yoki uni almashtiruvchi o'yin so'nggida mashg'ulotga yakun yasaladi. Yakunlovchi qism: kichik guruhda 2 dan 3 daqiqagacha, o'rta va katta guruhlarda 3 dan 4 daqiqagacha bo'ladi.

Butun mashg'ulotning davomiyligi:

- kichik guruhlarda 15 – 20 daqiqa;
- o'rta guruhlarda 20 – 25 daqiqan;
- katta guruhlarda 30 – 35 daqiqani tashkil etadi.

Ochiq havodagi jismoniy tarbiya mashg'ulotlari. Jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini ochiq havoda o'tkazish juda muhimdir. Ular bola organizmining funksional jihatdan shakllanishiga, chiniqishiga yordam beradi, shamollash kasalliklariga qarshiligini oshiradi.

Ochiq havodagi mashg'ulotlar hamda uch qismdan: kirish – tayyorgarlik, asosiy va yakunlovchi qismlardan iboratdir.

Mashg'ulotning kirish – tayyorgarlik qismi harakat texnikasini yaxshilash, oyoq mushaklarini mustahkamlash, qomatni yaxshilash maqsadida nafas olish, sekin sur'atdagi yugurish mashqlaridan iboratdir. Yugurishdan so'ng bolalar zvenoli kolonna, doira va boshqalarga saflanadilar, bu keyingi mashqlar uchun qulaydir.

Mashg'ulotning asosiy qismi qo'l, gavda va oyoq mushaklariga yaxshi yuklama beruvchi umumrivojlantiruvchi mashqlarni bajarish uchun mo'ljallanadi. Shundan so'ng o'rtacha tezlikda yugurish o'tkaziladi. U yurish va bolalarning asosiy harakatlarni bajarish uchun qayta saflanish bilan tugallanadi. Bunda avval yoki yangi harakatlar, o'rtacha tezlikda yugurishdan so'ng esa sekin sur'atdagi yugurish bilan tugallanadigan tanish (takroriy) harakatlar beriladi. Bu qism oxirida musobaqali harakatli o'yin, estofeta o'yini yoki sport o'yini o'tkaziladi. Ular bolalarning yuqori harakat faolligini ta'minlaydi.

Mashg'ulotning yakunlovchi qismida sekin sur'atdagi yugurishdan nafas olish mashqlarini bajargan holda yurishga o'tiladi

Jismoniy mashqlarni mashg'ulotlar uchun tanlash dastur asosida tuziladigan ish rejasi bo'yicha belgilanadi. Mashg'ulotlarni rejalashtirishda yil fasli o'tkazish sharoitini hisobga olish lozim.

Tarbiyachi bolalarni uyushtirishning frontal, guruh, individual kabi turli usullaridan foydalanadi. Frontal usullardan foydalanilganda bolalarga barcha uchun bir xil tarzda, bir vaqtda bajariladigan mashqlar beriladi. Frontal usulni mashg'ulotning istalgan qismida, ayniqsa bolalarni yangi mashqlarga o'rgatishda yoki allaqachon tanish mashqlarni takomillash-tirishda qo'llashi maqsadga muvofiqdir. Bu usul bolalarda harakat uyg'un-ligini tarbiyalashda, ularni barcha uchun barovar vazifalarni xal etishga birlashtirishda, tarbiyachining bolalar bilan bevosita aloqaga kirishishda, shuningdek mashg'ulotlarning motor zichligini oshirishda samaralidir.

Bolalar mashg'ulot detallarini o'rganish va aniqlash jarayonida navbati bilan harakat qiluvchi uncha katta bo'lmagan guruhga bo'linishi mumkin. Bunda tartbiyachi mashqning bir yoki ikki guruhga tomonidan bajarilishini kuzatib borish imkoniyatiga ega bo'ladi, qolgan bolalar esa o'z o'rtoqlari harakatlarini kuzatadilar va tarbiyachini tinglaydilar.

Bundan tashqari mashqlarni potok usulida bajarishdan ham foydala-niladi, bunda barcha bolalar aynan bir mashqni navbatma-navbat, birin-кетин, to'xtovsiz potok usulida bajaradilar. Mashqlarni keng ko'lamda takrorlash uchun ularni bajarish ikki va uch potokda tashkil etilishi mumkin. Jismoniy mashqlarni poton usulida bajarish usulini katta va

tayyorlov guruh bolalariga nisbatan qo'llash maqsadga muvofiqdir. Katta va tayyorlov guruhlarda jamoa usuldan foydalaniladi. U mashg'ulotda tarbiyachining bolalarni o'rgatish jarayoni va bolalarning avval orttirgan harakat ko'nikmalarini takomillashtirish bilan qo'shib olib borilgan hollarda qo'llaniladi. Bunda bolalarning bir guruhi tarbiyachi rahbarligida biror-bir harakatga o'rgatiladi ikkinchi guruh bolalari (yoki ikkita katta bo'lmagan guruh) esa bu vaqtda boshqa mashq turini mashq qiladilar (takroriy). O'zlariga avvaldan tanish biroq turli mashqlarni (to'p o'yini, tirishib chiqish, muvozanat saqlash va boshqalar (shuningdek ijodiy topshiriqlarni bajaradigan ikki yoki uch guruh bolalar bo'lishi mumkin. Mashg'ulot jarayonida har bir bola o'ziga berilgan topshiriqlarni tarbiyachi nazorati ostida mustaqil bajarayotganida yakka yondashish usulidan foydalanish mumkin. Hamma uchun umumiy bo'lgan mashqlar detallarini aniqlashtirish maqsadida mashq tarbiyachi chaqirig'iga ko'ra yakka tarzda bajariladi. Bunday usul tarbiyachining alohida e'tiborini bolalarni yaxshi uyushtirishni barchani faol kuzatishga jalb etish va topshiriqlar bajarishning to'g'riligini tahlil qilishni, mashqlarni tarbiyachi chaqirig'iga ko'ra qayta bajarishga tayyor turishni talab etadi.

Mashg'ulotda bolalar faoliyatini to'g'ri almashtirib turish umumiy zichligini ta'minlaydi. Mashg'ulotning umumiy zichligi pedagogik jihatdan o'zini oqlagan vaqtning mashg'ulot davomiyligiga nisbati bilan belgilanadi. Bolalarning tushuntirishlar, ko'rsatmalar, og'zaki instruksiyalarni idrok etishi, tarbiyachi namoyish etgan jismoniy mashqlarni bajarish usullarini tushuntirib berishi jismoniy mashqlarni bajarishi va dam olishi pedagogik jihatdan oqlangan hisoblanadi.

Ertalabki gimnastika bolaning oila, maktabgacha ta'lim tashkilotidagi kundalik rejimining majburiy qismidir. Uning kattalar rahbarligida o'tkazib turilishi bolalar asta-sekin yoqimli mushak sezgisi, ijobiy emotsiyalar xushchaqchaqlik kayfiyatini o'yg'otadigan jismoniy mashqlarga nisbatan ko'nikishni tarbiyalaydi. Ertalabki gimnastikaning ahamiyati rang-barang: u organizmning hayot faoliyatini yaxshilaydi, uyqudan so'ng nerv tizimini harakatga keltiradi, bedorlikka o'tish vaqtini qisqartiradi, ijobiy hislar o'yg'otadi. Uyqudan so'ng maxsus tanlangan jismoniy

mashqlardan iborat ertalabki gimnastika bolani butun organizmini asta-sekin faoliyat holatiga jalb etadi. Jismoniy mashqlarni bajarish bosh miya tizimi faolligini kuchaytiradi. Ko'rish, eshitish, tayanch harakat, teri kabi barcha retseptorlardan bosh miyaga keladigan butun impulslar oqimi nerv tizimi ish qobiliyatini va organizmining hayot faoliyatini tiklaydi. Ertalabki gimnastika to'g'ri qad-qomatni tarbiyalashga ta'sir etib, nafas olishni chuqurlashtiradi, qon aylanishini kuchaytiradi, modda almashishiga yordam beradi. Ertalabki gimnastika bolalarda diqqatni, maqsadga intiluvchanlikni tarbiyalaydi, aqliy faoliyatining oshishiga yordam beradi, emotsiya va quvonch tuyg'ularini uyg'otadi. Bolalarning jismoniy mashqlarni ochiq havoda yoki darcha derazalari ochiq xonada suv muolajalari (artinish, suv qo'yish, dush) bilan o'tkazishlari juda sog'lomlashtiruvchi samara beradi, nerv tizimining umumiy holati va funksional imkoniyatlarini yaxshilaydi, uni mustahkamlaydi va chiniqtiradi qo'zg'alish va tormozlanish jarayonlarining muqobillashuviga yordam beradi, almashinish reaksiyalarini yaxshilaydi, shamollash va yuqumli kasalliklarga nisbatan immunitet hosil qiladi, bolalarda tetiklik, yengillik, quvonch sezgilarini o'yg'otadi.

Bolalar organizmini chiniqtirish maqsadida suv harorati asta-sekin pasaytirib boriladi, bunda shifokor ko'rsatmasi asosida har bir bolaga yakka yondashishga rioya qilinadi.

Ertalabki gimnastikani o'tkazish uchun avval o'rganilgan mashqlar ichidan tanlanib, mashqlar majmuasi tuziladi.

Mashqlarni quyidagi tartibda o'tkaziladi:

a) yelka kamari mushaklarining rivojlantiruvchi va mustahkamlovchi, yelka bo'g'imlari, ko'krak qafasi harakatchanligini rivojlantirishga, umurtqa pog'onasini rostdashga xizmat qiluvchi mashqlar;

b) orqa mushagi va umurtqa pog'onasi egiluvchanligini rivojlantirish va mustahkamlashga mo'ljallangan, ichki organlarga massaj kabi ta'sir etuvchi, oyoq bo'g'imlarini rivojlantiruvchi mashqlar;

d) qorin va oyoq mushaklarini rivojlantirishga mo'ljallangan mashqlar.

Mashqlar majmuasini tuzishda har bir yosh guruhining yosh va yakka xususiyatini hisobga olish lozim.

Ertalabki gimnastika kichik guruhdan boshlab joriy etiladi. Ertalabki gimnastikada harakatlarga o'rgatilmaydi, shuning uchun tarbiyachi mashqni oldindan tushuntirishi va namoyish qilishi kerak emas. Kichik va o'rta guruhlarda yilning birinchi yarmida tarbiyachi bolalarga mashqni o'zi bilan birga bajarishni taklif etadi.

O'rta guruhning ikkinchi yarmi va katta va tayyorlov guruhlarida u mashqlarni nomini qisqagina aytadi, dastlabki holat uchun buyruq beradi. Mashq boshlashdan oldin va u tugagach, katta guruh bolalari asosiy tik holatda (tovonlarni juftlashtirib, oyoq uchlarini kerib) turadilar. Kichik va o'rta guruhlarda bolalar oyoqlarni parallel holda biroz kerib turadilar, bu yassi tovonlikni oldini oladi.

Ertalabki gimnastika so'ngidagi sur'atni sekinlatib yurish, turgan holatida oyoqlarini biroz qutarib qadam tashlash, nafas olish mashqlarini bajarish bilan tugallanadi. Bu bola yurak pulsini normal xolga keltiradi.

Jismoniy daqiqalar. Jismoniy daqiqalar (qisqa muddatli jismoniy mashqlar) o'rta, katta va maktabga tayyorlov guruhlarida mashg'ulotlar o'rtasidagi tanaffusda, shuningdek mashg'ulot jarayonining o'zida o'tkaziladi. Jismoniy daqiqaning ahamiyati bola faloliyati va xolatini harakat faolligi orqali almashtirishdan iborat bo'lib, u charchoqni yozadi, bolaning emotsional ijobiy holatini tiklaydi.

Mashg'ulotlar orasida chalg'ituvchi jismoniy harakatlarni rejalashtirish. Agar bola mashg'ulot jarayonida nisbatan harakatsiz turib qolsa toliqish yuzaga keladi. Toliqish bir xil ish, shuningdek mashg'ulot yuklamasini buzilishi tufayli kuchayadi, bu bolalarning e'tiborini susaytiradi. Bu bosh miya po'stlog'ida rivojlanadigan tormozlanish va bolaning o'quv materialini o'zlashtirish qobiliyatining susayishi bilan izohlanadi. U chalg'iy boshlaydi, diqqat faolligi, idroki susayadi. Bu belgilarning barchasi faoliyatni o'zgartirish zarurligini ko'rsatadi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, hatto 6 yoshli bolalar ham 20 daqiqagina nisbatan harakatsiz va diqqatni jamlab tura olar ekanlar; shu

muddatdan so'ng ular toliqish tufayli bilimlarni yaxshi o'zlashtirish va ko'nikmalarni egallashga qodir bo'la olmaydilar.

Jismoniy mashqlarni bajarish mushak ishini faolashtiradi, bu o'z navbatida qon aylanishini kuchaytiradi va oqibatda yurak ishining, nafas olishning intensivligini oshiradi, miyaning qon bilan ta'minlanishini faollashtiradi. Bularning hammasi birgalikda bola psixikasi emotsional – ijobiy holatning shakllanishiga, diqqatning, aqliy faoliyat va umumiy jismoniy holatning oshishiga ta'sir qiladi. Charchoq yo'qoladi, bola dam oladi va yana ishtiyoq bilan shug'ullana boshlaydi.

Jismoniy daqiqalar tarkibiga 10 – 15 marta sakrash, 10 – 12 marta cho'kkalab o'tirish yoki turgan joyida yugurish (30 – 40 sekund) kiradi. Jismoniy daqiqalari o'z ichiga yelka kamari va qo'llarga mo'ljallangan 2 – 3 ta mashq, tortilish, egilish va gavdani burish mashqlarini oladi. Jismoniy daqiqalar 2 – 3 daqiqa davom etadi.

Ertalabki badantarbiya mashqlarining sog'lomlashtiruvchi turlari. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ertalabki badantarbiya mashqlari bolalarni har tomonlama jismoniy kamolotga yetkazish, salomatligini mustahkamlash va harakat funksiyalarini takomillashtirish maqsadida qo'llaniladi. Bu guruhga sport ertalabki badantarbiya mashqlari, badiiy ertalabki badantarbiya mashqlari kiradi. Bu turlar sport yo'nalishiga ega bo'lib, sport turlari sifatida targ'ib etiladi. Bulardan maqsad, mashqlarni ijro etish texnikasida yuksak kamolotga erishish, yuksak sport mahoratini ko'rsatish, hamda har yo'qlama yuksak jismoniy tayyorgarlik asosida ertalabki badantarbiya mashqlari ko'p murakkab mashqlarini bajara bilishga erishishdan iborat.

Ertalabki badantarbiya – amaliy mashqlarning bir ko'rinishidir, ertalabki badantarbiya yanada tezroq va to'la ravishda bolaning sog'lig'ini tiklash uchun qo'llaniladi, yana jismoniy sifatlarni rivojlantirishda, chidamlilikda qo'llaniladi.

Ertalabki badantarbiya mashg'ulotdan oldin o'tkaziladi. Uning ahamiyati: organizmni chiniqish jarayoniga tayyorlash. Ertalabki badantarbiya 7 – 15 daqiqa davom etadi. Badantarbiya mashqlari 5 – 7 ta mashqlardan iborat. Eng ko'p og'irlik mashg'ulotlarning o'rtasida

o'tkaziladi. MTT guruhlarida ertalabki mashqlar sog'lomlashtirish va tarbiyaviy vazifalarni bajaradi. Kun tartibining ajralmas qismi bo'lgan holda u har bir bola uchun majburiydir. Har kuni uyg'ongach (5 – 7 daqiqadan so'ng) maxsus tanlangan 7 – 12 jismoniy mashqlar 10 – 15 daqqa davomida organizm faoliyatini faollashtiradi, tananing to'g'ri o'sishidagi ko'nikmalarga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, yassi oyoqlikdan ogohlantiradi. Ertalabki mashqlarda ishtirok etish bolalarda foydali bo'lgan har kuni bajariladigan estalabki jismoniy mashqlarni bajarishni ta'minlaydi.

Aqliy va jismoniy mehnatning ishlab chiqaruvchanlik darajasi birmuncha pasaygan bo'ladi. Ertalabki jismoniy mashg'ulotlarning ahamiyati markaziy nerv sistemasiga kuchli analizatorlarning retseptorlarining signallari oqimi kelib tushadi, ayniqsa, proporsiya-retseptorlardan, bu markaziy nerv tizimining tez qo'zg'alishiga va mehnatga yaroqliligi me'yorini qayta tiklaydi. Ertalabki mashqlar teri retseptorlarining sovuqqa va suv bilan bo'ladigan ta'sirlari birgalikda o'tkazilsa, nerv sistemasining qo'zg'alish jarayoni tezroq yo'lga qo'yiladi. Tashqi muhitdagi ayrim kuzatuvchilarni ta'sirlari (suv jarayonlari, toza havo va quyoshning ta'siri) nerv tizimining qo'zg'alishi bilan bir qatorda organizmning chiniqishiga yordam beradi.

Maktabgacha ta'lim tizimini takomillashtirish, ta'lim va tarbiya jarayonini tarbiyachilar tomonidan to'g'ri tashkil etilishi ma'sul shaxslar tomonidan uni nazorat qilishning afzalligini ta'minlaydi, maktabgacha yoshdagi bolalar ota-onalarining oilada bola tarbiyasi bilan shug'ullanishlari uchun qulaylik yaratish maqsadida "Ta'lim to'g'risida"gi qonun, "lk qadam" davlat o'quv dasturi, Davlat standartlari asosida ishlar olib boriladi. Shuningdek maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim va tarbiya jarayonini samarali olib borishda olimlarning o'rni alohida ekanligini qayd qilish joiz.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni chiniqtirish maqsadida havo vannalari, suv muolajalari (artinish, suv quyish, dush, cho'milish) va quyosh vannalaridan foydalaniladi.

Nazorat savollari:

1. Jismoniy tarbiya mashg'ulotlar qanday olib boriladi?
2. Kun tartibidagi jismoniy sog'lomlashtirish ishlari qanday olib boriladi?
3. Ertalabki gimnastika, harakatli o'yinlar va sayr paytidagi jismoniy mashqlari qanday olib boriladi?
4. Jismoniy daqiqalar, kunduzgi uyqudan so'nggi jismoniy mashqlar qanday olib boriladi?
5. Chiniqtirish tadbirlari qanday olib boriladi?
6. Faol dam olish: bolalar turizmi, jismoniy dam olishlari, jismoniy tarbiya bayramlari, salomatlik kunlari, ta'tillar qanday olib boriladi?
7. Bolalarning mustaqil harakat faoliyati qanday olib boriladi?

Adabiyotlar:

1. F.R.Qodirova. Maktabgacha pedagogika. T.: Tafakkur, 2019.
2. "Bolangiz maktabga tayyormi?" metodik qo'llanma. T.: 2001.
3. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi. T.: BMT bolalar jamg'armasi (YUNISEF), 2018.
4. Xujayev F., Raximqulov K.D., Nigmanov B.B. "Harakatli o'yinlar va uni o'qitish metodikasi" Cho'lpon nashriyoti, Toshkent, 2011 y.
5. Abdullayev A., Xonkeldiyev Sh. Jismoniy tarbiya asoslari va metodikasi. Toshkent, O'zbekiston Davlat jismoniy tarbiya institute, 2005 yil, 300 b.
6. Liviyskiy A.N Maktabgacha yoshdagi bolalarni jismoniy tarbiya asoslari va metodikasi. Toshkent, 1995 yil, 500 b.
7. Xujayev F., Raxmonqulov K.D., Nigmanov B.B. "Sport va harakatli o'yinlar va uni o'qitish metodikasi" TDPU nashriyoti Toshkent, 2008 y.

Axborot manbalari

8. www.tdpu.uz
9. www.pedagog.uz
10. www.Ziyonet.uz
11. www.edu.uz
12. http://player.myshared.ru/116/1441122/slides/slide_14.jpg

3-MODUL: PEDAGOGIK TEKNOLOGIYALARNING RIVOJLANISH BOSQICHLARI VA O'ZIGA XOS XUSUSIYTLARI

Mavzu: Pedagogik texnologialarning rivojlanish bosqichlari va o'ziga xos xususiytlari.

Reja:

1. Pedagogik texnologiyalarning o'ziga xos xususiytlari.
2. Ta'lim jarayonida testlardan foydalanish.

Tayanch tushunchalar: texnologiya, pedagogik hamkorlik, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, ta'lim texnologiyalari, noana'naviy mashg'ulot shakllari, interaktiv metodlar.

Pedagogik texnologiyalarning o'ziga xos xususiyatlari. Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol metodlar, innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan kunga kuchayib bormoqda.

Ta'lim sifatining yuqori darajada bulishiga bevosita ta'sir etuvchi omillar bo'yicha mutaxassislarining turlicha qarashlari mavjud. Jumladan, bilim oluvchilarning saviyasi, pedagoqlarning bilimi va mahorati, ularning kompetentligi va kreativligi, ta'lim jarayonining moddiy-texnik ta'minoti, jarayon monitoringining to'g'ri tashkil etilishi, natijalarning tahlili va shu kabi ko'pgina omillarni aytish mumkin. Mazkur omillar har bir oliy ta'lim muassasasining rivojlanish strategiyasining o'quv va ilmiy jarayonlar bilan bog'liq qismlarida albatta o'z aksini topadi. Ayniqsa, o'quv dasturlarining zamonaviy talablar asosida bo'lishiga erishish, real mehnat bozori talablariga mos kadrlar tayyorlashga yo'naltirilganligi, onlayn ta'limni amalga oshirishga sharoitlar yaratish, ilmiy faoliyatga yoshlardagi ehtiyojni kuchaytirish, oliy malakali ilmiy pedagogik kadrlar tayyorlash,

xalqaro hamkorlikni kengaytirish, kasbiy ta'limga yo'naltirish kabilarga bugungi kunda mamlakatimiz oliy ta'lim muassasalarida ham muhim vazifa sifatida qaralmoqda. Har bir bo'lajak mutaxassis ta'lim tizimini isloh qilishning zarurligini tushunib yetishi va uning amaliyotda ta'lim muassasalari innovatsion jarayonlariga ko'shilishdagi ahamiyatini anglab etishi hamda yaratish imkoni mavjud bo'lgan innovatsion maydonda o'zini qurish va eng muhimi, yangiliklarni o'zlashtirishdan iborat.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalarning eng asosiy negizi bu o'qituvchi va talabning hamkorlikda belgilangan maqsaddan kafolatlangan natijaga erishishlari uchun tanlangan texnologiyalariga bog'liq, ya'ni o'qitish jarayonida, maqsad bo'yicha kafolatlangan natijaga hamkorlikda erishishlari uchun tanlangan texnologiyalariga bog'liq, ya'ni o'qitish jarayonida, maqsad bo'yicha kafolatlangan natijaga erishishda qo'llaniladigan har bir ta'lim texnologiyasi o'qituvchi va talaba o'rtasida hamkorlik faoliyatini tashkil eta olsa, o'quv jarayonida talabalar mustaqil fikrlay olsalar, ijodiy ishlay olsalar, izlansalar, tahlil eta olsalar, o'zlariga, guruhga, guruh esa ularga baho bera olsa, pedagog ularning bunday faoliyatlari uchun imkoniyat va sharoit yarata olsa, ana shu o'qitish jarayonning asosi hisoblanadi. Har bir o'quv mashg'uloti mavzusi, o'quv predmetining o'ziga xos texnologiyasi bor, ya'ni o'quv jarayonidagi ta'lim texnologiyasi – bu yakka tartibdagi jarayon bo'lib, u talabning ehtiyojidan kelib chiqqan holda bir maqsadga yo'naltirilgan, oldindan loyihalashtirilgan va kafolatlangan natija berishiga qaratilgan pedagogik jarayondir. Ta'lim texnologiyasi – ta'lim tizimini konseptual asoslariga dalil keltirishdan, maqsadlarni qo'yishdan, natijalarni shakllantirishdan, o'quv materialini tanlash va strukturalashtirishdan, ta'lim modelini tanlashdan to ularni amalga oshirishgacha, ularning optimallik va samaradorlik darajasini loyihalashtirishni o'z ichiga oladi.

Mavzu bo'yicha ilmiy manbalarning qisqacha tahlili. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, ta'lim texnologiyalari va pedagog mahoratiga oid bilim, tajriba va interfaol metodlar talabalarni bilimli, yetuk malakaga ega bo'lishlarini ta'minlaydi. Hozirgi vaqtda ta'lim-tarbiya jarayonida ta'lim innovatsiyalarni keng ko'lamda qo'llash jahon taraqqiyotining global

tendensiyasi hisoblanadi. Innovatsiya (inglizcha innovation) – yangilik, kiritish, yangilikdir. Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o'qituvchi va talabalar faoliyatiga yangilik, o'zgartirishlar kiritish bo'lib, uni amalga oshirishda asosan interaktiv metodlardan to'liq foydalaniladi.

U.Tolipov va M.Usmonboevalarning fikriga ko'ra, interaktiv metodlar – bu jamoa bo'lib fikrlash deb yuritiladi, ya'ni pedagogik ta'sir etish usullari bulib, ta'lim mazmunini tarkibiy kislmlari hisoblanadi. Bu metodlarning o'ziga xosligi shundaki, ular faqat pedagog va talabalarning birgalikdagi faoliyat ko'rsatishi orqali amalga oshiriladi.

Bunday pedagogik hamkorlik jarayoni o'ziga xos bo'lib, ularga quyidagilar kiradi:

- talabanning dars davomida befarq bo'lmasligi, mustaqil fikrlashni, ijod etishi va izlanishga majbur etishi;
- talabani ukuv jarayonida bilimga bulgan kizikishlarini doimiy ravishda bulishini ta'minlashi;
- talabanning bilimga bo'lgan qiziqishini mustaqil ravishda har bir masalaga ijodiy yondashgan holda kuchaytirishi;
- pedagog va talabanning hamisha hamkorlikdagi faoliyatini tashkil etishi.

Taniqli olim N.A.Muslimovning I ta'kidlashiga ko'ra, ta'lim texnologiyalarning xislati shundaki, unga qo'yilgan maqsadga erishish kafolatini beruvchi o'quv jarayoni rejalashtiriladi va amalga oshiriladi. Darhaqiqat, mashg'ulotning muvaffaqiyatli o'tishining 80 foizi o'quv jarayonini to'g'ri loyihalashtirish, tashkil etish va uni amalga oshirishga bog'liq.

O'quv jarayonini loyihalashtirish quyidagi uch bosqichdan iborat:

- o'quv maqsadlari va natijalarini belgilash;
- natijalar asosida nazorat topshiriqlari va baholash mezonlarini ishlab chiqish;
- o'quv jarayonining texnologik xaritasi (dars ishlanmasi xaritasi)ni ishlab chiqish.

B.X.Xodjayevning fikriga ko'ra, o'quv jarayonini loyihalashtirishda ta'lim mazmunini, maqsadini, kutilayotgan natijani to'g'ri belgilash, ta'lim metodlari, shakllari va vositalarini to'g'ri tanlash, talabalarning bilim,

ko'nikma va malakalarini baholashning aniq mezonlarini oldindan ishlab chiqish, mashg'ulotga ajratilgan vaqt ichida ularni to'g'ri amalga oshirish va bir-biri bilan uyg'unlashuviga e'tiborni qaratish maqsadga muvofiqdir.

Professor M.Ochilovning ta'kidlashicha, o'quv maqsadi – bu muayyan ta'lim jarayonini yakunida ta'lim oluvchi tomonidan o'zlashtirilishi, ya'ni xosil qilinishi lozim bo'lgan bilim, xatti-harakat bilan bog'liq bo'lgan amaliy topshiriqni uddalay olish mahorati, shaxsiy fazilatlar va xulqini belgilaydi. O'quv maqsadi va natijalarni belgilashda aniq ulchanadigan, real amalga oshiriladigan, erishish mumkin bo'lgan imkoniyat inobatga olinadi.

O'quv-tarbiya jarayonida bilim berishning zamonaviy pedagogik texnologiyalaridan keng foydalanish, ularni doimiy ravishda takomillashtirib borish, rivojlangan davlatlar ta'lim tajribalaridan maqsadli foydalanish – ta'limning sifati va samaradorligini kafolatlaydi. Zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalaridan fan, mavzu va uning mazmunida o'rinli foydalanish ta'lim oluvchilarning qiziqishlarini orttiradi, bilish faoliyatini yuqori darajada bo'lishga imkon yaratadi.

Ta'limni rivojlantirishda pedagogik jamoa va o'qituvchilarning innovatsion faoliyatini shakllantirish – ularda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish malakasining talab darajasida bo'lishi, mazmunan boyitishni ta'minlaydi. Xususan, ta'lim tizimining boshlang'ich sinflarida o'qitish jarayoni texnik vositalar, innovatsion va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni mukammal o'rganish, ta'lim jarayoniga moslashtirish – bugungi kun talabidir. Bu esa o'quvchilarni fanga bo'lgan qiziqishini yanada orttiradi, shuningdek o'rgatishda kam kuch, kam vaqt sarflab, o'qitish vositalaridan samarali foydalanishga yo'l ochadi. Ma'lumki, an'anaviy o'qitish tizimida o'qituvchi o'quvchiga asosan axborot beruvchi manba hisoblanadi, ya'ni bilim olishda: axborotlarni uzatish va qayta ishlanmagan holatda o'quvchidan qabul qilib olish kuzatilgan. Ya'ni dars jarayonida olingan bilim faollashuv pog'onasiga ko'tarilmagan.

Zamonaviy o'qitish sharoitida esa kafolatlangan o'quv maqsadlariga erishish jarayoni oldindan loyihalashtiriladi va amalga oshiriladi.

Texnologik yondashuv yuzakilikka emas, balki rejalashtirilgan natijani amalga oshirish imkonini beruvchi konstruktiv, ko'rsatmali sxemada o'z ifodasini topadi. Umuman olganda boshlang'ich sinflarda o'qitish jarayoniga texnologik yondashuv avvalo fanlararo integratsiyani ta'minlash, bolalarni ortiqcha qiyinchiliklardan ozod etish, vaqtdan unumli foydalanish, sinfda va sinfdan tashqari vaqtlarda bolalar orasida tashabbuskorlik muhitini yuzaga keltirish, erkin fikrlash, ijodiy izlanish tizimini yaratish kabi qator ishlarni amalga oshirishdan iboratdir.

Bu borada albatta o'qituvchining mahorati, kreativ yondashuvi, kompetensiyasi muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotchilarning fikriga ko'ra bunga to'rt yo'l bilan erishiladi:

- umumiy maqsaddan aniq maqsadlarni ajratib olish;
- muntazam izlanish, o'z faoliyatini tahlil qilish, qiyoslash va faoliyatni tanqidiy baholash;
- ilg'or ish tajribalarni o'rganish, o'z sharoiti va imkoniyatidan kelib chiqib, ularni amaliyotga tatbiq etish va takomillashtirib borish;
- xorijiy pedagogik tajribalarni ijodiy o'rganish; olingan bilim, ko'nikma va malakalarni amaliyotda keng tadqiq etish.

Bugungi kunda amalga oshirayotgan islohotlarning markazida o'quvchini ta'lim jarayonining subyekti – faol ishtirokchiga aylantirish yotadi. Bunga albatta o'quv-tarbiya jarayoniga texnologik yondashuv asosida erishiladi. Texnologik yondashuvning ustuvor jihatlari quyidagilardan iborat:

- o'quvchilarning fikrlash jarayonida turli fikrlar va ilg'or g'oyalar paydo bo'ladi. Rang-baranglik fikr va g'oyalar yakkayu-yagona javob mavjudligi haqidagi tasavvur bartaraf qilingan chog'dagina yuzaga keladi;
- o'quvchining fikrlash jarayonini qadrlanishi. Bunda o'quvchilar o'z tengdoshlarining fikrlarini ham hurmat qilmog'i lozim;
- erkin fikrlilik tavakkalchilikka asoslanish. O'qitish jarayonida qo'rqmay tavakkal qiluvchi o'quvchilarni rag'batlantirib turilishi;
- o'quvchilar o'rtasida hamkorlikni talab qiladigan mashg'ulotlardan foydalanish; biror masalada fikr almashishlaridan oldin vaqt va imkoniyat berilishi;

- belgilangan vazifa va topshiriqlarni bajarish jarayonida bir-birlariga yordam berishlariga sharoit yaratilishi va hokazo.

Xulosa sifatida aytish joizki, jamiyatning yangi ijtimoiy kuchlarini yetishtirishda o'qituvchi mas'ul hisoblanadi. Jamiyat o'qituvchining qo'liga yosh avlodni, ya'ni o'z kelajagini ishonib topshiradi. Uning kamol topishida o'qituvchining dunyoqarashi, zamonaviy bilimlari va yondashuvlari muhim omillardan sanaladi.

Hozirgi kunda maktabgacha ta'limda M.Montessori sistemasi va IMEN texnologiya deb tan olingandir. Bu pedagogik texnologiyalar bilan bir qatorda hozirgi kunda bolani qo'llab-quvvatlash texnologiyalari – bola shaxsiga yo'naltirilgan ta'lim, o'yinli texnologiyalar, ta'limning individuallashtirish texnologiyasi, interfaol ta'lim (bolalarni har tomonlama faollashtiruvchi usullar), muammoli ta'lim, loyihalı ta'lim texnologiyalari maktabgacha ta'lim jarayoniga kirib kelmoqda.

Bu pedagogik texnologiyalardan foydalanishda bolalar yoshiga, ularning individual xususiyatlariga alohida e'tibor beriladi. Masalan, bolani qo'llab-quvvatlash texnologiyalari.

“Bolani qo'llab-quvvatlash” deganda nimani tushunasiz? Bolani qo'llab-quvvatlash texnologiyasi har bir ta'lim oluvchining individual xususiyatlariga mos keluvchi usullar va vositalarni izlab topishga harakat qilishdir. Buning uchun psixodiagnostika usullaridan foydalaniladi, bolalar faoliyatini turlicha tashkillaydilar, har xil o'qitish vositalarini qo'llaydilar, ta'lim mazmuniga o'zgartirishlar kiritadilar. Shaxsni qo'llash texnologiyalari o'zini eng to'la ifodasini chet elda gumanistik psixologiya yo'nalishidagi izlanishlarda topgan. K.Rodjers: “Agar pedagog quyidagilarni qo'llasa, u guruhda shaxsni individual rivojlanishi uchun kerakli muhitni yarata oladi, – deb ta'kidlaydi:

- pedagog butun ta'lim jarayonida bolalarga bo'lgan ishonchini namoyish etib borishi zarur;

- pedagog guruh va shaxsan har bir tarbiyalanuvchi oldida turgan maqsad va vazifalarni aniqlashga yordam berishi kerak;

- ta'lim jarayonini tashkillashda pedagog bolani ichki motivatsiyasidan kelib chiqishi kerak;

- pedagog bolalar uchun turli-tuman tajriba manbasi bo'lib, bolalar keragicha unga murojaat qilishi nazarda tutiladi;

- bu sifatda u hamma bolaga bir xil yondashishi kerak;

- pedagog guruhdagi emotsional muhitni his etib va qabul qilish malakasini oshirib borishi lozim;

- pedagog guruhdagi o'zaro fikr almashinuvini faol ishtirokchisi bo'lishi kerak;

- u o'z hissiyotlarini ochiq namoyish etadi.

- pedagog o'z-o'zini va o'z imkoniyatlarini yaxshi bilishi kerak.

Pedagogik texnologiyalarni mukammal bilishimiz va ulardan amaliyotda maromiga yetkazib qo'llay olishimiz juda muhim.

Masalan, bolalar individual psixologik xususiyatlariga ko'ra har xil bo'ladi, lekin ta'lim-tarbiya bitta dastur asosida olib boriladi, bitta dastur asosida olib borilar ekan deb, hamma boladan bir xil natijani talab qilishimiz to'g'ri emas, qaysidir bola ba'zi narsalarni oldinroq o'rgansa, ba'zilar keyinroq o'rganadi, kimdir amaliy bajarib tez o'rgansa, kimdir boshqaning bajarganini ko'rib tez o'rganib oladi. Shu sababli bolalar bilan ishlayotganimizda ularga individual tarzda munosabatda bo'lishimiz, har bir bolaning yutug'ini ko'ra olishimiz va rag'batlantirishimiz, ularning yanada kuchli ishtiyiq bilan o'z ustida ishlashiga turtki bo'ladi.

Pedagogik texnologiyalarda didaktik o'yinlar texnologiyalari bolalar faoliyatini faollashtirish va jadallashtirishga asoslangan. Ular bolalar shaxsidagi ijodiy imkoniyatlarni ro'yobga chiqarish va rivojlantirishning amaliy yechimlarini aniqlash va amalga oshirishda katta ahamiyatga ega. Didaktik o'yinlarning asosiy turlari: intellektual (aqliy) va harakatli hamda aralash o'yinlardan iborat. Bu o'yinlar ishtiroklarida aqliy, jismoniy, axloqiy, psixologik, estetik, badiiy, tadbirkorlik, mehnat va boshqa ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi.

Ta'lim-tarbiya jarayonida asosan bolalarda ta'lim olish motivlarini, ularning turli yo'nalishdagi qobiliyat va qiziqishlarini oshiradigan, biror kasbga moyilliklarini ko'rsatadigan didaktik o'yinlardan foydalaniladi. Didaktik o'yinlar nazariy, amaliy, jismoniy, rolli, ishchanlik va boshqa

yo'nalishlar bo'yicha turlarga ajratiladi. Hozirda kompyuter vositasidagi didaktik o'yinlar alohida o'ringa ega bo'lib bormoqda.

Didaktik o'yinlar bolalarda tahlil qilish, mantiqiy fikrlash, tadqiq qilish, hisoblash, o'lchash, yasash, sinash, kuzatish, solishtirish, xulosa chiqarish, mustaqil qaror qabul qilish, guruh yoki jamoa tarkibida ishlash, axloq-odob o'rgatish, nutq o'stirish, til o'rgatish, yangi bilimlar o'rgatish va boshqa faoliyat turlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan o'yinlarga ajratiladi.

Didaktik o'yinlardan amalda foydalanish orqali boshqa usullar yordamida erishish qiyin bo'lgan ta'lim-tarbiyaviy maqsadlarni amalga oshirish ko'zda tutiladi. Turli o'quv fanlariga oid didaktik o'yinlar mavjud bo'lib, ular shu fanlarni sifatli o'rgatish maqsadlariga xizmat qiladi.

Umumiy o'yinlar nazariyasiga ko'ra, mavjud barcha o'yin turlarini tasniflashda ularni funktsional, mavzuli, konstruktiv, didaktik, sport va harbiy o'yinlarga ajratiladi. Bularning orasida didaktik o'yinlar ta'lim-tarbiya vazifalarini amalga oshirish imkoniyatini berishi bilan alohida o'ringa ega. O'yinlar maktabgacha yoshdagi bolalarning asosiy faoliyat shakli hisoblanadi. Bu esa pedagog va psixolog olimlar tomonidan shu yosh davridagi o'yinlarning ta'lim-tarbiyaviy ahamiyatini o'rganish va yanada oshirish bo'yicha tadqiqotlar olib borilishiga asos bo'ldi. Natijada, oldingi asrning 60-yillari boshidan AQShda so'ngra boshqa G'arb mamlakatlarida ishchanlik o'yinlari qo'llanila boshlandi. Ishchanlik o'yinlari tadqiqotchilari bu usulni eng asosiy, samarali va tejamli ta'lim metodlaridan iborat deb ta'kidlaganlar. Didaktik o'yinlarning yana bir turi-aqliy hujum usulini birinchi marta 1939-yilda A.F.Osborn qo'llagan. Bu usulni g'oyalari banki deb ham nomlangan. U muammolarni quyidagicha yechishga asoslanadi:

- muammoli vaziyat yaratish;
- g'oyalarni shakllantirish;
- eng yaxshi g'oyalarni tekshirish, baholash va tanlash.

Guruh ishtirokchilariga muammoni aniqlash va uni yechish bo'yicha iloji boricha ko'p, ba'zan, batamom kutilmagan g'oyalarni berish uchun eng qulay sharoit yaratilishi aqliy hujum mashg'uloti samaradorligini

belgilaydi. Bunda pedagogning mahorati hamda o'quvchilarning belgilaydi. Bunda pedagogning mahorati hamda ta'lim oluvchilarning tayyorgarliklari qanchalik yuqori ekanligi asosiy omil hisoblanadi.

Didaktik o'yin texnologiyalari amalga oshiriladigan ayrim noana'naviy mashg'ulot shakllari:

Ishchanlik o'yini mashg'uloti – mashg'ulot mavzusi bo'yicha masalalarni hal etish jarayonida bolalarning faol ishtirok etishini ta'minlash orqali yangi bilimlarni o'zlashtirish mashqi.

Rolli o'yin mashg'uloti – mashg'ulot mavzusi bo'yicha masalalarni o'rganishda bolalarga oldindan ma'lum rollarni taqsimlash va mashg'ulot jarayonida shu rolni bajarishlarini tashkil etish asosida bilimlarni mustahkamlash mashqi.

Teatrlashtirilgan mashg'ulot – mashg'ulot mavzusi bilan bog'liq sahna ko'rinishlari tashkil etish orqali mashg'ulot mavzusi bo'yicha chuqur, aniq ma'lumotlar berish mashqi.

Kompyuter mashg'uloti – tegishli mashg'ulot turi bo'yicha mashg'ulot mavzusiga doir kompyuter materiallari (multimedia, virtual o'quv kursi va shu kabilar) asosida o'tiladigan mashqi.

Yarmarka mashg'uloti – mashg'ulot mavzusini bo'laklar bo'yicha oldindan o'zlashtirgan bolalarning o'zaro muloqot asosida guruhga qiziqarli tushuntirish orqali o'tiladigan mashg'ulot.

Integral (integratsiyalashgan) mashg'ulot – bir nechta mashg'ulot turlariga doir va integratsiyalash uchun qulay bo'lgan mavzular bo'yicha tashkil qilingan mashg'ulot bo'lib, bolalarning turli mashg'ulot turlarga qiziqishlarini orttirib, ta'lim jarayonidagi faolliklarini ta'minlaydi.

“Mo'jizalar maydoni” mashg'uloti – bolalar bilan o'tkaziladigan qiziqarli o'yin bo'lib, turli savollarga belgilangan vaqt davomida to'g'ri javoblar topish va g'oliblarni rag'batlantirish orqali bolalarda fikrlash, topqirlik, ziyraklik va bilimlarini kengaytirib borish sifatlarini shakllantiradi.

Didaktik o'yinlarini tanlashda ishtirokchilarning yoshi, bilimi va tarbiyalanganlik darajasi hisobga olinadi. Har bir didaktik o'yin mashg'ulotlariga o'ziga xos xavfsizlik talablari qo'yiladi. Bu xavfsizlik

talablariga to'liq rioya qilinishi har bir tashkilotchining doimiy e'tiborida bo'lishi lozim. Bundan tashqari har bir didaktik o'yin uchun sarflanadigan vaqt miqdorini to'g'ri belgilash va unga rioya qilishning o'ziga xos asoslarini bilish va mashg'ulotning maqsadiga muvofiq qo'llash talab qilinadi. Didaktik o'yin turlarini tanlash mezonlari:

- ishtirokchilar tarkibi bo'yicha-o'g'il bolalar, qiz bolalar, o'smirlar, katta yoshdagilar uchun o'yinlar;

- ishtirokchilar tarkibi bo'yicha-yakka, juftlikda, kichik guruh, katta guruh, guruh jamoasi, raqobatdosh komandalar va ommaviy o'yinlar;

- vaqt me'yori bo'yicha mashg'ulot, mashg'ulot vaqtining reja bo'yicha ajratilgan qismi, o'yin maqsadiga erishguncha, g'oliblar aniqlanguncha davom etadigan va boshqa o'yinlar.

Har bir didaktik o'yin jarayonida o'ziga xos vositalar turlari qo'llaniladi va mashg'ulot jarayonida ulardan to'g'ri, unumli va xavfsiz foydalanish lozim. Bu vositalarni qo'yidagi turlarga ajratish mumkin:

- konselyariya tovarlari-turli o'lchamlardagi oq va rangli qog'ozlar, skotch, ruchka, qalam, chizg'ich, yelim va boshqalar;

- texnika, proyektor, mikrofon, kompyuter, televizor.

Maktabgacha ta'limda har bir bola ayrim turdagi didaktik o'yin mashg'uloti o'quv materiallarini amalda qo'llash uchun tayyorlashini tashkil qilish metodik faoliyatining ajralmas qismi hisoblanadi. Bunda bolalar o'z mashg'ulot turlari bo'yicha o'zlari tanlagan mavzudagi mashg'ulotni eng maqsadga muvofiq didaktik o'yin turlaridan foydalanib o'tkazish yuzasidan dars ishlanmasini tayyorlashlari va uning asosida metod birlashma majlisida shu mashg'ulotni bayon qilib berishlari va tegishli muhokamalar o'tkazib borishlari tavsiya qilinadi.

“Doira atrofida”

Boshlovchi bolalarni atrofiga chorlaydi. “Kelinglar bolalar doira bo'lib o'tiramiz. Hammamiz bir-birimizga qarab o'tirishimiz nihoyatda yaxshi to'g'rimi? Endi hammamiz navbat bilan gapirmasdan, jilmayib, bir-birimiz bilan bosh qimirlatib ko'zimiz yordamida salomlashib chiqamiz”.

“Men va boshqalar”

Bu o‘yinda guruh doira shaklida o‘tiradi va har bir ishtirokchi o‘z ismining bosh harfiga bitta ijobiy sifat tuzadi. Masalan: birinchi ishtirokchi o‘z ismi va sifatni aytadi – Gulnoza go‘zal; 2-ishtirokchi o‘zidan oldingi va o‘zining ismi va sifatini aytadi – Gulnoza go‘zal; Malika muloyim, 3-ishtirokchi o‘zidan oldingilarning va o‘zining ismi va sifatini aytadi – Gulnoza go‘zal, Malika muloyim, Maftuna maftunkor. O‘yin shu tariqa davom etadi va oxirgi ishtirokchi hammanikini aytib so‘ng o‘zinikini aytadi. Agarda ishtirokchi sifatni topishda qiynalsa, tarbiyachi bolalardan yordam berishini taklif etadi. Bu trening xotirani mustahkamlaydi, guruhdagi psixologik muhitni to‘g‘ri yo‘lga qo‘yishga yordam beradi. Bolalarning lug‘ati ijobiy so‘zlar bilan boyidi.

Eslatma: bu o‘yin davomida bolalarning soni 10 tadan oshmasligi lozim.

“Klaster” o‘yini

Maqsad: Klaster usulida transport turlarini guruhlash, ba’zi belgilariga qarab umumlashtira olish, e‘tiborli bo‘lish.

Kerakli jihozlar: Turli transportlarning alohida – alohida rasmlar.

O‘yinning borishi: Bolalarga turli xildagi transportlarning alohida-alohida rasmlari to‘plami beriladi. Bolalar transportlarni qayerda harakat qilishlariga qarab guruhlab chiqadilar: yerda yuradigan, osmonda uchadigan, suvda suzadigan.

“Nimaning bolasi?” o‘yini

Maqsad: bolalarni hayvonot olami bilan yaqindan tanishtirish, ularning so‘z boyligini oshirish.

Kerakli jihozlar: Ot, toychoq, echki, uloqcha, qo‘y, qo‘zichoq, mushuk, mushukcha, tuya, bo‘taloq.

O‘yinning borishi:

Tarbiyachi: Bolajonlar, hayvonlarning bolalariga onasini topishga yordam beramiz.

Qo‘zichoq nimaning bolasi? (qo‘yning bolasi)

Toychoq (otning bolasi)

Uloqcha (echking bolasi)

qo'llaniladi. Kuzatish – bolalarning narsa, voqealarning ma'lum maqsadi bilan rejali idrok etishidir. Bu usul ma'lum obyektlarni kuzatishda yetakchi o'rinni egallaydi.

Namoyish etish metodi. Bu metodda tarbiyachi bolalarga narsaning o'zini yoki tasvirini ko'rsatadi. Kuzatish so'z bilan qo'shib olib boriladi. Bu asosan bevosita kuzatib, ko'rib bo'lmaydigan narsalar bilan tanishtirishda qo'llaniladi. Masalan, hayvonlar, o'simliklar hayoti bilan tanishtirish.

Texnikaviy vositalardan foydalanish. MTTda ta'lim jarayonini qiziqarliroq o'tkazishni ta'minlaydi. Tevarak-atrof bilan tanishtirish imkoniyatini kengaytiradi. Texnikaviy vositalardan tarbiyachi katta va tayyorlov guruhlarida foydalanadi. Kichik guruhlardan boshlab bolalarga hikoyalarga ishlangan suratlar ko'rsatiladi. Bu buyum va narsalarni izchillik bilan idrok etish imkonini beradi va sinchkovlik hislarini o'stiradi.

Hikoya qilib berish metodida materialni aniq, obrazli, ta'sirchan bayon qilinadi. o'rta guruhdan boshlab badiiy asarlarni ifodali o'qib beriladi. Bu bolalarga ta'lim berishda va ularning aqliy rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Hikoya qilib berish metodi mustaqil metod sifatida qo'llaniladi.

Suhbat metodi. Suhbat MTT didaktikasida muhim o'rinni egallaydi. Tarbiyachi bolalar bilim va amaliy tajribalariga suyanib, savollardan foydalangan holda ularni yangi bilimlarni egallashiga, mustahkamlashiga harakat qiladi. "Suhbat 3 – 4 yoshli bolalar bilan o'tkazilmaydi. 4 – 5 yoshli bolalar bilan ham suhbat mustaqil mashg'ulot sifatida o'tkazilmaydi. Bu yoshda kuzatish qisqa suhbat bilan qo'shib olib boriladi. 6 yoshdan boshlab suhbat mustaqil mashg'ulot tarzida o'tkazilishi mumkin".

Amaliy metod. Bu metod tarbiyachiga bolalarning turli-tuman amaliy faoliyatlarini tashkil etishga, bilim, malaka va ko'nikmalarni egallab olishga yordam beradi. Bu metod orqali bola buyumlarning o'ziga tanish bo'lmagan xususiyatlarini bilib oladi. Tarbiyachi amaliy mashg'ulotlarda bolalarning oldiga vazifa qo'yib, bolalardan mashq qilishni talab etadi. Shular orqali bola bilim, ko'nikma va malakalarni egallab oladi.

O'yin metodi didaktik vazifani tushunarliroq, ta'limni qiziqarli qilib tashkil etishga yordam beradi. O'yin metodi bolalarning ixtiyoriy diqqatlarini oshiradi, bola irodasini, ijodiy fikrini rivojlantiradi. Bola ijodiy o'yinda aqliy jihatdan tarbiyalanadi va rivojlanadi. Kichkintoylar o'ynaydigan syujetli o'yinlarning asosiy mazmuni – buyumlar bilan bajariladigan xilma-xil harakatlarni tasvirlashdir. Bunday o'yinlar jarayonida bolalar buyumlardan foydalanish, ular bilan amallar bajarishning ijtimoiy mustahkamlangan usullarini o'zlashtirib oladilar. Bunda harakatlarni umumlashtirish va bolaning ongida ularni aniq bir buyumdan ajratish jarayoni ro'y beradi.

Bolaning rivojlanishiga qarab, ularning ijodiy o'yinlari tobora rejali xususiyat kasb etadi: bolalar o'yinning mazmuni haqida, o'yinchoqlardan foydalanish va hokazolar to'g'risida kelishib oladilar. Shu yo'l bilan o'yin davomida bolaning rivojlanishi uchun muhim bo'lgan tafakkurning rejalashtiruvchi vazifasi tarkib topadi. Bolaning aqliy tarbiyasida ijodiy o'yinlar bilan bir qatorda didaktik o'yinlar ham katta o'rin egallaydi. Bunday o'yinlar tayyor mazmunga va aniq qoidalarga ega. Juda ko'p xalq o'yinlari avloddan avlodga o'tib kelmoqda. Pedagoglar tomonidan ham ko'pgina o'yinlar ishlab chiqilgan. Didaktik o'yinlar deb nomlanishining o'zi ham bu o'yinlarning maqsadi bolalarni aqliy rivojlantirishdan iboratligini bildiradi. Binobarin, ular aqliy tarbiya vositasi, deb qaraladi.

Ta'lim jarayonida testlardan foydalanish. Pedagogik texnologiya asosida o'tkazilgan mashg'ulotlar yoshlarning muhim hayotiy yutuq va muammolarga o'z munosabatlarini bildirishlariga intilishlarini oshirib, ularni fikrlashga, o'z nuqtai nazarlarini asoslashga imkoniyat yaratadi.

Hozirgi davrda sodir bo'layotgan innovatsion jarayonlarda ta'lim tizimi oldidagi muammoarni hal etish uchun yangi axborotni o'zlashtirish va o'zlashtirgan bilimlarini o'zlari tomonidan baholashga qodir, zarur qarorlar qabul qiluvchi, mustaqil va erkin fikrlaydigan shaxslarga aylanadi.

Mavzu yuzasidan test savollari maktabgacha ta'lim yoshidagi bolaning bilish qobiliyatlarini muntazam-rejali ravishda rivojlantirib borish, MTT davlat o'quv dasturida belgilangan eng oddiy bilimlar sistemasi bilan qurollantirish, malaka va ko'nikmalarni shakllantirishdan

iborat. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarga aqliy tarbiya berishda ta'lim yetakchi rol o'ynaydi. Chunki, ta'lim jarayonida aqliy tarbiyaga doir hamma masalalar hal etiladi. Ta'lim bolalarga izchillik bilan bilim berishni, bu bilimlarni aniqlash va sistemalashtirishni, bilish jarayonlarini, tafakkur faolligini rivojlantirishni nazarda tutadi.

Ta'lim kuzatuvchanlik, qiziquvchanlik va aqlning sinchkovlik, ziyraklik, tanqidiylik kabi sifatlarini rivojlantirishga yordam beradi. U jismoniy, estetik va mehnat tarbiyasini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun ham zarurdir. MTTda bolalarga madaniy gigiyenik ko'nikmalar, asosiy harakatlar o'rgatiladi, ular madaniy-axloqiy qoidalarni o'zlashtirib oladilar. Bolalarda o'quv faoliyatlari asoslari ta'lim jarayonida hosil qilinadi, ularning maktabda muvaffaqiyatli o'qishi uchun muhim shart-sharoitlar yaratiladi.

Bolalarning puxta bilim olishlari, ularning olgan bilimlarini tekshirishdagi qator afzalliklarini hisobga olib, keying paytda keng qo'llanilayotgan mashq turi hisoblanadi. Test yechish nihoyatda keng qo'llanilishi sababli alohida metod sifatida qaraladigan bo'ldi. Mavzuni o'rganishda testlardan foydalanish, ayniqsa, guruhda test o'tkazilgach, uning javoblarini muhokama qilish alohida ahamiyatga ega.

Testlar – bu qisqa. Standartlashtirilgan yoki standartlashtirilmagan sinov, mashq bo'lib, qisqa vaqt davomida pedagoglarga bolalarning o'quv jarayoni davomida egallagan bilimlari darajasini baholashga yordam beruvchi metoddir.

Testni qo'llashning nihoyatda keng qamrovligidan unga turli jihatdan yondashib berilgan ta'riflar ham xilma-xil.

Test – standart shakldagi topshiriqlar bo'lib, aqliy taraqqiyot, qobiliyat, bilim va malakani aniqlash maqsadida o'tkaziladigan sinovdir; aniq sotsiologik tadqiqotlarda foydalanadigan tarqatma material. savolnoma; shaxs mohiyati va xulqining aniq miqdoriy va ma'lum sifat baholarini oldindan berilgan ba'zi standart-test me'yorlari bilan qiyosiy o'rganishga mo'ljallangan psixologik tadqiqotlarning standartlashtirilgan metodi; ko'zlangan maqsadga ko'ra savol qo'yib, unga bir-biriga yaqin bir necha, lekin to'g'risi bitta bo'lgan javoblar mujassamlangan topshiriq,

mas'ulni bajarish orqali mavzuni o'rganishga, ta'lim oluvchilarning bilimini sinashga qaratilgan metod.

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun asosan testlar rasmi bo'lgani ma'qul, chunki ularni yorqin ranglar bilan tasvirlangan rasmlar qiziqtiradi. Berilgan 1 ta savol uchun bir-biriga yaqin 4 ta rasm ko'rsatiladi, ular ichidan to'g'ri javob (1 ta rasm) tanlanadi. Masalan, O'zbekiston gerbidagi qanday qush tasvirlangan? Bolaga 4 ta rasm: xumo qushi, laylak, qaldirg'och, tovus tasvirlangan rasmlar ko'rsatiladi, bola esa to'g'ri javobni topadi.

Testlar uchun alohida "Testlar albomi" tayyorlab qo'yish ham mumkin. Albomlar har bir mashg'ulot turi uchun tayyorlab qo'yiladi: tevarak-atrof bilan tanishtirish, nutq o'stirish, matematika, badiiy adabiyot, tabiat bilan tanishtirish, tasviriy faoliyat va hokazo.

Nazorat savollari:

1. Pedagogik jarayonlarda nima uchun texnikaviy vositalardan foydalanish talab etiladi?
2. Pedagogik texnologialarning o'ziga xos qanday xususiytlarini ayta olasiz?
3. Didaktik o'yin texnologiyalari amalga oshiriladigan qanday noana'naviy mashg'ulot shakllarini ilasiz?
4. MTTda ta'lim berish jarayonida qanday metodlardan foydalaniladi?
5. Maktabgacha ta'limda testlardan foydalanish qanday ahamiyatga ega?
6. "Aqliy tarbiya vositasi" deb qanday o'yinlarni aytiladi?

Adabiyotlar:

1. Sh.A.Sodiqova Maktabgacha pedagogika. – T.: Tafakkur bo'stoni, 2013.
2. F.R.Qodirova. Maktabgacha pedagogika. – T.: Tafakkur, 2019.
3. "Bolangiz maktabga tayyor mi?" metodik qo'llanma. – T., 2001.

4. D.R.Djurayeva Maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim-tarbita berishning zamonaviy tendensiyalari. – T.: O'ZPFITI, 2015.

5. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi. – T.: BMT bolalar jamg'armasi (YUNISEF), 2018.

6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-maydagi "O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" PQ-4312-son Qarori // <https://lex.uz/docs/4327235>

Axborot manbalari

7. www.pedagog.uz

8. www.Ziyonet.uz

9. www.edu.uz

Mavzu: Maktabgacha ta'limda muammoli ta'limni tashkil etish bosqichlari.

Reja:

1. Muammoli ta'lim vazifalari.
2. Muammoli ta'limni tashkil etishning o'ziga xos jihatlari.

Tayanch tushunchalar: muammo, muammoli ta'lim, muammoli ta'lim texnologiyalari, muammoli vaziyat.

Muammoli ta'lim vazifalari. Rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyasi-ning asosiy bo'g'ini muammoli ta'lim yo'nalishi sanaladi.

Muammo – grekcha so'z bo'lib, keng ma'noda o'rganish, hal qilishni talab qiladigan murakkab nazariy yoki amaliy savoldir; fanda – har qanday hodisalarni, obyektlarni, jarayonlarni tushuntirishda qarama-qarshi pozitsiyalar ko'rinishida ishlaydigan va uni hal etish uchun yetarli nazariyani talab qiladigan qarama-qarshi vaziyat; nimaga erishish kerakligi ma'lum, ammo buni qanday amalga oshirish noma'lum.

Muammoli ta'lim – ta'lim jarayonini olib borishda o'quvchilar oldiga yechish uchun muammoni qo'yish orqali muammoli vaziyatni vujudga keltirish va mashg'ulot davomida uning yechimini topish. Muammo pedagog tomonidan yoki ta'lim oluvchilar tomonidan qo'yilishi mumkin.

Muammoli ta'lim texnologiyalari – pedagog faoliyatini faollashtirish va jadallashtirishga asoslangan.

Muammoli ta'lim texnologiyasining asosi – insonni fikrlashi muammoli vaziyatni hal etishdan boshlanishi hamda uning muammolarini aniqlash, tadqiq etish va yechish qobiliyatiga ega ekanligidan kelib chiqadi. Muammoli ta'lim bolalarning ijodiy tafakkuri va ijodiy qobiliyatlarini oshirishda jiddiy ahamiyatga ega.

Muammoli ta'lim oluvchilar faoliyatini nazariy va amaliy muammolarni va ushbu muammoli vaziyatlar kuch orqali yaratilgan

muammoli topshiriqlarni hal etish orqali yangi bilimlarni o'zlashtirishga asoslangan holda tashkil etish usulidir.

Muammoli ta'lim ta'lim oluvchilarning bahslari, mushohadalarida amalga oshiriluvchi analiz-sintez faoliyatiga asoslanadi. Bu ta'limning tadqiqotchilik turidir. Uning vazifasi faol bilish jarayoniga undash va tafakkurda ilmiy-tadqiqot uslubini shakllantirishdir. Muammoli o'qitish ijodiy, faol shaxs tarbiyasi maqsadlariga mos keladi.

Muammoli o'qitishning mohiyatini pedagog tomonidan ta'lim oluvchilarning o'quv ishlarida muammoli vaziyatni vujudga keltirish va o'quv vazifalarini, muammolarini va savollarini hal qilish orqali yangi bilimlarni o'zlashtirish bo'yicha ularning bilish faoliyatini boshqarish tashkil atadi. Bu esa bilimlarni o'zlashtirishning ilmiy-tadqiqot usulini yuzaga keltiradi.

Muammoli vaziyat muayyan pedagogik vositalarda maqsadga muvofiq tashkil etiladigan o'ziga xos o'qitish sharoitida yuzaga keladi. Shuningdek, o'rganilgan mavzular xususiyatlaridan kelib chiqib, bunday vaziyatlarni yaratishning maxsus usullarini ishlab chiqish zarur. Muammoli vaziyat har qanday fikrlash mashaqqatlaridan farq qilib, unda talaba mashaqqat talab qilgan obyekt (tushuncha, fakt)ning unga avval va ayni vaqtda ma'lum bo'lgan vazifa, masala bo'yicha ichki, yashirin aloqalarini anglab yetadi. Muammoli o'qitishning o'ziga xos jihatlari mavjudki, bu jihatlarni tadqiqotchi B.Aysmontas quyidagicha izohlaydi:

B.Aysmontas bo'yicha muammoli ta'limning yutuq va kamchiliklari:

Yutuqlari	Kamchiliklari
1. Bilimlarni o'zlashtirishdagi yuqori darajadagi mustaqillik, ta'lim oluvchilarning mustaqil dunyoqarashini shakllantirishga yordam beradi.	1. Amaliy ko'nikma va malakalarni shakllanishda boshqa ta'lim tiplariga qaraganda kam darajada qo'llaniladi.
2. Bolaning shaxsiy motivatsiyalari, bilishga doir qiziqishlarini shakllantiradi.	2. Boshqa ta'lim turlariga qaraganda bir xil hajmdagi bilimlarni o'zlashtirish uchun ko'p vaqt talab etiladi.

3. Bolalarning fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.	
4. Bolalarning dialektik tafakkurining shakllanishi va rivojlanishiga yordam beradi, ular tomonidan o'rganilayotgan hodisalar va qonuniyatlardagi yangi aloqadorlikni yuzaga chiqarilishini ta'minlaydi.	

Muammoli o'qitishning mohiyati shundaki, u bolaga tanish ma'lumotlar va yangi faktlar, hodisalar (qaysiki, ularni tushunishi va tushuntirish uchun avvalgi bilimlar kamlik qiladi) o'rtasidagi ziddiyatdir. Ziddiyat bilimlarni ijodiy o'zlashtirish uchun harakatlantiruvchi kuchdir.

Muammoli vaziyat yaratish usullari:

- pedagog bolalarga mashg'ulot mavzusi bilan bog'liq ziddiyatli holatni tushuntirish va uni yechish yo'lini topishni taklif qilish;
- bir masalaga doir turli nuqtai nazarlarni bayon qilish;
- hal etish uchun yetarli bo'lmagan yoki ortiqcha ma'lumotlar bo'lgan yoki savolning qo'yilishi noto'g'ri bo'lgan masalalarni taklif etish.

Muammoli vaziyatni hal etish darajalari:

- Pedagog muammoni qo'yadi va o'zi yechadi;
- pedagog muammoni qo'yadi va uning yechimini bolalar bilan birgalikda topadi;
- pedagoglarning o'zlari muammoni qo'yadilar va uning yechimini topadilar.

Muammoli vaziyatni yechishda qo'llaniladigan usullar:

- muammoni turli nuqtai nazardan o'rganish, tahlil qilish;
- solishtirish, umumlashtirish;
- dalillarni aniqlash va qo'llash;
- vaziyatga bog'liq xulosalar chiqarish;
- pedagoglarning o'zlari aniq savollar qo'yishi va boshqalar.

Muammoli ta'lim bosqichlari:

1. Muammoli vaziyat hosil qilish.
2. Muammoni yechish taxminlarini shakllantirish.
3. Yechimning to'g'riligini tekshirish (olingan yechim bilan bog'liq axborotni tizimlashtirish orqali).

Muammoni hal etish bosqichlari:

1. **Isbotlash** – bu muammoning ilgari to'g'ri deb tan olingan sabablar bilan bog'liqlarini topish asosida amalga oshiriladi.
2. **Tekshirish** – buni tanlangan sababning oqibatida hal etilayotgan muammo hosil bo'lishi to'g'riligini asoslash bilan amalga oshiriladi.
3. **Tushuntirish** – bu muammoning yechimi nima uchun to'g'riligini tasdiqlovchi sabablarni aniqlash asosida amalga oshiriladi

Muammoli ta'limni amerikalik psixolog, faylasuf va pedagog D.Dyui 1894-yilda Chikagoda tashkil etgan tajriba maktabida qo'llagan. XX asrning 60-yillarida bu yo'nalishda tadqiqotlar olib borildi. 70 – 80-yillarga kelib, amaliyotga keng joriy etildi. Muammoli o'qitishni chuqur o'rganish XX-asrning 60-yillarida boshlangan bo'lib, uning asosida "Tafakkur muammoli vaziyatdan boshlanadi" – degan g'oya yotadi.

Fikrlash psixologiyasi nuqtai nazaridan muammoli o'qitish g'oyasi va tamoyillari S.L.Rubinshteyn, M.I.Maxmutov, V.Okon, I.Y.Lerner tomonidan ishlab chiqilgan.

Muammoli ta'lim turi ilmiy-uslubiy jihatdan 3 xil ko'rinishga ega.

1. Muammoli vaziyatni vujudga keltirish.
2. Muammoning qo'yilishi.
3. Muammoning yechimini topish.

Muammoli vaziyatni o'quv mashg'ulotlarining barchasida shakllantirish mumkin. Uni mashg'ulot jarayonida qancha ko'p shakllantirish tarbiyachiga bog'liq. Muammoli vaziyatning ahamiyati shundaki, u bolalar diqqatini bir joyga (muammoga) qaratadi va bolalarni izlanishga, fikrlashga o'rgatadi.

Muammoli ta'lim tarbiyachi rahbarligida muammoli vaziyat vujudga keltirilib, mazkur muammo bolalarning faol, mustaqil faoliyati natijasida nazariy bilim, amaliy ko'nikma va malakalarni ijodiy o'zlashtirish va aqliy

faoliyatni rivojlantirishga imkon beradigan ta'lim jarayonini tashkil etishni nazarda tutadi.

Muammoli o'qitish jarayonida beriladigan topshiriqlar o'quvchilarga tadqiqiy, evristik, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish bo'yicha topshiriqlar beriladi.

Bunda:

- nostandart masalalarni tuzish bo'yicha;
- shakllantirilmagan savol bilan;
- ortiqcha ma'lumotlar bilan;
- o'zining amaliy kuzatuvlari asosida mustaqil umumlashtirish;
- yo'riqnomalardan foydalanmasdan qandaydir obyekt mohiyatini bayon etish;
- olingan natijalarni qo'llash chegaralarini va darajalarini aniqlash;
- hodisaning namoyon bo'lish mexanizmini aniqlash;
- "bir lahzada" toppish kabi topshiriqlarni berish mumkin.

Muammoli vaziyatlarda yechimga kelishning algoritmi quyidagi tartibda amalga oshiriladi Muammoni qo'yish, ma'lumotlar fondini to'plash, qayta ishlash, yechim modelini aniqlash, qo'shimcha ma'lumotlar to'plash va ularni tanlangan yechim modelida aks ettirish, yangi ma'lumotlar va yechim modeli o'rtasidagi zidlikni aniqlash, zidlikning yechimini topish, yangi yechim modelini yaratishdan iboratdir.

An'anaviy pedagogik usudagi bilimlardan muamoga qarab bolalarda mustaqil bilim va malakalar hosil bo'lmaydi, chunki ularga tayyor natijalar taqdim etiladi. Muammoning yechimi ijodiy fikrlashni taqozo etadi.

Agar inson muntazam tayyor bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirishga o'rgatilgan bo'lsa, uning tabiiy ijodiy qobiliyatini so'ndirish ham mumkin; u mustaqil fikrlashni "esdan chiqaradi". Fikrlash jarayoni muammoli masalalarni yechishda a'lo darajada namoyon bo'ladi va rivojlanadi.

Muammoli o'qitishda kechadigan jarayonlarning psixologik mexanizmi quyidagicha bo'ladi: inson ziddiyatli, yangi, noma'lum muammoga (muammo – murakkab nazariy yoki amaliy masala bo'lib, yashirin ziddiyatlarni qamrab oladi, uning yechimi turli, hatto muqobil

vaziyatlarni talab etadi) duch keladi, unda hayratlanish, ajablanish holati paydo bo'ladi, "gap nimada?" degan savol tug'iladi.

Muammoli ta'limni tashkil etishning o'ziga xos jihatlari. Bugungi kunda muammoli o'qitish deganda mashg'ulotlarda pedagog tomonidan yaratilgan muammoli vaziyatlar va ularni yechishga qaratilgan bolalarning faol mustaqil faoliyati tushuniladi. Buning natijasida bolalar kasbiy bilimlarga, ko'nikmalarga, malakalarga ega bo'ladilar va fikrlash qobiliyatlari rivojlanadi.

Muammoli o'qitish, o'qitishning shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalarga taalluqli, chunki bu yerda shaxs subyekt sifatida qaraladi, muammoli vaziyatlarning maqsadi – pedagogik jarayonda o'ziga xos qiziqish uyg'otishdir.

Muammoli o'qitish o'qitishning eng samarali usulidir, chunki ilmiy bilimlar mantiqi o'zida muammoli vaziyatlar mantiqini namoyon qiladi. Muammoli vaziyatlar kiritilib, an'anaviy, bayon etish o'quv materialining eng optimal tarkibi hisoblanadi. Pedagog muammoli vaziat yaratadi, bolani uni yechishga yo'naltiradi, yechimni ishlashni tashkil etadi. Muammoli o'qitishni boshqarish tarbiyachidan pedagogik mahoratni talab etadi, chunki muammoli vaziyatning paydo bo'lishi individual holat bo'lib tabaqalashtirilgan va individuallashtirilgan yondashuvni talab etadi.

Muammoli o'qitish, ijodiy jarayondan nostandart ilmiy-o'quv masalalarni nostandart usullar bilan yechishni taqozo etadi. Bolalarga mashq uchun beriladigan masalalar, olingan bilimlarni mustahkamlash va malakalar hosil qilish uchun xizmat qilsa, muammoli masalalar esa faqat yangi yechimlar izlashga qaratiladi. O'quv materialini muammoli taqdim etilishining mohiyati shundaki, unda pedagog bilimlarni tayyor holda taqdim etmasdan, bolalar oldiga muammoli masalalar qo'yadi, ularni yechimining yo'llari va vositalarini izlashga undaydi. Muammo, yangi bilimlar va harakat usullar sari, o'zi yo'lga boshlaydi.

Muammoli ta'limni qo'llash texnologiyasi. Muammoli ta'lim murakkabligiga ko'ra turli darajada bo'lishi, ya'ni tashkil etilishi mumkin. Bu talabalarning tayyorgarlik darajasiga, bilim darajasiga va fikrlash qobiliyatining rivojlanganlik darajasiga bog'liq holda tanlanadi.

Muammoli ta'limning birinchi darajasi – pedagog tomonidan muammo yaratiladi va pedagog tomonidan yechimlar ishlab chiqiladi, bolalar bu holda muammoli ta'lim jarayonida faoliyat yuritishga o'rganadilar.

Muammoli ta'limning ikkinchi darajasida – pedagog tomonidan muammo vujudga keltiriladi va bolalar tomonidan yechiladi. Bu holda bolalar muammoni yechish usulini kuzatadilar va passiv holatda bo'ladilar. Ular muammoni yechish malakasi bilan tanishadilar.

Muammoli ta'limning uchinchi darajasida – talaba tomonidan muammoli vaziyat tashkil etiladi va muammo o'rta tashlanadi. Talabalar tomonidan mustaqil ravishda yechim topiladi. Bunda talabalar faol ishtirok etadilar va ularda mustaqil va ijodiy fikrlash refleksi rivojlanadi.

Muammoli ta'limning uchinchi darajasida – talaba tomonidan muammoli vaziyat tashkil etiladi va muammo o'rta tashlanadi. Talabalar tomonidan mustaqil ravishda yechim topiladi. Bunda talabalar faol ishtirok etadilar va ularda mustaqil va ijodiy fikrlash refleksi rivojlanadi.

Muammoli ta'limning to'rtinchi darajasida – muammoli vaziyatni ham, muammoning yechimini ham bolalar o'zlari tashkil qiladilar. Ular mavzudagi mavjud muammoni ko'ra olishga va uning yechimini mustaqil ravishda topa olishga o'rganadilar. Bu muammoli ta'limning eng yuqori darajasi hisoblanadi. Chunki bolalar ijodiy fikrlashga o'rganadilar. Bu holda bolalar o'ta faol holatda bo'ladilar. Pedagog esa kuzatuvchi va ba'zan yo'naltiruvchi sifatida maydonga chiqadilar.

Muammoli vaziyatlar mazmuniga ko'ra quyidagicha tavsiflanadi:

1. Maqsad noma'lum – uni aniqlash kerak.
2. Faoliyat obyekti noma'lum – uni aniqlash kerak.
3. Faoliyat usuli noma'lum – uni aniqlash kerak.
4. Faoliyatni bajarish shartlari noma'lum – uni aniqlash kerak.

Pedagogik jarayonida tarbiyachi muammoli vaziyatlarni vujudga keltirish uchun ularni tashkil etish texnologiyasi bilan tanish bo'lishi kerak. Albatta, bu vazifa mavzuning xarakteridan kelib chiqqan holda bajariladi.

Muammoli vaziyatlarni quyidagi turlari bor:

1. Kutilmagan favqulodda – hayratlanarli vaziyat.
2. Nizo vaziyati.
3. Faraz qilish vaziyati.
4. Inkor qilish vaziyati.
5. Nomutanosiblik vaziyati, (amaliy va nazariy bilimlarning bir-biriga to'g'ri kelmasligi yoki eski bilimlarning yangi bilimlarga to'g'ri kelmasligi).
6. Tanlash vaziyati.
7. Izlanuvchi va tadqiqot ishlari o'tkazish ham muammoli vaziyatlaridan bo'lib hisoblanadi.
8. Muammoli ta'limni qo'llash mahorati.

Muammoli ta'lim bir qancha ijobiy xususiyatlarga ega. U talabalarni mustaqil fikrlashga o'rgatadi. Bu esa bugungi axborotlar oqimi davri uchun juda muhim. Fikrlash refleksi, ijodkorlikni va qiziqishni rivojlantiradi. O'zlashtirilgan bilimlarni puxta bo'lishiga yordam beradi. Bolalarni faollashtiradi va maktabga tayyorgarlikni mustahkamlaydi, ammo bu ta'limning bir muncha chegaralanganlik tomonlari ham yo'q deb bo'lmaydi. Muammoli ta'limni tashkil etish va o'tkazish bir muncha ko'proq vaqt talab etadi. Barcha mavzularni bu usuldan foydalangan holda tashkil etib bo'lmaydi. Bolalar soni chegaralanadi. Pedagog differensial va individual yondashuvni ishlab chiqmasa, ba'zi passiv bolalar chetda qolib ketadi.

Muammoli o'qitish texnologiyasi mohiyati va maqsadi

Muammoli o'qitish texnologiya-si mohiyatini o'qituvchi tomonidan talim oluvchilarni o'quv ishlarida muammoli vaziyatni vujudga keltirish va o'quv vazifalarini, muammolarini va savollarini xal qilish orqali yangi bilimlarni o'zlashtirish bo'yicha ularning bilish faoliyatini boshqarishni tashkil etadi.

Maqsadi – nafaqat ilmiy bilishning natijalarini sinchliklab tahlil qilish, o'rganishdan iborat bo'lmay, tinglovchining bu natijalarini olish jarayonini o'rganishdan, bilish faoliyatini va uning ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishdan iborat.

Muammoli vaziyat belgilari:

1. Talim oluvchiga notanish faktning mavjud bo'lishi	2. Vazifalarni bajarish uchun talim oluvchiga beriladigan ko'rsatmalar, yuzaga kelgan bilish mashaqqatini xal qilishda ularning shaxsiy manfaatdorligi
--	--

“Muammoli vaziyat” metodining bosqichlari quyidagilardan iborat:

1. Ta'lim beruvchi mavzu bo'yicha muammoli vaziyatni tanlaydi, maqsad va vazifalarni aniqlaydi. Ta'lim beruvchi ta'lim oluvchilarga muammoni bayon qiladi.

2. Ta'lim beruvchi ta'lim oluvchilarni topshiriqning maqsad, vazifalari va shartlari bilan tanishtiradi.

3. Ta'lim beruvchi ta'lim oluvchilarni kichik guruhlariga ajratadi.

4. Kichik guruhlar berilgan muammoli vaziyatni o'rganadilar. Muammoning kelib chiqish sabablarini aniqlaydilar va har bir guruh taqdimot qiladi. Barcha taqdimotdan so'ng bir xil fikrlar jamlanadi.

5. Bu bosqichda berilgan vaqt mobaynida muammoning oqibatlari to'g'risida fikr-mulohazalarini taqdimot qiladilar. Taqdimotdan so'ng bir xil fikrlar jamlanadi.

6. Muammoni yechishning turli imkoniyatlarini muhokama qiladilar, ularni tahlil qiladilar. Muammoli vaziyatni yechish yo'llarini ishlab chiqadilar.

7. Kichik guruhlar muammoli vaziyatning yechimi bo'yicha taqdimot qiladilar va o'z variantlarini taklif etadilar.

8. Barcha taqdimotdan so'ng bir xil yechimlar jamlanadi. Guruh ta'lim beruvchi bilan birgalikda muammoli vaziyatni yechish yo'llarining eng maqbul variantlarini tanlab oladi.

Nazorat savollari:

1. Muammoli o'qitish deganda nimani tushunasiz?
2. Muammoli o'qitishning zarur shartlari nimalardan iborat?
3. Muammoli o'qitishning osiy belgilari nimalardan iborat?
4. Muammoli o'qitish texnologiyasi darajalari qanday?
5. Muammoli o'qitish texnologiyasining qanday bosqichlari mavjud?

Adabiyotlar:

1. Sh.A.Sodiqova. Maktabgacha pedagogika. – T.: Tafakkur bo'stoni, 2013.
2. F.R.Qodirova. Maktabgacha pedagogika. – T.: Tafakkur, 2019.
3. "Bolangiz maktabga tayyormi?" metodik qo'llanma – T., 2001.
4. D.R.Djurayeva Maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim-tarbiya berishning zamonaviy tendensiyalari. T.: O'ZPFITI, 2015.
5. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi. – T.: BMT bolalar jamg'armasi (YUNISEF), 2018.

Axborot manbalari

6. www.tdpu.uz
7. www.pedagog.uz
8. www.Ziyonet.uz
9. www.edu.uz

Mavzu: Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida multimediyalardan foydalanish.

Reja:

1. Multimediya so'zining ma'nosi va kelib chiqish tarixi.
2. Maktabgacha ta'limda multimediyalardan foydalanish.

Tayanch tushunchalar: multimediya, multimediya vositalari, animatsion va video ma'lumotlar.

Multimediya so'zining ma'nosi va kelib chiqish tarixi.

Multimediya atamasining lug'aviy ma'nosi (multim-mediya) ikkita so'z yig'indisidan iborat bo'lib multi-ko'p, media-muhit ma'nosini anglatadi. Atama miy va o'quv adabiyotlarida "ko'p vositalilik", "multimedia muhiti", "ko'p qatlamli muhit", "ma'lumot tashuvchi vosita" kabi talqin qilinadi.

Multimediya vositalari – bu insonga o'zi uchun tabiiy muhit: tovush, video, grafika, matnlar, animatsiya va boshqalardan foydalanib, kompyuter bilan muloqotda bo'lishga imkon beruvchi texnik va dasturiy vositalar majmuidir.

Multimedia – bu informatikaning dasturiy va texnikaviy vositalari asosida audio, video, matn, grafika va animatsiya effektlari asosida o'quv materiallarini o'quvchilarga yetkazib berishning mujassamlangan holdagi ko'rinishidir. Multimedia vositalari asosida o'quvchilarni o'qitish quyidagi afzalliklariga ega:

- berilayotgan materialni chuqurroq, mukammalroq o'zlashtirish imkoniyati bor;
- ta'lim olishning yangi sohalari bilan yaqindan aloqa qilish ishtiyoqi yanada ortadi;
- ta'lim olish vaqtining qisqarish natijasida, vaqtni tejash imkoniyatiga erishish;
- multimedia vositalari asosida o'quvchilarni o'qitish ikki barobar unumlidir va qatdan yutish mumkin.

Multimedia vositalari asosida bilim olishda 30% gacha vaqtni tejash mumkin bo'lib, olingan bilimlar esa xotirada o'zoq muddat saqlanib qoladi. Agar o'quvchilar berilayotgan materiallarni ko'rish (video) asosida qabul qilsa, axborotni xotirada saqlab qolinishi 25 – 30% oshadi. Bunga qo'shimcha sifatida o'quv materiallari audio, video va grafika ko'rinishda mujassamlashgan holda berilsa, materiallarni xotirada saqlab qolish 75% ortadi.

Ma'lumki, maktabgacha ta'limning asosiy maqsadi bola shaxsini sog'lom va yetuk, maktabda o'qishga tayyorlangan tarzda shakllantirishdan iborat. Ushbu maqsadni amalga oshirishda hozirgi asr-axborot asri ekanligidan kelib chiqqan holda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim-tarbiya jarayoniga axborot kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish davr taqozasidir.

Bugungi kunda maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachilarining asosiy vazifalari bolalarda iqtidor va qobiliyatni yanada o'stirish, ularning bilim olish istiqbolini rivojlantirishdan iborat. Tarbiyachi mashg'ulotlarda turli o'quv pedagogik dasturlardan, elektron qo'llanmalardan, pedagogik o'yinlardan foydalansa tarbiyachi va tarbiyalanuvchi o'rtasidagi to'siq yo'qoladi, bolalarning xarakteri kengroq ochiladi. Bolalarda kuzatuvchanlik, xotira diqqati kuchayadi chunki, mashg'ulotda majburiy bilim berish bo'lmaydi, bilimni ixtiyoriy qabul qilish orqali ijobiy natijaga erishadi. MTTlarda pedagogik va axborot texnologiyalaridan foydalanish kunning dolzarb muammolaridan biri bo'lib hisoblanadi. Kuzatishlar shuni ko'satadiki, 80 – 90% bolalar kompyuter o'yinlarini o'ynashga qiziqishar ekan. Bundan dalolat beradiki, yosh bolalarni qiziqishlariga qarab turli xildagi o'yinlar, mashg'ulotlar, rangli tasvirdagi chizmalarni ko'rsatish orqali ularning dunyoqarashini, axloqiy madaniyatini shakllantirish mumkin ekan.

Multimediya vositalari yordamida axborotlarni matnli, tasvirli, tovushli va animatsiyali ko'rinishda namoyish etish mumkin. Multimediyali axboot resurslari animatsiyali, audio va video ma'lumotlardan tarkib topadi. Multimedia vositalari bu:

- nutqli axborotni kiritish-chiqarish qurilmalari (mikrofon, kuchaytirgichlar, tovush kolonkalari);

- Animatsion va videoma'lumotlarni kiritish va chiqarish qurilmalari (videokameralar, videoprojektor va ekranlar).

Audio va video axborotlar bilan ishlash asoslari

Video va audio axboroti bilan ishlashning zaruriyati ma'lumotlarning katta hajmi va ularni o'zlashning yuqori tezligi bilan bog'liq, ko'plab muammolarni yuzaga keltirdi. Bu, audio-video axborotning so'ngi texnologiyalarini rivojlantirish va katta sig'imdagi jamgaruvchilarning yangi namunalarni yaratishning boshlanishi bo'ladi. Masalan, 650 Mb sig'imli va 150 kb/s hisoblash tezligidagi CD-ROM optik kompakt diski shu jumladandir. Multimedia uchun zamonaviy CD-ROM texnologiyalar taqdimnomasi ilk marta 1987-yili Sietldagi konferensiyada bo'lib o'tdi va bu sana video va audioaxborotli to'laqonli multimedianeing paydo bo'lishi boshlanishi deb hisoblanadi.

Multimedia tarkib topishining bundan keyingi qadami CD-I texnologiyasi (Compact Disk Interactive – interaktiv videodisklar) bo'ladi, ular kompyuter yordamida lazerli video-murvatni boshqarish yo'li bilan kompakt diskdan axborotni ixtiyoriy tanlashni tashkil etishga imkon beradi.

Bu texnologiyani Philips Electronics firmasi ishlab chiqadi va u Sony, IBM va Microware firmalari tomonidan qo'llab-quvvatlanadi. Hozirgi kunda har bir kishining ish faoliyatida doimiy ravishda multimediadan foydalanish ehtiyoji mavjud.

Multimedia vositalari zamonaviy axborot-kommunikatsion texnologiyalarining ajralmas qismi bo'lib, hayotimizning bir bo'lagiga aylangan.

Multimedia texnologiyalardan o'quv jarayonida foydalanish ta'lim sifatini hamda ta'lim oluvchining o'zlashtirish samaradorligini oshirishda xizmat qiladi.

Multimedia texnologiyalari makro va mikroolam jarayonlarini modellashtirish va ularni tasavvur qilish, unutilmas daqiqalarni yozib olish, ko'ngilochar materiallarni tayyorlash imkonini beradi hamda insonlarning dam olishi va hordiq chiqarishga zamin yaratadi.

Hozirgi kunda respublikamizda ta'lim tizimini raqamli texnologiyalarni qo'llash bo'yicha bir qator ishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, umumiy o'rta ta'lim va oliy ta'lim tizimlarida raqamli texnologiyalar keng qo'llanilmoqda. Elektron darsliklar, elektron ta'lim resurslari va o'quvchilar uchun mo'ljallangan maxsus multimedia dasturlari, elektron platformalar buning yaqqol dalilidir. Ammo ta'limning birinchi bo'g'ini bo'lmish maktabgacha ta'lim tizimi nisbatan ancha orqada qolgan. O'zbekistonda ushbu muammoning sabablaridan biri sifatida o'zbek tilidagi maktabgacha yoshdagi bolalarga mo'ljallangan elektron ta'lim resurslarining juda kamligini va MTTlari axborot kommunikatsiya vositalari bilan ta'minlanmaganligini keltirish mumkin. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohasini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6108-son Farmoni hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabr PQ-4884-sonli.

"Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid chora-tadbirlar to'g'risida"gi qaroriga asosan axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi, ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi hamda boshqa mafaatdor vazirlik va idoralar bilan birgalikda 2022-yil 1-yanvarga qadar maktabgacha ta'lim tizimida zamonaviy o'qitish shakllari, yangi pedagogik va axborot texnologiyalarini joriy qilish vazifasi belgilangan [1]. O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 16-dekabrda "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi O'RQ-595 sonli qonunining 53-moddasida ta'lim-tarbiya jarayoniga ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalarini joriy etish, maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun o'quv-uslubiy va didaktik materiallar ishlab chiqish-ishlab shiqarish, maktabgacha ta'lim va tarbiya sohasida ilmiy tadqiqotlar olib borish vazifalari belgilangan. Xorijiy va mahalliy tadqiqotchilar S.L.Novoselova, I.Y.Pashiliti, G.P.Petko, Xanter va M.I.Jumayevlarning fikrlariga ko'ra ta'lim jarayonida kompyuterdan foydalanish bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar nafaqat kompyuter texnologiyalaridan foydalanish imkoniyati maqsadga muvofiqligini, balki bolaning intellekti va shax-

siyatini rivojlantirishda alohida o'rin tutganligini va bugungi kunda multimedia o'qitish vositalaridan foydalanish maktabgacha ta'lim tizimidagi ko'plab uslubiy yangiliklarni ishonchli isbotlamoqda. Ularning fikriga qo'shilib shuni aytmoqchimanki multimedia maxsulotlari bolaning ta'limga bo'lgan qiziqishini oshiradi, fikrlash doirasi va intellektual salohiyatini o'stiradi va mustaqil bilim olishga imkoniyat yaratadi.

Ta'lim materialining tushunarli bo'lish tamoyili kompyuter xotirasiga kiritilgan va o'rganishga taalluqli materiallarni monitor ekraniga chiqarish va namoyish etilishi asosida amalga oshiriladi. Dasturchi elektron ta'lim resursini tayyorlashda ta'lim berish jarayonida o'quv materialining bolaga tushunarli bo'lish tamoyiliga alohida e'tibor berishi lozim. Tanlangan o'quv materiali murakkab bo'lmasligi, osondan qiyinga qarab bosqichma-bosqich amalga oshirilishi inobatga olingan.

Dasturda bolalarning yosh davrlari ajratilgan bo'lib, har bir yosh davri bo'yicha mavzular "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi asosida alohida joylashtirilgan. Har bir mavzu bo'yicha ma'lumot beruvchi animatsion video roliklar yaratilgan va yosh davriga mos ravishda platformaga joylashtirilgan, har bir mavzuni mustahkamlashga doir 15 ga yaqin interfaol kompyuter o'yinlari kiritilgan.

Elektron platforma orqali bilim berishning an'anaviy usullardan afzalligi shundaki har bir video rolik orqali mashg'ulot mavzulari multfilmlar orqali bola tilida yoritiladi, bu orqali bolaning bilim olishga ishtiyoqi ortadi.

Kompyuter o'yinlari orqali bolalar multiaqil ravishda topshiriqlarni bajarishda xato javobni belgilasada unga kompyuter tanbeh bermaydi, do'stlari orasida izza qilmaydi natijada bolaning o'ziga bo'lgan ishonchi ortadi, fikrlash qobiliyati rivojlanadi.

Qolaversa, bolaning bo'sh vaqtini mazmunli o'tkazishda ham ushbu elektron platformadan o'mi beqiyosdir. Zamonaviy kompyuterli animatsion, mukammal dasturiy vositalardan foydalanish, uchinchi relesans bolasining zamon talablariga mos ravishda bilim olishiga, mustaqil fikrining shakllanishiga, tafakkur doirasining ortishiga,

kompyuter savodxonligiga ega bo'lishiga, aqliy salohiyatning yuksalishiga xizmat qiluvchi zamonaviy vosita hisoblanadi.

Multimediya vositalari asosidagi maktabgacha bolalarga ta'lim-tarbiya berish quyidagi afzalliklarga ega:

- berilayotgan materiallarni chuqurroq va mukammalroq o'zlashtirish imkoniyatlari bor;
- ta'lim-tarbiya olishning yangi sohalari bilanyaqindan aloqa qilish ishtiyoqi yanada ortadi;
- ta'lim-tarbiya olish vaqtining qisqarishi natijasida vaqtni tejash imkoniyatiga erishish;
- olingan bilimlar kishi xotirasda uzoq muddat saqlanib kerak bo'lgan amaliyotda qo'llash imkoniyatiga erishiladi.

MTTlarida multimediali kompyuterli ta'limni amalga oshirishning asosiy talablaridan biri – bolalarning kompyuter savodxonligini shakllantirish va ularni kompyuterda mustaqil ishlashini ta'minlashdan iborat.

Tarbiyalanuvchilarning kompyuter savodxonligini shakllantirishdan asosiy maqsad ta'lim-tarbiya jarayonini amalga oshirishda kompyuterdan foydalanishga qaratilgan sababli, tarbiyachi o'zining nazorati ostida "Sichqoncha" yordamida turli ta'lim o'yinlarini, matematik amallarni, ekologik topshiriqlarni va shularga o'xshash vazifalarni bajartirishga o'tadi. Tarbiyalanuvchilar "Sichqoncha"dan foydalanish bo'yicha to'la amaliy malaka va ko'nikma hosil qilganlaridan so'ng mustaqil ish bajara boshlaydilar. Bu holda ham tarbiyachi ularning ishini doimiy kuzatib turadi.

MTT tarbiyalanuvchilarida kompyuter savodxonligini shakllantirishning yana bir qulay tomoni shundan iboratki, multimedia texnologiyasidan foydalanish jarayonida tarbiyalanuvchilarning bilimni baholash ham kompyuter xotirasiga kiritilgan test savollari, rasmlar, o'yinlar, mashqlar, taqdimotlar orqali amalga oshiriladi. Bu holda tarbiyalanuvchilar berilgan savollarga to'g'ri javob topishlari shart.

Ma'lumki, maktabgacha ta'limning asosiy maqsadi bola shaxsini sog'lom va yetuk, maktabda o'qishga tayyorlangan tarzda shakllanti-

rishdan iborat. Ushbu maqsadni amalga oshirishda hozirgi asr-axborot asri ekanligidan kelib chiqqan holda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim-tarbiya jarayoniga axborot kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish davr taqozasidir.

Bugungi kunda maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachilarining asosiy vazifalari bolalarda iqtidor va qobiliyatni yanada o'stirish, ularning bilim olish istiqbolini rivojlantirishdan iborat.

Shunga ko'ra, tarbiyachi mashg'ulotlarda turli o'quv pedagogik dasturlardan, elektron qo'llanmalardan, pedagogik o'yinlardan foydalansa tarbiyachi va tarbiyalanuvchi o'rtasidagi to'siq yo'qoladi, bolalarning xarakteri kengroq ochiladi. Bolalarda kuzatuvchanlik, xotira diqqati kuchayadi chunki, mashg'ulotda majburiy bilim berish bo'lmaydi, bilimni ixtiyoriy qabul qilish orqali ijobiy natijaga erishadi. MTTlarda pedagogik va axborot texnologiyalaridan foydalanish kunning dolzarb muammolaridan biri bo'lib hisoblanadi.

Kuzatishlar shuni ko'satadiki, 80 – 90% bolalar kompyuter o'yinlarini o'ynashga qiziqishar ekan. Bundan dalolat beradiki, yosh bolalarni qiziqishlariga qarab turli xildagi o'yinlar, mashg'ulotlar, rangli tas'virdagi chizmalarni ko'rsatish orqali ularning dunyoqarashini, axloqiy madaniyatini shakllantirish mumkin ekan.

Maktabgacha ta'limda raqamli texnologiyalar asosida multimedia maxsulotlarini qo'llash natijalari bo'yicha 2019 – 2021-yillar davomida maktabgacha ta'lim tashkilotlarida raqamli texnologiyalar ta'limning ajralmas qismi bo'lib, ayniqsa maktabgacha ta'lim tizimida mashg'ulotlarni tashkil etishda zarur vositadir. Bunday sharoitda shaxsni shakllantirish avvalgi an'anaviy usullardan tubdan farq qiladi, bu globallashtayotgan axborot makonida maktabgacha ta'lim tizimining sifat jihatidan yangi modelini ishlab chiqishni, hozirgi sharoit uchun zarur bo'lgan va ularga mos keladigan mutlaqo yangi usullarini o'zida jamlagan metodik ishlarni shakllantirishni talab qiladi. Nima bo'lganida ham, zamonaviy pedagogikada raqamli texnologiyalaridan to'g'ri foydalanish maktabgacha yoshidagi bolalarning yutuqlarini kafolatlaydi va keyinchalik yuqori sinflarda muvaffaqiyatli o'qishini kafolatlaydi.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy salohiyatini raqamli texnologiyalar asosida rivojlantirish, ularning aqliy rivojlanish salohiyatini dunyo tendensiyalari darajasiga ko'tarish davr talabidir.

Nazorat savollari:

1. Multimediya so'zining ma'nosini tushuntiring
2. Multimediya va uning kelib chiqish tarixini bayon qiling.
3. Maktabgacha ta'limda multimediyalardan qanday foydalaniladi?
4. Multimediya vositalari asosidagi maktabgacha bolalarga ta'lim-tarbiya berish qanday afzalliklarga ega?

Adabiyotlar:

1. F.R.Qodirova. Maktabgacha pedagogika. – T.: Tafakkur, 2019.
2. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi O'zbekiston Respublikasi prezidentining farmoni. *O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017-yil, 6-son, 70-modda.*
3. "Bolangiz maktabga tayyormi?" metodik qo'llanma. – T.: 2001.
4. D.R.Djurayeva Maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim-tarbita berishning zamonaviy tendensiyalari. – T.: O'ZPFITI, 2015.
5. Djanpensova, B.Xolmuratova,. Matematik tasavvurlarni shakllantirish. – T.: "Innovatsiya-Ziyo", 2020.
6. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi. – T.: BMT bolalar jamg'armasi (YUNISEF), 2022.

Axborot manbalari

7. www.tdpu.uz
8. www.pedagog.uz
9. www.Ziyonet.uz
10. www.edu.uz

Mavzu: Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarning dizayn faoliyati.

Reja:

1. Bolalar dizayni konsepsiyasining mohiyati.
2. Bolalar dizayni texnologiyasi.

Tayanch tushunchalar: dizayn, bolalar dizayni, faoliyat dizayni.

Bolalar dizayni konsepsiyasining mohiyati. Baxt ko'p qirrali, lekin rang tuyg'usi, yaratish istagi, go'zallik yaratish istagi yo'qolsa, baxtli bo'lish mumkin emas. maktabgacha yoshdagi bolalik – ezgulik va go'zallik daraxtini yetishtirish uchun unumdor davr. Bolalar ishtiyoq bilan kuylaydi va raqsga tushadi, haykaltarosh va rasm chizadi, musiqa va ertaklar bastalaydi, xalq hunarmandchiligi bilan shug'ullanadi. Ijodkorlik bolaga atrofdagi dunyodagi go'zallik va yaxshilikni ko'rishni o'rganishga yordam beradi, bolaning hayotini yanada boy, to'liq, quvonchli qiladi. Ammo maktabgacha yoshdagi bolalarga mehr-oqibat, sabr-toqat, boshqalarga yordam berish istagini qanday o'rgatish kerak? Qanday qilib unga ota-bobolarining intellektual boyligini etkazish kerak? Bu qobiliyatni – farzandingiz bilan bir tilda – san'at tilida gaplasha olish qobiliyatini qanday yo'qotmaslik kerak?

L.S.Vygotskiy shunday degan edi: "Ijod faqat buyuk ijod qilgan daholarga xos emas. San'at asarlari, ijod, inson tasavvur qilgan, birlashtirgan, yangi narsalarni yaratgan joyda mavjud bo'ladi. L.S.Vigotskiyning bayonotlariga asoslanib, Bolalar dizayni katta salohiyat va rivojlanish uchun katta imkoniyatlarni taqdim etadi ijodkorlik, fantaziya va tasavvur. Bolalar dizayni bolaning shaxsini, uning individualligini ochib berishga, uning ijodiy salohiyatini rivojlantirishga qaratilgan, erkin, kattalar tomonidan bosimsiz, bolaning o'zini namoyon qilishi, o'zini o'zi rivojlantirishi, hamkorlik qilishi va birgalikda ijod qilishi, faqat insonparvarlik usullari va texnikasi, taqiqlarsiz va kategorik murojaatlarsiz. Dizayn san'atining dastlabki qadamlari shunchalik soddaki, ular boladan ko'p kuch talab

qilmaydi. U materiya olamini kashf etishdan zavqlanadi. Asta-sekin tajriba keladi, ko'nikma shakllanadi va u katta, murakkab ishni o'zi osonlikcha yakunlaydi. Bundan tashqari, bugungi kunda har qachongidan ham ko'proq uyg'unlikni shakllantirishga ehtiyoj bor rivojlangan shaxs. O'rganadigan, himoya qiladigan va rivojlanadigan shaxsiyat ma'naviy meros bizning xalqimiz. Bularning barchasi doimiy ahamiyatga ega: go'zallikni ko'rgan va qadrlashni bilgan odam uni saqlaydi va oshiradi, bunday odamlar axloqsiz harakatlarga qodir emas.

Shuning uchun bizda MTT dizayn mashg'ulotlari – katta yoshdagi maktabgacha yoshdagi bolalarning faoliyati shunchalik dolzarbdir. Dizayn faoliyati bilan tanishish bo'yicha ishda yangi yondashuvlarni amalga oshirish ustida ishlar olib borilmoqda. Ular bolaning rivojlanishini kuchaytirishga qaratilgan. Biz maktabgacha yoshdagi bolalarni loyihalash faoliyati bilan tanishtirishning dastlabki jarayonini yaxshi asosda quramiz. Hayratlanish, hayrat, san'at bilan tanishishdan xursand bo'lish bolalarda uyg'otilishi kerak bo'lgan tuyg'ulardir. Bolalar bilan ishlashda oldimizga qo'ygan asosiy maqsad – bolalarni voqelikni kuzatishga jalb qilish, eng muhimini rivojlantirish badiiy ijodkorlik ko'nikmalar, dunyoni rassomning ko'zlari bilan ko'rish, kuzatuvchanlik va e'tiborni shakllantirish, fikrlash erkinligini ta'minlash – bolaga ochiq. badiiy vositalar uning dunyoga qarashi. Biz muzeylarga tashrif buyuramiz, taqdim etilgan eksponatlar bilan tanishamiz, o'rmonga, bog'ga, shaharga sayohat qilamiz, teatrga, ko'rgazmalarga tashrif buyuramiz, atrofimizdagi dunyoni kuzatamiz, bola uning barcha rang-barangligini kashf etadi, bu kashfiyotdan quvonch oladi va o'z imkoniyatlarini amalga oshiradi. uning qarashlarining timsolidir. Dizayn – bu faoliyat maxsus turdagi turli xil ijod turlarini birlashtirgan badiiy faoliyat: chizish, modellashtirish, qo'llash, dizayn, badiiy ish. Bolalikda badiiy g'oyalar barqaror bo'lib, bola har qanday “rassom”, “haykaltarosh”, “dizayner” rolini o'z zimmasiga olishi mumkin. Maktabgacha yoshdagi bolalarni ziyorat qilish uchun mashhur va suyuqli qahramonlar keladi, bolalar rassomlar, haykaltaroshlar hayoti va ijodi bilan tanishadilar, suhbatlar, hikoyalar, fantastik hikoyalar o'tkazadilar, musiqiy va she'riy obrazlardan foydalanadilar. Atamalar, tushunchalar va

psixologik yangilik sifatida o'zlashtirilganligini tekshirish uchun biz o'yinlarni o'tkazamiz: "Yosh dizayner", "Kostyumni bezash", "Interyer haqida o'ylash", "Buyumlarni almashtirish", "Quvnoq rang", "San'at", "Salon" va boshqalar. Biz maktabgacha yoshdagi bolalarni dizaynda qo'llaniladigan turli xil yangi usullar va texnologiyalar bilan tanishtiramiz: "Scrapebooking", "Remake", "Decoupage", "Sandography". Bu o'yinlar orqali blalar kiyimni modellashtirish qobiliyatini o'rganadilar, shu bilan birga estetik did, badiiy dunyoqarash, kiyim dizaynini tushunish, ijodiy jarayon, kiyim modellarini yaratish bo'yicha bilim va ko'nikmalarni egallaydilar, mulohaza yuritish, solishtirish, to'liq javob berishga o'rganadilar, bolalarimiz nima qilganini, qanday qilganini va natijada nima bo'lganini aytib berishdan xursand bo'lishadi. Atrofimizdagi narsalar dunyosi juda xilma-xildir. Bizga uzoq vaqt xizmat qiladigan narsalar bor va keraksiz bo'lib qolganlar ham bor, ular chiqindilar deb ataladi. Bu va turli xil plastik butilkalar, qopqoqlar, tiqinlar, qutilar shokoladli tuxum, yogurt idishlari, tugmalar, simlar va yana ko'p narsalar, biz kattalar ko'pincha ularni imkon qadar tezroq olib tashlashga va axlat qutisiga tashlashga harakat qilamiz. Ammo, agar biz ularda g'ayrioddiy narsalarni ko'rishga harakat qilsak, hatto keraksiz narsalar ham ikkinchi hayotga ega bo'ladi. Biz shunchaki orzu qilishimiz, buni bolalarga o'rgatishimiz kerak. Tabiiy materialning xilma-xilligi (konuslar, boshloqlar, shoxlar, urug'lar, o'tlar va boshqalar) va ishlov berish qulayligi uni maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashda keng qo'llash imkonini beradi.

Dizayn – bu faoliyat maxsus turdagi turli xil ijod turlarini birlashtirgan badiiy faoliyat: chizish, modellashtirish, qo'llash, dizayn, badiiy ish.

Bolalar ijodini kuzatib, bolaning o'z "boyligiga" (toshlar, mato parchalari, tugmalar va boshqalar) qanchalik ahamiyat berishini ko'rish mumkin. Bizning fikrimizcha, bu keraksiz narsalar bolalar qo'lida haqiqiy "zargarlik"ga aylanadi – munchiq uzoqdan kelgan marvariddir. moviy dengiz, yamoq – malika libosi, o'rash – tropik kelebek. Aynan mana shu g'ayrioddiy narsalarni ko'rish qobiliyatidan biz bolalar dizayn darslarida foydalanamiz. Bog'da go'zallik burchagi (bolalar tomonidan mustaqil ravishda yoki tarbiyachilar yoki ota-onalar bilan birgalikda yaratilgan hunarmandchilik), bolalar asarlarining doimiy ko'rgazmasi, ijodiy burchaklar, rasmlar reproduksiyalari, san'at haqidagi kitoblar mavjud. Biz bolalarni turli tadbirlar, ularning xususiyatlari va tarixi bilan tanishtiramiz. Tarbiyachilar, bolalar va ota-onalar uyushmasi qo'shma ish ijod dunyosi bilan tanishish ota-onalarning o'z farzandlarini tarbiyalash masalalarida pedagogik tayyorgarligini oshirishga imkon beradi, oila va MTT o'rtasidagi hamkorlik shakllarini kengaytirishga yordam beradi.

Ijodiy faoliyat jarayonida kichkina usta ko'plab kashfiyotlar qiladi, shaxsiy yutuqlarga erishadi. Obyektiv ravishda u mutlaqo yangi, noma'lum narsalarni yaratmasa ham, uning ishining natijasi subyektivdir, chunki bu jarayonning o'zi bola uchun uning ustuvorligi yotadi. Natija birinchi va juda muhim qadamdir bolalar ijodiyoti. O'z qo'llaringiz bilan mahsulotlar yaratish universal ta'lim vositasi bo'lib, bir tomonlama intellektual faoliyatni muvozanatlashtira oladi. Kichkina odam uni har tomonlama rivojlantirish. Dizayn faoliyatidagi mashg'ulotlar bolalarning ongiga, irodasiga, his-tuyg'ulariga ta'sir qilish, ularni ijodiy o'zini namoyon qilishga undash uchun mo'ljallangan. Ular psixologik muammoni ham hal qilishadi – farzandlarimiz hissiy qulaylik holatiga ega bo'lsin, bolalik quvonchini his etsin.

Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashning asosiy g'oyalari har bir bolaning qobiliyatini rivojlantirish va amalga oshirish uchun sharoit yaratish, bolaning individual va ijodiy o'sishiga yordam berish, psixologik qulaylik muhitini ta'minlashdir.

Bolalar dizayni – yangi badiiy samarali faoliyat, bu eng keng doiradagi dizayn fikrlash deb tushuniladi. Dizaynda nafaqat g'oyaning

rivojlanishi, balki bolaning rivojlanishiga hissa qo'shadigan natijani rejalashtirish ham muhimdir. Ushbu faoliyatning ta'lim jarayoniga joriy etilishi zamonaviy dunyoda odamlarning madaniy ehtiyojlari, bolalarning imkoniyatlari, shuningdek, dastur mazmunini amalga oshirishning eng muhim asosi sifatida maktabgacha ta'lim kontseptsiyasining ortishi bilan bog'liq.

Bolalar dizayni texnologiyasi. Dizayn san'ati hayotga faol kirib bormoqda. Agar "bolalar uchun dizayn" tendentsiyalardan biri bo'lsa kasbiy faoliyat rassom-dizaynerlar, keyin "bolalar dizayni" bilan bog'liq dekorativ faoliyat bolaning o'zi uni o'rab turgan obyekt-fazoviy muhitni yaxshilash bo'yicha atrofdagi o'zlariga yoqadigan yoki yoqtirmaydigan obyektlarga, ularning rangi, shakli, o'lchami, nisbatlarining xilma-xilligiga e'tibor berishadi. Ular o'simliklar va minerallarni to'plashlari, qog'oz, matolar va foydalanishlari mumkin, bolalar sintetik materiallar, hayotingizni bezash uchun ulardan aranjirovkalar (guldastalar, gerbariylar, gulchambarlar) va majoziy kompozitsiyalar yaratadilar.

Badiiy va rolli o'yinlar bolalarni qo'g'irchoqlar uchun shkaf (ko'ylaklar, shlyapalar, poyabzallar), tomoshalar uchun dekoratsiya, o'yin-kulgi va bayramona ertaklarni qidirishga undaydi. Katta maktabgacha yoshdagi bolalar xarakterli kostyumlar, kiyim-kechak va tashqi ko'rinish tengdoshlari va kattalar, toza va oqilona kiyingan taqlid. Kiyim va xulq-atvoriga qarab, ular odamlarning yoshi va kasbi, didi va turmush tarzini baholay oladilar. Bu yoshda bola qo'g'irchoq xonalarining jihozlarini nafaqat mo'ljallangan maqsadlari uchun (yashash xonasi, oshxona-ovqat xonasi, yotoqxona) tanlashi mumkin. Xonalarning (uyda, MTTda) bezaklarini kuzatish va baholashda bolalar o'zlari uchun mavjud bo'lgan estetik birlik tamoyillarini (xizmat, mebel to'plami, dekor ansambli) va bezakning badiiy tasvirini o'tkazadilar. o'z amaliyoti qo'g'irchoq o'yinining ichki qismini yaratish. Bolalar uzoq vaqt davomida yaratilgan ko'p qirrali me'moriy va badiiy kompozitsiyalarni ("Sehrli shaharcha", "Qor malikasi saroyi", "Mo'jizalar mamlakati", "Uch ayiq", "Rus uyi" va boshqalar) yaratishda ishtirok etishlari mumkin. Bolalar doimo biror

narsani yaxshi ko'radilar, keyin atrof-muhitni o'zgartiradilar, qurish va tugatishni tugatishadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida pedagogik loyihalashning asosiy yo'nalishlari maktabgacha ta'lim tashkilotida pedagogik dizayn texnologiyasini joriy etish erta hal qilishni talab qiladigan o'tkir muammoni shakllantirish va uni bartaraf etish bo'yicha rejalashtirilgan chora-tadbirlarni shakllantirishdan boshlanadi. Shunday qilib, tarbiyachi bolalarni uni tayyorlashga jalb qilgan holda dizayn rejasini tuzadi: ular loyihani amalga oshirish imkoniyatlari bo'yicha o'z takliflarini bildiradilar va uning harakati davomida ular o'z g'oyalari va loyiha vazifalariga mumkin bo'lgan yechimlarni taklif qiladilar.

Bunday holda, tarbiyachi bolalar ishining muvofiqlashtiruvchisi sifatida ishlaydi: u ularning faoliyatini boshqaradi, ularga o'z g'oyalari shakllantirishga yordam beradi, faoliyat strategiyasi va taktikasini tanlashga yordam beradi.

Maktabgacha tarbiyachi esa yangi mahsulot yaratuvchisi sifatida harakat qiladi. u loyihani boshqaradi. Tabiiyki, o'qituvchining yordamisiz emas, balki qaror qabul qilishda maksimal mustaqillik bilan.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida dizaynni tashkil etishda quyidagi ish yo'nalishlarini ajratib ko'rsatish mumkin:

1. Loyihani amalga oshirish jarayonida o'zaro ta'sir tizimini yaratish. Ushbu tizim har bir loyiha ishtirokchisining rivojlanishining shaxsiy xususiyatlarini hisobga olgan holda tuzilishi kerak.
2. Maktabgacha ta'lim tashkilotida yagona ta'lim va tarbiya makonini shakllantirish.
3. Ijodiy loyihalarni amalga oshirish uchun uslubiy materialni ishlab chiqish.
4. Amalga oshirilayotgan loyiha uchun ma'lumotlar bankini shakllantirish. Bunga barcha ma'lumotlar, loyihani amalga oshirish parametrlari, uning xususiyatlari va amalga oshirish samaradorligi mezonlari, loyiha ishtirokchilari va ularning potentsial imkoniyatlari to'g'risidagi ma'lumotlar kiradi.

5. Pedagogik dizayndagi tajribani uzatish. Loyiha faoliyatidan foydalanish tajribasi PEIga o'tkazilishi va mahalliy, mintaqaviy va federal darajada tarqatilishi mumkin.
6. Maktabgacha ta'lim tashkilotining fanni rivojlantiruvchi makonini o'zgartirish, takomillashtirish.
7. Bolalik ijtimoiy institutlari va muayyan mintaqqa, mintaqaning ta'lim faoliyatida ishtirok etadigan boshqa tashkilotlar bilan o'zaro aloqa tizimini yaratish.
8. Loyiha faoliyatiga oilalarni jalb qilish.

Loyihani ishlab chiqish puxta tayyorgarlikni talab qiladi. Tarbiyachi boshqa maktabgacha ta'lim tashkilotlari tajribasini, boshqa mintaqalar, mamlakatlarning ilg'or pedagogik tajribasini o'rganadi, loyihalarni tuzish bo'yicha nazariy materiallarni o'rganadi, loyihalarni amaliy amalga oshirish bo'yicha videomateriallarni tomosha qiladi. Bularning barchasi loyihani amalga oshirish uchun eng maqbul va samarali ish shakllarini tanlashga, optimal usullarni, asboblarni va dizayn vositalarini tanlashga yordam beradi.

Tarbiyachilarni loyiha faoliyatini amalga oshirishga tayyorlash uchun maktabgacha ta'lim tashkiloti:

1. Pedagogik loyihalash bo'yicha tarbiyachilar uchun ma'ruzalar va seminarlar kursini o'tkazish.
2. Pedagogik loyihani amalga oshirishning zamonaviy texnologiyalari sohasida pedagogik treninglar o'tkazish.
3. Loyihalarning taqdimotlarini shakllantirish va jamoaviy ko'rishni tashkil etish.
4. O'rganish va tarbiyachilarga o'qish uchun tugallangan loyihalar bo'yicha ijodiy hisobotlar berish.
5. Pedagogik loyihalarni amalga oshirish bo'yicha mahorat darslarini o'tkazish.
6. Trening uchun biznes va rolli o'yinlar tizimidan foydalaning.
7. O'quv ko'rgazmalarini tashkil qilish.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda tasviriy san'atga mehr uyg'otish, rasm chizishga qiziqishni uyg'otish uchun boshlang'ich maktabgacha

yoshdan boshlab o'z ishimda noan'anaviy tasvir usullaridan keng foydalanaman. Bunday noan'anaviy rasm bolalarga juda ko'p narsalarni beradi ijobiy his-tuyg'ular, ularga yaxshi ma'lum bo'lgan narsalarni badiiy materiallar sifatida ishlatish imkoniyatini ochib beradi, oldindan aytib bo'lmaydiganligi bilan ajablantiradi. Ish tajribasi shuni ko'rsatadiki, g'ayrioddiy materiallar va original texnikalar bilan chizish bolalarga unutilmas ijobiy his-tuyg'ularni boshdan kechirish imkonini beradi. Ma'lumki, his-tuyg'ular ham jarayon, ham natijadir. amaliy faoliyat, ayniqsa san'at. Hissiyotlar sifatida ko'rish mumkin bu daqiqa bolani xursand qiladi, qiziqtiradi, tushkunlikka soladi, hayajonlantiradi, bu uning mohiyatini, xarakterini, individualligini tavsiflaydi. O'quv jarayonida bolalar turli badiiy materiallar va texnologiyalarning xususiyatlari, xususiyatlari va imkoniyatlari bilan tanishadilar:

- ho'l qog'ozga rasm chizish;
- rangli qog'ozga tish pastasi bilan chizish;
- monotiplar (selofan, qog'oz, shisha);
- uglerod qog'ozi orqali chizish;
- plastilin bilan chizish;
- barmoqlarni bo'yash;
- trafaret qo'l;
- blotografiya;
- "purkash" texnikasini qo'llash;
- kollaj;
- urish usuli;
- tanga zarb qilish;
- vitray oynalar.

Dizayn elementlarini sinflarga kiritish bolalarning turli materiallar (qog'oz, karton, mato, plastmassa, tabiiy materiallar va boshqalar) xususiyatlari haqidagi bilimlarini kengaytirish va ular bilan ishlashda ko'nikma va malakalarni rivojlantirishni talab qiladi. Bu bolalarga eng ko'p tanlash imkonini beradi. Turli xil badiiy materiallar bilan tanishish va tajribalar bo'limiga quyidagilar kiradi:

Arxitektura va badiiy dizayn bola rivojlanishining asosiy vazifalariga javob beradi, chunki uning barcha muhiti, interyeri umumiy madaniyatning elementlari sifatida kundalik hayotga estetik munosabatni shakllantiradi. Bu vazifa bolalarni qadimiy (kulbalar, minoralar, saroylar) va zamonaviy arxitektura namunalari bilan tanishtirish orqali hal qilinadi. Arxitektura va badiiy dizayn bilan shug'ullanadigan bolalar uchta maydonda ishlaydi: qo'g'irchoq, bolalar, kattalar.

Bolalar o'zlarining eng yaqin qo'g'irchoq o'yinlari maydonini yaxshilaydilar, so'ngra ularga mutanosib ravishda bolalar interyeriga o'tadilar (bo'lim ekranlari, mebellar, bezak buyumlari). Ular o'zlarini "boshliqlar" va "xo'jayinlar" kabi his qilishadi. Bolalar ochiq qo'g'irchoq o'yin maydonchalari uchun oddiy mebellarni (devor qog'ozi, pardalar, dasturxon, yuguruvchilar, gilamlar va boshqalar), shuningdek, tomoshalar va o'yin-kulgilar uchun oddiy dekoratsiyalarni chizadilar, kesadilar, to'qiydilar, qoliplaydilar va bo'yashadi. Badiiy va o'yin vaziyatlarida bolalarning dizayn faoliyati samarali bo'ladi, masalan: "Moda teatri", "Shlyapalar festivali", "Oh kamaval, kamaval!", "Peri shohligidagi to'p". Bolalar o'zlarini haqiqiy moda dizaynerlari sifatida ko'rsatishadi. Ular tomonidan ixtiro qilingan shlyapalar, liboslar, kostyumlar modellari o'ziga xoslik va individuallik bilan ajralib turadi.

Teatr festivaliga tayyorgarlik ko'rishda bolalar teatr plakatlari, teatr stendlari, taklifnomalar yaratishda ishtirok etadilar. Tabiiy va sun'iy materiallardan (yashil, o'lik daraxt, minerallar, qog'oz, patchwork, yog'och, sintetika va boshqalar) kompozitsiyalarning dizayni qiziqarli va foydalidir. Tirik materiallardan tikuvchilik bilan shug'ullanish va jonsiz tabiat, bolalar go'zallikka bog'langan. Bolalar mohirlik bilan dekorativ bezaklarni tanlaydilar va bayram kiyimlari yaratadilar (galstuk, brosh, nishonlar va boshqalar). Katta maktabgacha yoshdagi bolalar o'z faoliyatini rejalashtirishlari, badiiy natijani kutishlari va asta-sekin "dizayn konsepsiyasini" rejalashtirishlari mumkin. Masalan, ular binolarni bayramona bezash haqidagi g'oyalarini avval chizmalarda, so'ngra maketlarda, keyin esa amalda amalga oshiradilar.

Texnikani o'rgatish noan'anaviy rasm chizish va dizayn madaniyatini rivojlantirish bosqichma-bosqich amalga oshiriladi:

- tarbiyachining namoyishi yangi texnologiya rasm chizish (yangi material bilan), bolani yangi usulni o'zlashtirishga undash;
- mustaqil ravishda yoki kattalar bilan birgalikda yangi material, yangi usul bilan tajriba o'tkazish;
- bolaning rasm chizish usullarini tasdiqlash mustaqil faoliyat;
- tengdoshlari bilan mustaqil yoki vijdonli faoliyatda badiiy tasvirni yaratishda yangi usuldan (materialdan) foydalanish.

San'atning murakkab ta'sirigina bola shaxsining uyg'un shakllanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bolalarni san'at bilan tanishtirishga ma'lum miqdordagi bilim olish, ma'lum ko'nikma va qobiliyatlarni rivojlantirish uchun rasmiy ta'lim sifatida emas, balki qiziqarli va hayajonli jarayon sifatida qarash kerak.

Ta'lim jarayoni shunday tuzilganki, bolalar turli xil badiiy materiallar va vositalarni mustaqil ravishda tanlashlari mumkin. Tarbiyachi faqat u yoki bu tasvirni etkazish qanchalik qulayroq, maqsadga muvofiqligini tavsiya qiladi. Turli materiallarning xususiyatlarini bilib, bolalar ularni o'z ishlarida muvaffaqiyatli birlashtiradi. Tasvirlashning turli usullarida ravon bo'lgan bolalar o'z ichiga olganlarni tanlashlari mumkin. Ko'proq ifodali tasvirni, chiroyli kompozitsiyani yetkazish uchun mos. Samarali faoliyat davomida bolalar tarbiyachi va bir-birlari bilan ish haqida erkin muloqot qilishlari mumkin.

Dizayn madaniyatini shakllantirishda bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish bo'yicha ish tajribasi har bir bolaga, ularning rivojlanish darajasidan qat'iy nazar, ijodiy salohiyatini ochib berishga va o'zini namoyon qilishga yordam beradi. Har xil materiallar (improvizatsiya qilingan yoki keraksiz) bolalarga original g'oyalarni beradi, fantaziya va tasavvurni rivojlantiradi, ularni yangi dizaynlarni o'ylab topishga va ularni o'yinlarda ishlatishga undaydi.

Dizaynga jalb qilingan bolalar faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari ularning tengdoshlari va kattalar bilan munosabatlarining yangi xarakterini belgilab beradi. Samarali qo'shma qidiruv faoliyati jarayonida paydo

bo'ladigan badiiy tuyg'ular va qiziqishlar bolalarda ijodiy fikrlash va xushmuomalalikni muvaffaqiyatli shakllantirishga yordam beradi. San'at bilan jonli muloqotda ular dizaynda tabiiy materiallardan aranjirovkalar yasash va ulardan foydalanish, kiyim-kechak, liboslar uslublarini tanlash va yaratish, o'yin va tomoshalar uchun muhit, bayram dasturxonlari, maishiy va bayram interyerlarini yaxshilashni o'rganadilar. Atrofdagi obyekt muhitini kuzatib, katta maktabgacha yoshdagi bolalar binolarning maqsadiga (yashash xonasi, oshxona-ovqat xonasi, yotoqxon) muvofiq qo'g'irchoq xonalari jihozlarini mohirona tanlashni o'rganadilar.

Bolalar dizayn mahsulotlari – ijodkorlik bo'lishi mumkin bolalar tomonidan darhol o'yinlarda va kundalik hayotda qo'llaniladi. Dizaynning uch turi mavjud: planar (amaliy-grafik), uch o'lchovli (mavzu-dekorativ) va fazoviy (arxitektura va badiiy). Har bir tur uchun uchta faoliyat sohasi mavjud (bolalar dizayni turlari).

Birinchi yo'nalish – “arashuvlar” – bolalarning tikuvchilik an'analari rivojlantirishni o'z ichiga oladi. Bular quyidagilar bo'lishi mumkin: fito-kompozitsiyalar dizayn, guldastalar, gerbariy rasmlari, sun'iy va tabiiy materiallardan yasalgan zargarlik buyumlari, rangli plastilindan tayyorlangan vitrajlar va mozaikalar, o'yin detallari va syujet-tematik elementlar; ajoyib sehrlil va bezakli kompozitsiyalar.

Ikkinchi yo'nalish – “kiyim dizayni” – bolalarni madaniyat bilan tanishtirishni o'z ichiga oladi (kiyimlar va maktabgacha yoshdagi bolalar uchun chizmalar yaratishning ba'zi usullari – eskizlar, liboslarning uslublari va dekorativ bezaklari). Bo'sh vaqtlarida bolalar kostyumlarning eskizlarini chizishad.

Uchinchi yo'nalish – “dekorativ-kosmik dizayn” – bu e'tiborni qaratadi bolalar ustida dekorativ dizayn binolar va landshaftlarning tashqi ko'rinishi, madaniy va estetikani estetiklashtirish bo'yicha o'yin maydoni, guruh xonalarining interyerlari, bayramona ertaklar uchun xonalar bolalar bog'chasi. Bolalar xonalarning, uylarning sxemalarini yaratishda, foydalanishda dizayn tajribasiga ega bo'lishadi.

4 yoshdan boshlab bola obyektning tanish xonasi yoki yer uchastkasi shakli va hajmini tasavvur qila oladi; ular u yoki buning joylashuvi nimani anglatishini tushuna oladi.

Bolalar dizayni bolaning dekorativ faoliyati, uni o‘rab turgan obyekt-fazoviy muhiti bilan bog‘liq. Bolalar o‘zlari yoqtiradigan yoki yoqtirmaydigan atrof-muhit obyektlariga e‘tibor berishadi, ularni chizishadi. Matolar va sintetik materiallardan aranjirovkalar (guldastalar, gerbariylar, gulchambarlar) va majoziy kompozitsiyalar (bezaklar) tayyorlashadi.

Badiiy mazmundagi o‘yinlar va rolli o‘yinlar bolalarni izlanishga undaydi. Bu bolalarga eng ko‘p tanlash imkonini beradi.

Mutaxassislar tomonidan “bolalar dizayni” – bu bolalar faoliyati va muloqot shakllarini boyitishga hissa qo‘shadigan ijtimoiy foydali badiiy va dekorativ ijodkorlik sifatida ta‘riflanadi.

Bolalar dizayni – bu eng keng doiradagi dizayn fikrlash deb tushuniladigan yangi badiiy va samarali faoliyat. Dizaynda nafaqat g‘oyani rivojlantirish, balki natijani rejalashtirish ham muhim ahamiyatga ega, bu esa bolani umumiy rivojlanishiga o‘z hissasini qo‘shadi.

Bolalar dizayni subyekt-dekorativ xarakterga ega bo‘lishi mumkin – bu obyektlarni (o‘yinchoqlar, suvenirlar, kiyim-kechak buyumlari, tartibga solish) yaratish va bezashdir.

Bolalarni dizayn bilan tanishtirishning asosiy bosqichlari:

1. Dizayn (g‘oya, garmoniya, kompozitsiya) va kompozitsiyaning asosiy tushunchalari (bo‘shliq, chiziq, dog‘, shakl, rang, tekstura) bilan tanishish. Dizayn sanoatining asosiy kasblari bilan tanishish (moda dizayneri, stilist, arxitektor) Turli xil ishlarni bajarish texnologiyasini o‘rganish. ijodiy ishlar. Dizayn qoidalaridan foydalanish tayyor mahsulot. Dizayn texnologiyalari bilan tanishtirish. Maktabgacha yoshdagi bolalarning qo‘shma dizayn faoliyatini tashkil etish shakllari: umumiy kompozitsiyaga birlashtirish (ko‘rgazma) individual ishlar frontal sinflarda bitta mavzuni tugatgan bolalar;

2) bir guruh bolalarning “bir varaqda” ishi: friz, panel va boshqalar, bu yerda har bir bola varaqning o‘z qismini to‘ldiradi, uni tengdoshlarining ishi bilan muvofiqlashtiradi;

3) “rele”, “konveyer” kabi ishlarning bosqichma-bosqich xarakteri. Tarbiyachi – bolalarning yetakchisi va loyihalash faoliyatining bevosita ishtirokchisi: “tugatish”, “to‘liq” so‘zlari bilan vazifalarni bajarishni tashkil qiladi, bu yerda bola o‘zini ustaga taqlid qilib, “parchalangan holda” namoyon qiladi;

4) ko‘proq mustaqil bo‘lgan birgalikda yaratish natijasiga e‘tibor qaratiladigan vazifalar;

5) ijodiy izlanishda bolaning to‘liq mustaqilligini talab qiladigan vazifalar, bu yerda u o‘z harakatlarini rejalashtiradi. Bunday holda, tarbiyachining bevosita rahbarligi bolaning faoliyatini bilvosita va xushmuomalalik bilan muvofiqlashtirishga o‘zgaradi. Bolalarga haddan tashqari talablar qo‘yish, ularni juda murakkab va hajmli vazifalar bilan ortiqcha yuklash, muallifning bilimi va roziligisiz bolalar ishini “yaxshilash” mumkin emas. (Yaxshilash bo‘yicha og‘zaki tavsiyalar bolaning o‘zi tomonidan osongina amalga oshiriladi). Boshqa vazifa taklif qilib, uning ishini to‘xtatib bo‘lmaydi, rejalarini oxirigacha bajarishiga to‘sqinlik qilib bo‘lmaydi. Bolaning kamchiliklarini maqtamaslik yoki ta‘kidlamaslik kerak. (Tarbiyachi bolalarni va butun guruhni rag‘batlantirib, xayrixohlik muhitini saqlaydi muvaffaqiyatli ish, masalan, katta o‘yinchoq, rasm, dekorativ panel, interyerdagi o‘yin majmuasi, “shirin” sovg‘a va boshqalar) Tarbiyachi buning iloji yo‘qligini unutmasligi kerak.

Katta yoshdagi bolalar bilan tanishish maktabgacha yosh loyihalash elementlari quyidagi talablarga rioya qilgan holda samarali bo‘ladi:

- bolalarga dizayn faoliyatining mazmuni va ahamiyatini, uning amaliy yo‘nalishini yetkazish;
- bolalar dizayn mahsulotlaridan amaliy foydalanish;
- maktabgacha ta‘lim tashkilotidagi faoliyat;
- bolalarning dizayn san‘ati namunalarni idrok etishini tashkil etish;
- maktabgacha ta‘lim tashkiloti va oilaning o‘zaro hamkorligini tashkil etish;

- bolalar dizayni uchun zarur moddiy jihozlarning mavjudligi.

Badiiy material qog'oz va karton keraksiz material mato va boshqa tolali materiallar tabiiy material dekor materiali. Bolalar bilan birgalikda "loyiha fondi" zonalari (burchaklari) tashkil etiladi, bu yerda tasviriy materiallar va vizual dizayn vositalari jamlangan.

Badiiy material:

1. Qog'oz va karton, salfetaklar, gofirovka qilingan qog'oz va karton, rangli qog'oz, bir marta ishlatiladigan karton plitalar, rangli karton va boshqalar.

2. Chiqindi moddasi stakanlar. bir marta ishlatiladigan plastik qoshiq va vilkalar, tugmalar, disklar, muzqaymoq tayoqchalari va boshqalar.

3. Tabiiy material urug'lar, suyaklar, novdalar, qobiqlar va boshqalar.

4. Mato va boshqa tolali materiallar: ko'pikli kauchuk, paxta, paxta yostiqchalari, salfetaklar turli tekstura va hokazo.

5. Dekor materiali Sequins, boncuklar, toshlar, kamon, lentalar va boshqalar.

Shu bilan birga, professional dizayn bolalar dizayni bilan umumiy xususiyatlarga ega, ya'ni vizual faoliyat va dizayn. Bu:

- ijodiy mahsulotning o'ziga xosligi va o'ziga xosligi;

- sensorli standartlar tizimi bilan tanishish, modulli dizayn printsiplari;

- rejani bajarishning birgalikdagi alohida tabiati;

- loyiha faoliyatining predmeti va fazoviy-dekorativ xarakteri;

- shunga o'xshash materiallar va texnikalardan foydalanish;

- professional va "bolalar" san'atining badiiyligini baholashga umumiy yondashuv;

- o'z-o'zini ta'minlash bolalar ijodiyoti mahsulotlarining raqobatbardosh emasligi.

Nazorat savollari:

1. Dizayn deganda nimani tushunasiz?
2. Bolalarn dizayn faoliyati qanday namoyon bo`ladi?
3. O`quv jarayonida bolalar turli badiiy materiallar va texnologiyalarning qanday xususiyatlari va imkoniyatlari bilan tanishadilar?
4. Professional dizayn bolalar dizayni bilan qanday umumiy xususiyatlarga ega?

Adabiyotlar:

1. Sh.A.Sodiqova Maktabgacha pedagogika. – T.: Tafakkur bo`stoni, 2013.
2. Sh.Nurmatova, Sh.T.Xasanova, D.E.Azimova. Ustaxonada amaliy mashg`ulot. – Toshkent, Cho`lpon nashriyoti, 2010.
3. “Bolangiz maktabga tayyormi?” metodik qo`llanma – T.: 2001.
4. D.R.Djurayeva Maktabgacha yoshdagi bolalarga ta`lim-tarbita berishning zamonaviy tendensiyalari. – T.: O`ZPFITI, 2015.
5. “Ilk qadam” davlat o`quv dasturi. – T.: BMT bolalar jamg`armasi (YUNISEF), 2022.

6. Xujayev F., Raximqulov K.D., Nigmanov B.B. “Harakatli o‘yinlar va uni o‘qitish metodikasi”. – Toshkent, Cho‘lpon nashriyoti, 2011.

Axborot manbalari

7. www.tdpu.uz
8. www.pedagog.uz
9. www.Ziyonet.uz
10. www.edu.uz

Read more at: <https://minikar.ru/uz/deti/detskii-dizain-v-detskom-sadu-zanyatiya-opyt-raboty-po-dizainerskoi-deyatelnosti-v-dou-organizaciya-v/>
<https://youtu.be/nh8315Wshhk>

Mavzu: Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish.

Reja:

1. Kichik yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish usullari.
2. Kattaroq maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish uchun shart-sharoitlar.

Tayanch tushunchalar: ijodiy qobiliyat, mustaqil faoliyat, ijodkorlik, tasavvur, assotsiativlik, dialektika.

Kichik yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish usullari. Mustaqillik yillarida respublikamizda ta'lim-tarbiya sohasida amalga oshirilgan islohotlar va bu borada yaratilayotgan imkoniyatlar nihoyatda kengayib bugungi kunda davlatimiz siyosatining muhim ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylanib bormoqda. Jumladan, uzluksiz ta'limning dastlabki bo'g'ini hisoblangan maktabgacha ta'lim sohasining ayni paytdagi rivojlanishi buning yorqin isbotidir. Maktabgacha ta'limning bosh maqsadi bolalarni maktabdagi o'qishga tayyorlash, ularni sog'lom har tomonlama rivojlangan mustaqil shaxs bo'lib shakllantirish, milliy va umumbashariy qadriyatlar ruhida tarbiyalangan barkamol shaxsni voyaga yetkazishdan iboratdir. Shu boisdan ham maktabgacha ta'lim bola hayotining muhim davrlaridan biri hisoblanadi. Ayni davrdagi maktabgacha ta'lim tashkilotlari avvalgisidan butkul farq qiladi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarda yaratilgan shart sharoitlar, ushbu tizim uchun zarur bo'lgan zamonaviy texnologiyalar, didaktik materiallar va o'yinchoqlar bilan muntazam ta'minlanib borishining davlat nazoratida bo'lishi kishini quvontiradi. Maqsad esa bitta bolalarni barkamol tarzda voyaga yetkazish ularni maktab ta'limiga tayyorlash samaradorligini oshirishdir. Maktabgacha yosh bu o'zini yorqin ifoda etish, ijodiy qobiliyatlarni namoyon qilish, bolaning ijodkorligini rivojlantirish uchun eng qulay davr hisoblanadi.

Bugungi kunda MTT tarbiyachilarining eng ustuvor vazifalaridan biri “Ijodkor bolani” tarbiyalashdir. Bu jarayon qanchalik erta boshlansa samarasi shunchalik barvaqt namoyon bo‘ladi va bolaning butun hayotiga ijobiy ta’sir qiladi. Ijodkorlik yangi tadqiqot predmeti emas. Biroq, ilgari jamiyatda odamlarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga alohida ehtiyoj yo‘q edi. Iste’dodlar o‘z-o‘zidan paydo bo‘ldi, adabiyot va san’at durdonalari, ilmiy kashfiyotlar, ixtirolar yaratildi va shu bilan rivojlanayotgan insoniyat madaniyati ehtiyojlarini qondirdi. Bizning davrimizda vaziyat tubdan o‘zgardi. Ilmiy-texnika taraqqiyoti davrida hayot tobora rang-barang va murakkablashib bormoqda. Bu esa odamdan qoliplashgan odatiy harakatlarni emas, balki harakatchanlikni, fikrlashning moslashuvchanligini, tez yo‘naltirilganligini va yangi sharoitlarga moslashishini, katta va kichik muammolarni hal qilishda ijodiy yondashuvni talab qiladi.

Zamonaviy dunyoda insonning ijodiy qobiliyatlari uning intellekti-ning eng muhim qismi sifatida tan olinishi kerak. Insoniyat tomonidan to‘plangan madaniy qadriyatlar odamlarning ijodiy faoliyati natijasidir. Kelajakda insoniyat jamiyatining qay darajada rivojlanishini yosh avlodning ijodiy salohiyati belgilab beradi. Tarbiyachi pedagoglar taqlid qilish ijodkorlikni shakllantirishning asosiy mexanizmi ekanligini unutmasligi kerak. Bu shuni anglatadiki, bolaning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish uchun unga yaqin odamlar orasida bola o‘zini tanitadigan ijodiy shaxs bo‘lishi kerak. Bola uchun ijodiy xulq-atvor namunasi sifatida nafaqat ota-onalar (yoki ota-onalardan biri), balki boshqa kattalar ham (o‘qituvchilar, oila do‘stlari va boshqalar) harakat qilishlari mumkin. Agar bolalar uchun ota-onalar ko‘proq ijodiy xususiyatlarga ega bo‘lgan “ideal qahramon” bo‘lsa, ayniqsa samarali bo‘ladi. Aslini olganda “Ijodkorlik” – bu har xil turdagi ijodiy faoliyatning muvaffaqiyatini belgilaydigan shaxsning individual fazilatlarini. Bolalarning ijodiy qobiliyatlarini tarbiyalash, agar u aniq maqsadga erishishga qaratilgan bir qator aniq pedagogik vazifalar hal qilinadigan maqsadli jarayon bo‘lsa, samarali bo‘ladi. Ijodkorlik fikrlash va ijodiy tasavvurni shakllantirishni o‘z ichiga oladi. Maktabgacha yoshdagi ijodiy fikrlashni rivojlantirish yo‘nalishlaridan biri assotsiativlik, dialektika va tizimlilikni shakllantirishdir. Bu fazilatlarining rivojlanishi fikrlashni moslashuvchan, o‘ziga xos va samarali qiladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish bo'yicha mashg'ulotlar bolaning shaxsini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu sohada olimlar va psixologlar tomonidan olib borilgan barcha tadqiqotlar, ijod qobiliyatiga ega bo'lgan bolalarning yanada barqaror ruhga ega ekanligi, ular bilan muloqot qilish va do'stona munosabatda bo'lishlarini isbotlaydi. Kichik yoshda, kompleks rivojlantirishga, ya'ni maktabgacha yoshdagi bolalarning adabiy, badiiy va musiqiy qobiliyatlarini rivojlantirishga alohida e'tibor berish tavsiya etiladi. Ijodkorlik ko'plab fazilatlarining birlashuvidir. Psixologlar ijodkorlikning tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat deb hisoblashadi:

1. Muammoni boshqalar ko'rmaydigan joyda ko'rish qobiliyati.
2. Aqliy operatsiyalarni yiqitish, bir nechta tushunchalarni bitta bilan almashtirish va axborot nuqtai nazaridan tobora ko'proq sig'imga ega bo'lgan belgilarni qo'llash qobiliyati.
3. Bir masalani yechishda olingan ko'nikmalarni boshqa masalani yechishda qo'llash qobiliyati.
4. Voqelikni qismlarga ajratmasdan, yaxlit holda idrok etish qobiliyati.
5. Uzoq tushunchalarni osongina bog'lash qobiliyati.
6. Xotiraning kerakli vaqtda kerakli ma'lumotni berish qobiliyati.
7. Fikrlashning moslashuvchanligini ko'rsating.
8. G'oyalarni yaratish qulayligi.
9. Yangi nostandart g'oyalarni yaratish qobiliyati, ijodiy fikrlashni rivojlantirish.
10. Faoliyatingizning "mahsulotingizni" yaxshilash qobiliyati.
11. Turli xil fikrlarni ifodalash qobiliyati.
12. Asl g'oyani yaxshilash uchun tafsilotlarni takomillashtirish qobiliyati.

Qobiliyatlarni shakllantirish haqida gapirganda, bolalarning ijodiy qobiliyatlarini qaysi yoshda rivojlantirish kerakligi masalasiga to'xtalib o'tish kerak. Psixologlarda ijodiy qobiliyatlarni juda erta yoshdan boshlab rivojlantirish kerak degan faraz mavjud. Bu gipoteza fiziologiyada o'z tasdig'ini topadi. Bolaning miyasi ayniqsa tez o'sadi va hayotining birinchi yillarida "pishadi". Bu kamolot, ya'ni miya hujayralari sonining o'sishi va

ular orasidagi anatomik bog‘lanishlar mavjud tuzilmalar ishining xilma-xilligi va intensivligiga ham, yangilarining shakllanishiga atrof-muhit tomonidan qanchalik rag‘batlantirilishiga bog‘liq. Psixologik nuqtai nazardan, maktabgacha yoshdagi bolalik ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish uchun qulay davr hisoblanadi, chunki bu yoshda bolalar o‘ta izlanuvchan, ularda atrof-dagi dunyoni o‘rganishga intilish kata boladi. Bolalar ijodiy qobiliyatini rivojlantirish uchun asos – bu birinchi navbatda erkinlikdir.

Ota-onalar bolani majburlamasliklari kerak. Bu borada muvaffaqiyatga erishish uchun sabr-toqat va muayyan taktika talab etiladi – ota-ona bolaning fikrini tinglashi, har qanday ijodiy faoliyatga bo‘lgan qiziqishini rag‘batlantirishi kerak. Ota-onalar va tarbiyachilar qiziquvchanlikni rag‘batlantirish, ularga bilim berish, turli tadbirlarga jalb qilish orqali bolalar tajribasini kengaytirishga hissa qo‘shadilar. Tajriba va bilimlarni to‘plash kelajakdagi ijodiy faoliyat uchun zaruriy shartdir. Bundan tashqari, maktabgacha yoshdagi bolalarning fikrlashlari katta yoshdagi bolalarnikiga qaraganda ancha erkindir. Bolalar ijodkorlikni namoyon qilishi uchun ularga ushbu xususiyatlarning barchasi birlashtirilishi kerak. Bizga ma‘lumki maktabgacha talim tashkilotlarida bolalar ijodkorligini rivojlantirish bo‘yicha turli mashg‘ulotlar tashkil qilinib bolalar ijodiy fikrlashga yo‘naltiriladi. Ushbu berilgan bilimlar asosida katta maktabgacha yoshdagi bolalar quyidagi konikmalarga ega bolishlari lozim.

«Ijodkorlik» sohasidagi o‘quv-tarbiyaviy faoliyat yakuniga etganidan so‘ng 6 – 7 yoshli bola:

- san‘at va madaniyatga qiziqish namoyon qiladi;
- milliy an‘analarni qadrlaydi va ularni kundalik hayotning bir qismi sifatida idrok etadi;
- san‘atning muayyan turini afzal ko‘rishini mustaqil ravishda ifodalaydi;
- olingan bilim va ko‘nikmalardan turli hayotiy vaziyatlarda o‘z ijodiy rejalarini tuzish va tatbiq qilish uchun foydalanadi;
- insonning dunyoni o‘zgartirishdagi yaratuvchanlik rolini tushunadi.

Bolaning ijodkorligini nafaqat maxsus darslarda rivojlantirish mumkin. Balki bolalarning tasavvurini rivojlantirish uchun maktabgacha

yoshdagi bolalarning asosiy faoliyati bo'lgan o'yin ham katta ahamiyatga ega. O'yin orqali ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish eng yaxshisidir. Aynan o'yinda bola ijodiy faoliyatning birinchi qadamlarini qo'yadi. Kattalar nafaqat bolalar o'yinini tomosha qilishlari, balki uning rivojlanishini boshqarishlari, boyitishlari, o'yinga ijodiy elementlarni kiritishlari kerak. Bundan tashqari, ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish uchun bolalar bilan bo'sh vaqtlarida o'ynash mumkin bo'lgan maxsus o'yinlar mavjud. B.N.Nikitin. O.M.Dyachenko, N.E.Veraksa tomonidan ishlab chiqilgan qiziqarli o'quv o'yinlar buning yorqin isboti hisoblanadi. Bola fantaziyasini uning ijodiy fikrlashini rivojlantirishning yana bir yorqin manbai ertakdir. Bolalarning tasavvurini rivojlantirish uchun pedagoglar foydalanishi mumkin bo'lgan ko'plab ertak usullari mavjud. Ular orasida ertakni "buzib ko'rsatish", teskari yo'nalishda ertak o'ylab topish, ertakning davomini o'ylab topish, ertakning oxirini o'zgartirish. Siz bolalar bilan ertak yozishingiz mumkin.

Hozirgi globallashuv davrida innovatsiyon texnika va texnologiyalar rivojlangan davrda bolalarning fikrlash doirasi hamda ularning ijodiy qobiliyatlari ham kengayib bormoqda. Bolalarning ijodiy qobiliyatlari va fikrlashlarini rivojlantiruvchi bir qator yangi dasturlar joriy etilmoqda. Jumladan, Mental arifmetika san'at va aql idrokni rivojlantiruvchi dasturdir. Ushbu dastur yordamida bolalar nafaqat o'qishda muvaffaqiyatga erishadilar, balki hayot motivatsiyasiga ega bo'lib, ijodiy qobiliyatlari kengaymoqda. Mnemonika usuli ham tezkor xotira va ijodiy fikrlash tezligini rivojlantiruvchi dasturdir. Zamonaviy ota-onalar va o'qituvchilar o'zlariga birinchi navbatda bolani ijodiy rivojlantirish vazifasini qo'yadilar. Bunday qobiliyatlarni rivojlantirishga katta e'tibor beriladi. Shu sababli, ko'pincha o'quv dasturlarida maktabgacha yoshdagi bolalar uchun TRIZdan foydalanish va shu jarayonga asoslangan mashg'ulotlarni tashkil qilish muhim bir jarayon bo'lib hisoblanmoqda. Ushbu tizimga asoslangan o'yinlar va vazifalar faol ijodiy fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi, shuningdek, bolalar va kattalar uchun ijodiy shaxsni shakllantirish jarayonini yanada hayajonli qiladi. Yuqorida aytilganlarning barchasidan xulosa qilishimiz mumkinki, maktabgacha yosh ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish uchun ajoyib imkoniyatlar yaratadi.

Ijodiy qobiliyatlarning tarkibiy qismlari masalasi bo'yicha turli nuqtai nazarlarni tahlil qilgandan so'ng, xulosa qilishimiz mumkinki, ularni aniqlashga bo'lgan yondashuvlar farqiga qaramay, tadqiqotchilar bir ovozdan ijodiy tasavvur va ijodiy fikrlash sifatini ijodiy qobiliyatlarning muhim tarkibiy qismlari sifatida ajratib ko'rsatishadi. Shundan kelib chiqib, bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlarini aniqlash mumkin:

- tasavvurni rivojlantirish;
- ijodkorlikni shakllantiruvchi tafakkur sifatlarini rivojlantirish.

Bolalarning ijodiy rivojlanishining muhim sabablaridan biri ularning ijodiy qobiliyatlarini shakllantirish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratishdir.

Psixologik nuqtai nazardan, maktabgacha yoshdagi bolalik ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish uchun qulay davr hisoblanadi, chunki bu yoshda bolalar o'ta izlanuvchan, ularda atrofdagi dunyoni o'rganishga intilish katta. Ota-onalar va o'qituvchilar qiziquvchanlikni rag'batlantirish, ularga bilim berish, turli tadbirlarga jalb qilish orqali bolalar tajribasini kengaytirishga hissa qo'shadilar. Tajriba va bilimlarni to'plash kelajakdagi ijodiy faoliyat uchun zaruriy shartdir. Bundan tashqari, maktabgacha yoshdagi bolalarning fikrlashlari katta yoshdagi bolalarnikiga qaraganda ancha erkindir. U hali stereotiplar tomonidan "ezilgan" emas. Maktabgacha yoshdagi bolalik ham ijodiy tasavvurni rivojlantirish uchun sezgir davr hisoblanadi. Shunday qilib, maktabgacha yosh ijodkorlikni rivojlantirish uchun ajoyib imkoniyatlar yaratadi. Va kattalarning ijodiy salohiyati ko'p jihatdan bu imkoniyatlardan bolalikda qanday foydalanilganiga bog'liq bo'ladi. Bolalarning ijodiy rivojlanishining eng muhim omillaridan biri bu quyidagi shart-sharoitlarni yaratishdir: Bolaning erta jismoniy rivojlanishi. Bu yoshga mos bo'lishi kerak. Bolalar rivojlanishidan oldinda bo'lgan muhitni yaratish. Iloji boricha, bolani uning eng xilma-xil ijodiy faoliyatini rag'batlantiradigan va o'z vaqtida eng ko'p rivojlantirishga qodir bo'lgan narsani rivojlantiradigan shunday muhit va munosabatlar tizimi bilan oldindan o'rab olish kerak. samarali.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish bo'yicha mashg'ulotlar bolaning shaxsini shakllantirishda muhim

ahamiyat kasb etadi. Ushbu sohada olimlar va psixologlar tomonidan olib borilgan barcha tadqiqotlar, ijod qobiliyatiga ega bo'lgan bolalarning yanada barqaror ruhga ega ekanligi, ular bilan muloqot qilish va do'stona munosabatda bo'lishlarini isbotlaydi. Kichik yoshda, kompleks rivojlantirishga, ya'ni maktabgacha yoshdagi bolalarning adabiy, badiiy va musiqiy qobiliyatlarini rivojlantirishga alohida e'tibor berish tavsiya etiladi. O'yin orqali ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish eng yaxshisidir. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatini aniqlash.

Tashxisning maqsadi bolaning qaysi turiga ko'proq mos kelishi va u qanday tasavvur paydo bo'lganligini aniqlashdir. Bu maxsus testlarni o'tkazadigan psixologlar yordamida amalga oshirilishi mumkin, natijada maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish uchun o'yinlarni tanlash mumkin.

Shuningdek, bolaning imkoniyatlarini mustaqil ravishda aniqlash, unga turli tadbirlarni taqdim etish va eng qiziqarli sabablarni kuzatish mumkin. Qanday tasavvur paydo bo'lganini ham belgilab oling, o'yinda xatti-harakat bilan ham mumkin.

Yuqori darajadagi hayoliy tasvirlarni ishlash qobiliyatini ko'rsatadi, ularni birlashgan tasvirlar yoki subyektlardan kompilyatsiya qilish mumkin. Ammo, boshlang'ich darajasidan qat'i nazar, tasavvurlar organizmning mushaklari kabi mashq qilinadi – muntazam mashqlar yordamida. Maktabgacha yoshdagi bolalarning musiqiy qobiliyatlari ham mumkin va ularning asl qobiliyatidan qat'i nazar rivojlantirish kerak. Yuqori darajadagi maktabgacha tarbiyachilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish.

Agar chaqaloqlarning ijodiy rivojlanishi obyektlarni kuzatish va manipulyatsiyalash orqali sodir bo'lsa, ko'proq kattalar bolalarining rivojlanishi ularning his-tuyg'ularini o'zlari uchun mavjud vositalar orqali etkazish urinishlari orqali amalga oshiriladi. Oddiy qilib aytganda, kuzatish bosqichi asta-sekin harakatga keladi. Shuning uchun rivojlanish usullari va usullari bolani harakatga undashdir.

Bu asming eng yaxshi tomoni shundaki, maktabgacha yoshdagi bolalarning *ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradigan* bolalar *o'yinlarini* uslubiy jihatdan taklif qiladi. Xususan, bolalar uchun foydali teatral

doirada darslar bo'ladi, chunki teatr faoliyati turli yo'nalishlarda maktabgacha tarbiyachilarni rivojlantiradi. Bolalar nafaqat topshiriqlarni bajarishni o'rganishadi, teatr tomoshalarida ishtirok etishadi, tasavvurni rivojlanishadi, badiiy ko'rish, asarlarning yaxlitligini idrok etish qobiliyatini, imvoza qobiliyatini rivojlantiradi.

Ammo bu asrda ota-onalarning ishtiroki ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish uchun juda muhimdir. Ular bolaning faoliyatiga doirada katta qiziqish bildirishlari va uyda rivojlanayotgan o'yinlarda u bilan o'ynashlari kerak.

Psixologlarning tadqiqotlariga ko'ra, uch yoshga kelib, barcha bolalarda tasviriy san'at qobiliyati taxminan bir xil darajada. Shuning uchun, bolaning maxsus iste'dodini ko'rsatishini kuting va bundan keyin uni rivojlantirish kerak emas. Badiiy qobiliyatni rivojlantirish uchun har bir bola uchun bir nechta oddiy sharoitlarga rioya qilish mumkin. Siz o'zingizning qadamingiz bilan harakat qilishingiz kerak: boshida, bolani chizish bilan qiziqtirish, keyin uni hayoliy tasvirlarni ko'chirishga qiziqish ko'rsatish va faqat chuqurroq o'qish uchun bolaning tasviriy san'at asoslarini o'rgatishni boshlashi aniq bo'lganidan keyin uni qo'llab-quvvatlash. Va, albatta, chaqaloqning faoliyatini maqtash va uni rag'batlantirishni unutmaslik kerak.

Faoliyatni tanlashda, muqobil holatlarda bolaga ko'proq erkinlik berish. Erkinlikni ruxsat berishga aylantirmang. Oila va bolalar jamoasida iliq do'stona muhit. Kattalar xavfsiz psixologik muhitni yaratishi kerak. Bolalarning ijodiy qobiliyatlarini tarbiyalash, agar u aniq maqsadga erishishga qaratilgan bir qator aniq pedagogik vazifalar hal qilinadigan maqsadli jarayon bo'lsa, samarali bo'ladi. Ijodkorlik fikrlash va ijodiy tasavvurni shakllantirishni o'z ichiga oladi. Maktabgacha yoshdagi ijodiy fikrlashni rivojlantirish yo'nalishlaridan biri assotsiativlik, dialektika va tizimlilikni shakllantirishdir. Bu fazilatlarining rivojlanishi fikrlashni

moslashuvchan, o'ziga xos va samarali qiladi. Assotsiativlik – bu narsa va hodisalardagi bog'lanish va o'xshashlikni ko'rish qobiliyati. Ko'p sonli assotsiativ havolalar kerakli ma'lumotlarni xotiradan tezda olish imkonini beradi. Uni maktabgacha yoshdagi bolalar rolli o'yinda juda oson egallashadi.

Dialektiklik – har qanday tizimdagi qarama-qarshiliklarni ko'ra bilish, bu ziddiyatlarni bartaraf etish, muammolarni hal qilish qobiliyati. Dialektiklik iste'dodni rivojlantirish uchun zaruriy sifattir.

Mustahkamlik – obyekt yoki hodisani yaxlit tizim sifatida ko'rish, har qanday obyekttni, har qanday muammoni har tomonlama, turli xil bog'lanishlarda idrok etish qobiliyati; hodisalar va rivojlanish qonuniyatlardagi o'zaro bog'lanishlar birligini ko'ra bilish qobiliyati.

Kattaroq maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish uchun shart-sharoitlar. Maktabgacha yoshda bolaning kognitiv qiziqishlarini rivojlantirish, uning tafakkurini shakllantirish ikki yo'nalishda amalga oshiriladi:

1. Bolaning tajribasini bosqichma-bosqich boyitish, bu tajribani haqiqatning turli sohalari haqida yangi bilimlar bilan to'ldirish. Bu maktabgacha yoshdagi bolaning kognitiv faolligini keltirib chiqaradi. Bolalarga atrofdagi voqelikning qanchalik ko'p tomonlari ochib berilsa, ularda barqaror kognitiv qiziqishlarning paydo bo'lishi va birlashishi uchun imkoniyatlar shunchalik keng bo'ladi.

2. Bir xil voqelik doirasidagi kognitiv qiziqishlarning bosqichma-bosqich kengayishi va chuqurlashishi. Bolaning kognitiv manfaatlarini muvaffaqiyatli rivojlantirish uchun ota-onalar farzandining nimaga qiziqishini bilishlari kerak va shundan keyingina uning qiziqishlarining shakllanishiga ta'sir qilishlari kerak. Shuni ta'kidlash kerakki, barqaror manfaatlarining paydo bo'lishi uchun bolani haqiqatning yangi sohasi bilan tanishtirish etarli emas. U yangi narsaga ijobiy hissiy munosabatda bo'lishi kerak. Bunga maktabgacha tarbiyachining kattalar bilan birgalikdagi faoliyatiga qo'shilishi yordam beradi. Bunday vaziyatlarda bolada paydo bo'ladigan kattalar dunyosiga mansublik hissi uning faoliyati uchun ijobiy muhit yaratadi va bu faoliyatga qiziqishning paydo bo'lishiga yordam beradi. Ammo bolaning o'z ijodiy faoliyati haqida unutmashimiz kerak.

Shundagina uning kognitiv qiziqishlarini rivojlantirish va yangi bilimlarni o'zlashtirishda kerakli natijaga erishish mumkin. Unga faol fikr yuritishga undaydigan savollarni berishingiz kerak. Uyda ota-onalar farzandlarini ular bilan faol mashg'ulotlarga jalb qilishlari kerak.

5 – 6 yoshli bolalarning ijodiy rivojlanishining asosiy tarkibiy qismi muammoli. Bu bolaning doimiy ravishda yangi narsalarga ochiqligini ta'minlaydi, nomuvofiqlik va qarama-qarshiliklarni izlashda, yangi savol va muammolarni o'zi shakllantirishda namoyon bo'ladi. Hatto muvaffaqiyatsizlik ham kognitiv muammoni keltirib chiqaradi, tadqiqot faoliyatini keltirib chiqaradi va ijodiy rivojlanishning yangi bosqichiga imkoniyat yaratadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishning ikkinchi yo'nalishi – ijodiy tasavvurni rivojlantirish.

Tasavvur – tasvirlar shaklida yangi narsalarni yaratish – tasvirlash. Bu ijodiy faoliyatning asosidir. Bizni o'rab turgan va inson qo'li bilan yaratilgan hamma narsa, tabiatdan farqli o'laroq, butun madaniyat olami – bularning barchasi ijodiy tasavvur mahsuli.

Ijodkorlik – bu yangi, birinchi yaratilgan, original mahsulotlarni beradigan faoliyat. Maktabgacha yoshdagi bolalik – bu tasavvurni rivojlantirish uchun sezgir davr. 30-yillarda L.S.Vygodskiy bolaning tasavvuri ma'lum tajribani o'zlashtirishi bilan asta-sekin rivojlanib borishini isbotladi. Shu sababli, ijodiy faoliyat uchun etarlicha mustahkam poydevor yaratish uchun bolaning tajribasini kengaytirish kerak. Bola qanchalik ko'p ko'rgan, eshitgan va o'rgangan bo'lsa, uning tasavvuri shunchalik boy bo'ladi.

Tajriba to'plash bilan tasavvur boshlanadi. Insonning tajribasi qanchalik boy bo'lsa, uning tasavvurida shunchalik ko'p material mavjud. Shuning uchun bolaning tasavvuri kattalamikiga qaraganda kambag'aldir va bu uning tajribasining qashshoqligi bilan bog'liq. Ota-onalar va o'qituvchilar bolalarning ijodiy faoliyati uchun mustahkam poydevor yaratish uchun ularning tajribasini kengaytirishlari kerak. Bunga turli xil ekskursiyalar, kattalarning atrofidagi voqelik haqidagi hikoyalari, tabiat qonunlari, badiiy adabiyot o'qish, ko'rgazmalarga, muzeylarga tashrif buyurish, ijodiy doiralarga tashrif buyurish, obyektlar bilan tajriba

o'tkazish, musiqa tinglash, tabiatga qoyil qolish yordam beradi. San'at bilan tanishish tufayli bolalarda tasavvurning tasvirlari yanada to'liq va yorqinroq bo'ladi.

Samarali ijodiy tasavvur nafaqat yaratilgan tasvirlarning o'ziga xosligi va boyligi kabi xususiyatlar bilan tavsiflanadi. Bunday tasavvurning eng muhim xususiyatlaridan biri g'oyalarni to'g'ri yo'nalishga yo'naltirish, ularni muayyan maqsadlarga bo'ysundirish qobiliyatidir. G'oyalarni boshqara olmaslik, ularni o'z maqsadiga bo'ysundira olmaslik eng yaxshi g'oya va niyatlarning faoliyatda gavdalanmasdan yo'q bo'lib ketishiga olib keladi. Shuning uchun maktabgacha yoshdagi bolaning tasavvurini rivojlantirishning eng muhim yo'nalishi – bu tasavvurning yo'nalishini rivojlantirish.

Ijodiy qobiliyatlar haqida gapiradigan bo'lsak, ko'p odamlar bu tushunchani badiiy ijodiy faoliyatning har xil turlariga qobiliyat deb tushunishadi. Masalan, chiroyli chizish, she'r yozish, musiqa yozish qobiliyati va boshqalar. Shuni ta'kidlash kerakki, ijodkorlik elementi inson faoliyatining har qanday turida mavjud bo'lishi mumkin, ya'ni "ijodkorlik" tushunchasi nafaqat badiiy ijodda, balki matematik ijodda, texnik ijodda va hokazolarda ham qo'llanilishi kerak. Shunday qilib, "ijodiy qobiliyatlar" deganda biz uning ijodiy faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun zarur bo'lgan shaxs sifatining individual xususiyatlarini tushunishimiz mumkin. Ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish ularni takomillashtirishni, ya'ni ularning rivojlanishida yangi sifat darajalariga erishishni nazarda tutadi. Shunisi e'tiborga loyiqki, insonning ijodiy qobiliyatlari o'z-o'zidan, ya'ni qobiliyatlarni rivojlantirishning ongli ravishda boshqarilmaydigan va boshqarilmaydigan jarayoni, maqsadli harakatlarning oldindan o'ylangan rejasiz va uyushgan shaklda rivojlanishi mumkin: aynan tegishli qobiliyatlarni rivojlantirishga qaratilgan ongli harakatlar. Amaliy psixologiya darsligida R.S.Nemov "har qanday qobiliyat nafaqat o'zini namoyon qiladi, balki shaxs paydo bo'lgan qiziqish ta'siri ostida o'zlashtirgan faoliyat turida ham rivojlanadi" deb ta'kidlaydi va u qobiliyatlarni rivojlantirishning ikkita usulini ko'rsatdi: biri nazariy, ikkinchisi – amaliy, ular bir-biri bilan bog'liq, chunki qobiliyatlarni rivojlantirish ham bilim va ko'nikmalarni talab qiladi.

O'qitishning asosiy tamoyillaridan biri oddiydan murakkabga tamoyilidir. Bu tamoyil ijodiy qobiliyatlarni bosqichma-bosqich rivojlantirishdir.

Ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish bo'yicha mashg'ulotlarni tashkil etish jarayonida umumiy didaktik tamoyillarga katta ahamiyat beriladi: ilmiy tizimli ketma-ketliklar foydalanish imkoniyati ko'rinish faoliyat kuch individual yondashuv.

O'yinda ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish uchun barcha darslar o'tkaziladi. Bu yangi turdagi o'yinlarni talab qiladi: ijodiy, o'quv o'yinlari, ular o'zlarining xilma-xilligi bilan tasodifan emas, balki umumiy nom ostida birlashtirilgan, ularning barchasi umumiy g'oyadan kelib chiqqan va o'ziga xos ijodiy qobiliyatlarga ega:

- Har bir o'yin vazifalar to'plamidir.
- Vazifalar bolaga turli shakllarda beriladi va shu bilan uni ma'lumot uzatishning turli usullari bilan tanishtiradi.
- Vazifalar murakkablik darajasiga qarab joylashtirilgan.
- Vazifalar juda keng qiyinchiliklarga ega. Shuning uchun o'yinlar ko'p yillar davomida qiziqish uyg'otishi mumkin.
- Vazifalar qiyinligini bosqichma-bosqich oshirish – ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishga yordam beradi.
- Bolalarda ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish samaradorligi uchun quyidagi shartlarga rioya qilish kerak.
- qobiliyatlarni rivojlantirish erta yoshdan boshlanishi kerak;
- vazifalar-qadamlar qobiliyatlarni rivojlantirishdan oldinda bo'lgan shart-sharoitlarni yaratadi;
- ijodiy o'yinlar mazmunan xilma-xil bo'lishi kerak, chunki erkin va quvnoq ijod muhitini yaratish.

Ota-onalar bola faoliyatiga muammoli savollar orqali yo'l-yo'riq ko'rsatishi mumkin, shunda tasavvur rivojlanadi va so'nmaydi. Juda erta yoshdan boshlab ijodkorlik o'yinlarda namoyon bo'ladi. Rulda rulni qo'lida ushlab, mashinani boshqarayotganini tasavvur qiladigan bola; qo'g'irchoq bilan o'ynab, o'zini ona sifatida tasavvur qiladigan qiz, dada rolini o'z zimmasiga olgan bola, dengizchi – bularning barchasi haqiqiy

ijod namunasidir. Ular o'z o'yinlarida ko'rganlarini takrorlaydilar, ya'ni kattalarning harakatlarini taqlid qiladilar. Va shunga qaramay, bolaning oldingi tajribasining bu elementlari hech qachon o'yinda haqiqatda qanday ko'rsatilsa, xuddi shunday tarzda takrorlanmaydi. Shunday qilib, o'yinda tajribali taassurotlarni ijodiy qayta ishlash,

ularning kombinatsiyasi va bolaning ehtiyojlari va moyilligiga javob beradigan yangi voqelikni qurish mavjud. Shu maqsadda ota-onalar rolli o'yinni tashkil qilishlari va ushbu o'yin davomida uning rivojlanishiga ta'sir qilishlari mumkin.

Xuddi o'yin kabi, bolalarning yozishga bo'lgan ishtiyoqi ham tasavvur faoliyatidir. Shuning uchun ota-onalar farzandlari bilan erтак yozishlari, uning oxirini o'zgartirishlari mumkin. Elementlardan struktura yaratish, eskisini yangi kombinatsiyalarga birlashtirish qobiliyati ijodkorlikning asosidir. Bunga didaktik o'yinlar va qurilish materiallari bilan o'yinlar yordam beradi. O'yinda shakllangan tasavvur maktabgacha yoshdagi bolaning boshqa faoliyatiga o'tadi. Bu rasm chizishda eng aniq namoyon bo'ladi. Bu yerda, xuddi o'yinda bo'lgani kabi, bolalar birinchi navbatda qo'l ostida paydo bo'ladigan qog'ozdagi to'g'ridan-to'g'ri idrok etilgan narsalarga yoki zarbalarga tayanadilar.

Uyda, bolalar kerak vizual faoliyat uchun burchak bo'lib, ular o'zlarining ijodiy imkoniyatlarini ro'yob-ga chiqarishlari mumkin. Shuning uchun ham ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish uchun qulay shart-sharoit yaratib, maqsadli ish olib borish zarur. Va kattalarning ijodiy salohiyati ko'p jihatdan ularni rivojlantirish bo'yicha ish imkoniyatlaridan qanchalik foydalanilganiga bog'liq bo'ladi. Samarali rivojlanish faqat oila va maktabgacha ta'lim tashkilotlarining birgalikdagi sa'y-harakatlari bilan bo'lishi mumkin.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish. Ota-onalar bolaning musiqiy qobiliyatini rivojlantirishda faol ishtirok etishi kerak. Agar ular musiqa olamida ishtirok etmasalar va

musiqachini tarbiyalamoqchi bo'lsalar ham, bu yo'nalishda bolaga murojaat qilish kerak. Masalan, oddiy o'yinlardan boshlashingiz kerak, masalan, qo'shiqlarni chalish bilan qo'shiqni takrorlash, bolalar qo'shiqlarini kuylash. Bundan tashqari, musiqa qulog'ini rivojlantirish uchun maxsus metodlardan foydalangan holda vazifalarni murakkablashtirish mumkin.

Ota-onalar uchun maslahat. Oilada bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish Maqsad: material tarbiyachilar uchun hisobot tayyorlashda, ota-onalar bilan suhbatlarda qiziqish uyg'otadi. Ota-onalarning e'tiborini birgalikda oilaviy ijodkorlik uchun sharoit yaratishga jalb qilish. Bola uchun eng yaqin muhit – bu MTT va oila. Aynan shu yerda u birinchi marta ijodiy faoliyatga to'g'ri munosabatni shakllantirgan. Bolalarning badiiy rivojlanishidagi muhim nuqta – bu umumiy yo'nalishni belgilash shartlari, tarbiyachilar va ota-onalarning izchilligi. MTTda ham, uyda ham bola o'zini yaqin bo'lgan jamoaning a'zosi sifatida his qilishi kerak. U bilishi kerakki, uning ishi hammaga quvonch keltiradigan katta va qiziqarli ishning bir qismidir. Keling, oilaviy bayramlar haqida gapiraylik. Oilaviy bayramlar, agar bolalar ularni tayyorlashda ishtirok etsa, yanada muvaffaqiyatli va yaxshiroq esda qoladi. Bolalarni u yoki bu hodisaning vizual dizayniga jalb qilish kerakmi? Bu zarur! Kichkintoyni bayramona tadbiri tayyorlashga qiziqtirish va rejani bajarishga yordam berish uchun o'yin-kulgili tarzda kerak. Bolalar grafik dizaynerlar rovida, kutilmagan sovg'alar, rang-barang bezaklar, xonalar va kostyumlar ishlab chiqarishda yaxshi ishlaydi. Bolalarga ma'lum bir mavzu bo'yicha darslar taklif qilinishi kerak. Topshiriqlar mavzusi bayram tadbirining mazmuni va hissiy jihatlarini aks ettirishi kerak. Voyaga etgan kishi ishlash uchun joy tanlaydi, materiallar bilan ta'minlaydi. Musobaqalar oilada qiziqarli. Kattalar va bolalar raqobatlashadi, masalan: nishonlar, bayram uchun bayroqlar, gulchambarlar, kostyumlar, bezaklar ishlab chiqarishda. Jadvalarni bezash uchun bolalar vilkalar pichoqlari yoki gul vazalari uchun nozik rangli qog'ozdan nozik salfetkalarini kesib tashlashadi.

Ijod qobiliyatlari intellektual rivojlanish bilan bir xil muhim rol o'ynaydi. Axir biz bilimni aqliy uchun oziq-ovqat deb hisoblasak, unda ijodkorlik ruh uchun oziq-ovqat deb nomlanishi mumkin.

Birgalikda o'yinchoqlar yasash orqali siz bo'sh vaqtingiz mazmunli, mazmunli bo'lishi mumkinligini, bo'sh vaqtingizda nafaqat televizor tomosha qilishi, balki ijodiy bo'lishi mumkinligini ko'rsatiladi.

Umumjahon ijodiy qobiliyatlar – bu shaxsning individual xususiyatlari, fazilatlarini bo'lib, uning turli xil ijodiy faoliyatni amalga oshirish muvaffaqiyatini belgilaydi. Insonning ijodiy qobiliyatlari zamirida tafakkur va tasavvur jarayonlari yotadi. Shuning uchun maktabgacha yoshdagi ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari: Ishlab chiqarilgan obrazlar va yo'nalishlarning boyligi kabi fazilatlar bilan ajralib turadigan samarali ijodiy tasavvurni rivojlantirish.

Ijodkorlikni shakllantiruvchi tafakkur sifatlarining rivojlanishi, bunday sifatlar assotsiativlik, dialektik, tizimli tafakkurdir. Maktabgacha yoshdagi yosh ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish uchun eng boy imkoniyatlarga ega. Shuning uchun bolalar bilan ishlashda ulardan maksimal darajada samarali foydalanish zarur.

Bolaning qobiliyatlarini rivojlantirishga ta'sir qiluvchi oilaviy ta'limning bir qancha omillari mavjud:

- Bolaning rivojlanishiga nisbatan ota-onalarning pozitsiyasi va unga ta'sir qilish usullari.
- Bolaning qobiliyatlarini rivojlantirishga munosabat.
- Bolalar va ota-onalar o'rtasidagi munosabatlar uslublari.
- Bolani boshqarish va boshqarish uslubi.
- Oila tarkibi va undagi munosabatlar.

Bolalarning ijodiy rivojlanishining eng muhim omillaridan biri bu ularning ijodiy qobiliyatlarini shakllantirish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratishdir. Bir qancha mualliflar, xususan, J.Smit, B.N.ning asarlari tahlili asosida. Nikitin va L.Kerol shunday fikrga kelishdi: "Biz bolalarning ijodiy qobiliyatlarini muvaffaqiyatli rivojlantirish uchun oltita asosiy shartni aniqladik. Ijodiy qobiliyatlarni muvaffaqiyatli rivojlantirish uchun birinchi qadam chaqaloqning erta jismoniy rivojlanishi: erta suzish, gimnastika, erta emaklash va yurish. Keyin erta o'qish, hisoblash, turli vositalar va materiallarga erta ta'sir qilish".

Bolaning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning ikkinchi muhim sharti – bu bolalar rivojlanishidan oldinda bo'lgan muhitni yaratishdir. Iloji boricha, bolani uning eng xilma-xil ijodiy faoliyatini rag'batlantiradigan va unda asta-sekin rivojlanib boradigan shunday muhit va munosabatlar tizimi bilan oldindan o'rab olish kerak. samarali rivojlanmoqda. Misol uchun, o'qishni o'rganishdan ancha oldin, bir yoshli bola harflar bilan bloklarni sotib olishi, alifboni devorga osib qo'yishi va o'yinlar paytida bolaga harflarni chaqirishi mumkin. Bu erta o'qishni rivojlantirishga yordam beradi. Ijodiy qobiliyatlarni samarali rivojlantirishning uchinchi, nihoyatda muhim sharti ijodiy jarayonning tabiatidan kelib chiqadi, bu maksimal kuch talab qiladi. Gap shundaki, inson o'z faoliyatida qanchalik muvaffaqiyatli rivojlansa, o'z imkoniyatlarining "shiftiga" ko'tariladi va

asta-sekin bu shiftni yuqori va balandroq ko'taradi. Kuchlarning maksimal kuchlanishining bu holatiga bola allaqachon emaklab yurgan, lekin hali gapira olmaganida osonlik bilan erishiladi. Hozirgi vaqtda dunyoni bilish jarayoni juda jadal, ammo chaqaloq kattalarning tajribasidan foydalana olmaydi, chunki bunday kichkina odamga hech narsani tushuntirib bo'lmaydi. Shu sababli, bu davrda chaqaloq har qachongidan ham ko'proq ijodiy bo'lishga, o'zi uchun ko'plab mutlaqo yangi vazifalarni mustaqil ravishda va oldindan tayyorgarliksiz hal qilishga majbur bo'ladi (agar, albatta, kattalar unga buni qilishga ruxsat bersalar va ularni hal qilmasalar). uning uchun). Bola divan to'pi ostida uzoqqa dumaladi.

Agar bola bu muammoni o'zi hal qila olsa, ota-onalar unga divan ostidan bu o'yinchoqni olishga shoshilmasliklari kerak. Ijodiy qobiliyatlarni muvaffaqiyatli rivojlantirishning to'rtinchi sharti – bu bolaga faoliyatni tanlashda, vazifalarni almashtirishda, bir ishni bajarish muddatida, usullarni tanlashda va hokazolarda katta erkinlik berishdir. Shunda bolaning xohishi, uning qiziqishi, hissiy yuksalish yanada ko'proq aqliy zo'riqish ortiqcha ishlarga olib kelmasligining ishonchli kafolati bo'lib xizmat qiladi va bolaga foyda keltiradi. Ammo bolaga bunday erkinlikni berish istisno qilmaydi, aksincha, kattalarning befarq, aqli, xayrixoh yordamini nazarda tutadi – bu ijodiy qobiliyatlarni muvaffaqiyatli rivojlantirishning beshinchi shartidir. Bu erda eng muhimi, erkinlikni ruxsat berishga aylantirish emas, balki yordamni maslahatga aylantirishdir. Afsuski, ishora ota-onalar uchun bolalarga “yordam berish” uchun keng tarqalgan usuldir, ammo bu faqat sababga zarar keltiradi. Agar bola o'zi qila olsa, unga hech narsa qila olmaysiz. U o'zi o'ylay olsa, siz uning uchun o'ylay olmaysiz. Ijodkorlik qulay psixologik muhit va bo'sh vaqtning mavjudligini talab qilishi uzoq vaqtdan beri ma'lum, shuning uchun ijodiy qobiliyatlarni muvaffaqiyatli rivojlantirishning oltinchi sharti oilada va bolalar jamoasida iliq, do'stona muhitdir. Kattalar bolaning ijodiy izlanishdan va o'z kashfiyotlaridan qaytishi uchun xavfsiz psixologik bazani yaratishi kerak. Bolani doimiy ravishda ijodkorlikka undash, uning muvaffaqiyatsizliklariga hamdardlik ko'rsatish, hatto haqiqiy hayotda g'ayrioddiy bo'lgan g'aroyib g'oyalarga ham sabr-toqat qilish muhimdir.

Kundalik hayotdan sharhlar va qoralashlarni istisno qilish kerak. Ammo yuqori ijodiy salohiyatga ega bolani tarbiyalash uchun qulay shart-sharoitlarning yaratilishi etarli emas, garchi ba'zi G'arb psixologlari hali ham ijodkorlik bolaga xosdir va faqat uning o'z fikrini erkin ifoda etishiga to'sqinlik qilmaslik kerak, deb hisoblashadi. Ammo amaliyot shuni ko'rsatadiki, bunday aralashmaslik yetarli emas: barcha bolalar uzoq vaqt davomida ijodiy faoliyatni yaratish va saqlab qolish uchun yo'l ochib bera olmaydi. Ma'lum bo'lishicha, (va pedagogik amaliyot buni isbotlaydi), agar siz tegishli o'qitish usullarini tanlasangiz, hatto maktabgacha yoshdagi bolalar ham ijodkorlikning o'ziga xosligini yo'qotmasdan, o'qilmagan o'z tengdoshlariga qaraganda yuqori darajadagi ishlarni yaratadilar. Hozirda bolalar to'garak va studiyalari, musiqa maktablari, san'at maktablari keng ommalashgani bejiz emas. Albatta, bolalarga nimani va qanday o'rgatish kerakligi haqida hali ko'p bahs-munozaralar mavjud, ammo o'rgatish kerakligi shubhasizdir. Bolalarning ijodiy qobiliyatlarini tarbiyalash, agar u yakuniy maqsadga erishishga qaratilgan bir qator aniq pedagogik vazifalar hal qilinadigan maqsadli jarayon bo'lsa, samarali bo'ladi. Maktabgacha yoshdagi ijodiy fikrlashni rivojlantirishning asosiy pedagogik vazifasi assotsiativlik, dialektika va tizimli fikrlashni shakllantirishdir. Chunki bu fazilatlarining rivojlanishi fikrlashni moslashuvchan, o'ziga xos va samarali qiladi.

Assotsiativlik – bir qarashda solishtirish mumkin bo'lmagan narsa va hodisalardagi bog'liqlik va o'xshashlikni ko'rish qobiliyati. Assotsiativlikning rivojlanishi tufayli fikrlash moslashuvchan va o'ziga xos bo'ladi. Bundan tashqari, katta miqdorda assotsiativ havolalar xotiradan kerakli ma'lumotlarni tezda olish imkonini beradi. Assotsiativlikni maktabgacha yoshdagi bolalar rolli o'yinda juda oson egallashadi. Ushbu sifatni rivojlantirishga hissa qo'shadigan maxsus o'yinlar ham mavjud.

Dialektiklik - har qanday tizimdagi ularning rivojlanishiga to'sqinlik qilayotgan qarama-qarshiliklarni ko'ra bilish, bu ziddiyatlarni bartaraf etish, muammolarni hal qilish qobiliyatidir. Dialektiklik iqtidorli tafakkurning zaruriy sifatidir. Psixologlar qator tadqiqotlar olib borib, xalq va ilmiy ijodda dialektik tafakkur mexanizmining xizmat qilishini aniqladilar. Xususan, Vygotskiy asarlari tahlili shuni ko'rsatdiki, taniqli

rus psixologi o'z tadqiqotlarida ushbu mexanizmdan doimiy ravishda foydalangan.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda dialektik fikrlashni shakllantirishning pedagogik vazifalari quyidagilardan iborat:

1. Har qanday predmet va hodisadagi ziddiyatlarni aniqlash qobiliyatini rivojlantirish;

2. Aniqlangan ziddiyatlarni aniq ifodalash qobiliyatini rivojlantirish;

3. Qarama-qarshiliklarni yechish qobiliyatini shakllantirish;

4. Ijodiy fikrlashni shakllantiruvchi yana bir fazilat esa izchillikdir.

Mustahkamlik – obyekt yoki hodisani yaxlit tizim sifatida ko'rish, har qanday obyekttni, har qanday muammoni har tomonlama, turli xil bog'lanishlarda idrok etish qobiliyati; hodisalar va rivojlanish qonuniyatlaridagi o'zaro bog'lanishlar birligini ko'ra bilish qobiliyati. Tizimli fikrlash obyektlarning juda ko'p sonli xususiyatlarini ko'rishga, tizim qismlari darajasidagi munosabatlarni va boshqa tizimlar bilan munosabatlarni qo'lga kiritishga imkon beradi. Tizimli fikrlash tizimning o'tmishdan hozirgi kungacha rivojlanishidagi naqshlarni o'rganadi va uni kelajakka nisbatan qo'llaydi. Tizimli fikrlash tizimlarni to'g'ri tahlil qilish va maxsus mashqlar orqali rivojlanadi.

Maktabgacha yoshdagi tizimli fikrlashni rivojlantirish bo'yicha pedagogik vazifalar:

1. Har qanday obyekt yoki hodisani vaqt o'tishi bilan rivojlanayotgan tizim sifatida ko'rib chiqish qobiliyatini shakllantirish;

2. Har qanday obyektning ko'p funktsiyali ekanligini hisobga olgan holda, obyektlarning funktsiyalarini aniqlash qobiliyatini rivojlantirish. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishning ikkinchi yo'nalishi – bu tasavvurni rivojlantirish.

Tasavvur – ongda hayotiy tajriba elementlaridan (taassurotlar, g'oyalar, bilimlar, tajribalar) ularning yangi birikmalari orqali ilgari idrok etilganidan tashqariga chiqadigan yangi narsalarni nisbatlash qobiliyatidir. Tasavvur barcha ijodiy faoliyatning asosidir. Bu odamga fikrlash inertsiasidan xalos bo'lishga yordam beradi, xotira tasvirini o'zgartiradi va shu bilan yakuniy tahlilda ataylab yangisini yaratishni ta'minlaydi. Shu ma'noda bizni o'rab turgan va inson qo'li bilan yaratilgan barcha narsalar,

tabiat olamidan farqli ravishda butun madaniyat olami – bularning barchasi ijodiy tasavvur mahsuli.

Maktabgacha yoshdagi bolalik – bu tasavvurni rivojlantirish uchun sezgir davr. Bir qarashda, maktabgacha yoshdagi bolalarning tasavvurini rivojlantirish zarurati oqilona ko‘rinishi mumkin. Zero, bolaning tasavvuri kattalarnikidan ko‘ra boyroq, o‘ziga xosroq, degan fikr keng tarqalgan. Maktabgacha yoshdagi bolaga xos bo‘lgan yorqin tasavvur haqidagi bunday g‘oya o‘tmishda psixologlar orasida ham mavjud edi. Bundan kelib chiqadiki, tasavvurning ijodiy faoliyati bevosita shaxsning oldingi tajribasining boyligi va xilma-xilligiga bog‘liqdir. Yuqorida aytilganlarning barchasidan kelib chiqadigan pedagogik xulosa, agar biz uning ijodiy faoliyati uchun etarlicha mustahkam poydevor yaratmoqchi bo‘lsak, bolaning tajribasini kengaytirish zarurati. Bola qanchalik ko‘p ko‘rgan, eshitgan va boshdan kechirgan bo‘lsa, qanchalik ko‘p bilsa va o‘rgansa, uning tajribasida qanchalik ko‘p voqelik elementlari mavjud bo‘lsa, shunchalik muhim va samarali, boshqa narsalar teng bo‘lsa, uning tasavvur faolligi bo‘ladi. Tajriba to‘plash bilan barcha tasavvurlar boshlanadi. Ammo bu tajribani bolaga oldindan qanday etkazish kerak? Ko‘pincha ota-onalar bola bilan gaplashib, unga biror narsa aytib berishadi va keyin ular aytganidek, u bir qulog‘iga uchib, ikkinchisidan uchib ketganidan shikoyat qiladilar. Bu chaqaloqning o‘zi aytilgan narsaga qiziqishi bo‘lmasa, umuman bilimga qiziqish bo‘lmasa, ya‘ni kognitiv qiziqishlar bo‘lmasa sodir bo‘ladi. Umuman olganda, maktabgacha yoshdagi bolaning kognitiv qiziqishlari o‘zlarini juda erta e‘lon qila boshlaydi. Bu birinchi navbatda bolalarning savollari shaklida namoyon bo‘ladi, ular bilan chaqaloq 3 – 4 yoshdan boshlab ota-onasini qamal qiladi. Biroq, bolaning bunday qiziquvchanligi barqaror kognitiv qiziqishga aylanadimi yoki u abadiy yo‘qoladimi, bu bolaning atrofidagi kattalarga, birinchi navbatda, uning ota-onasiga bog‘liq. Kattalar bolalarning qiziqishini har tomonlama rag‘batlantirishlari, sevgi va bilimga bo‘lgan ehtiyojni tarbiyalashlari kerak. Maktabgacha yoshda bolaning kognitiv qiziqishlarini rivojlantirish ikkita asosiy yo‘nalishda bo‘lishi kerak: Bolaning tajribasini asta-sekin boyitish, bu tajribani haqiqatning turli sohalari haqida yangi bilimlar bilan to‘ldirish. Bu maktabgacha yoshdagi bolaning kognitiv faolligini keltirib

chiqaradi. Bolalarga atrofdagi voqelikning qanchalik ko'p tomonlari ochib berilsa, ularda barqaror kognitiv qiziqishlarning paydo bo'lishi va birlashishi uchun imkoniyatlar shunchalik keng bo'ladi. Haqiqatning bir xil doirasidagi kognitiv qiziqishlarning asta-sekin kengayishi va chuqurlashishi. Bolaning kognitiv manfaatlarini muvaffaqiyatli rivojlantirish uchun ota-onalar farzandining nimaga qiziqishini bilishlari kerak va shundan keyingina uning qiziqishlarining shakllanishiga ta'sir qilishlari kerak.

Shuni ta'kidlash kerakki, barqaror manfaatlarining paydo bo'lishi uchun bolani haqiqatning yangi sohasi bilan tanishtirish yetarli emas. U yangi narsaga ijobiy hissiy munosabatda bo'lishi kerak. Bunga maktabgacha tarbiyachining kattalar bilan birgalikdagi faoliyatiga qo'shilishi yordam beradi. Voyaga etgan kishi boladan biror narsa qilishga yordam berishini so'rashi yoki aytaylik, u bilan birga sevimli yozuvini tinglashi mumkin. Bunday vaziyatlarda bolada paydo bo'ladigan kattalar dunyosiga tegishlilik hissi uning faoliyatiga ijobiy rang beradi va bu faoliyatga qiziqishning paydo bo'lishiga yordam beradi. Ammo bunday vaziyatlarda bolaning o'z ijodiy faoliyati ham uyg'onishi kerak, shundagina uning kognitiv qiziqishlarini rivojlantirish va yangi bilimlarni o'zlashtirishda kerakli natijaga erishish mumkin. Farzandingizga faol fikrlashni rag'batlantiradigan savollarni berishingiz kerak. Bilim va tajriba to'plash faqat ijodiy tasavvurni rivojlantirish uchun zaruriy shartdir. Har qanday bilim foydasiz yuk bo'lishi mumkin, agar inson uni qanday boshqarishni bilmasa, kerakli narsani tanlamasa, bu muammoni ijodiy hal qilishga olib keladi. Bu esa bunday qarorlarni amaliyotda qo'llashni, to'plangan ma'lumotlardan o'z faoliyatida foydalanish qobiliyatini talab qiladi. Samarali ijodiy tasavvur nafaqat yaratilgan tasvirlarning o'ziga xosligi va boyligi kabi xususiyatlar bilan tavsiflanadi. Bunday tasavvurning eng muhim xususiyatlaridan biri g'oyalarni to'g'ri yo'nalishga yo'naltirish, ularni muayyan maqsadlarga bo'ysundirish qobiliyatidir. G'oyalarni boshqara olmaslik, ularni o'z maqsadiga bo'ysundira olmaslik eng yaxshi rejalar va niyatlarning o'z ifodasini topmasdan yo'q bo'lib ketishiga olib keladi. Shuning uchun maktabgacha yoshdagi bolaning

tasavvurini rivojlantirishning eng muhim yo'nalishi – bu tasavvurning yo'nalishini rivojlantirish.

Zamonaviy jamiyat sharoitida nafaqat intellektual, balki, birinchi navbatda, ijodiy shaxsni shakllantirish muhim ahamiyatga ega bo'lib, bu maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishni talab qiladi. Bugungi kunda madaniyat bilan tanishish bola atrofidagi dunyoni kashf eta boshlagan yoshlikdan boshlanishi kerakligiga hech kim shubha qilmaydi. Bunda asosiy vazifa bolaning hissiy va kognitiv sohasini, uning ijodiy faoliyatini rivojlantirishdan iborat bo'lgan badiiy va estetik ta'lim dasturlari muhim rol o'ynaydi. Ayni paytda ular nafaqat maktab amaliyotiga, balki bolalarning maktabgacha ta'lim sohasiga ham faol joriy etilmoqda. Zamonaviy maktabgacha yoshdagi bolaning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish milliy miqyosdagi dolzarb vazifadir, chunki jamiyatimizning texnik va ma'naviy tomonining ertangi darajasi bugungi maktabgacha yoshdagi bolaning ijodiy o'zini o'zi anglash usullarini qanday o'zlashtirishiga bog'liq. Shaxsning, birinchi navbatda, bolaning shaxsiyati, o'smir, 20 – 30-yillarning taniqli o'qituvchilari: Asafiyev B.V., Blonskiy P.P., Bryusova N.Ya., Lunacharskiy A.V., Shatskiy S.T., Yavorskiy B.L. Bolalarni o'qitish va tarbiyalash fanining yarim asrlik rivojlanishi bilan boyitilgan tajribalariga asoslanib, “oqsoqollar” boshchiligidagi eng yaxshi o'qituvchilar – Grodzenskaya N.L., Rumer M.A., Roshal G.L., Sats N.I. bolalar va yoshlarning ijodiy rivojlanishi tamoyilini nazariy va amaliy jihatdan rivojlantirishni davom ettirdi va davom ettirmoqda.

Nazorat savollari:

1. Psixologlar ijodkorlikning tarkibiy qismlari nimalardan iborat deb hisoblashadi?
2. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatini qanday aniqlash mumkin?
3. Bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning qanday yo'nalishlarini aniqlash mumkin?
4. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish bo'yicha mashg'ulotlar qanday ahamiyatga ega?

5. Bolaning qobiliyatlarini rivojlantirishga ta'sir qiluvchi oilaviy ta'limning qanday omillari mavjud?

Adabiyotlar:

1. Sh.A.Sodiqova Maktabgacha pedagogika. – T.: Tafakkur bo'stoni, 2013.

2. Sh.Nurmatova, Sh.T.Xasanova, D.E.Azimova. Ustaxonada amaliy mashg'ulot. – Toshkent, Cho'lpon nashriyoti, 2010.

3. D.R.Djurayeva Maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim-tarbiya berishning zamonaviy tendensiyalari. – T.: O'zpfiti, 2015.

4. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi. – T.: BMT bolalar jamg'armasi (YUNISEF), 2022.

5. Bikbayeva N.U., Ibragimova Z.I., Qosimova X.I. "Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarda elementar matematik tasavvurlarni shakllantirish". – T.: "O'qituvchi". 1995.

Axborot manbalari

6. www.tdpu.uz

7. www.pedagog.uz

TOPSHIRIQLARNI BAJARISH UCHUN FOYDALANISH MUMKIN BO'LGAN PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR

1. "Toifali jadval" texnologiyasi

Turli yoshdagi bolalar guruhida tasviriy faoliyat mashg'ulotlarini loyihalashtirish

Faoliyat turlari	Tarbiyaviy ahamiyati	Ta'limiy ahamiyati
O'qish		
Mehnat		

Toifalash jadvali

Mustaqil tasviriy faoliyatni loyihalashtirishi va unga rahbarligi.

<i>mashg'ulot turi</i>	<i>Kichik guruh</i>	<i>O'rta guruh</i>	<i>Kata guruh</i>	<i>Tayyorlov guruh</i>

2. "Tushunchalar tahlili" texnologiyasi orqali tushunchalar ta'rifini yozing

Multimediya so'zining ma'nosi va kelib chiqish tarixi.

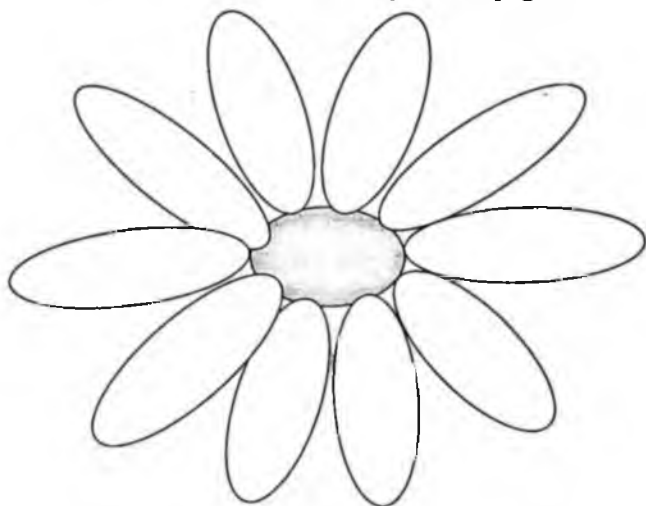
Tushunchalar (Qobiliyat turlari)	Ta'rif

3. "Muammo" organayzerini to'ldiring

Maktabgacha yoshdagi bolalarga ekologik tarbiya berish masalalar yechimini topishga yordam beradi va "Muammo" usuli orqali muammo hal qilinadi.

Muammoning turi	Muammoning kelib chiqish sabablari	Muammoni yechish yo'llari va sizning harakatingiz
Maktabgacha ta'limda multimediyalardan foydalanish		

4. **“Romashka” texnologiyasi:** Maktabgacha ta’limda muammoli ta’limni tashkil etish bosqichlari to’g’risida yozib chiqing.

5. «BBB» texnologiyasi

Muhim muammoning yechimini topishga yordam beradi va “Ta’limda grafik organayzerlardan foydalanishning ahamiyati nimadan iborat?” savoli orqali muammo hal qilinadi.

«B.B.B»

Bilaman	Bilib oldim	Bilishni xohlayman

6. Toifalash jadvali

Tayyorlov guruhlarida “Til va nutq” markazidagi ish faoliyatini loyihalashtirish				
Og’zaki metodlar...	Amaliy metodlar

PEDAGOGIK MINI KEYSLAR NAMUNALARI

1-vaziyat. Feruza ismli qiz bola 6 yoshda. U 3 yoshidan xoreografik to'garakka, 5 yoshidan esa vokal va teatr studiyasiga qatnaydi. Tez-tez sahnada chiqish qiladi, turli tanlovlarda qatnashadi. Navbatdagi chiqish oldidan o'yin vaqtida Feruza o'zining tengqurlariga: "Men sizlardan yaxshiroq bilaman, men sahnaga ko'p marotaba chiqqanman, sizlar esa, chiqmagansizlar. Shuning uchun, men tulki rolini o'ynayman" deb, rahbarlik qilishga harakat qilmoqda. Tengqur qizlar unga bo'ysunishdan bosh tortishga harakat qilmoqdalar va tarbiyachi oldiga yordam so'rab bormoqdalar.

Keysga savol-vazifa:

Sizning harakatlaringiz qanday bo'ladi?

Yechim variantlari:

1-variant. Feruzaga o'zining dugonalariga o'zlarini namoyon qilishlariga yordam berish uchun ushbu o'yinda rejissyor rolini taklif etish. Ularning chiqishlari ham maqtovga loyiqligini ko'rsatish.

2-variant. Feruza bilan badiiy asar qahramonlari xulqlarining salbiy tomonlari (maqтанish, do'stlarining xafaligi va hokazo)ni tahlil qilishga yo'naltirilgan suhbat o'tkazish, boshqa qizlar uning dugonalari ekanligini, ularda ham shu rolni o'ynashga xohishlari borligini tushuntirish. Tulki rovida navbat bilan o'ynashni taklif etish.

3-variant. Bolalarga tortishmaslikni taklif etish, balki rolni taqsimlashni qur'a tashlash yo'li bilan amalga oshirish. Shunda to'g'ri bo'lar.

4-variant. Tulki – bosh rol uchun tanlov tashkil qilish, mustaqil hakamlarni (ushbu o'yinda qatnashmaydigan o'g'il bolalardan) tanlash.

5-variant. Ushbu muammoni hal etish uchun bolalarga murojaat qilish.

2-vaziyat. Shohruh 7 yoshda. U yoshligidan e'tiboran yelimplash, rasm chizish, qurishga qiziqadi. Shohruh yaxshi rasm chizadi, plastilindan turli narsalar yasaydi, ajoyib konstruksiyalar yaratadi, ijodiy xayol suradi. Tarbiyachining bolani badiiy studiyaga berish taklifiga Shohruhning ota-

onasi, u sport bilan shug'ullanishi kerak degan qarorga kelib, rad javobini berishdi. Bog'chada Shohruh hech kim bilan do'stlashmaydi, bolalar bilan ko'pincha nizoga kirishadi. Agar bolalardan biri uni rasm chizishiga, uycha qurishiga yoki boshqa o'yinlariga qo'shilmqochi bo'lsa, Shohruh ko'pincha ularni qo'ymadi. U bolalarga aralashmaydi, uni o'z sevgan mashg'ulotidan chalg'itish yoki e'tiborini boshqa narsaga qaratish qiyin, ya'ni "bola o'zi bilan".

Keysga savol-vazifa:

Sizning harakatlaringiz qanday bo'ladi?

Yechim variantlari

1-variant. Shohruhning o'zini-o'zi baholashi juda past holatda. Uning bahosi ota-onasi tomonidan tan olinmagan. Bolaning o'zini-o'zi baholashini rivojlantirishga harakat qilish kerak, tanlovlarda qatnashishni taklif etish lozim. Shohruhning muvaffaqiyatlarini ota-ona va bolalar baholashlari uchun, uning ishlarini ko'rgazmalarga qo'yish lozim.

2-variant. Sotsiometrik uslubdagi tadqiqot o'tkazish, bolani afzal ko'rish, uni ochish va turli umumiy vazifalar bergan holda, bolalar bilan yaqinlashtirishga harakat qilish, bolalar bilan birgalikda faoliyat ko'rsatishga tortish kerak.

3-variant. Ota-ona bilan ish olib borish. Ularga bolaning qiziqishini ko'rish va tushunishga yordam berish. Shohruh unga tavsiya etilayotgan mashg'ulotga qiziqqan bo'lishi, faqat "onasi aytganligi uchun emas", balki unda moyillik va qiziqish bo'lgani uchun, qo'shimcha ta'lim tanlashda bolaning fikrini hisobga olishni taklif etish. Sport bilan yakshanba kunlari oilaviy shug'ullanish ham mumkinligini tushuntirish.

3-vaziyat. Ahmad bolalar bog'chasida yana bir yil qolib, boshqa guruhda to'rt yil mobaynida tarbiyalangan tarbiyachisini sog'inmoqda. Ahmad ko'pincha o'zining avvalgi guruhiga mehmonga keladi: tarbiyachilar bilan muloqotda bo'ladi, bolalar bilan o'ynaydi, konstruktordan foydalanib, turli qurilmalarni yasashni o'rganadi va hokazo. Tarbiyachilar doimo Ahmadni yaxshi qabul qiladilar, uning onasiga ham o'g'lining bunday tashrifi yoqadi – tarbiyachilar bilan uning aloqasi yaxshi, ijobiy munosabatda. Kunlarning birida, Ahmadni

bog'chadan olib keta turib, Marg'uba opa (onasi) uning qo'lida begona kichik mashinacha borligini payqab qoldi.

Keysga savol-vazifa:

Nima qilish kerak?

Yechim variantlari:

1-variant. Boladan quyidagilarni so'rash:

– Ahmad, bu kimning mashinachasi? Uni egasiga berish kerak.

– Men Muqaddas opaning (tarbiyachi) oldiga mehmonga bordim, bolalarga garaj qurishni o'rgatdim va bilmasdan cho'ntagimga solibman, – deb, Ahmad onasiga ayyorlik qildi.

– Bolalar oldiga borib, mashinachani qaytarib bergin.

– Yo'q, u menga yoqadi, menda bunday mashinacha yo'q, – deb Ahmad qaysarlik qildi.

– Ahmad, bu mashinachani bolalardan biri uyidan olib kelgandir va hozir yig'layotgandir, izlayotgandir, – deb ona ta'kidlaydi.

– Yo'q, bormayman. Tarbiyachi Muqaddas opaning jahli chiqadi va menga mashinachani o'g'irlagansan, deb aytadi, men uyalaman, – deb javob qaytaradi Ahmad.

– Ahmad, kel ertaga birgalikda Muqaddas opaning oldiga boramiz va mashinachani beramiz.

2-variant. Vaziyatni oldindan Muqaddas opa bilan muhokama qilgan holda bolani mashinachani qaytarib berishga ko'ndirish.

Kechqurun, Ahmadni olib ketishdan oldin, Marg'uba opa Muqaddas opaning oldiga kirib, bo'lgan voqeani aytib beradi va bolasi bilan kelishganligini ogohlantirib qo'yadi. Muqaddas opa onaning yondashuvini qo'llab-quvvatlaydi va bolaga mashinachani qaytarish vaqtida xursand bo'lib shunday deydi:

– Ahmad, Ravshanning mashinachasini topib olibsan-ku! Biz esa kun bo'yi uni izlayapmiz. Ravshan yig'layapti, tezroq kel, uni Ravshanga bergin, senga katta rahmat deydi.

3-variant. Marg'uba opaning o'zi mashinachani oladi va Muqaddas opaga olib borib beradi. Vaziyatni tushuntiradi. Lekin, begona narsalarni olish yaxshi emasligi haqida oldindan o'g'li bilan suhbatlashadi.

4-vaziyat. O'rtta guruh bolalari kechqurun aylanishga to'planadilar. Shohruh va Maftunalarining kiyim-kechak javonchalari yonma-yon joylashgan. Bu ikki bola urishadilar, bir-birlariga halaqit qiladilar. Vaziyatni yengillashtirish maqsadida tarbiyachi, bolalarga qulay bo'lishini ko'zlab stulchalarni uzoqlashtiradi, lekin bolalar tortishuvni davom ettiradilar.

Keysga savol-vazifa:

Nima qilish kerak?

1-variant. Shohruhga haqiqiy janob sifatida qizchaga joyni berishni taklif etish.

Unga haqiqiy erkaklar o'zlarini xuddi shunday tutadilar, deb aytish.

2-variant. Maftunaga urishmaslikni, o'zining narsalarini olib boshqa joyga o'tishni taklif etish.

3-variant. Agar bolalar javonchalar uchun doimo urishayotgan bo'lsalar, u javonchalarining joyini "almashtirib qo'yish"ga harakat qilib ko'rish.

5-vaziyat. Bog'cha bolalari ota-onalarini bolalar maydonchasida kutib oladilar. Ota-onalar kelgunlariga qadar bolalar "Quvlash-machoq" o'ynaydilar. Shohruh va Muxlisa yugurish mobaynida to'qnashib ketadilar va bir-birlariga tashlanishadilar. Muxlisa yig'lab tarbiyachi oldiga keladi va Shohruh itarib yuborganini aytadi.

Keysga savol-vazifa:

Bu vaziyatda qanday yo'l tutish kerak?

1-variant. Bolalarga avvaldan o'yin qoidalarini, shuningdek, o'yin mobaynida rioya etiladigan xavfsizlik qoidalarini tushuntirish lozim. Yugurayotgan bolalar oldilariga qarab yugurishlari va boshqa bolalar bilan to'qnashib ketmasliklari uchun ulardan o'zlarini olib qochishlarini aytish kerak.

2-variant. Agar to'qnashuv sodir bo'lgan bo'lsa, aybni boshqaga to'nkash kerak emas. Ikkalangiz aybdorsiz, chunki oldingizga qaramagansiz, deb o'yinni to'xtatish va bolalarni tinchlantirish lozim.

3-variant. Bu holat qanday sodir bo'lganligini aniqlash uchun o'ynayotgan boshqa bolalarga murojaat qilish zarur. Bolalarni

tinchlantirish va yupatish, so'ngra yugurish mobaynida rioya etila-digan o'yin xavfsizligini eslatish kerak.

6-vaziyat. Muxlisa (6 yosh) bolalar bog'chasining maktabga tayyorlash guruhiga qatnaydi. U o'qishni, yozishni biladi, o'yin tushishni, ashula aytishni, ifodali o'qishni yaxshi ko'radi. Onasi undan, Muxlisa esa o'zidan faxrlanadi. Kunlardan bir kuni, Muxlisa onasi bilan uyga keta turib, onasiga: "Ertaga bog'chaga bormayman! Men javob bera olmasligim uchun, tarbiyachi opam, nuqul menga boshqa bolalarga qaraganda murakkab vazifalar beradi", – dedi.

Keysga savol-vazifa:

Ona Muxlisaning gaplaridan qanday ta'sirlanishi zarur?

1-variant. Muxlisaga ta'sir qilgan bolalar bog'chasidagi mumkin bo'lgan sabablarni o'ylab ko'rish.

2-variant. Qizining fikriga qo'shilish: «To'g'ri, sen eng aqlli qizimsan-ku. Agar javobni bilmasang, kel, ikkalamiz birgalikda aniqlaymiz (mumkin bo'lgan axborot manbalari)», – deb aytish.

3-variant. E'tiborni qaratish! Balki Muxlisani haddan tashqari maqtash unda dastlabki vaqtlardagi muvaffaqiyat-sizliklarga ishonchsizlik uyg'otgandir.

7-vaziyat. Alisherning xotirasi juda yaxshi. Shuning uchun, u axborotlarni, matnlarni, qo'shiqlarni osongina yod oladi. Bayramlarni o'tkazish vaqtida Alisher o'zining rolini o'ynash bilan birga, boshqa bolalarning roliga suflyorlik qiladi, bu bilan boshqa bolalarning o'zlarini namoyon qilishlariga xalaqit beradi, bayramning boorish qoidasiga xilof ish qiladi.

Keysga savol-vazifa:

Bu vaziyatda qanday yo'l tutish kerak?

Yechim variantlari:

1-variant. Alisherga alohida – suflyor rolini berish. "Sening vazifang: chiqishlar qilinayotgan vaqtda bolalar aytadigan so'zlarini yodlaridan chiqarib qo'ymasliklarini kuzatib borishdan iborat. Agar bolalarning aytadigan so'zlari yodidan ko'tarilgan bo'lsa, sen sekingina aytib berasan".

2-variant. Bayramga qadar Alisher bilan “Haqiqiy artist o‘zini qanday tutishi kerakligi haqida suhbatlashish lozim.

3-variant. Alisherni boshqa faoliyat turlari (to‘garak ishi)ga qiziqtirish kerak. *4-variant.* Ota-onalar bilan ishlash kerak. Ota-onalarni Alisher xulqiga nisbatan qanday munosabatda bo‘lishlarini aniqlash lozim. Agar ota-onalar muammoni tushunsalar, u holda, ularga Alisher bilan erkni shakllantirish sohasida ruhshunosning amaliy mashg‘ulotlariga borib ko‘rishni taklif etish. “Bog‘cha yoshidagi bolalarda o‘zini tutishni shakllantirish”, “Tez va katta hajmda yodga olish qobiliyatini qo‘llash sohalari (masalan, shaxmat, shashka va hokazo)ga jalb etish” kabi tavsiyalar berish lozim. Agar ota-onalar muammoni tushunmasalar, u holda shunga o‘xshash o‘zini-o‘zi baholashni shakllantirish masalalari bo‘yicha ishlar olib borishga harakat qilish zarur.

8-vaziyat. Ota-onalar ko‘pincha bola-larning mujmal nutqlariga haddan tashqari yuqori baho berib, ularni *vunderkind*, deb aytadilar. Abdulazizga onasi: “Uzoqqa qochib ketma!” desa, Abdulaziz: “Xavotir olmang, oyi, men qochib ketaman va qaytib kelaman!” deb javob beradi.

Keysga savol-vazifa:

Bunday hodisa nima bilan bog‘liq?

Yechim.

Bunga o‘xshash hodisa nutqning grammatik tuzilish nuqtai nazardan takomillashmaganligi bilan bog‘liq. Abdulaziz qandaydir yangi so‘zga o‘zi egallagan shaklni berishi mumkin. Bola tomonidan tushungan holda egallangan bu shakl elementlari bolalarning so‘z ijodkorligini keltirib chiqaradi.

9-vaziyat. Ota-onalar bolalari bilan muloqot paytida ko‘pincha ularni boshqa bolalar bilan taqqoslaydilar.

Shirinning onasi, o‘z qizining xulqidan xursand, ko‘pincha u: “Sen borgan sari aqlli bo‘layapsan. Sen hammadan ham yaxshisan”, “Sen eng chiroylisan”, – deydi. Dilnozaning onasi esa qiziga “Hamma bolalar ham bola, faqat sen mening tentagimsan”, “Qaragin, Dilfuza qanday aqlli qiz. U hamma ishni eplaydi, senda esa, hech nima chiqmaydi”, kabi jummalarni ishlatadi.

Keys bo'yicha savol-vazifalar:

1. Ikkala ona ham o'z bolalariga yaxshilik istaydilar, lekin ularning qaysinisi tarbiyada yaxshiroq natijaga ega bo'ladi?

2. Bolalarning xulqini "loyihalash" yo'nalishi onalarning shaxsiy xususiyatlariga bog'liqmi?

Yechim. Ikkala ona ham o'zlarining qizlarini boshqa bolalar bilan taqqoslaydilar, lekin birinchi ona ijobiy taqqoslashlardan, ikkinchi ona esa salbiy taqqoslashlardan foydalanadi. Shu bilan birga, Shirin va Dilnozalarining xulqlarini "loyihalash" turlichadir. Agar ona, o'ziga ishongan inson bo'lsa, u holda, odatda, u o'zining bolasini maqtaydi va uni boshqa bolalardan ijobiy tarzda ajratadi. Bu bolaning ijtimoiy mavqei o'sishiga va o'zining tengqurlari bilan o'zaro munosabatidagi tizimda yaxshi o'rin egallashiga imkon beradi.

Agar ona, o'ziga ishonmagan inson bo'lsa, o'zini boshqa insonlarga nisbatan nima bilandir yomonroq sezsa, u holda o'zining ishonchsizligini uzatgan holda, bolasiga nisbatan ham shunday munosabatda bo'ladi. Bunday onaning bolasi past ijtimoiy mavqega ega bo'ladi. Umuman, bolalarning xulqini kecha, avval bo'lgan o'zining shaxsiy xulqi bilan taqqoslash maqsadga muvofiq.

10-vaziyat. Biz ko'pincha onalarning o'z bolalari bilan muloqotda ularning imkoniyatlarini turlicha baholashlarining guvohi bo'lamiz. Ba'zi onalar: "Sen men qilolmagan ishlarni bajara olasan! Sen to'g'ri aytayapsan, barakalla!" kabi jumladan foydalanadilar.

Boshqa onalar esa: "Sen hali yoshsan, kattalar aytganlariga quloq sol! Sen nimani ham bilar eding, o'rganib olgandan keyin tushunasan!" kabi jumladan foydalanadilar.

Keysga savol-vazifa:

Turli onalarning o'z bolalari bilan muloqotidagi tubdan farq nimada?

Yechim. Bir xil onalar bolalarida o'ziga ishonchni shakllantiradilar ("Agar onam meni maqtasa, demak, men nimagadir qodirman!"). Ular bolaning kamol topishiga imkoniyat beradilar, unda hayotiy faollikni yaratadilar va to'g'ri shakllanishiga yordam beradilar. Boshqa onalar,

aksincha, bolada o'ziga ishonmaslikni shakllantiradilar, unda xavotirlanish hissini paydo qiladilar, faolligini pasaytiradilar, kelajakka ishonchsizlik tug'diradilar ("Agar onam meni urishsa, demak, men hech nimaga qodir emasman, men yomonman!").

11-vaziyat. Birinchi mashg'ulotdan keyin malaka oshirishga o'qishga kelgan tinglovchilardan biri "Men malaka oshirish o'qishlari bo'yicha juda ko'p joylarda xatto chet ellerda ham bir necha marotaba bo'lganman, o'zim trenerlik ham qilaman, 5 ta sertifikatim ham bor, ko'p kitoblar, metodik qo'llanmalar muallifiman, darslarni o'zim tanlab qatnashsam, bo'lmasam zerikiib qolaman" – dedi.

1. Vaziyatni kelib chiqishiga ta'sir etgan omillar?
2. Bu vaziyatda sizning harakatingiz?
3. Nima uchun bunday fikrga keldingiz?

Keysni bajarish varaqasi

Muammoli vaziyat turi	Muammoli vaziyatning kelib chiqish sabablari...	Vaziyatdan chiqish yoki sizning yechimingiz...

GLOSSARIY

Alohida ta'lim olish ehtiyojlari bo'lgan bolalar – nogironligi bo'lganidan yoki bo'lmasligidan qat'iy nazar, oila, pedagoglar, mutaxassislar, jamiyat va davlatning alohida e'tiboriga muhtoj bo'lgan individual ehtiyojlarga ega bolalar.

Bola huquqi – Birlashgan Millatlar Tashkilotining Bola huquqlari Konvensiyasi tomonidan tasdiqlangan umumiy, me'yoriy qonun qoidalar majmui.

Bola (bolalar) – o'n sakkiz yoshga to'lgunga (voyaga etgunga) qadar bo'lgan shaxs (shaxslar).

Bolaning qonuniy vakillari – ota-onalar, farzandlikka oluvchilar, vasiylar, homiylar.

Boshqarish strukturasi – “struktura” lotincha so'z bo'lib, narsalar tarkibiy qismlarining o'zaro bog'liq ravishda joylashishi, tashkiliy tuzilishini bildiradi hamda boshqaruv maqsadlarini amalga oshiruvchi va funksiyalarini bajaruvchi bir-biri bilan bog'langan turli boshqaruv organlari va bo'g'inlarining majmui tushuniladi.

Boshqarishning demokratik tamoyili – uning mohiyati, asosan, boshqarish jarayoniga barcha jamoa a'zolarini jalb etish, qarorlar qabul qilishda, muassasa maqsadi va vazifalarini belgilashda barcha xodimlar qatnashishini taqozo etadi. Qatnashish shakli turlicha bo'lishi mumkin: boshqarishda yagona ma'muriylik, birgalikdagi pul mablag'lari, boshqarish qarorlarini kollegial hal qilish va hokazo.

Boshqaruv – bu so'z odatda aniq bir maqsadga erishish uchun boshqariluvchi tizim (yoki boshqaruv obyekti)ga faol ta'sir ko'rsatish to'g'risida gapirilganda qo'llaniladi. Bu o'ziga xos yuksak san'at va mahoratni talab qiluvchi faoliyat bo'lib, qaror qabul qilish va uning bajarilishini nazorat qilishdir.

Boshqaruv algoritmi – bu ta'lim muassasasi rahbarlari boshqaruv faoliyatining ketma-ketligi (izchilligi) bo'lib, u ettita bosqich: pedagogik jarayonning holati to'g'risida ishonchli axborotlar to'plash, qayta ishlash va obyektiv baholash; boshqaruv faoliyati maqsadini belgilash; boshqaruv

faoliyatini oldindan ko'rish (anglash) va rejalashtirish; kadrlar tanlash va joy-joyiga qo'yish; jamoa faoliyatini nazorat qilish va tashxis; jamoa a'zolarining faoliyatlarini muvofiqlashtirish; ta'lim muassasasi faoliyatining rivojlanish moyilligi va dinamikasini aniqlashdan iborat, mazkur bosqichlar izchilligida, boshqaruv metodlari: ma'muriy, ijtimoiy-psixologik, iqtisodiy, shuningdek, axborotlar to'plash metodlarini qo'llash yordamida boshqaruv funksiyalarining bajarilishi amalga oshiriladi.

Boshqaruv vakolatlari – ta'lim muassasasini boshqarishda ta'lim muassasasi rahbari yoki boshqa rahbarlar tomonidan o'z qo'l ostidagi xodimlarga o'zi javobgar bo'lgan vazifalarni, ma'lum bir masalani hal etish yoki tashkiliy ishlarni amalga oshirishda rahbarlik qilish huquqini vaqtincha berishidir.

Boshqaruv vositalari – innovatsiyalar boshqaruv madaniyatining eng muhim va asosiy vositalaridan biri sifatida namoyon bo'ladi va ular innovatsion jarayonlarda nafaqat o'zining tavsifi va xususiyatlari bilan, balki boshqaruv madaniyatining eng muhim xususiyatlari sifatida ham belgilanadi.

Boshqaruv jarayoni negizi – har qanday ta'lim muassasasining asosiy vazifasi hisoblangan pedagogik jarayonlarni ilmiy asosda tashkil etish va uni takomillashtirish negizi boshqariladigan obyekt va boshqaruvchi subyekt tizimlaridan tashkil topadi. Bu tizim rahbarlar, professor-o'qituvchilar va o'quvchi-talabalar (subyekt)ni pedagogik jarayonlar (obyekt)ga munosabatlarini ifodalaydi.

Boshqaruv madaniyati – umumiy ijtimoiy madaniyatning tashkil etuvchi komponenti sifatida ma'lum bir ijtimoiy madaniyat kontekstida boshqaruv tushunchalari, munosabatlarning o'zaro ta'sir etishi natijasida shakllanadi va unda qator kattaliklar – an'anaviylik, dolzarblik darajasi, motivlashtirish tizimi; rahbarlik uslublari, tashkiliy muhitning sifati; kommunikatsiyalar; personalni boshqarish; boshqaruv strategiyasi; rahbar va professor-o'qituvchilarning kasbiy madaniyati rasmiy jihatdan namoyon bo'ladi.

Boshqaruv mas'uliyati – ta'lim muassasasi oldiga qo'yilgan maqsadlarga erishish, pedagogik jarayonlarni zamonaviy talablarga mos,

ilmiy asosda tashkil etish, subyektlar faoliyatini muvofiqlashtirish hamda umumiy manfaatlarni ko'zlovchi natijalarga erishish uchun qabul qilgan qaror, uning ijrosi, o'z xatti-harakati va faoliyati uchun javobgarlikning rahbarlar va professor-o'qituvchilar tomonidan his qilinishidir.

Boshqaruv muloqoti – pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish, subyektlar faoliyatini muvofiqlashtirish jarayonidagi muloqot, ya'ni subyektlarning faolliklarini ta'minlash, xatti-harakatlarini maqsadga yo'naltirish yoki motivlashtirishdir.

Boshqaruv pog'onasi – tashkiliy tuzilishga ko'ra ta'lim muassasasining yuqori bo'g'ini (rahbarlar) bilan quyi bo'g'ini (ijrochilar) o'rtasidagi masofaning katta-kichikligi – pog'onaviyligi, ya'ni bu bir zvenoning (xodimning) boshqasiga bo'ysunish ketma-ketligidir. Rahbar bilan oddiy ijrochi o'rtasidagi masofa qanchalik katta bo'lsa (darajalar soni) ta'lim muassasalaridagi pog'onaviylik darajasi shunchalik katta bo'ladi.

Boshqaruv strategiyasi. Ko'zlangan maqsadlarga erishishda pedagogik jarayonlarni takomillashtirish, subyektlar faoliyatini muvofiqlashtirish, strategik reja asosida faoliyatni tashkil etish va boshqarish yo'nalishida asosan boshqaruvning ikki xil turi nazarda tutiladi: strategik boshqaruv, konstrukturaviy boshqaruv. Amaliy faoliyatda u yoki bu boshqaruv yo'nalishining ustunligi tashkiliy tizimning yangilik darajasi ko'rsatkichlari bilan belgilanadi.

Boshqaruv uslubi – bu muassasa oldiga qo'yilgan maqsadlarga erishishda xodimlarni boshqarish hamda boshqaruv jarayonida vujudga keladigan muammolarni hal qilishda qo'llaniladigan usullar, yo'llar majmuidir. Boshqaruv faoliyatining uslublarini shakllantirish ma'lum darajada rahbarning yashash va mehnat qilish sharoitlariga asoslanadi (mamlakatdagi ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatlar, boshqaruv faoliyati muhiti va h.k.) va boshqaruv subyekting harakatlariga tizim orqali ta'sir ko'rsatgan holda uning individual uslublarini rivojlantiradi.

Boshqaruv faoliyati – ta'lim muassasasi rahbarlarining boshqaruv faoliyatini ikkita subyekting, ya'ni rahbar bilan ta'lim tizimining o'zaro bog'liq faoliyati sifatida qarash mumkin. Bunday holatda rahbarning boshqaruv obyektini boshqarish va o'zini-o'zi boshqarish kabi zaruriy

xususiyatlarga ega bo'lgan ta'lim tizimi hisoblanadi, turli xil ta'sirlar asosida, boshqarilayotgan ta'lim muassasasi ham o'z o'rnida boshqaruv natijalariga va boshqaruv subyektiga ta'sir ko'rsatadi.

Bolaning qonuniy vakillari – bolaning ota-onalari yoki ularning o'rnini bosuvchi shaxslar.

Bilish kompetensiyasi – atrof-dagi olamni ongli ravishda idrok qilish va olingan bilim, ko'nikma, malaka va qadriyatlardan o'quv va amaliy vazifalarni hal qilish uchun foydalanish.

But qilinmagan davlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari – rejadagi quvvatining 50 foizi ham but qilinmagan davlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari.

Davlat maktabgacha ta'lim tashkiloti – davlat tomonidan moliyalashtiriladigan va boshqariladigan hamda maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standartiga muvofiq maktabgacha ta'lim va tarbiya xizmatlari ko'rsatuvchi tashkilot.

Demokratik rahbar – bunday turdagi rahbar o'z faoliyatini o'zining jamoasi a'zolariga tayangan holda, jamoa fikrini inobatga olib amalga oshiradi. Boshqaruv vakolatlari, faoliyat uchun javobgarlik bo'ysunuvchilar o'rtasida taqsimlanadi. Xodimlarning o'zaro munosabatlarini rag'batlantirish bilan birgalikda ularning bildirgan fikriga quloq soladi, ular bilan maslahatlashadi, ijobiy tomonlarini inobatga olib rag'batlantirib boradi.

Dastur – muhim vosita bo'lib, uning yordamida tarbiyachilar (mutaxassislar) O'zbekiston Respublikasida ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojiga oid Davlat talablariga muvofiq muayyan yosh guruhidagi bolalar uchun eng maqbul va samarali shakllar, metodlar va ta'lim jarayonini tashkil qilish yo'llarini belgilaydilar.

Dasturning majburiy qismi – barcha beshta ta'lim sohasi: jismoniy rivojlanish va sog'lom turmush tarzini shakllantirish; nutq, muloqot, o'qish va yozish ko'nikmalari; bilish jarayonining rivojlanishi; ijtimoiy-hissiy rivojlanish hamda ijodiy rivojlanishni amalga oshirishga kompleks yondashuvni ko'zda tutadi.

Dasturning maqsadli bo'limi – tushuntirish xati hamda dastur o'zlashtirilishining rejalashtirilayotgan natijalarini o'z ichiga oladigan bo'lim.

Dasturning mazmunli bo'limi – dasturning umumiy mazmunini ifodalovchi va bolalar shaxsining to'laqonli rivojlanishini ta'minlovchi bo'lim.

Dasturning tashkiliy bo'limi – dasturning moddiy-texnik ta'minoti ta'rifini, ta'lim va tarbiyaning metodik materiallar va vositalar bilan ta'minlanganligini, kun tartibini, shuningdek, tadbirlar, bayramlar, rivojlantiruvchi muhitni o'z ichiga oluvchi bo'lim.

Davlat-xususiy sheriklik – xususiy investitsiyalarni jalb qilish, resurslarni birlashtirish va xavf-xatarlarni taqsimlash maqsadida davlat sherigi va xususiy sherikning aniq muddatga yuridik rasmiylashtirilgan maktabgacha ta'lim sohasidagi o'zaro samarali hamkorligi.

Davlat-xususiy sheriklik to'g'risida bitim (keyingi o'rinlarda matnda bitim deb yuritiladi) – tomonlarning huquqlari, majburiyatlari va javobgarligini, shuningdek davlat-xususiy sheriklik loyihagini ijro etishning boshqa shartlarini belgilab beradigan davlat sherigi va xususiy sherik o'rtasida tuzilgan yozma shartnoma.

Davlat-xususiy sheriklik to'g'risidagi bitim tomonlari (keyingi o'rinlarda matnda tomonlar deb yuritiladi) – davlat sherigi va xususiy sherik.

Davlat sherigi – O'zbekiston Respublikasining Maktabgacha ta'lim vazirligi (keyingi o'rinlarda matnda Vazirlik deb yuritiladi).

Davlat-xususiy sheriklik loyihasi – muhim davlat, ijtimoiy, iqtisodiy va ilmiy-texnik ahamiyatga ega bo'lgan maktabgacha ta'lim sohasidagi investitsiyaviy, innovatsion, infratuzilmaviy va boshqa tadbirlar majmui.

Davlat-xususiy sheriklik to'g'risidagi bitim obyekti (keyingi o'rinlarda matnda obyekt deb yuritiladi) – bitim bo'yicha maktabgacha ta'lim tashkilotlarini tashkil etish maqsadida foydalanilishi mumkin bo'lgan yer uchastkalari, bo'sh turgan binolar, shu jumladan ishlamaydigan va but qilinmagan davlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari hamda boshqa obyektlar.

Darsning turini tanlash – o‘qituvchining mahoratiga ko‘ra darsning didaktik maqsadi, o‘quv materialining mazmuni, dars uchun ajratilgan vaqt, shuningdek, zarur shart-sharoitning tanlanilishini ifodalaydi.

Darsning texnologik xaritasi – dars ishlanmasining asosiy o‘zagini tashkil etadi. U dars turi va tanlangan metodlarga qarab turlicha bo‘lishi mumkin. Darsning texnologik xaritasi xususida ma‘ruzaning keyingi o‘rinlarida alohida to‘xtalib o‘tiladi.

Ijtimoiy ko‘makka muhtoj oilalar – kam ta‘minlangan oilalar, oila a‘zolari nogiron bo‘lgan oilalar, boquvchisini yo‘qotgan oilalar, bolaning ota-onasi kvotalar bo‘yicha mintaqalarga taqsimlangan ijtimoiy soha xodimlari bo‘lgan oilalar.

Inklyuziv ta‘lim va tarbiya – bolalarning alohida ta‘lim olishga bo‘lgan ehtiyojlarini hamda individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda ta‘lim va tarbiya olishi uchun teng imkoniyatlarni ta‘minlaydigan jarayon.

Ishchanlik o‘yini darsi – mashg‘ulot mavzusi bo‘yicha masalalarni hal etish jarayonida bolalarning faol ishtirok etishini ta‘minlash orqali yangi bilimlarni o‘zlashtirish

Ish yuritish – bu ta‘lim tashkiltining o‘z funksiya va vazifalarini bajarishi davomida amalga oshiriladigan faoliyat va unga tegishli ko‘rsatmalarni me‘yoriy hujjatlar asosida rasmiylashtirish usullari va jarayonlari majmui hisoblanadi.

Ishbilarmonlik, ishchanlik, uddaburonlik xislatlari – quntlilik, tirishqoqlik, mas‘uliyatlilik, halollik, raqobatbardoshlik, chaqqonlik, abjirlik, tashabbuskorlik, tadbirkorlik, chidamlilik, sabr-toqatlilik, bardoshlilik, muntazamlilik, tejamkorlik, ehtiyotkorlik, saxiylik, mardlik.

Integral (integratsiyalashgan) mashg‘ulot – bir nechta mashg‘ulot turlariga doir va integratsiyalash uchun qulay bo‘lgan mavzular bo‘yicha tashkil qilingan mashg‘ulot bo‘lib, bolalarning turli mashg‘ulot turlarga qiziqishlarini orttirib, ta‘lim jarayonidagi faolliklarini.

Ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar – yuzaga kelgan holatlar sababli og‘ir turmush sharoitida qolgan, davlat va jamiyat tomonidan alohida himoya qilishga hamda qo‘llab-quvvatlashga muhtoj bolalar.

Interfaol metodlar – bu jamoa bo‘lib fikrlash deb yuritiladi, ya'ni pedagogik ta'sir etish usullari bo‘lib ta'lim mazmunining tarkibiy qismi

Ijtimoiy kompetensiya – hayotiy vaziyatlarda kattalar va tengdoshlar bilan muloqotda axloq qoidalari va me'yorlariga rioya qilgan holda o'zini tutish mahorati.

Ixtisos – inson tomonidan hayotning muayyan sohasi bo'yicha maxsus tayyorgarlik yo'li bilan hosil qilingan nazariy bilim, amaliy ko'nikma va malakalar majmui.

Ishlab chiqarish – Kadrlar tayyorlash milliy modelining asosiy tarkibiy qismlaridan biri bo‘lib, kadrlarga bo‘lgan ehtiyojni, shuningdek, ularning tayyorgarlik sifati va saviyasiga nisbatan qo'yiladigan talablarni belgilovchi asosiy buyurtmachi, kadrlar tayyorlash tizimini va moddiy texnika jihatdan ta'minlash jarayonining qatnashchisi.

Uzluksiz ta'lim – o'zaro mantiqiy izchillik asosida bog'langan hamda soddadan murakkabga qarab rivojlanib boruvchi va bir-birini taqozo etuvchi bosqichlardan iborat yaxlit ta'lim tizimi.

Farmon – Birqator mamlakatlarda davlat boshlig'ining normativ akti. O'zbekistonda Prezident farmoni.

Faoliyat – bu odamlarning ijtimoiy va tarixiy mavjudligining o'ziga xos shakli, ularning tabiiy va ijtimoiy voqelikni maqsadli ravishda o'zgartirishi.

Filantropik faoliyat – jismoniy va yuridik shaxslarning fuqarolarga yoki yuridik shaxslarga mol-mulkni, shu jumladan pul mablag'larini beg'araz (bepul) o'tkazish, bepul tarzda ishlarni bajarish, xizmatlar ko'rsatish, boshqacha ko'mak berish bo'yicha ixtiyoriy faoliyati.

Jismoniy va (yoki) ruhiy rivojlanishida nuqsonlari bo'lgan bola – nogironlikni belgilash uchun yetarli bo'lmagan jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) va (yoki) ruhiy nuqsonlari bo'lgan bola.

Kollegiallik – pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish hamda subyektlar faoliyatida mavjud kamchiliklarni bartaraf etish va turli muammolarni hal qilishda hamkorlik qilish, shuningdek, pedagogik jarayonlarni takomillashtirishda subyektlarning (o'quvchi-talaba) hamkorligini yo'lga qo'yish va birgalikda boshqarish.

Kommunikativlik qobiliyati – bu samimiy muloqotda bo'lishga, muloqotini to'g'ri tashkil etishga, o'quvchi talabalar bilan do'stona muloqot o'rnatish uchun to'g'ri yo'l topa bilishga, ular bilan pedagogik nuqtai nazardan maqsadga muvofiq o'zaro aloqa bog'lashga qaratilgan qobiliyatdir.

Kommunikatsiya – bu pedagogik jarayoni subyektlari o'rtasidagi o'zaro axborot almashinuvi bo'lib, pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarishda o'ziga xos murakkab tizim hisoblanadi va ta'lim muassasasi rahbarlari va professor-o'qituvchilar tomonidan amalga oshiralayotgan barcha ishlar axborotlarning samarali almashishini talab qiladi, shuning uchun u o'zining funksional darajasi bilan tavsiflanadi va boshqaruv madaniyatining tashkiliy sifatini belgilaydi. Ta'lim muassasasi kommunikatsiyasi bu o'ziga xos murakkab va ko'p bosqichli tizim bo'lib, nafaqat ta'lim muassasasi ichidagi, balki uning tashqarisidagi axborot almashuvini ham qamrab oladi.

Konstruktiv ixtiloflar – ixtiyoriy muassasa hayotining muhim muammolari va unga qarashlar kurashi, fikrlar xilma-xilligidan iborat bo'lib, turg'unlik va qotib qolishning oldini olishga, rivojlanishning asosi bo'lib xizmat qilishga, jamoaning maqsad sari ilgarilab borishiga, yangi an'ana va qadriyatlar shakllanishiga o'z ta'sirini ko'rsatishi mumkin. Har qanday ixtilof asosida tomonlar o'rtasida avvalgi munosabatlarni inkor qilishga harakatlar yotganligi uchun yangi munosabatlar va yangi sharoitlar yaratishga olib kelishi mumkin.

Ko'nikma – belgilangan maqsadga muvofiq ravishda harakat usullarini tanlash va amalga oshirish uchun mavjud bilimlar va malakalardan foydalanish.

Kompyuter mashg'uloti – tegishli mashg'ulot turi bo'yicha mashg'ulot mavzusiga doir kompyuter materiallari (multimedia, virtual o'quv kursi va shu kabilar) asosida o'tiladigan.

Konsepsiya – 1) muayyan sohaga oid qarashlar, tamoyillar tizimi, dalil va hodisalarni tushunish, anglash va izohlashning muayyan usuli, asosiy nuqtai nazar; 2) pedagogika sohasidagi yetakchi g'oya, nazariy fikr, hodisa va jarayonlarni turlicha tushunish, qarashlar tizimi; 3) ta'limning

muayyan sohasi yoki pedagogika fanini rivojlantirishga yo'naltirilgan davlat hujjati; 4) adabiyotda biror asarning asosiy g'oyasi.

Konvensiya – xalqaro shartnoma, bitim, kelishuv shakli: biror maxsus masala yuzasidan davlatlar o'rtasida tuziladi va uni imzolagan tomonlar muayyan huquq va majburiyatlarni o'z zimmasiga oladi.

Kompetensiya – bolaning bilim, ko'nikma, malaka va qadriyatlarini majmuidir.

Kommunikativ kompetensiya – muloqot vositalaridan turli vaziyatlarda foydalana bilish ko'nikmasi.

Kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash – uzluksiz ta'limning bir turi bo'lib, mutaxassislarning kasb bilimlari va ko'nikmalarini yangilash hamda chuqurlashtirishga, ularni zamon talablariga javob bera oladigan darajaga yetkazishga qaratilgan ta'lim jarayoni.

Kasbiy mahorat va loyihalashtirish – boshqaruvda strategiya, strategik maqsad va vazifalarni to'g'ri belgilash, qarorlar qabul qilish, muassasaning umumiy faoliyatini loyihalashtirish, innovatsion faoliyatni tashkil etish, boshqaruv jarayoniga tizimli yondashuvlarni loyihalash texnologiyalarini joriy etish hamda boshqaruv usullari, metodlari va tamoyillaridan samarali foydalanishdir.

Kasbiy tajriba – avlodlarning ijtimoiy tajribasini o'zlashtirish va ularni amaliyotda qo'llashni ta'minlab beruvchi tushunchalar tizimi bo'lib, rahbarlar va professor-o'qituvchilarning o'z faoliyati davomida fan-texnika yangiliklariga, ilg'or tajribalarga tayanishi hamda mazkur tajribalar asosida o'zining ko'nikma va malakalarini rivojlantirib borishi bilan bir qatorda, o'quvchi-talabalar faoliyatini boshqarishidir.

Kasbiy faoliyatning belgilari – ixtisoslashtirish, mehnat faoliyatining mohiyati va mazmuni, boshqaruv obyekti, maqsadga erishish uchun zarur bo'lgan o'ziga xos vositalar, tushunchalar, boshqaruv faoliyatining natijasi, asosiy faoliyat uchun sarflangan vaqt, ish o'rmining ko'lami va joyi.

Kasbiy qobiliyat – bu rahbarlar va professor-o'qituvchilarda intellektual, kasbiy malaka va ko'nikma, chidamlilik, yaratuvchanlik, tashabbuskorlik, ijodkorlik, tashkilotchilik, o'z fikrini yaxshi bayon eta

olishi – notiqlik, ishonтира olish, nazorat, kuzatuvchanlik, talabchanlik, xotirada saqlab qolish, tarbiyaviy munosabatlarda faollik hamda pedagogik ta'sir ko'rsatish, boshqaruvchilik va liderlik xususiyatlarining shakllanganligi.

Kvalimetriya – diagnostik metodlarni aniqlash, sifatni miqdoriy baholashning nazariy asoslarini yaratish bilan bog'liq ilmiy va amaliy faoliyat sohasi. Kvalimetriya kvalitologiya (sifat haqidagi fan)ning tarkibiy qismidir.

Kelishuv – professor-o'qituvchilar va boshqa mutaxassislarining ta'lim muassasasida faoliyat ko'rsatishi uchun ma'lum muddatga tuzilgan shartnoma, boshqa tashkilotlar va o'quv yurtlari bilan ilmiy-amaliy hamkorlik yo'nalishlari bo'yicha oldindan shartnoma tuzish tizimi.

Konsessiya (konsession bitim) – muayyan muddatga tuzilgan bitim, unga ko'ra davlat konsessionerga qurilish ishlarini amalga oshirish uchun yer uchastkalariga, shuningdek maktabgacha ta'lim muassasasini qayta qurish va jihozlash uchun binolarga egalik qilish (tasarruf etish huquqisiz) va ulardan foydalanish huquqini beradi, konsession faoliyat natijasida konsessioner ega bo'lgan mahsulot va daromadlar konsession bitimda belgilangan hajmda va shartlarda uning mulki hisoblanadi.

Loyiha – aniq reja, maqsad asosida uning natijalanishini kafolatlagan holda pedagogik faoliyat mazmunini ishlab chiqishga qaratilgan harakat mahsuli. Loyiha dastur, model, texnologik xarita va b. ko'rinishda namoyon bo'ladi. Loyihaning asosini ilmiy yoki ijodiy xarakterga ega g'oya tashkil etadi.

Loyihalash – boshlang'ich ma'lumotlarga asoslanib, kutiladigan natijani taxmin qilish, bashoratlash, rejalashtirish orqali faoliyat yoki jarayon mazmunini ishlab chiqishga qaratilgan amaliy harakat.

Liberal rahbarlik – murosasozlik (ko'ngilchanlik)ka asoslangan rahbarlik uslubi. Liberal (erkin ish yuritish) rahbarlik uslubi professor o'qituvchilarning o'quvchi-talabalarga topshiriq va maslahatlarni tavsiyalar ko'rinishida berishi, o'quvchi-talabalarining ishiga kamroq aralashishi bilan tavsiflanadi.

Maktabgacha bo'lgan yosh – bolalarning tug'ilgan paytidan etti yoshgacha, to ularga umumiy o'rta ta'lim tashkilotlarida ta'lim berish boshlangan paytga qadar bo'lgan yoshi,

Maktabgacha ta'lim – uzluksiz ta'limning bolalarni aqliy, ma'naviy, jismoniy rivojlantirish va maktabga tayyorlashga yo'naltirilgan dastlabki bo'g'ini.

Maktabgacha ta'lim va tarbiya – bolalarga ta'lim va tarbiya berishga, ularni intellektual, ma'naviy-axloqiy, etik, estetik va jismoniy jihatdan rivojlantirishga, shuningdek bolalarni umumiy o'rta ta'limga tayyorlashga qaratilgan uzluksiz ta'lim turi.

Maktabgacha ta'lim va tarbiya davlat standarti – ta'lim-tarbiya jarayonining hajmiga, mazmuniga va sifatiga, maktabgacha ta'lim tashkilotini qurish va jihozlashga, shuningdek, maktabgacha yoshdagi bolalarning sog'lom ovqatlanishini va xavfsizligini tashkil etishga doir majburiy talablar majmui.

Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat ta'lim dasturi – bola tomonidan o'zlashtirilishi lozim bo'lgan asosiy bilimlarning, mahorat va ko'nikmalarning hajmini hamda mazmunini belgilovchi, shuningdek ta'lim va tarbiya mazmunining o'ziga xosligini, ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlarini tavsiflovchi hujjat.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti – maktabgacha ta'lim va tarbiya sohasida ta'lim va tarbiya xizmatlari ko'rsatuvchi davlat va nodavlat tashkiloti.

Maktabgacha bo'lgan yosh – bolalarning tug'ilgan paytidan etti yoshgacha, to ularga umumiy o'rta ta'lim tashkilotlarida ta'lim berish boshlangan paytga qadar bo'lgan yoshi.

Maktabgacha ta'lim va tarbiya davlat standarti – ta'lim-tarbiya jarayonining hajmiga, mazmuniga va sifatiga, maktabgacha ta'lim tashkilotini qurish va jihozlashga, shuningdek, maktabgacha yoshdagi bolalarning sog'lom ovqatlanishini va xavfsizligini tashkil etishga doir majburiy talablar majmui.

Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat ta'lim dasturi – bola tomonidan o'zlashtirilishi lozim bo'lgan asosiy bilimlarning, mahorat va

ko'nikmalarning hajmini hamda mazmunini belgilovchi, shuningdek ta'lim va tarbiya mazmunining o'ziga xosligini, ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlarini tavsiflovchi hujjat.

“Mo'jizalar maydoni” mashg'uloti – bolalar bilan o'tkaziladigan qiziqarli o'yin bo'lib, turli savollarga belgilangan vaqt davomida to'g'ri javoblar topish va g'oliblarni rag'batlantirish orqali bolalarda fikrlash, topqirlik, ziyraklik va bilimlarini kengaytirib borish sifatlarini shakllantiradi.

Model – real, haqiqatda mavjud bo'lgan obyektning soddalashtirilgan, kichraytirilgan (kattalashtirilgan) yoki unga o'xshagan nusxasi.

Modellashtirish – hodisa, jarayon yoki tizimning umumiy mohiyatini to'la yorituvchi modelni yaratish.

Nodavlat maktabgacha ta'lim tashkiloti – nodavlat ta'lim xizmatlarini ko'rsatish sohasidagi faoliyatni amalga oshirishga doir litsenziya asosida maktabgacha ta'lim va tarbiya sohasida ta'lim va tarbiya xizmatlarini ko'rsatuvchi yuridik shaxs.

Nogiron bola – jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) va (yoki) ruhiy nuqsonlari bo'lganligi tufayli turmush faoliyati cheklanganligi munosabati bilan ijtimoiy yordamga, himoyaga muhtoj hamda qonunda belgilangan tartibda nogiron deb topilgan bola.

Nutq faoliyati – odam tomonidan ijtimoiy-tarixiy tajribani o'zlashtirish va avlodlarga uzatish yoki kommunikatsiya o'rnatish, o'z harakatlarini rejalashtirishda tildan foydalanish jarayoni.

Normativ-huquqiy hujjat – umummajburiy davlat ko'rsatmalari sifatida huquqiy normalarni belgilashga, o'zgartirishga yoki bekor qilishga qaratilgan rasmiy hujjatdir.

Nazorat tartibida tekshirish – maktabgacha ta'lim tashkilotlarining ilgirigi tekshirishda ko'rsatilgan qonun buzilishlarini bartaraf etishi ustidan tekshirishga vakolatli organlar tomonidan amalga oshiradigan tekshirish.

Nazorat – bu boshqaruv jarayonining faol bosqichlaridan biri bo'lib, u boshqaruvning barcha funksiyalari bilan bog'liq bo'ladi. Umumiy holda rejalashtirilgan natija bilan haqiqiy erishilgan natijalarni o'zaro solishtirish

jarayoni bo'lib, u faoliyatning muvaffaqiyatini aniqlashga imkoniyat yaratadi.

Nazorat-tashxis funksiyasi – rejalashtirilgan natija bilan haqiqiy erishilgan natijalarni o'zaro solishtirish jarayoni bo'lib, u faoliyatning muvaffaqiyatini aniqlashga imkoniyat yaratadi.

Nazorat qilish – davlat nazorati, xalq ta'limi bo'limlari tomonidan MTTlari va rahbarlari faoliyatini tekshirish shakli.

Otaliq – otaliqqa olingan maktabgacha ta'lim tashkilotiga jismoniy yoki yuridik shaxs (otaliq) tomonidan iqtisodiy, moliyaviy, madaniy, ta'lim yoki boshqa beg'araz tizimli yordam ko'rsatish bo'yicha faoliyat.

Ota-onaning o'rnini bosuvchi shaxslar – qonunda belgilangan tartibda bolaga nisbatan ota-onalik huquqini amalga oshiruvchi va ota-onalik majburiyatlarini bajaruvchi, lekin bolaning ota-onasi bo'lmagan shaxslar (farzandlikka oluvchilar, vasiylar va homiylar).

Ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bola – har qanday sababga ko'ra ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bola.

Pedagogik faoliyat – bu insoniyat tomonidan to'plangan madaniyat va tajribani keksa avloddan yoshlarga o'tkazish, ularning shaxsiy rivojlanishi uchun sharoit yaratish va jamiyatda muayyan ijtimoiy rollarni bajarishga tayyorlashga qaratilgan ijtimoiy faoliyat turi.

Pedagogik loyihalash – yaratilgan modelni dastlabki va yakuniy ko'rinishda ishlab chiqish va uni amaliy qo'llash darajasiga yetkazishdan iborat.

Pedagogik tizim – bir-biri bilan o'zaro bog'langan muayyan munosabatda bo'lgan elementlar bilan tasvirlangan yahlit ta'lim tizimidir.

Pedagogik innovasiya – pedagogik jarayonga yangilik kiritish.

Pedagogning kasbiy standarti – maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagogining shaxsiy kasbiy sifatlariga, bilimlariga, mahorati va ko'nikmalariga doir asosiy talablar majmui;

Pedagogik texnologiya – ta'lim-tarbiya jarayonining umumiy moxiyatini aks ettiruvchi yaxlit jarayondir.

Pedagogyk texnologiya – yo'naltiruvchanlik vazifasini bajaradi, ya'ni, u shaxsni rivojlantirish, tarbiyalash, shakllantirish uchun xizmat qiladi.

Pedagogyk texnologiya – shaxsiylik xususiyatiga ega bo'lib, muayyan texnologiyalarni ta'lim-tarbiya jarayonida qo'llashga nisbatan yagona, qat'iy, me'yoriy (standart) talablar qo'yilmaydi.

Refleksiv tayyorgarlik – tarbiyaviy jarayon natijalariga asoslangan holda tarbiyachining kelgusi faoliyatini rejalashtirish imkoniyatini berib, uning uch turdagi refleksiv qobiliyatini o'z ichiga qamrab oladi: obyektни his qilish, o'lchovni bilish va dahldorlik hissi.

Rolli o'yin mashg'uloti – mashg'ulot mavzusi bo'yicha masalalarni organishda bolalarga oldindan ma'lum rollarni taqsimlash va mashg'ulot jarayonida shu rolni bajarishlarini tashkil etish asosida bilimlarni mustahkamlash darsi.

Rejali tekshirish – tizimida maktabgacha ta'lim tashkiloti bo'lgan vazirliklar va idoralar yoki ularning tegishli hududiy bo'linmalari bilan kelishgan holda tasdiqlangan tekshirishlar reja-jadvaliga asosan o'tkaziladigan tekshirish.

Rejadan tashqari tekshirish – tizimida maktabgacha ta'lim tashkiloti bo'lgan vazirliklar va idoralar yoki ularning tegishli hududiy bo'linmalari bilan kelishilgan holda tasdiqlangan tekshirishlar reja-jadvalida belgilanmagan holda o'tkaziladigan tekshirish.

Syujet – o'yin faoliyatida asosiy komponent bo'lib, u personajni, hayotiy vaziyatni, harakat va personajlar munosabatini o'z ichiga oladi.

Tarbiyaviy jarayon – rivojlanib borayotgan avlodning katta yoshdagilar tajribasini egallab borish jarayoni bo'lib, u insonlar rivojlanishini boshqarish hamda ularning shaxsiy xislatlari shakllanishiga zarur shart-sharoitlar yaratib beradigan o'ziga xos jarayon

Tarbiyaviy ishlar – bu shaxsning barkamol rivojlanishi muammolarini hal qilish uchun ta'lim muhitini tashkil etishga va o'quvchilarning turli xil faoliyat turlarini boshqarishga qaratilgan pedagogik faoliyat.

Ta'lim jarayonini loyihalash – alohida olingan ta'lim jarayonini samarali tashkil etish uchun barcha omillarni inobatga olgan holda uning loyihasi (sxemasi)ni ishlab chiqish.

Teatrlashtirilgan mashg'ulot – mashg'ulot mavzusi bilan bog'liq sahna ko'rinishlari tashkil etish orqali mashg'ulot mavzusi bo'yicha chuqur, aniq ma'lumotlar berish darsi.

Ta'lim va tarbiyaning muqobil shakli – maktabgacha ta'lim va tarbiya tizimidagi innovatsion ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish modeli.

Ta'lim va tarbiyaning muqobil shakli – maktabgacha ta'lim va tarbiya tizimidagi innovatsion ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish modeli.

Ta'lim tizimi – turli daraja va yo'nalishdagi o'zaro aloqador uzluksiz ta'lim dasturlari va davlat ta'lim standartlari, tashkiliy huquqiy turlaridan qat'iy nazar ta'lim muassasalarining barcha tarmoqlari, ta'limni boshqaruv organlari va ular qoshidagi muassasa hamda tashkilotlarni qamrab oluvchi tizim.

Tekshirishga vakolatli organlar – maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini davlat tomonidan nazorat qilishga qonun hujjatlari bilan vakolat berilgan vazirliklar va idoralar hamda ularning hududiy bo'linmalari; tekshirish – maktabgacha ta'lim tashkilotlari tomonidan qonunlar hamda ular faoliyatini tartibga soluvchi boshqa qonun hujjatlari qanday bajarilayotgailigini tekshirishga vakolatli organlarning bir marta nazorat qilishi.

Ta'lim texnologiyasi – ta'lim tizimini konseptual asoslariga dalil keltirishdan, maqsadlarni qo'yishdan, natijalarni shakllantirishdan, o'quv materialini tanlash va strukturalashtirishdan, ta'lim modelini tanlashdan to ularni amalga oshirishgacha, ularning optimallik va samaradorlik darajasini loyihalashtirish.

Ta'lim dasturi – MTT Davlat o'quv dasturiga asosan muayyan yosh guruhida tashkil etiladigan ta'lim jarayonini amalga oshirishga xizmat qiluvchi muhim hujjat.

Ta'lim tizimi – turli daraja va yo'nalishdagi o'zaro aloqador uzluksiz ta'lim dasturlari va davlat ta'lim standartlari, tashkiliy huquqiy turlaridan qat'I nazar ta'lim muassasalarining barcha tarmoqlari, ta'limni boshqaruv organlari va ular qoshidagi muassasa hamda tashkilotlarni qamrab oluvchi tizim.

Texnologik xarita (pedagogikada) – pedagogik (ta'lim va tarbiya) jarayonni bajaruvchi yoki ma'lum obyektga texnik xizmat ko'rsatuvchi pedagoglarga taqdim etiladigan barcha zarur ma'lumotlar, ko'rsatmalarni o'z ichiga olgan hujjat.

Ta'lim jarayonni loyihalash: loyiha – mazmun – faoliyat uchligi asosida tashkil etiluvchi pedagogik faoliyatning umumiy mohiyatini yaxlit ifodalashga xizmat qiluvchi loyihani yaratishdir.

Yarmarka mashg'uloti – mashg'ulot mavzusini bo'laklar bo'yicha oldindan o'zlashtirgan bolalarning o'zaro muloqot asosida guruhga qiziqarli tushuntirish orqali o'tiladigan mashg'ulot.

Yuridik shaxslar – xususiy mulk huquqi subyektlari va jismoniy shaxslar nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotining muassislari.

Qaror – bu ta'lim muassasasi faoliyatini takomillashtirishda rahbarlar va xodimlar tomonidan amalga oshiriladigan vazifalarni bajarish yo'llarini tanlash va belgilash yoki innovatsion faoliyatni tashkil etishda ma'lum bir to'xtamga yoki muayyan bir fikrga kelishdir.

Vaziyatli yondashuv – boshqarishning samaradorligini aniq vaziyatlarga ko'ra aniqlashni ko'zda tutadi. Vujudga kelayotgan vaziyatlarga muvofiqlashtirilgan boshqaruv eng samarali hisoblanadi.

Vasiylik va homiylik – ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalarni ularga ta'minot, tarbiya hamda ta'lim berish, shuningdek, ularning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish maqsadida joylashtirishning huquqiy shakli. Vasiylik o'n to'rt yoshga to'lmagan, homiylik esa o'n to'rt yoshdan o'n sakkiz yoshgacha bo'lgan bolalarga nisbatan belgilanadi.

Yetim bola – otasi ham, onasi ham vafot etgan yoki ular sud qaroriga binoan vafot etgan deb e'lon qilingan bola.

Shaxsiy tayyorgarlik – tarbiyachi shaxsida qaror topishi lozim bo'lgan sifatlarni o'zida aks ettirib, ularga gnostik (bilishga doir) qobiliyatlar (ilmiy ma'lumotlar bilan ishlay olish, ilmiy bilimlardan amaliyotda oqilona foydalana olish, pedagogik vazifalarni yuksak mahorat bilan hal eta olish).

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim – bu tabiiy tizim hisoblanib, o'quvchining noyob shaxsiy rivojlanishi, uning o'ziga xos qobiliyatlarini va psixologik yo'nalishlarini hisobga olgan holda shakllantiriladi.

O'yin kompetensiyasi – bolaning o'yin jarayoni va uni tashkil qilishda tajriba, bilim va ko'nikmalardan ijodiy foydalanishi. O'quv-tarbiyaviy faoliyat uchun asos hisoblanadi.

Xalq ta'limi – mamlakatda tarbiyaviy, o'quv va madaniy-ma'rifiy muassasa va tadbirlar tizimi hamda ularni boshqarish organlari.

Xalq ta'limi tizimi – muayyan mamlakatning ichki va tashqi taraqqiyotiga ta'sir ko'rsatuvchi hamda ma'lum bir qoidalar asosida tashkil etilgan barcha ta'lim-tarbiya muassasalari.

Xususiy sherik – bitim tuzgan yoki bitim tuzish istagini bildirgan yuridik yoxud jismoniy shaxs. Davlat tashkilotlari xususiy sheriklar bo'la olmaydi, shuningdek, xususiy sheriklar tarafida ishtirok eta olmaydi.

O'qitish va o'qish strategiyasi – belgilangan o'quv materiallarini talabalar ongiga yetkazish yo'llarini, ya'ni tanlangan ta'lim metodi, shakllarining amalda qo'llanilishini ko'zda tutadi.

Qonun – mamlakat miqyosida oliy yuridik kuchga ega bo'lgan hujjat. Qonun O'zbekistonda mamlakatning oliy vakillik organi – Oliy Majlis tomonidan qabul qilinadi va Senat tomonidan tasdiqlanadi. Qonunlar umumxalq ovozi – referendum yo'li bilan muhim ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish uchun konstitutsiyaviy va oddiy qonunlar shaklida qabul qilinadi. Uning aniq jarayon va tartiblari belgilangan.

Qonun – huquqning shakli bo'lib, davlatning oliy vakillik organi tomonidan qabul qilinadigan oliy yuridik kuchga ega bo'lgan huquqiy hujjatdir.

O'quv loyihaviy faoliyat – o'quv maqsadiga erishish yoki muammo, muammoli vaziyatni hal qilish yo'lida talabalar tomonidan izchil amalga oshiriladigan harakatlari majmuasi sanaladi.

Qobiliyat – insonning bilim, ko'nikma va malakalarini o'rttirish xususiyatlariga bog'liq bo'lib, mazkur xususiyatlar bilim, ko'nikma va malakalarga taalluqli bo'lmaydi, ya'ni qobiliyatlar bilim, malaka va ko'nikmalarning o'zida ko'rinmaydi, balki ularni egallash dinamikasida namoyon bo'ladi. Qobiliyat insonlarni sifat jihatidan bir-biridan farqlaydigan individual-psixologik xususiyatlardir. Qobiliyatlar insonlarning aniq bir faoliyatidan tashqarida mavjud bo'lmaydi, balki ularning tarkib topishi ta'lim va tarbiya jarayonida sodir bo'ladi.

Huquq – adolat va erkinlikka asoslangan, ijtimoiy munosabatlarni tartibga soladigan, davlat tomonidan o'rnatilgan, kishilarning yurish-turish qoidalari yig'indisidir.

Hamkorlikda o'qitish – mashg'ulotlarining asosiy jarayonlari: hamkorlikda fikr almashish, suhbat, tahlil, munozara, muzokara, amaliy vazifalar bajarish, biror narsani ko'rish, yasash, masalalar yechish va boshqalarni o'z ichiga oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – T.: O‘zbekiston, O‘RQ-637-son 23.09.2020.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risidagi” O‘RQ-595-son 16.12.2019.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Maktabgacha ta’lim tizmi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5198-son. 30.09.2017.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimi 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PQ-4312- son 1-ilova. 08.05.2019.
5. “Umumiy tipdagi davlat va nodavlat maktabgacha ta’lim tashkilotlari to‘g‘risida” Nizom. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 13-maydagi 391-sonli “Maktabgacha ta’lim tashkilotlari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Qaroriga 1-ilova.
6. Sh.M.Mirziyoyev, “Buyuk kelajagimizni mard va oliyanob xalqimiz bilan birga quramiz” – T., 2016.
7. Sh.M.Mirziyoyev. “Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta’minlash-yurt taraqqyoti va xalq farovonligini garovi” – T., 2016.
8. “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi. Tuzuvchilar: Grosheva I.V., Evstafeva L.G., Mahmudova D.T. va boshqalar. – Toshkent, 2022.
9. U.Tolipov, J.Usmonboyev “Pedagogik texnologiya: nazariyasi va amaliyoti” – T.: “Fan va texnologiya”, 2002.
10. Hasanboyeva O.U. va boshqalar. Maktabgacha ta’lim pedagogikasi. – Toshkent: Ilm ziyo, 2006.
11. Mavrulov A. Ma’naviy barkamol inson tarbiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2008.
12. Egamberdiyeva N. Ijtimoiy pedagogika. – Toshkent: A.Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2009.
13. Кодирова Ф., Тошпўлатова Ш., Аъзамова М. Мактабгача педагогика. – Тошкент: “Маънавият”, 2013.

14. Ishmuxamedov R.J. va boshqalar “Ta’limda innovatsion texnologiyalar”. – T.: Iste’dod. 2008.

15. Xujayev F, Raxmonqulov K.D., Nigmanov B.B. “Sport va harakatli o‘yinlar va uni o‘qitish metodikasi” TDPU nashriyoti – Toshkent, 2008.

16. Sh.Nurmatova, Sh.T.Xasanova, D.E.Azimova. Ustaxonada amaliy mashg‘ulot. – Toshkent, “Cho‘lpon” nashriyoti, 2010.

17. “Bolangiz maktabga tayyormi?” metodik qo‘llanma – T., 2001.

18. O.Hasanboyeva va boshq. Oila pedagogikasi. – T.: “Aloqachi”, 2007 y.

19. D.R.Djurayeva. Maktabgacha yoshdagi bolalarga ta’lim-tarbiya berishning zamonaviy tendensiyalari. -T., O‘ZPFITI, 2015.

20. Djanpensova, B.Xolmuratova. Matematik tasavvurlarni shakllantirish. – T.: “Innovatsiya-Ziyo”, 2020.

21. Sodiqova Sh.A. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: Tafakkur sarchashmalari, 2013.

22. Roziqova M., Umarova K., Murodova N. Maktabgacha ta’lim muassasalarining tarbiyalanuvchilari uchun rivojlantiruvchi o‘yinlar majmuasi. – Toshkent, 2013.

23. Содиқова Ш.А. Мактабгача педагогика. – Тошкент, 2018.

24. D.R.Babayeva “Nutq o‘stirish nazariyasi va metodikasi” O‘zbekiston Respublikasi adliya vazirligi huzuridagi “Intellektual mulk agentligi”. – T., 2020-yil. (elektron darslik).

25. Xujayev F., Raximqulov K.D, Nigmanov B.B. “Harakatli o‘yinlar va uni o‘qitish metodikasi”, “Cho‘lpon” nashriyoti, Toshkent, 2011.

26. Abdullayev A., Xonkeldiyev Sh. Jismoniy tarbiya asoslari va metodikasi. – Toshkent, O‘zbekiston Davlat jismoniy tarbiya instituti, 2005, 300 b.

Xorijiy adabiyotlar:

27. Researching effective pedagogy in the early years. Iram Siraj-Blatchford and others. June 2002.
28. Axler S., F.W. Gehring: Graduate Texts in the Mathematics. Springer. March, 2009.
29. John. C. Sparks: The handbook of Essential mathematics. Air Force Publication. March, 2006.
30. The National Strategies Primary: Numbers and Patterns. December, 2009.
31. Козлова С.А., Куликова Т.А. Дошкольная педагогика. – Москва: Академия, 2002.
32. Liviyskiy A.N. Maktabgacha yoshdagi bolalarni jismoniy tarbiya asoslari va metodikasi. Toshkent, 1995 yil. – 500 b.

Elektron ta'lim resurslari

1. www.tdpu.uz
2. www.pedagog.uz
3. www.ziyonet.uz

MUNDARIJA

KIRISH	3
Maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi pedagogik faoliyatlarni loyihalashtirish	6
Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida loyihalashtirish faoliyatining texnologiyalari	32
Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida innovatsion pedagogik texnologiyalar asosida loyihalash usullari	50
Maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi tarbiyalanuvchilar faoliyatini rivojlantirishning loyihalashtirish xususiyatlari	64
Zamonaviy maktabgacha ta'lim tashkilotlarida loyihalashtirish faoliyatining ahamiyati	78
Turli yoshdagi bolalar uchun qurilish va konstruksiyalash bo'yicha faoliyatlarni loyihalashtirish	98
Maktabgacha yshdagi bolalar uchun syujetli-rolli o'yinlarni loyihalashtirish	114
Rivojlantiruvchi til va nutq markazida pedagogik faoliyatni loyihalashtirish	126
Tasviriy faoliyat mashg'ulotlarini loyihalashtirish	138
Maktabgacha yoshdagi bolalarning jismoniy faolligini oshirish texnologiyalari	158
Pedagogik texnologialarning rivojlanish bosqichlari va o'ziga xos xususiyatlari	169
Maktabgacha ta'limda muammoli ta'limni tashkil etish bosqichlari	187
Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida multimediyalardan foydalanish	197
Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarning dizayn faoliyati	205
Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish ..	221
Topshiriqlarni bajarish uchun foydalanish mumkin bo'lgan ba'zi pedagogik texnologiyalar	244
Pedagogik mini keyslar namunalari	248
GLOSSARIY	256
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI	274

ОГЛАВЛЕНИЕ

ВВЕДЕНИЕ	3
Проектирование педагогической деятельности в организациях дошкольного образования	6
Технологии проектной деятельности в организациях дошкольного образования	32
Методы проектирования на основе инновационных педагогических технологий в организациях дошкольного образования	50
Особенности проектирования развивающей деятельности обучающихся в организациях дошкольного образования	64
Значение проектной деятельности в современных организациях дошкольного образования	78
Проектирование строительства и строительной деятельности для детей разного возраста	98
Разработка сюжетно-ролевых игр для детей дошкольного возраста .	114
Проектирование педагогической деятельности в развивающем языковом и речевом центре	126
Разработка проектов изобразительной деятельности	138
Технологии повышения двигательной активности дошкольников ...	158
Этапы развития и особенности педагогических технологий	169
Этапы организации проблемного обучения в дошкольном образовании	187
Использование мультимедиа в дошкольных образовательных организациях	197
Детская проектная деятельность в дошкольных образовательных организациях	205
Развитие творческих способностей дошкольников	221
Некоторые педагогические технологии, которые можно использовать при выполнении заданий	244
Примеры педагогических мини-кейсов	248
ГЛОССАРИЙ	256
СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ	274

TABLE OF CONTENTS

INTRODUCTION	3
Designing pedagogical activity in organizations of preschool education .	6
Technologies of project activity in organizations of preschool education .	32
Design methods based on innovative pedagogical technologies in organizations of preschool education	50
Features of designing the developmental activities of students in organizations of preschool education	64
The value of project activities in modern organizations of preschool education	78
Construction design and construction activities for children of different ages	98
Development of role-playing games for preschool children	114
Designing pedagogical activity in a developing language and speech center	126
Development of projects of visual activity	138
Technologies for increasing the motor activity of preschoolers	158
Stages of development and features of pedagogical technologies	169
Stages of organizing problem-based learning in preschool education	187
The use of multimedia in preschool educational institutions	197
Children's project activities in preschool educational organizations	205
Development of creative abilities of preschoolers	221
Some pedagogical technologies that can be used when completing assignments	244
Examples of pedagogical mini-cases	248
GLOSSARY	256
REFERENCES	274

Ilmiy nashr

Xomidova Dilorom Abduraxmonovna

MAKTABGACHA TA'LIMDA PEDAGOGIK JARAYONLARNI LOYIHALASHTIRISH

O'QUV QO'LLANMA

Muharrir: Alisher Jo'rayev
Texnik muharrir: Nikita Tixonov
Musahhah: Madina Mamajonova

Terishga berildi 05.09.2023-y.
Bosishga ruxsat etildi 30.09.2023-y.
Bichimi 60x90 1/16. Xajmi 17,5 bosma taboq.
Ofset usulida bosildi. Adadi 100 nusxa.
Bahosi kelishilgan narxda.

«USMON NOSIR MEDIA» nashriyoti.
Namangan shahri, Navoiy ko'chasi, 36.
Nashriyot tasdiqnoma raqami: 1743
2020-yil 30-sentabrda berilgan.
Tel.: +998-93-050-28-72.

“Yashin sanoat” xususiy korxonada chop etildi.
Manzil: Namangan shahri, Hamroh qo'chasi, 71^A-uy.

ISBN 978-9910-7431-4-6

9 789910 743146